جالالىدىن بەھرام

ھېكايىلەردىن تاللانما

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

قار گۈللىرى 1
قەبرە بېشىدىكى چۈش 13
روزىمەت خۇشال 28
مېنىڭ ئوقۇتقۇچۇم 49
تۇردى ھالىم 77
بۇ چۈشۈم ئەمەس 87
ھارۋىكەش 105
يېتىمە 113
يۇلغۇن 136
جەرىمانە 147
چىنلىق ۋە ۋاپا 164
تويدا 174
ئايگۈزەل 188
بەش يۈز يۈنلىك چاقچاق 208

图书在版编目(CIP)数据

加拉力丁·巴合拉木短篇小说选:维吾尔文/加拉力丁·巴合拉木著。—乌鲁木齐:新疆人民出版社,2000.5
ISBN7—228—05770—8

Ⅰ.加… Ⅱ.加… Ⅲ.短篇小说—作品集—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I247.7

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2000)第 29649 号

新 疆 人 民 出 版 社 出 版
(乌鲁木齐市解放南路 348 号　邮编 830001)
新 疆 新 华 书 店 发 行
新疆漠尔通(MORTOM)印刷有限责任公司印刷
850×1168 毫米 1/32 开本 7 印张 2 插页
2000 年 12 月第 1 版 2006 年 9 月第 2 次印刷
印数:3001 — 6000

ISBN7—228—05770—8/I.2162　　定价:9.80 元

قار گۈللىرى

«ئەجەبا ئىشقا پەرۋانە بۇ يىگىت، ئۇ قىزنى كۆرۈشى بىلەنلا تەرسالىقى تۇتۇپ، جۇدۇنى ئۆرلەپ قالدىغۇ؟» يېزا ئىگىلىك مائىنىلىرى زاۋۇتىنىڭ باشلىقى ساۋۇر ئاكا ئاشۇنداق خىياللار بىلەن ئۆمەرنىڭ ياتىقىغا كېتىپ باراتتى.

ئۈچ كۈن ئىلگىرى شەھەر سەپچىلىك دادۈيىنىڭ سېكرېتارى ساۋۇر ئاكىغا بەرگەن تېلېفوندا، ھەجىمى چوڭراق بولغان پارنىك قۇرۇلۇشىنىڭ جاھازلىرىنى قۇراشتۇرۇش ئۈچۈن بىر تېخنىك بېرىشنى ئېيتقانىدى. ئۇ چاغدا ساۋۇر ئاكا ئۆز كەسپىدە پۇختا، قەدىمى تېز، ھەرىكىتى چەبدەس، مۇلايىم يىگىت ئۆمەرگە بۇ ۋەزىپىنى تاپشۇرغىنىدا، ئۇ «ماقۇل، مەن باراي» دەپ جاۋاب بەرگەنىدى. مانا بۈگۈن پارنىكنىڭ تېخنىكى سەبدەكۈلنى كۆرۈش بىلەنلا، بوزىرىپ ـ تاتىرىپ «باشقىسى بارسۇن» دەپ ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى.

ساۋۇر ئاكا ياتاققا كىرىپ كەلگىنىدە، ئۆمەر كارىۋىتىدا دومسىيىپ ئولتۇراتتى.

— غەلىتە خۇيلىق بار ـ دە، ئاچچىقىڭدا شەپكەڭنىمۇ ئالماي چىقىپسەن، — دېدى ساۋۇر ئاكا ئورۇندۇقنى سۈرۈپ، ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرۇپ كۈلۈمسىرىگىنىچە، — تېخنىك قىز چىرايى چىنىدەك پاكىز بالىكەن، لېكىن سەن...

— چىرايى قورۇپ كەتسۇن، چىرايىغا چاي قويۇپ ئىچكىلى بولامتى؟ — دېدى ئۆمەر كۆزىنى يەردىن ئالماي.

— چامىمچە ئاراڭلاردا بىرەر ئىش ئۆتۈپتىكەن ـ دە، ئېيتقىنا، سەن ئۇ قىزغا تەكلىپ قويغانمىدىڭ؟

— نېمە؟ ھىم...

ئۆمەرنىڭ بۇ ئاچچىقىنى باشقىچە چۈشەنگەن ساۋۇر ئاكا ئۇنىڭغا پەندى - نەسىھەت قىلىشقا باشلىدى:

— ئەلۋەتتە، تەكلىپىڭنى رەت قىلغان بولسا، ئۇنىڭ پۇتۇشكەن ئۆز لايىقى باردۇر، بۇنى سەن توغرا چۈشىنىشىڭ كېرەك - دە.

— ساۋۇر ئاكا! — ئۆمەر جىلى بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — نېمە دەۋاتىسىز، مەن ئۇنى تونۇمايمەن، لېكىن ئۇ مېنى تىللىغان، نەق بازار ئىچىدە، ئادەملەر توپلاشقان يەردە شۇنداق تىللىدىكى، ئىزا تارتقىنىمدىن «تارىسىدە» يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدۇم.

— نېمە ئۈچۈن تىللىدى، نېمە دەپ؟

— ئاق ئۈجمىنىڭ بودىكى، — غودۇڭشىپ قويدى ئۆمەر.

تۇيۇقسىز قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتكەن ساۋۇر ئاكا ياتاق ئەتراپىدا دانلاۋاتقان توخۇلارنىمۇ ئۈركۈتىۋەتتى.

— ئاق ئۈجمىنىڭ بودىكى!؟ — تەكرارلىدى ساۋۇر ئاكا كۈلكىدىن ئۆزىنى ئاران توختىتىپ، — بۇ نېمىدېگەن ياخشى ئوخشىتىش، ئۇ سېنى تىللىماپتۇ، بەلكىم سېنىڭ دوغىلاق بەستىڭگە، ئاپئاق چىرايىڭغا ھەۋەس قىپتۇ. ئاشۇنداق يارىم بولسىكەن، دەپ ھەسەت قىپتۇ.

ئۆمەر ساۋۇر ئاكىنىڭ كۈلكىدىن قورۇلۇپ كەتكەن چىرايىغا قارىغىنىچە، ئۆتكەن يىل باھار بايرىمىدىكى كۆڭۈلسىز بىر ئىشنى يادىغا ئالدى...

باھار بايرىمىنىڭ تۇنجى كۈنى ئىدى. ئالىيېشىل ياسانغان كىشىلەر توپى ۋە ئۇلارنىڭ كۈلكە چاقچاقلىرى، بىر - بىرىنى تەبرىكلەشلىرى، رەڭمۇ رەڭ چىراغلار ئېسىلغان كوچىلار ۋە ئىدارە دەرۋازىلىرىغا قادالغان «مەرھابا باھار بايرىمى» دېگەن

چوڭ خەتلەر، پاراسلاپ ئېتىلىۋاتقان پوجاڭزىلار قوشۇلۇپ، ئومۇمىي خۇشاللىقنى پەيدا قىلغانىدى. گويا بۇ خۇشاللىقنى ئالقىشلىغاندەك لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان ئاپئاق قار كىشىلەرنىڭ روھىنى تېخىمۇ كۆتۈرۈۋەتكەنىدى.

رەتلىك ۋە پاكىز كىيىنگەن ئۆمەر ئەتراپقا زوق بىلەن قارىغان ھالدا شەھەرگە كىرىپ كەلدى. ئۇ شەھەر مەنزىرىسىنى بەھۇزۇر تاماشا قىلىپ، تۆت كوچا ئاغزىغا كەلگەندە، ئۆچىرەتتە تۇرغان بىر مۇنچە كىشىلەرنى كۆردى. ئۇ يېقىن كېلىپ ھارۋا ئۈستىدىكى سېۋەتلەرگە قاچىلانغان قىپقىزىل پارقىراپ تۇرغان پەمىدۇر، كۆك لازا، تەرخەمەك، چەيزىلەرنى كۆرۈپ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمىدى. «ۋاھ، نېمىدېگەن ياخشى - ھە! بۇنداق قار قاپلىغان قىشتا يېمەي قاراپ قويساڭمۇ كۆڭلۈڭ ئېچىلمامدۇ؟ خۇددى قاردا ئېچىلغان گۈلنىڭ ئۆزى!» دېدى ئۆز - ئۆزىگە ۋە تېخىمۇ بويۇنداپ قاراشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە پەمىدۇر، لازا، چەيزىلەردىن ئېلىپ، گاچىلدىتىپ توغراپ، گۆشىنى ئايىماي سېلىپ، قىزىل شەلپەردەك سەي قورۇغۇسى، كارىۋىتى تېگىدىكى ھېلىقى «تارىم» ئاق ھارىقىنى ئۈستەل ئۈستىگە تەقلەپ، سېختىكى ھەقەمسايىلىرىنى قىچقىرىپ، مېھمان قىلغۇسى كەلدى. ئۆمەرنىڭ بۇرنىغا ئاچچىق - چۈچۈك سەي پۇرىغاندەك بولدى - دە، تۈكۈرۈكلىرىنى يۇتۇپ، ئۆچىرەتكىمۇ قارىماي، سەي تارتىۋاتقان قىزنىڭ يېنىغا يانداشىپ كەلدى. قىزنىڭ جىلاڭ تۇتقان قوللىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئۆمەر ئەمدىلا يانچۇقىنى كولىشىغا ئۆچىرەتتىكىلەردىن كىمدۇر بىرسى «رەتكە كېلىڭ» دەپ توۋلىدى. ئۇنىڭ بۇ سۆزنى ئاڭلىغۇسى كەلمىدى.

— يولداش، ئۆچىرەتكە بارسىڭىز قانداق؟ — دېدى قىز ئۇنىڭغا تىكىلىپ.

— ھە، ھە، مېنىڭ زۆرۈر ئىشىم بارئىدى.

— ئەمىسە بۇلار بىكارچىلىقتىن كاللىسىغا توپا قۇيۇپ ئوينىۋاتقانلار ئىكەن ـ دە؟

ئۆچىرەتتە تۇرغانلار پاراققىدە كۈلۈشتى. قىزىرىپ كەتكەن ئۆمەر كەينىگە يېنىپ ئۆچىرەتكە كىرىشكە ئىزا تارتتى بولغاي، قىزغا يېلىنغاندەك قىلىپ:

— بىر ئادەمنىڭ كارى چاغلىقتۇ، — دېدى.

— ئۇنداق قىلىدىغان بولسام، بۇلار، — دېدى قىز كىچىككىنە لەۋلىرىنى ئۈچلاپ، ئادەملەرگە ئىما قىلىپ، — «بۇ قاراقاشلىق يىگىت بۇ قىزنىڭ ئاشىقى ئىكەن» دەپ قالار.

توپ ئارىسىدا يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى يا ئالدىغا، يا كەينىگە يانالماي قالغان ئۆمەر خىجالەتچىلىكتە غودۇراپ قويدى:

— بۇ... بۇ، نېمە دېگىنىڭىز؟

— ئەمىسچۇ، — قىز ئىككى قولىنى بېلىگە تىرەپ، خۇددى ئۈچىدىغان كەپتەردەك قەددىنى رۇسلىدى، — ھەممە كىشى بايرامدا دەم ئېلىۋاتسا «مۇھىم ئىشىم بار» دەپ يالغان ئېيتىسىز، ئۆزىڭىز ئاق ئۈجمىنىڭ بودىكىدەك يىگىت ئىكەنسىز. لېكىن، قائىدە ـ يوسۇننى بىلمەيدىكەنسىز.

ئەتراپنى كۆتۈرۈۋەتكەن كۈلكە سادالىرى ئىچىدە ئۆزىنىڭ دەسسەپ تۇرغىنى قار ئەمەس، بەلكى چوغدەك تۇيۇلغان ئۆمەرنىڭ كۆزلىرى ئۈچلۇق كۆك لازىغا چۈشتى.

— گېپى كۆك لازىدىنمۇ بەتتەر قىز ئىكەن بۇ! — ئۆمەر نەپسى ئىزا تارتقان، دىلى رەنجىگەن ھالدا توپنى يېرىپ چىقىپ كەتتى.

— ئاشۇ كۆك لازا ئۈچۈن تەلمۈرۈپ تۇرغانسىز، — قىزنىڭ بۇ سۆزى كۈلكىنى تېخىمۇ ئۇرلىتىۋەتتى. ئۆمەرگە يەر قاتتىق، ئاسمان يىراق تۇيۇلدى...

— ھەي ئەخمەق، — دېدى ساۋۇر ئاكا ۋەقەنى ئاڭلاپ، — چامىسىچە تىللىغان ئۇ ئەمەس سەن. ئۇنىڭ ساڭا ئامراقلىقى

كېلىپ ئازراق ئاچچىقلىنىشى «يارىمىنىڭ تىللىغىنى — چىللىغىنى» دېگەندەك بوپتۇ. شۇنىڭمۇ تەكتىگە يېتەلمەي سەپرايىڭ ئۆرلەپ كەتتىما؟ مېنىڭچە چويلىدا توختىغۇدەك ئىش يوق ئەكەن. قانداق، چېكىپ كۆرەمسەن؟

— ۋاي قويۇڭا، — دېدى ئۆمەر، لېكىن ئېمىشقىدۇر ھىجىيىپ قويدى.

ھەقىقەتەن ئاق ئۈجمىنىڭ بودىكى كېيىنكى كۈنلەردە بۇ كۆك لازىنى يات ـ يات ئەسلەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئەسلىگەنسېرى ئۇنى ئاچچىقى ئەمەس، بەلكى مەستلىكى كەلگەندەك بولۇپ ئەسلەيتتى. قىزنىڭ قىپقىزىل لەۋلىرى بىلەن ئاناردەك يۈزلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ، شېرىن خىياللار قوينىغا غەرق بولاتتى.

ئەزەلدىنلا كىشىنىڭ كۆڭلىدىكى تۈگۈننى يېشىشكە ئۇستا ساۋۇر ئاكا ئۆمەرنى ئېرىتىپ قويدى. ئۆمەر «ۋاي قويۇڭا» دەپ رەت قىلغاندەك بولسىمۇ، لېكىن سەل بوشاپ قالدى.

— بولدى، بىز ئاختامىدا چالما تالاشايلى، — دېدى ساۋۇر ئاكا جىددىي قىلىپ، — ئۇ قىز ئىشخانىدا ساقلاپ قالدى، سەن ئۇنىڭ سىزىپ چىققان چېرتيوژىنى كۆرۈپ چىق. قالتىس جۇمۇ، بەلكى سەن «مەنمۇ قۇراشتۇرۇش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ قاپتىمەن» دەپ قالىسەن. لېكىن، ئەزمەڭنى ئېزىپ، كونا خاماننى سورۇپ يۈرمە يەنە.

ساۋۇر ئاكا چىقىپ كېتىشى بىلەن ئۆمەر ھاپىلا ـ شاپىلا كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىۋالدى. چۈنكى، ئۇمۇ بوش يىگىت ئەمەس، قىزلارغا قانداق كۆرۈنۈشنى بىلىدۇ. ئۇ ئەمدىلا بىر پۇتىغا بەتتىنكىسىنى كىيىۋاتاتتى، شامالدەك كىرىپ كەلگەن سەبدەگۈل ئۇنى مەڭدىتىپ قويدى. ئۇ «كېلىڭ» دېدىيۇ، ئۆزى ئەتۇر قارىۋالدى.

— ۋۇي، مەن سىزنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ، —

دېدى سەبدەگۈل. ئۆمەر بوغۇزىغا بىر نەرسە تىقىلىپ قالغاندەك ئاران «ھە» دېيەلىدى. ئەمما، قىزغا تىكىلىپ قارىيالمىدى.

— ۋىييەي، ماڭا قارىڭا، چىرايىڭىزنى ئەتىۋار قىلماي.

ئۆمەر ئىختىيارسىز قىز تەرەپكە بۇرۇلدى:

— ياخشىمۇسىز؟ — ئاغزىدىن بۇ سۆزنىڭ قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۇ ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى.

— بەللى، تويدىن كېيىن ناغرا، ئاشتىن كېيىن زاغرا دېگەندەك ئەمدى سوراۋاتامسىز؟

— ھى... ھى... ھى... — ئۆمەر قورۇنۇپقىنا كۈلۈپ قويدى.

— ھە توغرا، سىز ھېلىقى مېنى «كۆك لازا» دەپ تىللىغان بالىغۇ، راستمۇ؟

— سىزمۇ مېنى...

— ئاق ئۆچمىنىڭ بودىكى دەپ ماختىغانمەن...

ئارىدىكى ئاداۋەت بىردەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ ئورنىنى قانداقتۇر بىر خىل سىرلىق ھېسسىيات ئىگىلىمەكتە ئىدى. ئۇلار بىردەمدىلا «خاپا بولماڭ»، «كەچۈرۈڭ»، «ھېچقىسى يوق» دېيىشىپ، پارنىكنىڭ قۇرۇلۇش خەرىتىسىنى ئۈستەلگە يېيىپ كۆرۈشكە باشلىدى. سەبدەگۈل ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى. ئۇ بۇ قۇرۇلۇشنى ئۆزلىرىمۇ قۇراشتۇرالايدىغانلىقىنى، لېكىن تۆمۈر تاياقچىلارنى ئېگىش، ئەرگۈل چىقىرىش، كەپشەرلەيدىغان ئەسۋاب يوقلۇقى، بولغاندىمۇ ئىشلىتىشنى بىلمەيدىغانلىقى، ئەڭ مۇھىمى ھەجمى چوڭ بولغان بۇنداق پارنىكنى بىرىنچى قېتىم سېلىۋاتقاچقا، مەخسۇس تېخنىك قاتناشتۇرۇشنى مۇزاكىرە قىلغانلىقىنى ئېيتتى. سەبدەگۈل ئۆز دادۇيىدە ھازىر بار پارنىكنىڭ خەلقنىڭ كۈن ساناپ ئۆسۈۋاتقان تۇرمۇش تەلىپىنى قاندۇرۇشقا كىچىك كېلىپ قالغانلىقىنى، ئۇنىڭ شەكلىمۇ بىر تەرىپى پەس، بىر تەرىپى

ئېگىز تام ئىكەنلىكىنى، خۇددى ئۆمەرنىڭ كەپكىسىگە ئوخشاپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ ئۆمەرنى كۈلدۈرۈۋەتتى. ئۆمەر قۇرۇلۇش پىلانىغا قارىتا ئۆزى ئويلىغان تۈزىتىش پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، سەبدەگۈلنىڭ كۆڭلىنى يورۇتۇۋەتكەندەك بولدى. ئۇ سۆزلەۋېتىپ ئۆزىنى ناھايىتى تەمكىن تۇتاتتى. ھەتتا چېرتيوژنىڭ بەزى يەرلىرىنى تۈزەتمەكچى بولۇپ، يانچۇقىدىن قەلىمىنى ئېلىش ئۈچۈن مەيدىسىگە ئۈچ قېتىم قول ئۇزارتىسىمۇ قەلىمىنى ئالالمىدى. سەبدەگۈل قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. چۈنكى، ئۆمەر ئالدىراشچىلىقتا چاپىنىنى تەتۈر كىيىۋالغانىدى، ئۇ ئۆزىمۇ كۈلۈۋەتتى. سەبدەگۈل ئۇنىڭ بىر پۇتىغا بەتىنكە، بىر پۇتىغا خەي كىيىۋالغانلىقىنى كۆرسەتكەندە، ئۇلار تەڭلا پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى. سەبدەگۈل ئۆزىنى باسالماي ئۆمەرنىڭ بىلەكلىرىگە ئېسىلىپ كۈلمەكتە ئىدى. ئۆمەرنىڭ پۈتۈن بەدىنى تومۇزدا قالغان مارۇژنىدەك ئېرىپ، بوشاپلا كەتتى. قىز يىگىتنىڭ ئەتە ئەتىگەن پارنىكتا كۈتىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ خوشلىشىپ قايتتى. لېكىن، قىزنىڭ قولى قالدۇرغان ھارارەت ئىزلىرى ئۆمەرنىڭ بىلىكىنى تېخىمۇ كۆيدۈرمەكتە ئىدى.

※ ※

ئۆمەر يالىڭاچ دەرەخلىك، ساپسېرىق غازاڭلار ئۇچۇشۇپ يۈرگەن كوچىلاردىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ پارنىكقا كىرگەندە، سەبدەگۈل جىددىي ئىشلەۋاتاتتى. تەسكەي تەرەپتىن قوپۇرۇلغان تامدىن كۈنگەيگە قاراپ ياسالغان ئەينەك جاھازلار ياپيېشىل مايسىلىق پارنىكنى يورۇتۇۋەتكەنىدى. ئۆمەر پارنىكقا زوق بىلەن قاراپ كۆزىنى ئالالماي تۇرغاندا، سەبدەگۈلنىڭ «كېلىڭ ئۆمەر» دېگەن قوڭغۇراقتەك ئاۋازى ئۇنىڭ كۆڭلىنى تېخىمۇ سۆيۈندۈرۈۋەتتى. سەبدەگۈل ئۆمەرنى باشلاپ پارنىك ئىچىنى

ئېكسكۇرسىيە قىلدۇردى. ئۆمەر نۇرغۇنلىغان كىچىك سۇلياۋ خالتىلاردىن ئۈنۈپ چىققان قاپقارا ئىككى قۇلاق مايسىلارنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ سورىدى. سەبدەگۈل ئۇنىڭغا، تەرخەمەك، سەي كاۋىلىرىنى مۇشۇنداق تېرىپ خالتىسى بىلەنلا يۆتكىمىگەندە تۇتمايدىغانلىقىنى، كۆچۈرگەندە خالتىنىڭ تېگىنى پىچاقتا تىلىۋېتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. بىر - بىرىدىن كۈنلەپ، ھەپتىلەپ پەرقلىنىدىغان مايسىلار رەت - رېتى بىلەن ئۆسكەن بولۇپ، ئۇزۇن كەتكەن قىر ئۈستىگە تېرىلغان گۈللەرمۇ ئېچىلىپ كەتكەنىدى.

— سەبدەگۈل، تېرىلغان مايسىلار بەك قېلىنغۇ؟ — دېدى ئۆمەر ئالىقىنىدا سىلاپ.

— بۇ يەردىن بەش يۈز مېتىر يىراقلىقتا يەنە بىر پارنىكىمىز بار، بىر قەدەر چوڭايغانلىرىنى شۇ يەرگە يۆتكەپ تۆرىمىز. يېڭى تېرىلغانلىرى بولسا سالماقچى بولغان پارنىكقا ئۆلگۈرىدۇ.

— ھەيرانمەن، — دېدى ئۆمەر ئىچىدىكى تام مەشلەرگە قاراپ، — بەش فۇڭلۇق پارنىك مۇنچىلىك بولسا، بەش مولۇق يەرنىڭ پارنىكى قانچىلىك بولار؟

— بۇ تېخى نېمە، — دېدى سەبدەگۈل كۈلۈپ، — شىجىياجۇاڭدا يىگىرمە سەككىز مولۇق بىر پارنىك بار، خۇددى جەننەت دەڭا. ئۇنىڭغا كۈنىگە ئالتە توننا ماي لېيى قالايدۇ. لېكىن، بىز بۇ قېتىم ياسايدىغان پارنىكقا سۇلياۋ ياپىمىز. چۈنكى، ئۇ ئىسسىقنى ئەينەكتەك تېز ئۆتكۈزۈۋەتمەيدۇ، شۇڭا كۆمۈر ئاز كېتىدۇ.

سەبدەگۈل «پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا پارنىكنىڭ ۋەيران قىلىنغانلىقى، چۈنكى «پارنىك» دېيىشنىڭ ئۆزى «بوران - چاپقۇندىن خالىي» دېگەنلىك بولۇپ، بۇنداق شىۋجېڭجۇيىلىق مايسا ئۆستۈرۈپ يېڭى سەي يېگەندىن كۆرە، كاۋا بىلەن چەيزىنى قورۇتۇپ يېگەننىڭ ئۆزى «پرولېتارىياتلىق

تۇرمۇش ئىستىلى» دەپ قارالغانلىقىنى ئېچىنىپ سۆزلەپ بەردى.

سەبدەگۈل بۇلتۇر ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە ئېكسكۇرسىيىگە بېرىپ كۆرگەنلىرىنى زوق - شوق بىلەن سۆزلىگەندە، ئۇنىڭ تۇم قارا كۆزلىرىدىن ئۇچقۇنلار چاقناپ كەتتى. ئۆمەر سەبدەگۈلگە قارىغانسېرى ئۇنىڭ تېنى ئوت بولۇپ يانماقتا ئىدى.

سەبدەگۈل مايسىلار ئارىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىرنەچچە تېمپېراتۇرا ئۆلچەش سايمانلىرىنى چۈشەندۈردى:

— مانا بۇ ئېلېكترونلۇق نەملىك - قۇرۇقلۇقنى ئۆلچەش ماشىنىسى. بۇنىڭ بىلەن مۇشۇ يەردە تۇرۇپ يەنە بىر پارنىكنىڭ تېمپېراتۇرىسىنى ئۆلچىگىلى بولىدۇ، — دېدى ئۇ ساندۇققا ئوخشاش ماشىنىنىڭ قولاقلىرىنى بۇراپ ۋە تەڭشەپ بولۇپ سائەتكە قارىدى، — ھازىر پارنىكنىڭ قۇرۇقلۇق تېمپېراتۇرىسى ئۈچتە ئون بەش گرادۇس. نەملىك تېمپېراتۇرىسى ئالتىدە ئون بەش گرادۇس.

سەبدەگۈل ھاۋا تەڭشەش ماشىنىسىنى ۋە يەرنىڭ نەملىك تېمپېراتۇرىسىنى ئۆزلۈكىدىن خاتىرىلەپ تۇرىدىغان ماشىنىنىمۇ ھەۋەس بىلەن تونۇشتۇردى.

ئۆمەر شۇ كۈنىلا ئىشنى باشلىۋەتتى. ئۇ ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە ئىش ئورنىغا كېلىپ، سەبدەگۈلنى قانغۇدەك كۆرۈۋېلىشنى ئويلايتتى. ئۆمەر ئۈچۈن سەبدەگۈل بىلەن ئىشلەش ئالاھىدە كۆڭۈللۈك ئىدى، ھەقىقەتەن ئۇ بۇ كۈنلەردە كۆڭۈل خۇشاللىقىنى يوشۇرالمايتتى. بىر كۈنى سەبدەگۈل ناھايىتى مۇھىم خەۋەرنى يەتكۈزىدىغان كىشىدەك «مەن ئاق ئۆجمىنى ياخشى كۆرىمەن» دېدى، بۇ تاتلىق گەپ ئۆمەرنىڭ يۈرەك قاتلىرىدا يېڭىدىن - يېڭى شېرىن تۇيغۇلارنى پەيدا قىلدى. ئەنە شۇنداق قىزغىن ھېسسىياتلار ئىچىدە ئۆمەرنىڭ ئىشى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق داۋام قىلدى، پارنىك مايسا كۆچۈرۈشكە ئۆلگۈرۈپ پۈتتى.

ئۆمەر زاۋۇتىغا قايتتى، ئىككى كۈن ئۆتمەيلا يېزا ئىگىلىك

ماشىنا سايمانلىرىنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلى يەنىلا ھېلىقى پارنىك ئىچىدىكى سەبدەگۈلدە ئىدى…

* *

يەنە بىر شادىمانلىققا چۆمگەن باھار بايرىمى يېتىپ كەلدى. ھەشەمەتلىك زىننەتلەنگەن شەھەر كوچىلىرىدا پوجاڭزىلار تاراسلاپ ئېتىلماقتا، پاكىز كىيىنگەن كىشىلەر توپى لەرزان چۈشۈۋاتقان قار ئۇچقۇنلىرى بىلەن زور ئېقىن بولۇپ ئاقماقتا ئىدى.

ئۆمەر ئۈرۈمچىدىن كەلگەن كۈنىلا تاقىتى تاق بولۇپ سەبدەگۈلنىڭ قېشىغا ماڭدى. پارنىك ئالدىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى پارنىكتىكى يېشىل مايسىدەك ياشىرىپ، يۈرىكى دۈپۈلدەپ سوقۇشقا باشلىدى. ئۇ پارنىك ئىشىكىنى تىترىگەن قوللىرى بىلەن چەكتى.

— كىم؟ — دېگەن تونۇش ئاۋاز ئاڭلاندى پارنىك ئىچىدىن.

— مەن!

— مەن دېگەن؟

— ئاق ئۈجمىنىڭ بودىكى!

— نېمە ئىشىڭىز بار؟!

— «كۆك لازا» ئالغىلى كەلدىم!

تاقەتسىزلەنگەن ئۆمەر سەبدەگۈلنى كۆرۈشى بىلەن يولدا كەلگۈچە نەچچە قېتىم تەكرارلاپ، كۆڭلىگە پۈككەن، مارجاندەك تىزىلغان گەپلىرىنى ئۇنتۇپ قالغانىدى. ئۇ بوغۇزىغا بىر نەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك دۇدۇقلاپ كەتتى. لېكىن، سەبدەگۈل مەنىلىك قىلىپ:

— سىزنى «كۆك لازا» غا ئۆچ دەپ ئاڭلىغانىدىم! — دېدى.

ئۆمەر پارنىك ئىچىدىكى جەننەتكە تويماي قارايتتى. سەبدەگۈل ئۇنىڭغا ھەممىنى كۆرسەتتى. بىر ئېتىزدا غۇژمەك - غۇژمەك قىزىرىپ كەتكەن پەمىدۇر، يەنە بىرىدە لازا ۋە تەرخەمەكلەر، كۆپكۆك پىلەكلەر ئىچىدىكى سەي كاۋىلىرى، چەيزەلەر، يەنە بىرىدە تەكشى ئاختىلانغان چىڭسەيلەر گۈپۈلدەپ ئىللىق پۇراق سېپىپ تۇراتتى. ئۆمەرنىڭ ئاغزىغا سۇ يۈگۈرۈپ، بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇنقى ھېلىقى كۈننى يەنە بىر قېتىم ئېسىگە ئالدى. شەيتان قىز پارنىك سولىياۋىغا بىرنى ئۇرغانىدى، گۈررىدە قىلىپ تۆكۈلگەن سۇ تامچىلىرى ئۆمەرنى چۆچۈتۈۋەتتى. سەبدەگۈل قاقاقلاپ كۈلگەن پېتى قاچتى، ئۆمەرمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قالماي قوغلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار ئىككى قاتار ئېچىلغان گۈللەر يېنىدا توختاشتى. ئۆمەر گۈللەرنى ھەۋەس بىلەن كۆرۈشكە باشلىدى.

— مانا قاراڭ، — دېدى سەبدەگۈل تونۇشتۇرۇپ، — بۇ، ئالتۇنگۈل، ماۋۇ مودەنگۈل، سىز ياخشى كۆرەمسىز؟

— ياخشى كۆرىمەن، لېكىن ماۋۇ چاقناپ تۇرغىنىچۇ؟

— ئۇ… ئۇ… — قىزچاق قىزىرىپ كەتتى، — ئۇ… سەبدەگۈل…

— مەن سەبدەگۈلنى قەۋەتلا ياخشى كۆرىمەن، — دېدى ئۆمەر قىزغا تىكىلىپ. سەبدەگۈلنىڭ يۈزى ئۆز رەڭگىدە تۇس ئالدى…

— كۆك لازىنىچۇ؟

— ئۇنىمۇ ياخشى كۆرىمەن، — دېدى ئۆمەر ۋە تاقەتسىزلىكتىن گۈپۈلدەپ ئۇرۇۋاتقان يۈرىكىنى زورغا بېسىپ، سەبدەگۈلنىڭ يارقىن چىرايىغا، جىنەستىدەك لەۋلىرىگە تەلمۈردى.

— ئىشەنسەم بولامدۇ؟ — دېدى قىز پىچىرلاپ ۋە ئۇيالغىنىدىن يەرگە قارىدى.

— ئىشىنىڭ، پۈتۈنلەي ئىشىنىڭ، يالغان بولسا تىڭشاپ

بېقىنىڭ، — ئۇ سەبدەگۈلنىڭ قولىنى شارتلا قىلىپ كۆكرىكىگە باستى ۋە دۇدۇقلىغان هالدا، — لېكىن سىزچۇ؟ سىز ئاق ئۆجمىنى ياخشى كۆرەمسىز؟ بولۇپمۇ بودىكىنى؟! — دېدى.

قىز جاۋاب بېرىش ئورنىغا لەۋلىرى سەل قىمىرلىغان هالدا ئۆمەرگە يېقىنلاشتى، ئۆمەر ئۇنى باغرىغا تارتتى. ئاۋۋال ئۇلارنىڭ چاچلىرى ئۇچراشتى، كېيىن چوغدەك لەۋلىرى بىر – بىرىگە يېقىنلاشتى...

ئويۇقسىز سىرتتىن ئاڭلانغان ئاياغ تىۋىشى ئۇلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر قىلغانىدى. سەبدەگۈل ئارقىسىغا قاراپ پارنىكنىڭ ياردەمچى ئىشچىسى هاشىم ئاكىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى.

— هاشىم ئاكا! — دېدى مەڭزى پەمىدۇردەك قىزىرىپ كەتكەن سەبدەگۈل، — بۈگۈن، بىزنىڭ پارنىكنى قوراشتۇرۇشقا زور كۈچ چىقارغان تېخنىكىمىز كەپ قاپتۇ، — ئۇ تەرخەمەك جاهازىسىنىڭ دالدىسىدا مايسىلارنى تاماشا قىلىۋاتقان ئۆمەرنى كۆرسەتتى، — ماڭا پەمىدۇر، چەيزە، تەرخەمەكلەردىن تارتىپ بېرىڭ، بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن تۇنجى قېتىم ئۆزگەن كۆكتاتتا ئۇنى مېهمان قىلماقچىمەن.

ئۆمەر سەبدەگۈلنىڭ يېڭى سەي بىلەن تولدۇرۇلغان سومكىسىنى كۆتۈرۈپ پارنىكتىن چىققاندا، بۇلۇتلار ئارىسىدىن مارىلاپ چىققان قۇياش نۇرىدا ۋالىلداپ چۈشۈۋاتقان قار ئۇچقۇنلىرى ئۇنىڭ يولىغا گۈل چاچقۇ بولۇپ چېچىلماقتا ئىدى.

قەبرە بېشىدىكى چۈش

كۆزگۈمنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەس قارا پەردىلىرى يېيىلىشقا باشلىدى. مەن شەهەر سىرتىدىكى قەبرىستانلىققا كېتىۋاتىمەن. بۈگۈن بارمىسام ئۆمرۈم بويى بويىنۇمغا تۈگمەن تېشى ئېسىلىپ، يۈرىكىم قانداقتۇر ئىسكەنجىدە قىسىلىپ ئۆتۈدىغاندەك ۋىجدان ئازابىدا قالاتتىم. بۇ قەبرىستانلىقتا بىر ئاغىنەم مېنى ساقلاپ تۇراتتى... گەرچە ئۇنىڭ ئىككى غۇلاچ قارا يەر تېگىدە يېتىۋاتقىنىغا ئون يىل بولۇپ قالغان بولسىمۇ گويا ماڭا تىكىلىپ تۇرغاندەك، ماڭا بىر يولۇقۇپ ئۆت، يېڭى يازغان شېئىرىمنى ئوقۇپ بېرەي، دەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. تەتىل مۇناسىۋىتى بىلەن بىرقانچە شەهەرنى ئارىلاپ قىلغان سەپىرىمدە بۇ ئاغىنەم كۆز ئالدىمدىن زادىلا كەتمىدى. ئاخىر قايتىشىمدا مۇشۇ كىچىككىنە، لېكىن ئاۋات شەهەردە بىر كېچە قونۇشقا شوپۇرنى كۆندۈردۈم.

بۇرۇن مەن شەهەردىكى بىر ئىدارىدە كاتىپلىق قىلاتتىم، ئاغىنەم بولسا شائىر ئىدى. ئۇ يازغان شېئىرلىرىنى ماڭا ئوقۇپ بېرەتتى. تېخى بىر – ئىككى رومكا قېقىۋالسا ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن – بۇياققا مېڭىپ، قوللىرىنى هاۋادا قىلىچ شىلتىغاندەك شىلتىپ، ئاۋازىنى تىترىتىپ جاراڭلىق، مۇڭلۇق ئاهاڭدا دېكلاماتسىيە قىلاتتى. ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ هاياجان ئىلكىدە سەل تىترەۋاتقانلىقىنى كۆرەتتىم. ئاغىنەم دېكلاماتسىيە قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئېغىر هارغىنلىق يەتكەندەك پېشانىسىنى تۇتۇپ بىر هازا جىمىپ كېتەتتى ۋە يەنە قوقاستىكى قوناقنىڭ پاراسلاپ ئېتىلغىلى تۇراتتى:

— ھاۋا، سۇ، ئۇچار قانات، دۇنيادىكى پۈتۈن مەئىشەت ئادەم ئۈچۈن! لېكىن ئادەم نېمە ئۈچۈن؟ — دەيتتى ئۇ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ماڭا قاداپ ۋە مېنىڭ جاۋابىم ئاياغلاشمايلا، — ياق، ياق. سەن مېنى ئالدىما، ئادەملەر بىر-بىرىنى ئالداش ئۈچۈن ياشايدۇ، ھاياتلىق دېمەك تەڭسىزلىك دېمەكتۇر. بۇ تەڭسىزلىك پەقەت گۆردىلا ئاياغلىشىدۇ، — دەيتتى ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ.

ئاغىنەمنىڭ بەزى قىلىقلىرى غەلىتىلا ئىدى. ئۇ پات-پاتلا ئادەمنى ۋەھىمىگە سالىدىغان قورقۇنچلۇق گەپلەرنى قىلاتتى.

— بىلەمسەن، — دېدى ئۇ بىر كۈنى كۆزۈمگە قاراپ، — ئادەم ئۆلسە نېمە ئۈچۈن ئۈچ نەزىر، يەتتە نەزىر، قىرىق نەزىر بېرىلىدۇ؟ ئۈچ نەزىردە مېيىتنىڭ قورسىقى يېرىلىدۇ. گۆركار كولاپ قويغان ئېرىقچىلار ئارقىلىق پەسكە قاراپ ئاقىدۇ... يەتتە نەزىردە قورساق، مېڭە ئېقىپ بولىدۇ. قۇرت-قوڭغۇزلار بەزمە-مەشرەپ قىلىشىدۇ. قىرىق نەزىردە ئەرۋاھ ئارام تاپىدۇ. ئاخىرقى ھەمراھلىرى — سەمرىگەن قۇرت-قوڭغۇزلار قوشۇلۇپ، ئەرۋاھنى تەنھا قالدۇرۇپ كېتىپ قالىدۇ. ھەي، ھەي ئادەم جەسىتىنىڭ پۇرىقىغا يەر چىدىمىسا ئۆزگە نەرسە چىدىيالمايدۇ...

شائىر ئاغىنەم ئەنە شۇنداق غەلىتە ئادەم ئىدى. ھېلىھەم ئېسىمدە، ئۇ ئۆلۈپ كېتىشتىن سەللا ئىلگىرى مېنىڭ ئۆيۈمگە كەلدى. ئۇنىڭ چىرايى سولغۇن ئىدى. ئاغىنەم ئۆي ئىچىدىكى نەرسىلەرگە كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن، ئىچ يانچۇقىدىن ئالىقاندەك قەغەزنى ئالدى. ئۇنىڭ ئورۇق، ئېگىز بويى سەل دوكراق ئىدى.

— بۇنى ساڭا ئوقۇپ بېرەي، بۇ بەلكىم مېنىڭ ئاخىرقى شېئىرىم بولۇپ قالار.

تۇغۇلغاندا تەڭ ئىدۇق تەڭرى ئالدىدا،
تەڭ بولالمىدۇق دەۋر ئالدىدا.
گىدىيىپ كەتمىگىن ئامەتلىرىڭدىن،
ئاقىۋەت تەڭ بولۇرمىز قەبرە ئالدىدا.

— ھەي، ھەي بىردەم سەۋر قىل، — دېدىم مەن ئاغىنەمگە، — مەن بۇ شېئىرنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ، ھە توغرا بىر ئولتۇرۇشتا ئاڭلىدىم. مۇنداق:

تەڭ ئىدۇق بىز دۇنياغا تەڭ كۆز ئاچقاندا،
تەڭ بولالمىدۇق تۇرمۇش، تەقدىر ئالدىدا.
مەن ئۈستۈن دەپ ئۈنچىۋالا كۆرەڭلەپ كەتمە،
تەڭ بولارمىز بىز يەنە قەبرە ئالدىدا.

شائىر ئاغىنەم نۇرى كەتكەن، لېكىن ئۆچكەن گۈلخاننىڭ ئاخىرقى چوغىدەك ئاجىز ئۇچقۇن چاچرىتىپ تۇرغان كۆزلىرىنى ماڭا خەنجەردەك قادىدى.

— بۇ شېئىرنىڭ، — دېدىم مەن ئۆزۈمنى ئاقلاش ئۈچۈن يەنە مۇنداقمۇ بىر ۋارىيانتى...

— بولدى، بولدى قىل دوستۇم — دېدى ئاغىنەم كېپىمنىڭ قاپ بېلىگە تېپىپ، — سېنىڭچە مەن بۇ شېئىرنى ئوغرىلاپتىمەن-دە؟ گويا بولمىغۇر خوتۇنلار قوشنىلىرىنىڭ لاخشىگىر، يىڭنە، ئويماق، چىنە-قاچىلىرىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالغاندەك مەنمۇ شۇنداق قىپتىمەن-دە، بولدى، بولدى بېشىڭنى ئىرغىتماي قوي. سېنىڭ كۆزلىرىڭدىن بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن، سەن مېنى كاتەككە بېشىنى تىقىپ ھۈنەر قىلىدىغان توخۇ ئوغرىسىغا ئوخشىتىۋاتىسەن. كۈلمە، گېپىمنى بۆلمە. دۇنيادا

ئوخشايدىغان نەرسىلەر ئازمۇ؟ دەل - دەرەخ، ھايۋانلار، ئادەم-
لەر، ئوت - چۆپلەر ھەممىسى ئوخشاپ كېتىدىغۇ. لېكىن،
كۆزنىڭ تۈنجى سوغۇقىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ياپراقلىرى زەپ-
رەڭدەك سارغىيىپ كېتىدىغان توغراقنى قارىغايغا قانداقمۇ سې-
لىشتۇرغىلى بولسۇن! بولمىسا ھەر ئىككىسىنىڭ غولى، شاخ،
ياپراقلىرى بار. مانا، ئىككىمىزنى ئالايلى، سەن بولساڭ بىرەر
دوكلاتنى قانداق قىلسام باشلىقىمغا يارىتارمەن، نەزەرىگە چۈ-
شەرمەن، دەپ ياشايسەن، مەن بولسام بىر كۇپلېت شېئىر
ئۈستىدە تۈننى تاڭغا ئۇلايمەن...

— ۋاي خۇدا، بىرەر گەپنىڭ ئېگىگە يېتەر - يەتمەي دايقا
چۈشكەن پۇرچاقتەك سەكرەپ كېتىدىغان مىجەزىڭىزە، — دېدىم
مەن سەل چېچىلىپ، — مەن بۇ شېئىرىڭنى باشقىلارمۇ ئاڭلى-
غانمۇ دەۋاتىمەن.

— ئاڭلىغان، يېقىندا بىر ئولتۇرۇشتا ئوقۇغان...

— مۇنداق دېمەمسەن...

خىيالىنىڭ ئۇچقۇر ئاتلىرى قانداق قىلىپ قەبرىستانلىققا
ئەكېلىپ قويغانلىقىنى بىلمەيلا قالدى. مەن ئېگىز تاقىر تۆپى-
لىكتىكى سانسىزلىغان زومچەك - زومچەك قەبرىلەر قاپلىغان
ئەرۋاھلار «يۇرتى» غا چىققىر يوللار ئارقىلىق ياماشتىم. قاراڭ-
غۇ چۈشتى. لېكىن، داغ قاپلىغان مىس لېگەندەك تۈن پەردىسى
كائىناتنى ئۆزىنىڭ سىرلىق نۇرىغا چۆمدۈرۈپ ئاي تۇغدى. مەن
قەبرىلەرنى ئايلىنىپ يۈرۈپ كونا گۈمبەز يېنىدىكى كوزا سۇنۇ-
قى پاتۇرۇلغان قەبرىنى تاپتىم. يەتتە - سەككىز يىل ئىلگىرى
ئۆزۈم بەلگە قىلىپ قويغان كوزا سۇنۇقىنى كۆرگىنىمدە بىردىن-
لا يۈرىكىمدىن ئۆرلەپ چىققان پىغان ۋۇجۇدۇمنى سىمابتەك
ئېرىتىۋەتتى. ئۇلار شۇنچە يېقىن قوشنىلار بولسىمۇ ئەبەدىلئە-
بەت بىر - بىرىنى يوقلىيالمايدۇ، ھالىڭ نېچۈك، دەپ سورىيال-
مايدۇ، دېگەن خىيال پەيدا بولۇشى بىلەنلا قەلبىمدە ئاھ دېگەن
نىدا كەلدى.

شۇنداق، دەرۋەقە شۇنداق! لېكىن بەر قاچان ئادەم يەپ
تويۇپتۇ! ئۇ خۇددى لوقمىنى كۆپ يەپ، تىنالماي قالغان يىرت-
قۇچتەك ئېغىر پۇشۇلداپ ياتىدۇ.

مەن ئاغىنەمنىڭ قەبرە بېشىغا تىزلاندىم. ئۇ ھايات ۋاقتى-
دىكىدەك قاپىقىنى تۈرۈپ:

— كەلدىڭمۇ؟ — دېدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋابەن:

— ھە، كەلدىم! — دېدىم - دە، كۆزلىرىمدىن تاراملاپ
ياش تۆكۈلدى. بېشىم مەيدەمگە ساڭگىلىغان، ياشلىرىم ياقىلى-
رىمنى ھۆل قىلغان ھالدا ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتىم، مۇڭداش-
تىم، تاكاللاشتىم ھەتتا قىزىرىشىپمۇ قالدۇق. ھەئە بۇ راست،
بۇ كۆڭۈل سۆھبىتى ئىدى.

تۈندە كۆزۈمنى ئاچساممۇ كۆڭۈل كۆزۈم كۆرۈپ تۇرۇپتۇ.
گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن گۆرلەر، ئېچىلىپ قالغان ئاپئاق سۆڭەك-
لەر، شامالدا قارسىلداۋاتقان ئالىيپىشىل جىن كۆچىتى لاتىلار،
قۇرۇق خادىغا قونۇۋالغان ھۇۋقۇشنىڭ شۇملۇق ياغدۇرۇپ ھۇۋ-
لاشلىرى قورقۇنچ، ۋەھىمە پەيدا قىلاتتى. لېكىن، مەن ئاغى-
نەمگە كۆڭۈل سىرلىرىمنى تۆكۈۋاتىمەن. شۇ ئەسنادا يېنىمدىلا
بىرنەچچە ئادەمنىڭ ناھايىتى ئاستا گۇدۇڭلىغان غەلىتە ئاۋازى
مېنى تىترىتىۋەتتى. بۇ شىپىلدىغان ئاۋازلار گويا تېگى يوق
ھاڭدىن كېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. يۈرىكىم تارس قىلىپ ئېتىلىپ
كەتكەندەك، ۋۇجۇدۇمدىكى ئىسسىق قاننىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى
بىلىپ بولمايتتى. مەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە ئاستا بېشىمنى
بۇرىدىم. يېنىمدىلا بىر ئوچۇق گۆر تۇراتتى. گۆرنىڭ ئىچ
ئۆپىلىرىمۇ ئاينىڭ كۆكۈچ نۇرىدا غۇۋۋا يورۇپ تۇراتتى. ئىچ
گۆردە ئاپئاق كېپەنگە ئورالغان تۆت ئەرۋاھ پاراڭلىشىۋاتاتتى.
بۇ ئەرۋاھلارنىڭ ئىككىسى ئاچ ئەرۋاھ بولۇپ، خام خەسە كېپەنگە
ئورۇلۇۋالغانىدى. قالغان ئىككىسى بولسا توق ئەرۋاھ بولۇپ،
پاكار دىقماقراقى ئاق يىپەك كېپەنگە تولۇق ئورالغانىدى. ئې-
گىز، گەۋدىلىك، لېكىن بۇرۇن كۆمۈرچەكلىرى ئۇۋۇلۇپ چۈ-

شۇپ كەتكىنى بولسا ئاق شايى كېپەنگە ئورالغانىدى.

— ۋاھ، — دېدىم مەن بىردىنلا چۆچۈپ، چۈنكى خام خەسە يېپىنغان ئاچ ئەرۋاھنىڭ بىرسى مېنىڭ شائىر ئاغىنەم ئىدى. ئۇ قاق سۆڭەك قوللىرىنى شىلتىپ شايى كېپەن يېپىنغان ئېگىز بوي، بۇرنى يوق ئەرۋاھقا سۆزلەۋاتاتتى:

— سەن ھاياتىڭدا شۇنچە نۇرغۇن پۇل تاپتىڭ، لېكىن كەمبەغەللەرنى، ئاجىز - مېيىپلارنى يۆلىدىڭمۇ، ياق! كۆز قىرىڭنىمۇ سالمىدىڭ. پۇلۇڭ كۆپەيگەنسېرى ئىنساپ - تەۋپىقنى ئۇنتۇدۇڭ، ھەتتا سەن كونا زاماننىڭ سودىگەرلىرىدەكمۇ بولالمىدىڭ. شۇلار چېغىدا مېلىنىڭ ئوندىن بىرىنى كەمبەغەللەرگە ئۈشرە - زاكات بېرەتتى. بولمىسا تاپقان دۇنياسىنى ھارام دەپ بىلەتتى.

— كەمبەغەللەرنى يۆلەيمىشمەن، — دېدى شايى كېپەنلىك ئەرۋاھ خىڭىلداپ، — ھۆكۈمەت يۆلەپ بولالمىغان بۇ ئەبگالارنى مەن يۆلەپ بولالامتىم. بىرىنى يۆلىسەڭ ئۇنى يىقىلىپ تۇرسا، تېخى بۇ خەق نامراتلىقنى شەرەپ دەپ بىلىشىدۇ. بىرسى يازدىغۇ «قەد كۆتۈر» دەپ بەرگەن قويىنى سويۇپ ئەمەلدارلارنى مېھمان قىلىپ «بەشتە كېپىل» لىكنى سېتىۋالغان ھېلىقى ئەبگانى.

— ئەلىڭ بولمىغاندا، — دېدى ئاچ ئەرۋاھنىڭ ۋىجىك، كېپىنى ئۇچىسىغا يەتمىگەن، چىشلىرى پۈتۈنلەي تۆكۈلۈپ كەتكەن، يەنە بىرسى ئېڭەكلىرىنى كاسىلدىتىپ، — مەكتەپكە بولسىمۇ ياردەم قىلساڭ، ساۋاب تاپار ئىدىڭ. ھەممىسى ئۆزىمىزنىڭ باللىرى ئىدى.

— توغرا، دېدى ئاغىنەم باشقىدىنلا قايناپ، — مانا مۇشۇ بىچارىنىڭ ئۆزى پۈتۈن ھاياتىنى بىر يېزا مەكتىپىدە نامراتچىلىق بىلەن ئۆتكۈزەدى. بۇنىڭ بالا ئوقۇتقان سىنىپىنى سىنىپ دېگىلى بولامدۇ؟ يامغۇردا لايغا چىلىشىپ دەرس ئۆتكەن، قىشتا

سىنىپتا بوران ھوۋلىغان، ھەتتا بور يوق، چالمىدا دوسكىغا خەت يازغان!

— مېنى ئۇنچىلىكمۇ قارا كۆڭۈل سانىماڭلار، — دېدى شايى كېپەنلىك ئەرۋاھ، — كىم مېنى مەكتەپكە ياردەم قىلمىدى دەيدۇ. ئارقا - ئارقىدىن ئىككى قېتىم ياردەم قىلدىم، ھوي، سەن گەپ قىلمامسەن، قىيامەتنىڭ مۇشۇكىدەك ئولتۇرماي.

شايى كېپەنلىك ئەرۋاھ باياتىن بېرى بېشىنى ئېگىپ تىقىپ دۈرۈت ئوقۇپ ئولتۇرغان يېپەك كېپەنلىك پاكار، دىقماق ئەرۋاھنى بىر جەينەكلىگەنىدى، ئۇنىڭ ئاستىنقى ئېڭىكى شالاققىدە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ دەرھال ئېڭىكىنى قارسىدە سالدى - دە، شايى كېپەنلىك ئەرۋاھقا بىر گۆلىيىپ قويۇپ:

— يا... يا... ياردەم قىل... قىلدىڭ، — دەپ غوڭشىدى.

— ھە، مانا قىلماپتىمەنما، لېكىن بۇچۇ كىچىك ماشىنىسىنىڭ ئورۇندۇقلىرىنى گىلەم بىلەن قاپلاپتۇ. مەن ئەخمەق سىنىپنىڭ شۇنداق تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ياردىمىم ئاز بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ، دەپ يەنە ياردەم قىپتىمەن. ماشىنىسىغا ئۈنئالغۇ بېكىتىپ، قالغىنىغا باغ سەيلىسى قىلىشنى بىلگەن بولسام بۇنداق سوپۇرگە زىيانكەش بولامتىم. لېكىن، بۇ ئىزا تارتماي مەكتەپ دېگەنگە ھۆكۈمەت ئىگە دەپتىمىش تېخى.

— مەن... مەن... ئۇنى ئۆز ۋاقتىدا تۈزەتكەن. خاتالىقنى تونۇپ يەتسىلا بولمىدىمۇ! — دېدى دىقماق توق ئەرۋاھ.

— تونۇغىنىڭنىڭ نېمە پايدىسى، — دېدى ۋىجىك ئەرۋاھ، — سىنىپ ئۆرۈلۈپ نارەسىدە قىز - ئوغۇلدىن بەشى ئۆلدىغۇ!

— ھەي، ھەي، ھەممىڭ مەرەزلەر، نان قېپىلار، نائىنساپلار، - شائىر ئاغىنەم ھايات ۋاقتىدىكىدەكلا قايناپ كەتتى.

— ئادەم تىللىما، ھايات ۋاقتىڭدىمۇ ئادەم تىللاش بىلەن

ئۆمرۈڭ ئۆتتى . بىرىنى تۆرە ، بىرىنى نەپسانىيەتچى ، بىرىنى ئالدامچى سودىگەر ، دەپ شېئىر يازدىڭ ، يالغانمۇ يا ؟ — دېدى يېپەك كېپەنلىك دېقماق ئەرۋاھ .

— ئۇ دېگەن تىللاش ئەمەس ، — دېدى ۋىجىك ئەرۋاھ ، — يامان ئىش ، يامان ئادەتلەرنى تىل بىلەن قامچىلاش ، ھەر قايسىڭلارنى قامچىلاپ تۇرمىسىمۇ بولمايدۇ . بولمىسا جاھاننى پۈتۈن يۇتىسىلەر .

— قۇرۇپ كەتسۇن ئۇنداق قامچاڭ ، دوزاخ ئوتىدا كۆيۈپ كېتەر ئىلاھىم ، — دېقماق بىردىنلا چىچاڭشىپ كەتتى .

باياتىن بېرى دېقماق ئەرۋاھنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ياشقىدىنلا جانلىنىپ كەتكەن شايى كېپەنلىك ئەرۋاھ بىردىنلا قايناپ كەتتى :

— بۇ گېپىڭ تارازا راستدۇ ، دوستۇم ! مېنىمۇ بىرسى قامچىلىغانىدى . مەكتەپكە بىرلا ياردەم قىلمۇدىم ، كەينى - كەينىدىن پېشانىسىدىن نۇر ، كۆزلىرىدىن مېھىر - مۇھەببەت يېغىپ تۇرىدۇ ، ھەربىر كۈلۈمسىرىشى جانغا ئارام بەخش ئاتا قىلىدۇ ، دەپ ماختىشىپ كەتتى . ھەتتا مەن ئۆزۈممۇ مەندە ئالىي پەزىلەتلىك خۇسۇسىيەتلەر شۇنداق تولىمىدۇ دەپ كۈنگە نەچچە قېتىم ئەينەككە قارىدىم...

— بۇ تېخى ، — دېدى دېقماق ئەرۋاھ شايى كېپەنلىك ئەرۋاھنىڭ ئۆزىنى قوللىغانلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ ، — بىزنىڭ ئانچە - مۇنچە ئامەتلىرىمىزگىمۇ كۆز قىزارتقان ، كۆرەلمىگەن . مەسىلەن ، ئۇ ھايات ۋاقتىدا مۇنداق شېئىر يازغان :

تۇغۇلغاندا تەڭ ئىدۇق تەڭرى ئالدىدا ،
تەڭ بولالمىدۇق دەۋر ئالدىدا .
گەدىيىپ كەتمىگىن ئامەتلىرىڭدىن ،
ئاقىۋەت تەڭ بولۇرمىز قەبرە ئالدىدا .

— ھەي بايقۇش ، بىچارە بايقۇش ، — دېدى شايى كېپەنلىك ئەرۋاھ كېپىنىنى مۈرىسىگە تارتىپ قويۇپ ، — ئۆزۈڭچە تېخى قەبرە ئالدىدا تەڭ بولىمىز دەپتىكەنسەن - دە . قېنى تەڭ بولغىنىڭ ؟ قارا ، مانا بىز ئۆزىمىزنىڭ كەسىپداشلىرى ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمىز بىلەن بۇ يەردىمۇ يېڭى مەھەللە قۇرۇۋالدۇق ! نېمىدېگەن كۆركەم ، نېمىدېگەن ھەيۋەت ! لېكىن سېنىڭ ۋە سېنىڭدەكلەرنىڭچۇ ؟ قارىغىنا قەبرەڭنىڭ ئىزناسىنىمۇ پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ . ئەگەر ھېلىقى ئاغىنەڭ كوزا پۇچۇقى پاتۇرۇپ قويمىغىنىدا ھەققەمسايىلىرىڭ ساڭا ئەمەس ، بىزگە دۇئا قىلىپ قايتىشىدۇ . خى... خى... . خى...

— ھى... ھى... ھى...

مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ قەبرىستانلىققا قارىدىم . دەرۋەقە پۈتۈنلەي ئاق ، سېرىق ، يېشىل چاقچۇق بىلەن زىننەتلەنگەن قەبرىلەر رەت - رېتى بىلەن بىر يېڭى مەھەللە تەشكىل قىلغانىدى . بۇ قەبرىلەر تولۇن ئاينىڭ نۇرىدا گويا مەرۋايىتلارنى تۆكۈۋەتكەندەك كۆز چاقنىتىپ پارقىرايتتى . شايى كېپەنلىك ئەرۋاھ بىلەن ئاق يېپەك كېپەنلىك ئەرۋاھ تېخىچىلا كۈلۈشۈۋاتاتتى .

— قارا ، مېنىڭ قەبرەمگە ، — دېدى دېقماق ئەرۋاھ ، — سەن ھايات چېغىڭدىمۇ بۇنداق ھەشەمەتلىك سارايلاردا ئولتۇرالمىغان بولغىيدىڭ ! سېنىڭ قەبرەڭدە ئاددىيسى بىر ئايىدە تاشمۇ يوق !

مەن بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىدىم . ھەقىقەتەن ئاق يېپەك كېپەنلىك ئەرۋاھنىڭ قەبرىسى ھەشەمەتلىك گۈمبەز بولۇپ ، ئالتۇن ھەل بېرىلگەن ئويما نەقىشلەر ، مېھراب شەكىللىك تەكچىلەر بۇ قەبرىنى بىر ھەيۋەتلىك سارايغا ئوخشىتىپ قويغانىدى .

— سىلەر ، — دېدى ۋىجىك ئاچ ئەرۋاھ ، — ئاپىقان دۇنيارىڭلار ، ئېرىشكەن ئىمتىيازىڭلارنى ئۇنچىۋالا پەش قىلىپ كەتمەڭلار ، لېكىن بىزمۇ بىر ئۆمۈر قىلغان ھالال مېھنىتىمىز-

دىن پەخىرلىنىمىز.

— ۋاھ، سېنىڭمۇ تىلىڭ چىقىپ قاپتىغۇ، — دېدى شايى كېپەنلىك ئەرۋاھ، — سەنمۇ پۇل ئۈچۈن ئەپەندىچىلىك قىلغانسەن، پۇل دېگەن يىراقنى يېقىن، يوقنى بار، يۈزسىزنى يۈزلۈك، گاچىنى سۆزلۈك قىلىدۇ. ئاددىيسى بىزنىڭ مەھەللىگە قارا، شەيخكە ئازراقلا نەپ تەگكۈزگەن ھامان كۆزگە چېلىقىدىغان، ئۆزى قۇرۇق، يولغا يېقىن يەردىن يەر كۆرسىتىپ بېرىدۇ. سەنلەرچۇ؟ قىشتا قار تىقىلىپ كېتىدىغان ئازگاللاردىن، يازدا يامغۇر يار ئالىدىغان ياناپاشلاردىن ئورۇن تۇتىسەن.

— مۆئەللىم، مۆئەللىم دەپ ھەممە كىشى ئۇلۇغلىغانسىرى كېيىنكى ۋاقىتلاردا سەنلەرمۇ تازا بولۇشۇۋېلىشتىڭ، — دېدى دىقماق توق ئەرۋاھ، — سائەتلەپ، كۈنلەپ دەرسكە كىرىشمەيسەن. سىنىپىڭدا ئەللىكلەپ بالا بىكارچىلىقتىن يۈز - كۆزىنى يارا قىلىشىدۇ. دەرس تەييارلىقىڭ يوق كىتاب ئوقۇپ بېرىپ ھاشارنى ئادا قىلىسەن، ھويلاڭغا كىرسە چىلە پۇراپ چۈجىلەرگە پۈتلىشىپ ماڭغىلى بولمايدۇ.

— مۆئەللىملەرگە تىل تەگكۈزگۈچى بولۇشما، — دېدى باياتىن بېرى غەزەپكە تولغان شائىر ئاغىنەم، — مۆئەللىملەر ئاخىرقى بىر نەپىسىمۇ پەرزەنتلەرگە ئاتىغان پىداكارلار!

— پىداكارلارمىش، — دېدى دىقماق ئەرۋاھ دىمىغىدا ھىڭىلداپ، — بىلەمسەن شائىرىم، سىنىپ ئۆرۈلگەندە ئەڭ ئالدىدا قېچىپ چىققىنى مانا مۇشۇ ئۆلۈمتۈك. بېشىدىكى دوپپىسىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇشنى ئۇنتۇمىدىكى، باللار بىلەن بىر پاي كارى بولماي تىكىۋەتتى.

شائىر ئاغىنەم ۋىجىك ئاچ ئەرۋاھقا، ئۇنىڭ كېپەن تولۇق يايالمىغان مۈرە، بويۇنلىرىغا بىر ھازا قارىغاندىن كېيىن، ئورا كۆزىدىن غەزەپ ئوتى چاچقان ھالدا سورىدى:

— بۇ راستىما؟

— بۇ... بۇ... داۋاملىق ئەمەس، بەزىدە شاھماتقا كىرىشىپ قالغاندا دەرسنى ئۇنتۇپ قالغان يەرلىرىم بار ۋە بەزىدە توخۇلارغا دان، قوي - ئۆشكىلەرگە يەم تەييارلايمەن دەپ...

— مەن سەندىن بۇنى سورىغىنىم يوق. سىنىپ ئۆرۈلگەندە قانداق قىلدىڭ دەۋاتىمەن؟

— قا... قارىسام، — ئاچ ئەرۋاھ دۇدۇقلىدى، — تامنىڭ بىر بۆلىكى گۈپپىلا قىلىپ قالدى. جان دېگەن ئاتلىقكەن، كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەپتۇ.

— ۋۇي مەسئۇلىيەتسىز لەنىتى... — شائىر ئاغىنەم يەنە تىلىنى قويۇۋېتىپ بەردى.

— بولدى قىل شائىرىم، — دېدى شايى كېپەنلىك توق ئەرۋاھ، — سەنمۇ زامانىڭ كېيىنكە كىرىۋالغانلىقىڭ بىرسى، شائىر مەن دەپ ئېڭىكىڭدە ئاسمان تىرەپ يۈرگىنىڭ بىلەن قاپاقنىڭ لىشىدەك لاۋزا بىر نېمىلىرىڭنى خەق ئوقۇپ زوق ئالالىسا كاشكى.

— ئاڭزىڭنى يۇم ئالدامچى كاززاپ، بىر پۇل ئۈچۈن يەتمىش مىڭ قەسەم قىلىپ، ئەل يېقىن يار - بۇرادەرلىرىڭنى ئالدايسەن، ھەتتا تېرىقتەك پايدىنى كۆرسەڭ ئاناڭ بىلەن داداڭنىمۇ تونۇماس بولۇۋالىسەن! كۆرۈپ تۇر، ئاڭلا قىيامەت كۈنى يۈزۈڭ قارا قوپىدۇ.

— سېنىڭ يۈزۈڭ قارا قوپىدۇ!

— سەن قارا قوپىسەن!

— سەن!

— ئاھ خۇدا، بۇ نېمە ئىشتۇر، — دېدىم مەن تۆت ئەرۋاھنىڭ ئۆز ئارا ھۆرپىيىشلىرىدىن چۆچۈپ، — ئۇلار مەشەدىمۇ بىر - بىرىنى كۆرۈشەلمەيدىكەن، سۆكۈشىدىكەن، ئەيىبلىشىدىكەن، ئىناق ئۆتمەيدىكەن.

تۆت ئەرۋاھ شۇنچىلىك ۋارقىراپ - جارقىراپ كەتتىكى

ھەتتا ئۇلار چۇشۇپ قالغان قول بېغىشلىرى، ئاجراپ كەتكەن
پۇت ئوشۇقلىرىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ ياقىلىشىشقا تەييارلاندى.
دى. ئەگەر قانداقتۇر بىر ھال رەڭ نۇر بۇ گۆر ئىچىنى يورۇتـ
ـمىغان بولسا، ئۇلار كېپەنلىرىنى ئاياغ ئاستىغا تاشلاپ، بىر -
بىرىنى چەيلەشكە تەييار تۇراتتى. لېكىن، بۇ ئەرۋاھلار نۇر
ئىلكىدە پەيدا بولغان بەش ھۆر - غىلمانىنى كۆرۈپ داڭ قېتىپ
تۇرۇپ قېلىشتى. بۇ ھۆر - غىلمانلار ئون ئۈچ - ئون تۆت
ياشلار چامىسىدا بولۇپ، ھەممىسىنىڭ قوللىرىدا بىر دەستىدىن
گۈل بار ئىدى. بۇ گۈللەر شۇنچە نەپىس، شۇنچە ئۈز بولۇپ،
مۇشكى - ئەنبەر، ئىپار ھىدلىرىنى تارقىتىپ تۇراتتى، ھۆر -
غىلمانلار بولسا گويا پاك تۇماندىن تۈرەلگەندەك شۇنچىلىك سىزـ
ـزۇك، شۇنچىلىك غۇبارسىز ئىدىكى، تۆت ئەرۋاھ ئۇلارنىڭ
رۇخسارىغا تىكىلىپ قاراشقا پېتىنالمىدى. ھۆرلەرنىڭ ئاق تۇـ
ـتۇنسىمان كۆڭلەك، ئوتنىقاتلىرىدىكى دۇردانىلەر، غىلمانلارنىڭ
ئاق سەللىسىدىكى يېشىل گۆھەرلەر كۆزلەرنى كور قىلغۇدەك
نۇر - جۇلا چېقىرىپ تۇراتتى.
— ئۇلۇغ پەيشەنبىنىڭ شاراپىتى بىلەن بىز سىلەرنى
يوقلاپ كەلدۇق! — دېدى ھۆر - غىلمانلار جانغا ئارامبەخش
ئاتا قىلغۇچى يېقىملىق ئاۋازى بىلەن.
— ئاھ خۇدا، بۇ نېمە كارامەتتۇر، دەپ ئويلىدىم ئىچىمـ
ـدە، شۇ چاغدىلا كونىلارنىڭ: «پەيشەنبە ئۇلۇغ كۈن - پۈتۈن
ئەرۋاھلار بىر - بىرىنى يوقلىشىدۇ» دېگەن گېپى يادىمغا كېلەـ
ـشى بىلەن بۈگۈن پەيشەنبە ئىكەنلىكى، تۆت ئەرۋاھنىڭ بىر -
بىرىنى يوقلاپ كېلىپ كونا خامانىنى سورىغانلىقى، ھۆر - غىلـ
ـمانلارمۇ جەننەتتىن ئۇلارنى يوقلاپ كەلگەنلىكىنى ئويلىدىم.
— ئاھ مېنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىم، مېنىڭ باللىرىم، قاناتـ
ـلىرىم، يۈرەك پارىلىرىم! — ۋىجىك ئاچ ئەرۋاھ ئۆز ئوقۇغۇـ
ـچىلىرىنى تونۇپ قالدى بولغاي، بۇقۇلداپ يىغلاپ تاشلىدى.

لېكىن، ئۇلارنىڭ نۇرلۇق چىرايلىرىغا پېتىنىپ قارىيالمىدى.
گۈل دەستىلەرنى تۇتقىنىچە قاتىرىسىغا تىزىلىپ تۇرغان ھۆر -
غىلمانلارمۇ ھېچكىمگە قىيا كۆزىنىمۇ سالمىدى.
— قېنى، تالاشمامسىلەر، ئۇرۇشمامسىلەر، بوغۇشمامـ
ـسىلەر؟! — دېدى باشتىكى ھاۋا رەڭ سەللىلىك غىلمان جاـ
ـراڭلىق ئاۋازدا، — سىلەر بۇ باقىي ئالەمگە كېلىپمۇ ئۇستۇنـ
ـلۇك تالىشىسىلەر، مەنمەنلىك قىلىشىسىلەر، سىلەر ئۆزۈڭلارـ
ـنىڭ قانچىلىك گۇناھقا پاتقانلىقىڭلارنى بىلمەمسىلەر؟! ئادەم
بالىسى يالىڭاچ پېتى پانىي ئالەمگە كېلىدۇ ۋە يەنە يالىڭاچ پېتى
باقىي ئالەمگە قايتىپ كېلىدۇ. پانىي ئالەم كېلىپ - كېتەر
بىر سارايدۇر. بۇ كۆز يۇمۇپ - ئاچقۇچىلىك ئارىلىقتىكى بىر
دەقىقە پۇرسەتتۇر. لېكىن، سىلەر مەڭگۇ ئۆلمەيدىغاندەك بەـ
ـرىڭلار دەپى - دۇنيارىڭلار بىلەن ئىنساپ - تەۋپىقنى ئۇنتۇدۇڭـ
ـلار، بىرىڭلار ئىمتىيازىڭلار بىلەن مۆمىنلەرگە ئازار بەردىڭلار،
بىرىڭلار ھالاللىق بىلەن بۇرچىڭلارنى ئادا قىلمىدىڭلار. سىلەر
ئۇرۇش - جېدەل، كۆرەلمەسلىك، بىر - بىرىڭلارنى كولاش،
ئاچ كۆزلۈك، نەپسانىيەتچىلىك، چېقىمچىلىق، مەنمەنلىك،
يالغانچىلىق، ئالدامچىلىق، ساختىپەزلىكتىن ئىبارەت پاسىق
ئىللەتلەرنى ئۆز ئەۋلادىڭلارغا مىراس قالدۇردۇڭلار! بۇ ئاللا
ئالدىدا كەچۈرگۈسىز گۇناھتۇر!
— بەرھەق، — دېيىشتى تۆت ئەرۋاھ باشلىرىنى يەرگە
ئۇرۇپ، بەزىلىرى يۇم - يۇم يىغلاشتى ۋە بەزىلىرى بولسا
بوغۇلۇپ - تىلىقىپ قېلىشتى.
— سىلەرنىڭ تېنىڭلارغا سىڭىپ كەتكەن بۇ خۇي -
پەيلىڭلاردىن، — دېدى ھۆرلەرنىڭ بىرى يېقىملىق ئاھاڭدا، — قىـ
ـيامەت كۈنى خۇدايىم قازى بولغاندا ئاڭلا مەھشەرگاھىدا يەنىلا
بىر - بىرىڭلارنىڭ ئەيىبىنى ئېچىپ، بىر - بىرىڭلارنى غاجاپ،
قاق سۆڭەك قىلمىغۇچە كۆڭلۈڭلار ئەسىن تاپمايدىغان ئوخشايـ

دۇ. بىز كېتەيلى.

تۆت ئەرۋاھ چەكچىيىپ قېلىشتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ھۆر - غىلمانلار قولىدىكى جەننەتنىڭ گۈللىرىدە ئىدى.

تۆت ئەرۋاھنىڭ ھەرقايسىسى بۇ گۈللەرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشىنى، ھەتتا ھەمراھلىرىغا پۇراش ئۈچۈنمۇ بەرمەسلىكنى ئويلايتتى.

مەن ھۆر - غىلمانلار گۈللەرنى چوقۇم ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىسىغا تاشلايدىغۇ دەپ ئويلىدىم. لېكىن، ئۇلار سەپ تارتقىنىچە كۆزدىن تۇتۇندەك غايىب بولۇشتى. ئەمما، قەستەنمۇ ياكى چۈشۈپ قالدىمۇ بۇنى بىلىپ بولمايدۇ، ۋىجىك ئەرۋاھنىڭ يېنىدىلا بىر تال گۈل تۇراتتى. ۋىجىك ئەرۋاھ قولىنى سۇنۇپ ئېلىشىغا قالغان ئۈچ ئەرۋاھ ئۇنىڭغا ئېتىلدى.

— بۇ مېنىڭ، چۈنكى مەن نۇرغۇن مەكتەپلەرگە رەھبەرلىك قىلىپ، ئۇلارغا ياخشىلىق قىلغان، — دېدى دىقماق توق ئەرۋاھ.

— ياق، — دېدى شايى كېپەنلىك ئەرۋاھ چەكچىيىپ، — سەن مەكتەپكە ياردەم قىلغان پۇللارنى خەجلىۋالغان ئوغرى، جەننەتنىڭ گۈلى ساڭا خاس ئەمەس، ماڭا خاس.

— بۇ مېنىڭ، — دېدى ۋىجىك ئەرۋاھ گۈلنى قويۇپ بەرمەي، — چۈنكى مەن ئۇلارنىڭ ئوقۇتقۇچىسى.

— ياق، — دېدى شائىر ئاغىنەم چالۋاقاپ، — مەن دېگەن ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى، مەكتەپ ۋە بىلىمنى مەدھىيىلەپ نۇرغۇن قان - تەر سىڭدۈرگەن، سەن بولساڭ ئاشۇ بەش ھۆر - غىلماننى تامغا باستۇرۇۋەتكەن قاتىل!

— بۇ مېنىڭ!

تۆت ئەرۋاھ شۇنداق ئېلىشتىكى جەننەتنىڭ گۈلى چەيلىنىپ، تىتىلىپ، توزۇپ توپىغا قوشۇلۇپ كەتتى. لېكىن، شۇنداقتىمۇ بۇ ئەرۋاھلار ئارىسىدا «گۈل كىمنىڭ؟»، «تۆھپە كىمنىڭ؟» جېڭى داۋاملىشىۋاتاتتى.

مەن قاتتىق ۋارقىرىۋەتتىم ۋە چۆچۈپ كۆزۈمنى ئاچتىم، يېنىمدىكى كونا گۇمبەز ئۈستىدە ئىككى ھۈۋقۇش پالاق - پۇلۇق قانات ئۇرۇپ ئۇرۇشۇۋاتاتتى.

— ۋاي توۋا، — دېدىم مەن كۆزلىرىمنى ئۇۋۇلاپ، — ئوڭۇممۇ بۇ چۈشۈممۇ، قەبرە بېشىدا مۈگدەپ قالغىنىم نېمىسى؟

مەن يېنىمدىكى ھېلىقى ئۇچۇق گۆرگە قورقۇپ قارىدىم. گۆر قاپقاراڭغۇ ئىدى، ئۇنىڭدىن ئەجەلنىڭ سوغۇق چاڭگاللىرى ماڭا قاراپ سوزۇلۇۋاتقاندەك بولدى - دە، مەن دەرھال ئورنۇمدىن تۇردۇم. لېكىن، ئويۇشۇپ كەتكەن پۇتلىرىم سىرقىراپ ئاغرىپ كەتتى. شۇنداق بولسىمۇ ھېلىقى سۈرلۈك ئۇچۇق گۆرگە قارىغىنىمچە ئارقامچە ئاستا داجىدىم...

روزىمەت خۇشال

«بەشبۇلاق»لىقلار: «روزىمەت «خۇشال» نىڭ خاپا بولىدىغان كۈنلىرىمۇ بولارمۇ» دېيىشسە، بەزىلەر: «قۇم چېچەكلەپ، تۈگمىنىڭ قۇيرۇقى يەرگە يەتكەندە» دېيىشەتتى، لېكىن بۇ قېتىم روزىمەت «خۇشال» قۇم چېچەكلىمەي، تۈگمىنىڭ قۇيرۇقى يەرگە تەگمەي تۇرۇپلا خاپا بولۇپ قالدى.

— قېنى قايسى نوچام يېرىمگە گۈلۈك سېلىشقا پېتىنالىدىكەن، قاڭشىرىنى ئېتىلدۇرۇۋېتىمەن! — دەيتتى روزىمەت قولىدىكى يوغان چالمىنى كۆرسىتىپ.

ئېتىكىگە بىر قۇچاق چالما ئېلىۋالغان روزىمەت ئۆزىگە كۆتۈرە بېرىلگەن يەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا پىرقىراپ يۈرۈپ، كىگىز ئورنىدەك يەرنى ئاق توپىلاڭغا ئايلاندۇرۇۋەتكەندى، دادۈي بوغالتىرى قاتارلىق يەر تەقسىملەيدىغان بىرنەچچە ھەيئەت ئۇنىڭغا يېقىن كېلەلمەي ئېتىز قىرلىرىدا چۆرىدەپ تۇرۇشاتتى. بىردىن- ئىككىدىن يىغىلىپ قالغان دېھقانلارمۇ كۈندۈزدە يۇلتۇز كۆرگەندەك، روزىمەتنىڭ بۇ ئەلپازىغا ھەيران بولۇپ بىر- بىرىگە مەنىلىك قاراپ قوياتتى.

— روزىمەتاخۇن، — دېدى گۈلۈك تۇتۇپ تۇرغان بوغالتىر جىلە بولۇپ، — يەرنى ھەر يىلى تەقسىم قىلىش، بۇ ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتى، ئۇنداق كاجلىق قىلمايلى...

— ئۇنداق ئادەم پەللىمىسىلە ئۇز بوغالتىر، — دېدى روزىمەت ئىشتىنىنىڭ لېپىزىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ قويۇپ، — ئەمىسە ماۋۇ تام قوشنىلارغا بەش يىللىق ھۆددە بېرىپتىغۇ يا ئۇلار ھۆكۈمەتنى ئۆزلىرى ياساۋاپتىمۇ؟

— ئەستافىپۇرۇللا، ئەرخەپ، — دېدى بوغالتىر يان- يېنىغا قاراپ، — يەر بەرگەندىن كېيىن بولمىدىمۇ؟

— ماڭا بېرىدىغان يەرگە ئۆزلىرى گۆھەر تېرىۋالسىلا، جامائەتنىڭ خەۋىرىدە بار، ئاق يېرىمنى كۆچلەندۇرىمەن دەپ نەچچە كاللەك پۇلۇم كەتتى، شاللىقىمنى ئەي قىلىش ئۈچۈن تاپىنىم تېشىلگۇدەك بولغىنىنى «بەشبۇلاق»نىڭ قۇرت- قوڭغۇز، چۈمۈلىلىرىمۇ بىلىدۇ...

توپلىشىۋالغان دېھقانلار يەر تەقسىم قىلىدىغان ھەيئەتلەرگە بەر ئاستىدىن ھومىيىشىپ ۋە غودۇڭشىپ، دادۈي شۇجىسى خېلىلنىڭ كەلگەنلىكىنىمۇ كۆرمەي قېلىشتى.

— زىيان دېگەن ئاچچىق- دە، — دېدى تېرە پىنجەك كىيىۋالغان بىر دېھقان يېنىدىكىلەرگە، — بۇلتۇر ئۇ تاپقان تەرگىنىنى يەرگە سېلىپ بەردى، مانا ئەمدى قىلغان ئەجرىگە تۇشلۇق مېغىزىنى چاقىدىغان يىلى كونا تامدىن قوقاق چىققاندەك گۈڭنى كۆتۈرۈپ كەلسە...

— شۇ، بەزى قىغلىرىمىز كېلەر يىلى زىرائەتكە ئاش بولىدۇ، — دېدى ساقىلىنى ئەپچىل ياسىتىۋالغان ئورۇق كىشى، — روزىمەتمۇ بۇ يىلقى توي ئىشىنى كۆزلەپ يېرىگە ئىشلىگەن- دە! ئۇ بىچارىنىڭ يېشىمۇ قىرىققا ئۇلاشتى.

— ھېلىمۇ ياخشى، — دېدى يەنە بىر دېھقان ئۆزىچە غوڭشىپ، — كۈزدە بالىلارغا توخۇ، كەپتەر مايىاقلىرىنى چاچتۇرماي ئەۋلىيادەك ئىش قىپتىكەنمەن...

خېلىل شۇجى، توي توغرۇلۇق بولۇۋاتقان گەپنى ئاڭلىماسقا سالدىمۇ نېمە، توپ ئالدىغا سىلجىپ ئۆتتى. چۈنكى، ئۇ روزىمەت بىلەن توكۇر قىزى ئايپاشانىڭ ئۇزۇندىن بېرى ئىچپەش تارتىشىپ يۈرگەنلىكىنى بىلەتتى. بوغالتىرنىڭ داتخورلۇق قىلماقچى بولغانلىقىنى پەملەپ، خېلىل ئۇنىڭغا «گەپ قىلما» دېگەندەك ئىشارەت قىلىپ، روزىمەتنىڭ قېشىغا كەلدى.

— روزىمەت، — دېدى خېلىل ئۇنىڭ ئېگىز گەۋدىسىگە خۇددى تال بوستانغا قارىغاندەك قادىلىپ، — ئۇنداق قىلما، يېرىڭگە گۈلڭ سالسۇن...

روزىمەت، خېلىلنىڭ سۆۋزارى ئاقىرىشقا باشلىغان ساقاللىرىغا تىكىلگىنىچە ئېتىكىدىكى چالمىلارنىڭ ئايىغى ئاستىغا تۆكۈلگىنىنى تۇيمايلا قالدى. خېلىلمۇ ئۈن-تىنسىز توپ ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ يول بويى بېشىنى ساڭگىلىتىپ، ھېلىلا دېھقانلارنىڭ قىلغان سۆزلىرىنى يادىغا ئالاتتى.

دېھقانلارنىڭ «يەرلەرنى ئۈچ يىلدىن بەش يىلغىچە مۇقىملاپ ھۆددىگە بېرىش» تەلىپى خېلىلنىڭمۇ ئارزۇسى ئىدى. چۈنكى، دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇرۇقلىرىنى كۆزگە زىرائەتلەرگە چاچمايۋاتىدۇ. بۇنى خېلىل ئوبدان بىلىدۇ، ئۇ كىچىك چېغىدىن تارتىپلا ئېتىزدا چوڭ بولغان. ئۇ چاغلاردا يەرلەرنى ھاردۇق ئالدۇرىدىغان. مانا ئەمدىچۇ؟ بۇغدايىنى ئورىسەن، ئارقىدىن قوناق تېرىيسەن، قوناقنى چېپىپ ئۇنىڭ ئورنىغا كۆزگى بۇغداي چاچىسەن، يەر بولسا كۈندىن-كۈنگە ماغدۇرسىزلىنىپ خۇددى ئۆشكىنىڭ تولا سېغىپ خالتىلىشىپ كەتكەن يېلىنىدەك بولۇپ قالدى. ئەگەر يەرلەر بىر نەچچە يىللىق ھۆددىگە بېرىلسە دېھقانلار يەرگە جان كىرگۈزۈشتە پۇل بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدۇ، مانا روزىمەت چېغىدا بولتۇر كۈزدە بىر مۇنچە پۇلغا كۈنجۈرە ئېلىپ بەش مو ئاق يېرىگە چاچتى. سېۋەت-سېۋەت ئۈزۈم-شاپتۇل، توغاچلار ئېلىپ بابكانىڭ مۇكىسىدەك شەھەرگە قاتناپ، ساتىراشلاردىن چاچ ۋە كونا كىگىز، ئەسكى يۇڭلارنى يىغىپ چىقىپ ئۈچ مو شاللىقىغا ئەي قىلدى.

يەرلەرنى ھۆددىگە بېرىش مەسىلىسىدە خېلىل ئىككى-ئۈچ نۆۋەت يېزىلىق ھۆكۈمەت ئىشخانىسىغا كىرگەن بولسىمۇ، پارتكومنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا مەسئۇل شۇجىسى ئۇنى قورۇق

قول قايتۇرۇۋەتتى. ئۇ ئاخىرقى قېتىم كىرگىنىدە شۇجى بىلەن قاتتىق-يىرىك گەپ قىلىشىپمۇ قالدى:

— بۇرادەر، — دېدى پارتكوم شۇجىسى ئاۋازىنى مۇڭلۇق چىقىرىشقا تىرىشىپ، — سېنىڭ بىلەن بىز «ئاق يولدا ماڭدىڭ، كۆك يولدا چاپتىڭ» دەپ نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدۇق. ساۋاقلارنى يەكۈنلەش كېرەك. كىم بىلىدۇ، بۇ چىغىر يولمۇ خالتا يولمۇ، ياكى چوڭ يولمۇ؟ ھازىرچە يۇقىرىدىن «ھە» دېسە بىزمۇ «ھۇ» دەپ قويغاچ تۇرمامدۇق، ئالدى پەشلىكنىڭ دەردىنى بولغۇچە تارتتۇققۇ؟

— ئۇ كەملەردىكى ئىش شۇنداق بولغان، ھازىر...

— ھازىر نېمە بوپتۇ؟ — شۇجى شارتلا گەپنى تارتىۋالدى، — شۇ چاغدىمۇ سوتسىيالىزم تۈزۈمى بار ئىدىغۇ؟ ھەي... سېغىنىزە، يەنە بىر كۈنى «ھوي بۇنى پالانى-پوستانىلار قىلغان، ئۇنىڭ تۆۋەندىكى گۇماشتىلىرىنى تۇتۇڭلار» دېسە، يەنە مەسچىتكە چىچقان قارا ئىت بىز بولۇپ قالارمىز...

خېلىل مانا شۇنىڭدىن باشلاپ گۇڭشېغا كىرمىدى. ئۇ پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئېيتقانلىرىغا ئىشەنمەيتتىلا ئەمەس، بەلكى كۆڭلىدە «ئۇ چاغلاردىكى ئىشلار خۇددى دەريا سۈيى ئارقىغا يانمىغاندەك كەلمەسكە كەتتى» دەپ بىلەتتى.

— ياق، ناھىيىلىك پارتكومغا كىرىش كېرەك، — دەپ شىۋىرلىدى خېلىل كېتىۋېتىپ، لېكىن ئۇ روزىمەت خۇشالغا ئاماق ئەكېتىۋاتقان توكۇر قىزى ئايپاشانى كۆرۈش بىلەن ئۆزىنى دالدىغا ئالدى.

ئايپاشا بۇ يىل ئوتتۇزدىن ئېشىپ قالغان بولسىمۇ، ئەرگە تەگمىگەنىدى. ئۇنىڭ ئوڭ پۇتى ئوشۇقىدىن ئىچىگە مايماق بولۇپ دېگەندەك ئاقساقلاپ ماڭاتتى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلى دۇتارنىڭ زىل تارىسىدەك ئىنچىكە ئىدى. قايسى بىر يىلى كەنتنىڭ مەزىنى ئەلچى كىرگۈزگەندە، ئۇ بىر كۈن كەچكىچە:

«ماڭا بۇ نېمە خورلۇق ، ئۆچ بالىنىڭ ئانىسى بولۇپ يارىسام-مۇ ، ئۆزۈمگە تۇشلۇق يەكپاي ئۆتۈك تېپىلار » دەپ يىغلىغاندى . كېيىن ياش - قۇرامى ئۆزى بىلەن تەڭ ، بالىسىمۇ يوق بىر كىشى خېرىدارلىق قىلغاندا ئۇ : «ئۆچ - تۆت خوتۇننى قانغىر قاقشىتىپ يولغا سېلىپ قويغان خوتۇن بېدىكىگە تەگكەندىن يەرگە تەگكىنىم تۈزۈك » دەپ تۇمشۇقىنى سوزدى . لېكىن ، ئايپاشا روزىمەت بىلەن كۆيدى - پىشتى بولۇپ قالغاندىن بېرى ئەلچىلەرگە يۈزتۇرانە : «مېنىڭ خۇلاشقان ئادىمىم بار» دەپ جاۋاب بەرگەچكە ، مېھمانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلدى .

ئايپاشا داستىخانغا ئورالغان تاماقنى ئېلىپ ئىتىزغا كەلگەندە روزىمەت يەرگە چۈشۈپ كەتكەن دوپپىسىنىمۇ قارىماي توپىلارغا پۇچىلانغان هالدا يالغۇز ئولتۇراتتى . ئايپاشا دوپپىنى قولىغا ئالدى ، چۈنكى ئۇ بۇ بادام دوپپىنى بۆلتۈر ياز ئۆزى تىكىپ كىيگۈزۈپ قويغانىدى .

— روزىمەتاخۇن ، يەرلىرىگە گۈلۈڭ سالغان چاغۋا؟...

روزىمەت ئايپاشاغا پاللىدە بىر قارىۋالغاندىن كېيىن ، ئۆز يېرىنىڭ ئەتراپىغا يەنە سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى . ئايپاشامۇ ئۇنىڭ دەردىگە يېتەتتى . چۈنكى ، جاڭگالدىن يىلتىزى بىلەن قومۇرۇپ ، ئېشىكىگە ئارتىپ ، ئۆزى يۇدۇپ كېلىپ يېرىنىڭ چۆرىسىگە تىكىۋەتكەن چىغ تۈپلىرى كۆپكۆك بىخلىنىپ چىقىۋاتاتتى . شۇ چاغدا ئايپاشا : «دۆمبىلىرىنى يىغىر قىلىپ سىلىگە نېمە جاپا» دېگەندە ، روزىمەت بىرهازا كۈلۈپ كېتىپ : «كېرەكلىك تاشنىڭ ئېغىرلىقى يوق بوغماق خېنىم ، ئاتا مىراس هۈنەر — چىغچىلىق قىلمەن . ئۆزلىرىگە ئەڭ بولمىسا ئوسما بىلەن خېنە پۇلى بولۇپ قالار» دېگەنىدى .

— روزىمەتاخۇن دوپپىلىرىنى كىيىۋالسىلا ، مەن... ئۆزلىرىگە...

روزىمەت «خۇشال» ئايپاشانى «ئاق بوغماق خېنىم» دەپ

ئەركىلىتىشنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ، ئۇنىڭ تولۇق تاشتەك تولغان بەستىگە ، يەڭلىرىگە پاتماي چىقىلىپ تۇرغان توقماق بىلەكلىرىگە سەپسېلىپمۇ قويمىدى...

— بولدى خېنىم ، بولدى... بىر ئېغىز لەۋزىلىرىنى شۇجى دادىلىرىغا يېگۈزەلمىگەندىن كېيىن...

روزىمەت تىزلىرىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇردى - دە ، ئۇستىۋاشلىرىدىكى توپىلارنىمۇ قاقماي كەينى تەرەپكە يول ئالدى . دوپپىنى تۇتقان پېتى قالغان ئايپاشامۇ يا ئالدىغا ، يا كەينىگە ماڭالماي ، روزىمەتنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە بېشى بارا - بارا مەيدىسىگە ساڭگىلاپ چۈشتى ۋە يوغان ياش تامچىلىرى ئۇنىڭ تولغان كۆكسىگە تېمىشقا باشلىدى...

※ ※

— روزىمەت «خۇشال» ، نەدىن سورايمىز ، موريدىن كۆل تارتتۇقمۇ نېمە؟

— هې... هې... هې... ئاياغچى مەهەللىسىدە ئوت كېتىپتىكەن ، تاماشا قىلدۇق . ۋاي ، ۋاي ، ۋاي ، شۇنداقتىمۇ قىزىق بولدى . كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپلا قالدى ، — دېدى روزىمەت ئۇزۇنغىچە خىرقىراپ كۈلۈپ ، — لېكىن ئۇنىڭ خام كۆڭلىكىدىكى توخۇ كۆزىدەك كۆيۈك ئىزلىرى ۋە پۇت - قول بارماقلىرىدىكى چاۋۇرۇپ چىققان ئىزلىرى هەرگىزمۇ كۆڭۈللۈك تاماشىدىن دېرەك بەرمەيتتى...

— ۋاي «خۇشال» ۋاي «خۇشال» ، سېنىڭ خۇشال ئۆتكۈزمەيدىغان بىرەر كۈنۈڭمۇ بولارمۇ؟

دەرۋەقە «بەشبولاق» لىقلار ئېيتقاندەك روزىمەتنىڭ خۇشال ئۆتمىگەن بىرمۇ كۈنى يوق ئىدى . ئۇ كۈلىدىغان ، كۈلمەيدىغان ئىشلارغىمۇ ئۇزۇنغىچە پىخىلداپ كۈلۈپ ، تەنها هاياتىنى

شاد ئۆتكۈزەتتى . ھەتتا ئۇ ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرىغا قاتنىشىپ
قالغاندىمۇ «ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر ، جايى جەننەتتە بولسۇن» دەپ
يۈز سىپايتتى ـ دە ، ئارقىسىدىن ، ــ ھى... ھى... ھى...
نەزىر چىراغ ئىشلىرىدا تەمتىرەپ قېلىشمىسىلا ، يۈگۈر ـ يېتىم
ئىشلىرىغا مانا مەن بار ، ھى... ھى... ھى...» دەپ پىخىلداپ
كۈلەتتى . كىشىلەر ئۇنىڭ مىجەزىنى بىلگەچكىمۇ ئۇنىڭدىن ئاغ-
رىنمايتتى . چۈنكى ، «خۇشال» دېگەن لەقەمنىمۇ «بەشبۇلاق»
نىڭ دىلكەش دېھقانلىرى بىلىپ قويۇشقان ـ دە !

روزىمەتنىڭ بۈگۈنكىدەك چېچىلىپ ، كۆڭلىنى پاراكەندە
قىلىشى ئۆمرىدە ئۆزىگىمۇ يېڭىلىق بولۇپ ، ئۇ كېيىنكى تاتلىق
ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ئۈچۈن رىيازەت چېكىپ قىلغان ئەجرىگە
چىدىمىغانلىقىدىن ئىدى ، چۈنكى ئۇ بۇلتۇر كۆتۈرە بېرىلگەن
يېرىدىن ئېشىنغان ئاشلىقىنى سېتىپ ، پۇلىغا ئېشەككە يېگ-
غىنا بىر دانە ئۈچۈلۈق ئېلىشقىمۇ قورسىقى ئاغرىپ ، كۈنجۈرە
سېتىۋالدى . يەرنى بولسا نەچچە قېتىم ئاغدۇرۇپ ئاپتاپقا سال-
دى . مانا ئەتىياز كېلىشى بىلەن ئۇنىڭ يېرى خۇددى ئارپا
خېمىر تۇرۇچىدەك ئۇرلەپ ، كۆپۈپ كۈنجۈرە ئۆز كۈچىنى كۆر-
سىتىۋاتىدۇ . بۇ يىل مەھسۇلاتنىڭ بولۇشىدا گەپ يوق ئىدى .
روزىمەتمۇ «كىمنىڭ تويى بوپتۇ» دېسە «روزىمەت خۇشال» نىڭ
دېگۈدەك بىر تويى ئۆتكۈزۈۋالغان بولاتتى . بولمىسا يەر دېگەن
ئوخشاشقۇ ! ئەگەر يەرگە ئاغرىنغان بولسا قالدۇرۇق يەرلەرنى
ئارتىۋالغاندا ئۇ : «ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، نامراتقا پۇتلاش» دېگەن
شۇ ـ دە ، «ھى... ھى... ھى...» دەپ يەلكىسىنى چىقىرىپلا
قويارمىدى . ھەتتا ئومۇميۈزلۈك قەرز قايتۇرۇش شامىلى كەل-
گەندە «بەشبۇلاق» لىقلارنىڭ ياشتىن كۆزى نەمدەلمىگىنى
يوق . لېكىن ، شۇ چاغدا روزىمەتنىڭ ھويلىسىدا نېمە ئىش
بولغانلىقىنى ھەممە بىلىدۇ. قىزىل پەتتە باغلىغان يەتتە ـ سەككىز
ياش كەتمەن ـ گۈرجەكلىرىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ ھويلىسىغا كە-

رىپ كەلدى . روزىمەت بولسا ئىشىك ئالدىدا خىرقىراپ كۈلۈپ
تۇراتتى .

ــ قەرزىڭ ئۈچۈن ئىككى ئېغىز ئۆيۈڭنىڭ ئۈستىنى
ئېچىپ ياغاچ ـ تاش ، ۋاسا ـ ۋادىكلىرىنى ئەكېتىمىز ، قانداق
پىكرىڭ بار ، ــ دېدى شادىپاچاق بىرسى .

ــ ھى... ھى... ھى... ئالا قاغىدا ئېلىشىڭ بولسا بىر
كۈنى ئالارسەن ، دەپتىكەن ئۇكىلىرىم ، بىزمۇ مۇنداق تاز ئوتاق
ئۆتۈپ كەتمەسمىز ، ھى... ھى... بۇ ئۆي رەھمەتلىك
ئانامدىن قالغان تەۋەررۇك دېسىلە...

ــ ئاداش ، تولا خىرقىراۋەرمەي ئۆيۈڭنى بىكار قىل ،
بولمىسا لاقا ـ لۇقاڭ توپا ئاستىدا قالىدۇ .

ــ خوش ، ھى... ھى... ھى...

روزىمەت «خۇشال» نىڭ ئىككى ئۆينى چېقىپ ئەكەتكەن-
لىكىنى ئاڭلىغان دېھقانلار ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ ، ئىشەنمىگەن-
دەك : «ئۆيۈڭنى نېمە قىلدى ؟» دەپ سورىغاندا روزىمەت : «ھى
... ھى... ھى... كېلىشتۈرۈپ موخۇ قىلدى» دېگەنىدى .

شۇ كۈنلەردە دادۇي ئىچى ، كوپىراتىپ دۇكىنىنىڭ ئالدى
ۋە يوللار يالۋۇرغان ، يىغلىغان ، ۋارقىراشقان ئاۋازلاردىن خا-
لى بولمىدى . لېكىن ، روزىمەت : « ئىلىيا ئوۋغا چىقتى ،
كەينىدىن غوۋغا چىقتى ، دېگەن شۇ ، ھى... ھى...» دەپ قىزىل
پەتتىلىكلەرنى كۆرسەتتى .

كىچىككىنە قازناقتا موك يېتىپ ، موك قوپۇپ يۈرگەن
روزىمەت «ئەمدى دېھقانچىلىقتىن بەرىكەت كەتتى» دېدى ـ دە ،
كېيىنچە چويلا توقۇپ ساتىدىغان ، بەزىدە جاڭگالغا بېرىپ چىغ
ئورۇپ كېلىپ سۈپۈرگە ، كىگىزچىلەرگە چىغ ياساپ سېتىپ
كۈن ئالىدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ چويلىلارنى بىر ـ بىرىگە
چېتىپ ، ئۆشنىسىگە ئارتىپ ، يېزىنىڭ توپىلاڭ يوللىرىدا يالاڭ
ئاياغ پاقىلداپ شەھەرگە ماڭاتتى .

روزنەمەت باھادا ئاسمانغا تېپىپ تۇرۇۋالمىغاچقىمۇ ياكى خېرىدارلارنى سىلاپ - سىپاپ، قايماقتەك گەپلەر بىلەن ئېرىتىپ سودىغا پىشىپ قالغانلىقتىنمۇ، ئىش قىلىپ چويلىلىرىنىڭ ھەممىسىنى پۇل قىلاتتى.

— ھىم، ماقۇلە، ئىلياخۇننىڭ بالىسى ئابدۇرېھىماخۇن بولمىغان دېسىلە، ئۆزلىرىمۇ ئوقۇمۇشلۇق ئادەم بوپتىلا، پېشانىلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدۇ. دادىلىرى رەھمەتتى تولىمۇ خۇدا خالىس ئادەم ئىدى، — دەيتتى ئۇ خېرىدارلارغا مۇلايىملىق بىلەن.

— قېنى، ئالمىسىلىمۇ قوللىرىغا ئېلىپ كۆرسىلە، بىز ھۈنەرگە ھىيلە ئىشلەتمەيمىز، ھى... ھى... ھى... — دەيتتى ئۇ بەزى تونۇشلارغا، — دادىلىرى سايىتاخۇنمۇ كۆزى چاققان، قولى ئىتتىك ئادەم ئىدى. مال تونۇيدىكەنلا...

روزنەمەت سۈپۈرگە، چويلا سېتىپ يۈرگەن كۈنلەردە ئۇخلىسا چۈشىدە، ماڭسا خىيالىدا يوق بىر ئىش يۈز بەردى.

«بەشبۇلاق» نىڭ تۆگمەنلىرىدە، يول بويىدىكى پاكار شورا تاملىق باغلىرىدا لىپ قىلىپ پەيدا بولۇپ قالغان ئايپاشا روزىمەتكە لەپپىدە تىكىلەتتى - دە، كۆزىنى ئەپقاچاتتى. روزنەمەتمۇ كالپۇكلىرىدا نەم قالمىغاندەك، لەۋلىرىنى يالىغىنىچە پىخىلداپ كۈلۈپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتەتتى.

جىگدە چېچەكلىرى ئېچىلىپ، خۇش پۇراق ھىدلىرى كىشىنىڭ دىماغلىرىغا ئۇرۇپ، كەنتنىڭ ئەگرى - بۈگرى كوچىلىرى سالقىن جىمجىتلىقتا چۆككەن سەھەرلىكى ئايپاشا شەھەرگە ماڭغان روزنەمەتنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى:

— روزنەمەتئاخۇن يول بولسۇن!...

— شەھەرگە خېنىم، شەھەرگە! ھى... ھى... ھى...

— ۋاي ئانىكام، — دېدى ئايپاشا روزنەمەتنىڭ مۈرىسىدە ساڭگىلاپ تۇرغان چويلىلارغا قاراپ، — بۇ چويلىلارنىڭ ئۆزلۈ-

قىنى، ھەممىسىنى ساتقىلى بولارمۇ؟

— ھى... ھى... ھى... خۇدايىم «ئال قولۇم» دەۋەتسە، بىر بازاردا بىر سىقىملا پۇلغا ئىشلىۋالىمەن، «چويلاڭ بارمۇ - يوق» لا بولۇپ قالىدۇ. ھى... ھى... ھى... شەھەرلىك دېگەن قىلتاڭ لەڭمەن يەيدۇ ئەمەسمۇ...

— روزنەمەتئاخۇن، — دېدى ئايپاشا يېنىك تولغىنىپ، — ئىككى دانە دوپپا تىكىۋىدىم، پۇل قىلغاچ كېلەمىلا؟

— ۋاھ، نېمە دېگەنلىرى، ئۆزلىرىدەك ئاق بوغماق خېنىمنىڭ خىزمىتىنى قىلمىساق، ئۇ دۇنيادا كور بولۇپ كېتەرمىزا... ھى... ھى... ھى... — دېدى روزنەمەت ئايپاشانىڭ قولىدىكى ياغلىققا ئورالغان تۈگۈچنى قولىغا ئېلىپ.

روزنەمەت تۈگۈچنى ئېچىپ بىر جۈپ چىمەن دوپپىنى كۆرگەندە پىخىلداپ كۈلگىنىچە، ئۇنى ئۇيان - بۇيان چۆرۈپ بىر ھازا سىنچىلاپ قاراپ «پاھ - پاھ» دېن قانچىلىك دەۋەتكىنىنى ئۆزى سەزمەي قالدى.

— زاڭلىق قىلمىسىلا روزنەمەتئاخۇن، ئەمدى تىرىكچىلىكنىڭ نىشانىسى...

— شۇ، شۇ، «دادام مازارغا شەيخ، ئۆزۈم تەييارغا» دەپ يۈرۈن كوچىلاپ ئولتۇرغان بىلەن ئىش ئاڭغىتمايدۇ.

روزنەمەت شۇ كۈنى: «قازاننىڭ ئۆلىدا بىر تېكى - يېرىم تېكى چۆپ قالدۇرسا مانا مەن» دەپ چويلىلىرىنى ماختاشتىن كۆرە، «چىمەن دوپپا، گۈللۈك دوپپا، پەرىزاتنىڭ قولى تەگكەن دوپپا» دەپ ۋارقىراپ خېرىدارلارنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىۋالدى.

دوپپىلارنى سېتىپ، ئېشىپ قالغان چويلىلارنى بىر دەڭدە قالدۇرۇپ، ئالدىراپ ئۆيگە قايتقان روزنەمەت كۈن قايرىلغاندا كەنتكە كىرىپ كەلدى، ئۇ ساپسېرىق ئېچىلىپ كەتكەن بىر تۈپ جىگدە تۈۋىدىكى بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇلاققا كېلىپ، خۇرجىنىنى جىگدە پۇتىقىغا ئىلدى - دە، ئۆزى كۆپكۆك

چىملىق ئوتلاققا زوڭزايدى.

— پاھ، پاھ، پاھ، نېمىدېگەن راھەت جاھان بۇ، — دېدى شامىلى يوق ئىسسىق ئۆيىتىن قىزىرىپ كەتكەن روزىمەت، ئېتەكلىرىدە يۈزىنى يەلپۈۋېتىپ، — راھەتتى مۇزدەك دېگىنى مانا مۇشۇ، يۈرەكنى سەگىتىدۇ... ھى... ھى...

روزىمەت بۇلاققا دۈم يېتىپ غۇرتۇلدىتىپ سۇ ئىچىۋاتقاندا قاياقتىندۇر سۇغا «چولتۇككىدە» قىلىپ چۈشكەن تاش ئۇنىڭ يۈز - مەيدىلىرىدە ئۇنچە - مەرۋايىتلارنى يالتىرىتىپ قويدى. چۆچۈپ كەتكەن روزىمەت قاقاقلاپ كۈلگەن ئاۋازدىن تېخىمۇ مەڭدەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى - دە، جىگدە ئارىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغان ئايپاشانى كۆرۈپ قالدى.

— ھى... ھى... ھى... نېمانداق جىگدە گۈلى پۇرايدىكىن دېسەم ئۆزلىرى بۇ يەردىكەنلى - دە... ھادىس ئوبدان ئىش بولدى...

— يۈرەكلىرىنى سەگىتىپ قويغىنىمغا خۇش بولغانلا؟...

— يوقسۇ ئاق بوغماق خېنىم، ئاتقان تاشلىرى سەگىتىش ئەمەس، يۈرىكىمگە بىرمۇنچە ئوت پارچىلىرىنى چاچرىتىۋەتتى. پاھ، پاھ، پاھ يۈرەك قىزىپ بىر يەرگە باردى...

— نېمە دېدىلە روزىمىتاخۇن، — كۈلكىسىدىن چېپىپ توختاپ قالغان ئايپاشا ۋۇجۇدىنى باسقان بىر ئىللىق تىترەك بىلەن جىگدىگە يۆلەندى - دە، روزىمەتكە ئارقىسىنى قىلىۋالدى. نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ كۆڭلەكلىرىنى غىجىمداپ تۇرغان قوللىرىدىن قارس چىقىپ كەتتى...

— خۇپسەنلىك قىلمىسىلا خېنىم، ھى... ھى... ھى... يۈرەككە... يۈرەككە ئوت كەتتى... كاۋاپ بولدى... پىژ... پىژ كۆيىدى.

ئايپاشا روزىمەتنىڭ بەرگەن پۇللىرىنى قولىغا ئېلىۋېتىپمۇ ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىيالمايتتى. گويا بوغۇزىغا بىر نەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك پات - پاتلا تېلىقىپ قالاتتى... يۈرىكى بولسا ئۆزىگە ئاڭلانغۇدەك گۈپۈلدەيتتى. روزىمەتنىڭمۇ قوللىرى تىترەپ، چىرايى ئۆمسۈرۈن ئىدى.

— روزىمىتاخۇن، — دېدى ئايپاشا ئارانلا، — دوپپىنىڭ پۇلىغا چويلىنىڭ پۇلى قېتىلىپ قالغانمۇ نېمە؟ ئۆتكەندە قوشنىلار سېتىپ چىققاندا...

— بولسىغۇ، ئوبدان خېنىم، ئۆلگۈچە قېتىلىپ كەتكەن بولسا تۇزتامتتى... ھى... ھى... سىلىمۇ ئۇز، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەنمۇ...

— ۋاي جېنىم، — ئايپاشا پوسۇققىدە كۈلۈۋەتتى، — ئۇنداقتا دوپپىنىڭ پۇلىغا ياتلىرىدىن...

— يوقسۇ خېنىم، يوقسۇ ھى... ھى... ھى... دوپپىلار راۋۇرۇس سېتىلدى دېسىلە، خېرىدارلار بوغماق قوللىرىدا تىككەن چىمەن دوپپىنى قولىغا ئېلىپلا كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولۇپ كەتتى. بەزىلەر تىلىنى ئۇششۇتۇپ ئۆزلىرىنى ماختاۋاتىدۇ... بويۇنلىرىغا تىل تۇمار ئېسىۋالسىلا، بولمىسا ئالىمادىن... مەن... مەن... ھى... ھى... ھى...

دەرۋەقە ئون نەچچە يىل پالەچ كېسىلى بىلەن ئورنىدىن تۇرالمىغان ئانىسىنى بېقىش، ئۆلۈمىنى ئۈزىتىش بىلەن دۇيگە قەرزگە بوغۇلۇپ قىرىق ياشقا ئۇلىشىپ قالغان روزىمەتكە ئايپاشانىڭ مۇھەببىتى خۇددى كەچ كۈزدە پىشقان تاغ ئۆرۈكىدەك چۈچۈمەل، شېرىن تەم بەرمەكتە ئىدى، شۇڭا ئۇ ھەر قېتىم دوپپىنىڭ پۇلىغا يېنىدىن ئاز - تولا پۇل قېتىپ قوياتتى. مانا ھازىرمۇ پات - پات پوتىسىنى سىلاپ قويۇپ كەنتكە كىرىپ كەلدى.

روزىمەت تام شورىدىن باغقا قارىغىنىدا ئايپاشا خادا تاياق بىلەن يېيىقلىق شىلدىرشاپقا ئۈجمە قېقىۋاتاتتى.

— ھويت خېنىم! ئاق ئۈجمىلىرى مەي باغلاپتىمىش،

بىز قاچانغىچە تولۇق يۈرەرمىز...

— ۋاي خۇدايىم، — چۆچۈپ قارىغان ئايپاشا شورا ئارقىسىدىكى خۇرجۇن ئارتقان روزىمەتنى كۆرۈپ قالدى، — كەلسىلە روزىمىتاخۇن، خوندەك پىشماي تۇرۇپ ئاق ئۆرۈكنىڭ ئالا بولغىنىنى نەدە كۆرگەن؟!

— پىشپىمۇ قالار ئايپاشا، پىشپىمۇ قالار... ھى... ھى... ھى... بودەك خېنىم.

روزىمەت شىلدىرشاپتىكى ئاپئاق دانلىق ئۆجمىلەرنى بىر-بىرلەپ ئاغزىغا سالغاچ ئايپاشانىڭ «خوندەك پىشماي تۇرۇپ» دېگەن سۆزىنى ئۆزىچە يېشىۋاتاتتى. توغرا، روزىمەتنىڭ مەسلىھىتى بىر يەرگە پىشمىدى. ئەلۋەتتە توي قىلىش ئۈچۈن پۇل كېرەك. ئايپاشاغا شىپۇن دۇخاۋا ئالالمىسىمۇ ئالما ئۆرۈكى ئەتلىسىدىن بىر كىيىملىك، قۇلىقىغا ئالتۇن زىرە، بىلىكىگە بىلەزۈك ئېلىش كېرەك - دە! تېخى توي راسكالىقچۇ؟

— ھى... ھى... ھى... «ئۆمىچى يوق مازاردىن شېيىخمۇ قاچىدۇ» دەپتىكەن ئايپاشا... بىرئازلا ئەتلىنىپ قالسام...

— بولدىلا روزىمىتاخۇن، — دېدى گەپنىڭ ئۇرامىغا يەتكەن ئايپاشا گېپىنى يۆتكەپ، — مەن بۇيرۇغان سودىلىقلارنى ئېپى - جېپى بىلەن قىلالىدىلىمۇ؟

— مانا، — دېدى روزىمەت خۇرجۇندىن ھەرخىل يىپەك يىپلارنى ئېلىپ، — بۇ داشقال رەڭ، بۇنىسى تۆگە رەڭ، بۇ بولسا ئۆزلىرى ئېيتقاندەك سۆسۈن رەڭ ھى... ھى... ھى... يەنە بۇنىمۇ...

روزىمەت قەغەزگە يۆگەلگەن بولاقنى ئايپاشانىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

— بۇ نېمە؟

— ناۋات، ئايپاشا، چوكا ناۋات، خۇددى ئۆزلىرىدەك ئاق بوغماق...

ئايپاشانىڭ شېرىن - لەزىز خۇي - خۇلقىدىن مەست بول-

غان روزىمەت ئۆجمىلىك باغدىن چىققانچە لوڭ - لوڭ دەسسەپ مەھەللىگە كىرىپ كەلدى. ئۇ خۇددى بېلىگە گۆھەر تېڭىۋالغاندەك ئايپاشانىڭ بەرگەن قىيما كۆمىچىنى سىلاپ دۈي تەشكىلى ئالدىغا كېلىشى، بىر توپ كىشىلەر ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. ئۇلار روزىمەتنى گەپكە سېلىپ بىردەم - يېرىم دەم كۆڭۈل ئېچىشنى ئۆزىگە ئەمەك قىلىۋالغاچقىمۇ ئۇنى كۆرگەن ھامان ئاغزى قىچىشىپ قالاتتى:

— ۋاي، ۋاي، — دېدى قىزىل كوس بىر دېھقان ھىيلىگەرلىك بىلەن كۆزلىرىنى ئويىنىتىپ، — ئايپاشانىڭ كۈلكىسىلا بىر ھېيت - دە... كاككۇكمۇ ئۇنچىلىك كۈلەلمەيدۇ...

— شۇنداق، ئۆزىنىڭمۇ قىلىقى تاتلىق شوللۇق خېنىم، ھى... ھى... ھى... — دېدى روزىمەت تامىقىنى چاكىلدىتىپ.

— لېكىنزە پۇتى...

— ھى... ھى... ھى... كىچىكىدە تاخلاپ ئويناپ يۈرۈپ ئۇشۇقى ئاتچىكىلىمىغىلا مىدىكوت كېتىپتىكەن...

كىشىلەر قورساقلىرىنى تۇتۇپ بىرھازا پاراقلاپ كۈلۈشتى.

— روزىمەت، ئۆزۈڭلار تۆگە مىڭىشىدا ماڭساڭلا، ئۇ سىلى بىلەن تەڭ ماڭالمايدۇ - دە...

— يوق يېمە، «تاش مايماقنى تاشلاپ قاچ، ئىچ مايماقنى ئېلىپ قاچ» دېگەن گەپ بار، ھازىر ئۇنىڭ مېڭىشى ئۆزلىشىپ كېتىپتىكىلىك، كەكلىك مېڭىشىدا ماڭىدۇ...

روزىمەت «خۇشال» كۈلكە - چۇقانلار ئىچىدە توپتىن ئايرىلىپ كېتىۋېتىپ، ئۆيلىرى بۇزۇلغان ۋەيرانە ھويلىسى، تارتىۋېلىنغان قالدۇرۇق يەرلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە، قاپىقى سەل - پەل تۈرۈلدىيۇ، پوتىسىدىكى تۈگۈنچەككە قولى تېگىپ كېتىشى بىلەن كۈلۈپ كەتتى.

— ھى... ھى... ھى... قىيما كۆمەچ، ئايپاشا بەرگەن كۆمەچ، مەززىلىك قىيما كۆمەچ...

* *

— خۇدايىم ھۆكۈمەتنى يەتكۈزۈپ بەرگەندىمۇ ، ئەقل-ھوشى ، ئىنساپ - تەۋپىق بىلەن بەرسۇنكەنلا ، ئىنساپلىق ھۆكۈمەت دېگەن مانا ماۋۇ ، — دەيتتى روزىمەت كەنت ئىشخانىسى ئالدىغا توپلىشۇالغان دېھقانلارغا ۋەز - نەسىھەت ئوقۇغاندەك ، — مەھسۇلات كۆتۈرە بېرىلىپ خۇددى يولۋاسنى تاغقا قويۇۋەتكەندەكلا بولدى . دېھقاننىڭ ئەمدى ئىشلىمىگىنىنى كۆر، ھى... ھى... ھى...

— ئۇنداقتا ھۈنەرنى تاشلايدىكەنمىز - دە ، — دېدى شاپاق دوپپىلىق ياشقىنا يىگىت .

— يوقسۇ ، ئوڭ قولىمىزدا دېھقانچىلىق ، سول قولىمىزدا ھۈنەر . دادام رەھمەتلىمۇ : «يەر كۆكەرتكەندىن ساۋاب ئىش يوق . شۇڭا ، دېھقانغا جەننەتنىڭ ئىشكى ئوچۇق» دەيدىغان . ھېلىقى شامال يەپ ، بوران كېكىرىدىغان يىللىرى دېھقانچىلىقنى خۇددى ئېغىز چىشىمنى سۇغارغاندەك نائىلاج تاشلىغان بولسام ، مانا ئەمدى قەنتىمنى چاقمىغىنىمنى خالايىق كۆرسۇن !

روزىمەت «خۇشال» مەھسۇلات كۆتۈرە بېرىلىپ تۇنجى يەملىلا قىلغان ۋەدىسىگە لايىق ئىشلىدى . ئۇ ئۆزىگە تەگكەن بەش مو ئاق يەر ۋە ئۈچ مو شاللىققا بىشچە شۇڭغۇپ كەتتى . ئۇنىڭ باشتاق ، يالىڭاچلانغان يوغان گەۋدىسى يازلىق ھۆسۈلنى يىغىپ بولغۇچە قاپقارا تاۋلىنىپ ، بىلەكلىرى تۆمۈردەك چىڭىپ ، كۆكرەكلىرى زاغرانىدەك پۇلتىيىپ چىقتى . ئۇ ئېشىنغان بۇغداي ، مايلىق دانلىرىنى سېتىپ بىر ئېشەك ئالغاندىن تاشقىرى ، ئىككى ئېغىز ئۆيىنىمۇ بىر چىرايلىق يېپىۋالدى . روزىمەت يېرىنىڭ قىرلىرىنى رۇس تارتىپ قوناق تېرىپ بولغاندىن كېيىن ، ئېشىكى بىلەن جاڭگالدىن چىغ تۆپىلىرىنى يۆتكەپ كېلىپ يېرى-

نىڭ ئەتراپىغا كۆچۈرۈشكە باشلىدى . بىر كۈنى ئايپاشا ئېشىكە چىغ تۆپىلىرىنى ئارتىپ ، ئۆزىمۇ تەرلەپ - تەپچىپ يۈدۈپ كېلىۋاتقان روزىمەتنى كۆرۈش بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا بىر نوگاي سۇ ئېلىپ چىقتى .

— روزىمەتاخۇن ، دۈمبىلىرىنى يېغىر قىلىپ ئۆزلىرىگە نېمە جاپا ، — دېدى ئايپاشا سۇنى ئۇنىڭغا سۇنۇۋېتىپ ، — ئۆتكەندە دېسە شەھەردىن چاچ بىلەن يۈڭ توشۇدىلا ، ئەمدى دېسە چىغ...

— كېرەكلىك تاشنىڭ ئېغىرلىقى يوق خېنىم ھى... ھى... ھى... دېھقانچىلىقتىن قول سوۇۋغان كۈنلەردە ھۈنەر قىلىمىز ، ئەڭ بولمىسا ئۆزلىرىگە ئوسما بىلەن خېنە پۇلى بولۇپ قالار ، ھى... ھى... ھى...

— ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان بولسا مەيلىتىغۇ ، تۇتمىسا بىكاردىن - بىكار...

— يوقسۇ ، چىغ دېگەن بەكمۇ گول نېمە ، كۈزدە بىرلا سۇ باشلاپ توڭ ياتقۇزۇۋەتسەم ، ئەتىيازلىقى كىرپىكلىرىدەك نەيزە تارتىپ چىقىرىۋېرىدۇ . ھى... ھى... ھى...

روزىمەت كۈزلۈك ھوسۇلنى يىغىشتۇرۇپ ، ئايپاشاغا تويلۇقمۇ ئالماي ، يېرىنى ئوغۇتلاش ئۈچۈن كۈنجۈرە ئالدى . بىرنەچچە كۈن ئايپاشامۇ كۈنجۈرە سوقۇش ، يەرگە چېچىشقا ياردەملەشتى .

— كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس ، ھى... ھى... ھى... — دېدى روزىمەت يەرگە كۈنجۈرە چېچىۋاتقان ئايپاشاغا ، — خۇدايىم ياخشى كۈنلەرنى بەرسە ، كېلەر يىلى بۇغداي بىلەن شالنى يىغىشتۇرۇۋېلىشىمۇ تەس بولۇپ قالىدۇ دېسىلە ، ئۇنىڭ ئۈستىگە چىقىمۇ پۇل ، ھى... ھى... ھى... ئۇ چاغدا ئۆزلىرىنى تاۋار - دۇردۇنغا ئوراپ ، كىمنىڭ تويىكەن دېسە ، ئايپاشانىڭ دېگۈدەك گۈل كەلتۈرىمىز...

※ ※

كېچىچە كىرپىك قاقماي، قاپاقلىرى تۇخۇمدەك ئىششىپ چىققان ئايپاشا كۈننىڭ ئالىقاچان كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىنىمۇ تۇيمىدى. پەقەت خېلىل شۇجىنىڭ ناھىيىگە مىنىپ كىرىپ كەتكەن ئېتىنىڭ ھويلىدا كىشنىشى بىلەن ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. ئۇ دادىسىدىن ناھىيە باشلىقلىرىنىڭ دېگەنلىرىنى ئاڭلىغاندا تۇيدۇرمايلا سىرتقا چىقتى.

روزىمەتنى ئۆيدىن تاپالمىغان ئايپاشا چىغىر يوللار بىلەن ئېتىزغا كەلگەندە، روزىمەت كۆپكۆك بىخلىنىپ چىقىۋاتقان چىغلارغا پايلىمىغاندەك چىغ تۈپلىرىنىڭ تۈۋىنى كولاۋاتاتتى ۋە تۇرۇپلا بېشىنى كۆتۈرۈپ يېرىگە قارىغىنىچە ئۇلۇغ - كىچىك تىناتتى. ئايپاشا ئۈن - تىنسىزلا كەلدى - دە، پۇت ۋە قوللىرى بىلەن دۈۋىلەنگەن توپىلارنى كولانغان چوڭقۇرغا ئىتتىرىپ چۈشۈرۈشكە باشلىدى.

ھەيران بولغان روزىمەت ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە غەلىتىلا ھىجايدى.

— ئۆكلىگەن كاللىدەك ھىجىيىۋاتقىنىنى، بولدى، ئەمدى كولىمىسىلا، يەرلىرىنى تېرىۋېرىدىغان بولدىلا... — دېدى ئايپاشا كەينىگە شاپپىدە ئۆرۈلۈپ.

— نېمە، نېمە؟ — ئورنىدىن سەكرەپ قوپقان روزىمەت ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى، — گەپنىڭ بىسمىللىسىنى دېگەندىن كېيىن سۈرىسىنىمۇ ئوقۇۋەتسىلە ئاق بوغماق، ھى... ھى... ھى...

— سىلىگە گەپ قىلىش ئەمەس، ھەتتا يۈزلىرىگىمۇ قارىماسمەن دەپتىمەن، — ئايپاشانىڭ تۇيۇقسىزلا كۆزلىرى ياشقا تولدى، — سىلى بادام دوپپىنى توپىغا تاشلىمىدىلا... مېنى... مېنى...

— ئويناشتىم دېدىم ئايپاشا، ئويناشتىم، ئويناشقاننىمۇ كۆڭۈللىرىگە ئالاملا، — دېدى روزىمەت ئايپاشانىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىپ، — ئۆزلىرىدەك ئاق بوغماقنىڭ دىلىنى رەنجىتىشكە ھەددىممۇ، ھى... ھى... ھى...

— بولدى، سىلىگە يەر بولسىلا بولىدۇ...

— ھاي، ھاي ئايپاشا، ئۇنداق شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىگە كىرمەي، ئاچچىقلىرىغا ھاي بەرسىلە، — روزىمەت ئىتتىك كېتىۋاتقان ئايپاشانىڭ تولغان بىلەكلىرىنى ئۇشلىدى - دە، خۇددى قولىنى ئوتقا تەگكۈزۈۋالغاندەك دەرھال قويۇۋېتىپ، بارماق ئۇچلىرىنى كۆڭلىكىگە سۈرۈۋدى.

— ھى... ھى... ھى...

— قېلىن... — ئايپاشا تەتۈر قاراپ ئاچچىقى بىلەن سۆزلەيتتى، — ئەمىسە يەرلىرىنى تېرىۋەرسىلە، بەش يىللىق مۇقىمداپتۇ، چۈشتىن كېيىن ئەزالارغا ئۇقتۇرماقچى...

— ئاغزىلىرىغا مۇشتەك ياغ خېنىم ئايپاشا... ھاي، ھاي بوغماق خېنىم... ئاق ئۈجمىنىڭ بودىكى خېنىم... توختىسىلا دەيمەن ئاق ناۋات...

ئايپاشا قاراپمۇ قويماي قىر ياقىلاپ كېتىپ قالدى.

※ ※

ئاق سەھەر قاراڭغۇلۇقى كەتمەستىنلا ئېتىز يوللىرى قىغ يۆتكەۋاتقان ئەزالار بىلەن تولدى. ئۇلار خۇشال ۋارقىرىشاتتى، ناخشا توۋلايتتى. بۇ چۇقان - سۈرەنگە ئاتلارنىڭ كىشنىشى، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭرىشى قوشۇلۇپ «بەشبۇلاق» كەنتى خۇددى قوماچ قورۇغاندەك بولۇپ كەتتى. دېھقانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ ياخشى ۋە قۇۋۋەتلىك ئوغۇتلىرىنى بەس - بەس بىلەن ئېتىزلىرىغا يۆتكىمەكتە ئىدى.

بىزنىڭ روزىمەت «خۇشال» مۇ ئېشەكنى يېتىلەپ ئېتىزغا ماڭدى . ئۇ قولىقىنى تۇتۇۋېلىپ بار ئاۋازى بىلەن ناخشىسىنى باشلىۋەتتى :

كۆردۈڭلارمۇ خالايىق ،
دەريا سۈيىنىڭ تاشقىنىنى ،
كۆيۈپ قالدىم دەپ قويسام ،
ئۇنىڭ ھەددىدىن ئاشقىنىنى...

روزىمەتنىڭ ناخشىسىنى بۆك بولجالىقتىن كەلگەن «كاككۇك» ئاۋازى ئۈزۈپ قويدى . يۈرىكى توسۇن ئاتتەك ئويناقلاپ كەتكەن روزىمەتمۇ «زەينەپ» دەپ ۋارقىراپ قويۇشىغا ، قاقاقلاپ كۈلگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ ئايپاشامۇ ئەۋرىشىم چوكان تاللار ئىچىدە كۆرۈندى...

— يائاللا كۆڭلى نازۇك خېنىم ، ئەمىسە كاككۇك بىلەن زەينەپتەك يۈرۈۋەرمەيلى ، بىزمۇ پاتراق تۈگۈلۈكتىن ئاي كۆرسەك بولاتتى...

ئايپاشانىڭ ئۇششاق مۇدۇرچاقلار داغ پەيدا قىلغان ناۋات رەڭ يۈزى ۋىلىلىدە قىزىرىپ ، يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك تېپچەكلەپ كەتتى . .

— ۋاي ئانىكام ، نېمە دەۋاتىدىلا روزىمىتاخۇن ، كۆڭلۈمنى ئەجەب پاراكەندە قىلىۋەتتىلە...

— مۇھەببەت قىلدىم ئايپاشا، مۇھەببەت، ھى...ھى... ھى... ئۆزلىرى مىنەپتە كۆنلىرى دوپپا تىكىدىلا ، مەن ئېتىزدا كار قىلىمەن ، ئازنە كۆنلىرى ئۆزلىرىنى قارا تەخەيگە مىندۈرۈپ شەھەر ئويىنىتىمەن ، جۈمە نامىزىنى جەمەدە ئۆتەيمىز ، ھى... ھى... ھى...

روزىمەتنىڭ ئېيتقانلىرى ھېلىلا بولۇپ ئۆتكەن ئەر - خو-

ئۇنلۇق تۇرمۇش لەززىتىدەك ، ئايپاشانىڭ پۈتۈن تېنى ئوت بولۇپ ياندى . ئۇ ئارقىسىغا يوشۇرۇۋالغان چىرايلىق بادام دوپپىسىنى روزىمەتكە تەڭلىدى...

— بۇنى... بۇنى... ئۆزلىرىگە...

— قېنى بىسمىللا دەپ ئۆز قوللىرى بىلەن بىر كىيگۈزۈپ قويسىلا ! ھەببەللى ، خۇدايىم بىر جانلىرىغا مىڭ جان بەرسۇن !...

ئايپاشا دوپپىنى گەۋدىلىك روزىمەتكە كىيگۈزۈۋاتقاندا روزىمەتنىڭ قويىنىغا ئاق بېلىق كىرىپ قالغاندەك يۈرىكى تېپىرلاپ كەتتى - ەە ، تۇيۇقسىزلا ئۇنى قۇچاقلىۋالدى...

— ۋاي ئانىكام ، ماۋۇ گادايىنىڭ قىلىنىلىقىنى...

ئانار گۈلىدەك ھۆپپىدە قىزىرىپ ، پۈتۈن بەدىنى سىمابتەك جىمىرلاپ كەتكەن ئايپاشا قۇلاقلىرىنى تۇتتى... كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتكەن روزىمەتمۇ ھەممە چىشىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى ، چۈنكى ئۇنىڭ كالپۇكلىرىغا ئاسلاندەك قاچقان ئايپاشانىڭ قۇلاقلىرى نېسىپ بولغانىدى...

— ھى... ھى... ھى... — روزىمەت كالپۇكلىرىنى سىلىغاچ خىرقىراپ كۈلۈۋەردى.

— ئايدىڭدا قېتىق ئىچكەن گاچىدەك كۈلۈپ كەتكىنىنى...

— شۇنداق خېنىم ، ئايدىڭدىكى ئاينى قويىنۇمدا كۆردۈم دېسىلە ، ھى... ھى... خى... خى... خى...

روزىمەت ئېشەكنى تۇتۇپ ، بېشىنى توختىماي چايقاپ كۈلۈۋېرىپ بېشىنى كۆتۈرگەندە ئايپاشا ئۇزاپ كەتكەنىدى.

— ھاي ئايپاشا خېنىم ، ئويناشتىم - ھە ، ئويناشتىم ، ئويناشقاننى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا.

— روزىمىتاخۇن ، — دېدى ئايپاشا قولىنى كاناي قىلىپ ، — ئىشتىن قايتىپ دارا بىزنىڭكىگە كەلسىلە ، ئۆزلىرىگە چۆچۈرە تۈگۈپ قويدۇم...

— پاھ... پاھ... پاھ... بۇ خېنىمنىڭ كۆڭلىنىڭ ئۆزلۇ-
قىنى ! لېكىن قۇلىقىغا... — روزىمەت يەنە پىخىلداپ كۈلۈپ
كەتتى ، — مەيلى نېمە قوق ، روزىمەت «خۇشال» ئۈچۈن
ئايپاشانىڭ قولىقىمۇ ، لېۋىمۇ ئوخشاشلا تاتلىق .ھى... ھى...
ھى...

روزىمەت «خۇشال» ئېشىكىنى ھەيدەپ ئېتىزغا قىغ يۆت-
كەپ ، قىغ چېچىپ يۈرگەن سەھەردە ئاشۇ بىر خىل ئاھاڭدىكى
ناخشا ئۇزۇلمەي ئېيتىلىۋاتاتتى :

جېنىمغىنا ئايپاشا ،
ئويناۋالايلى كەلگ تاشا...
ئالدىمىزدا تاماشا...

مېنىڭ ئوقۇتقۇچۇم

يېرىم كۈنلۈك ئېغىر سەپەردىن كېيىن ئاپئاق توپا - چاڭغا
پۈركەنگەن تراكتور يېزىلىق ھۆكۈمەت ئالدىدا توختىدى . مەن
ئۆگە - ئۆگىلىرىم ئاجراپ كەتكەندەك ئازانلا يەرگە چۈشتۈم -
دە ، ئاستاغىنە غوڭشىپ قويدۇم :
— ۋۇي كاساپەت ، دېھقانلار بىكارغا «سۇ قاينىاق» دېمەپ-
تىكەن - دە . مېڭەم چاراسلاپ ، قۇلاقلىرىم ۋاڭشىپ كەتتا .
— خوش ئاكا ، — دېدى تراكتورچى بالا شاپاق دوپپىسىد-
نى پۇلاڭلىتىپ ، — چولڭ شەھەرلەردە بۇنداق غەلۋىخور جاند-
ۋارغا چۈشمىگەن بولغىيتتىڭىز ، ئەمدى «يىلانلىق» نى ھەرگىز
ئۇنتۇمايدىغان بولىسىز...
تراكتورچى ئۆزىنىڭ «غەلۋىخور» ى بىلەن تەڭلا پاراقلاپ
كۈلۈپ يولغا چۈشتى . مەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىمچە
مەھەللىگە نەزەر تاشلىدىم . دەرۋەقە بۇرۇنقى «يىلانلىق» تىن
يىگىنە كۆزىدەكمۇ ئەسەر تېپىلمايتتى . ئېسىمدە قېلىشىچە ئۆز
ۋاقتىدا بۇ يەرلەرنى ئەگرى - بۈگرى يارلىقلار ، قېلىن ئۆسكەن
بۈيا ، چىغىر تماقلار قاپلاپ كەتكەن بولۇپ ، ئۇ يەر - بۇ يەردىن
سىزىپ چىقىۋاتقان بۇلاق سۇلىرى ، پاۋا ئۆردەك ، يىكەن توخۇ-
لىرى چاڭشلداپ سايراپ تۇرغان سازلىقلارغا قوشۇلۇپ كېتەتتى .
ئەمدىلىكتە بولسا ئېلىپتەك تارتىلغان يول بويلاپ سېلىنغان
ئىدارە - جەمئىيەتلەر ، دۇكانلار يېشىل كىمخاپ ئىچىدىكى ياش
كېلىنلەردەك قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى .
مەن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تال بوستانلىق قورۇسىغا كىد-
رىپ ھايال بولمايلا يېزا باشلىقى بىلەن پارتكوم شۇجىسىنى

تاپتىم. ئۇ بىر ياش يىگىت بىلەن تال پۇتاۋاتقانىكەن. شۇجى مېنىڭ تەڭلىگەن تونۇشتۇرۇشۇمنى قولىغا ئالماي تۇرۇپلا كۈلۈپ قويدى:

— بولدى، ئۆزىڭىزنى تونۇشتۇرمىسىڭىزمۇ ماڭا تېلېفون بېرىشكەن. سىز ئاممۇتلۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ماتېرىيالىنى يېزىش ئۈچۈن كەلگەن مۇخبىرغۇ دەيمەن، ھىم... — شۇجى تۇغ چاپلىشىپ قالغان بادام دوپپىسىنى ئالقىنىغا ئۇرۇپ، كۆڭلىكىنى ياقىسىدىن سىلكىپ قويدى، — يۈرۈڭ ئىشخانىغا كىرەيلى.

— ئاممۇتلۇقتا بۇرۇن مۇئەللىم بولغان سىيىت دېگەن بىر كىشى ھازىرمۇ بارمۇ؟ — دېدىم مەن ئۇچۇق دېرىزىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان تال بوستانلىقتىكى ئۈزۈملەرگە زوقلانغىنىمچە.

— سىيىت؟ سىز ئۇنى قانداق تونۇيسىز؟

مەن ھامۇت شۇجىغا بالىلىق تارىخىمنى سۆزلەپ بېرىشىم بىلەن ئۇ بىردىنلا جانلىنىپ كەتتى.

— بەللى، ئايۇپ كۆنچىنىڭ بالىسىمەن دەڭا، — بۇ گەپچە كونا ئۇستازىڭىزنى ئۇنتۇيالماپسىز ـ دە، ياخشى، ناھايىتى ياخشى. ئۇ ھازىر ئاممۇتلۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرى.

— مۇدىرى؟ — مەن ھەيران بولغىنىمدىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم.

— نېمە، ئىشەنمەيۋاتامسىز؟ توغرا، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەن كىشى ئەلۋەتتە ئىشىنەلمەيدۇ. مانا مەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ئەمەسمىدىم.

— سىزمۇ بۇ گەپچە بىزگە مەكتەپ ئېچىپ بەرگەن ھامۇت ئاكا ئىكەنسىز ـ دە؟

بىز قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتۇق. ھامۇت ئاكا سىيىتنىڭ ئادەتتىكى بىر تالىپلىقتىن مۇدىر بولغانغا قەدەر ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىنى قىسقىغىنە قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

— ئۇنى، — دېدى ھامۇت جىددىي قىلىپ، — تەشكىل ئۈرۈمچى، ۋىلايەتلەردە ئېچىلغان كۇرسلارغا بىرنەچچە قېتىم ئەۋەتتى. مانا ھازىر ئۇ ئىستىبداتلىق بىر كىشى بولۇپ قالدى.

شۇجى گويا مېنىڭ چىرايىمدىن ئىچىمدىكىنى بىلىۋالغاندەك ياش يىگىتنى ئات توقۇپ كېلىشكە بۇيرۇدى، ئاپتونوم رايون بويىچە ئۈلگە بولغان ئاممۇتلۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى، راستىنى ئېيتقاندا بالىلىق خاتىرىلىرىم تېخىچە كۆڭلۈمدىن ئۆچۈپ كەتمىگەن مېھرى ئوتلۇق يەرلەرنى، ئاغزىمغا ئېلىم سالغان سىيىت مۇئەللىمنى زىيارەت قىلىش ئىستىكى پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى ھاياجان ئىلكىدە تاقەتسىزلەندۈرمەكتە.

* *

يولغا چىققىنىم بىلەن ئېتىم يەر چاپچىپ قاتتىق كىشنەۋەتتى. بولۇق زىرائەتلەر، ئاقىرىپ تۇرغان دېھقان ئۆيلىرى، پەغەزلەردىكى گۇگۇلاپ ئۆز جۈپتىگە قانات سۆرەۋاتقان كەپتەرلەر، ئاخىرقى چەشلەرنى تېپىۋاتقان دېھقانىنىڭ مۇڭلۇق «لاي ـ لاي» لىرى يۈرەك تارىلىرىمنى تىترىتىپ بالىلىق چاغلىرىمنى ئېسىمگە سالدى.

شۇنداق، بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى دادام ئۆزىنىڭ ئەسكى ـ تۈسكىلىرى ئارتىلغان ئېشىكىنىڭ ئۈستىگە مېنى چوقچايتىپ ئولتۇرغۇزۇپ مۇشۇ يوللاردىن ئەكەتكەنىدى. شۇ چاغلاردىكى يېزام ھېلىمۇ تاشقا مۆھۈر باسقاندەك قەلبىمدە سىزىقلىق تۇرۇپتۇ...

شاخ ـ شۇمبىلار جىجىۋەتكەن پاكار سوقما تاملار، قىڭغىر ـ قىيسىق ۋادەكلىك ئۆيلەر، يوللارغا سايە تاشلاپ، شېرىن ھىدلىرى بىلەن كىشىنى مەست قىلىدىغان مېۋىلىرى، كېچىلىرى «بوڭ» قىلىپ ئېتىلىدىغان كۆكچى قوغۇنلىرى، ھەر خىل ئا-

ۋازلارغا باي قاراڭغۇ باغلىرى ، سۈيى قىرغاقلىرىدىن ئېشىپ
ئاقىدىغان ئېرىقلىرى ، ھەتتا سۇزۇك ئاسمىنىدىن ھالسىز ئاڭ-
لىنىدىغان قىرى مەزىنىنىڭ سوزۇق ۋە مۇڭلۇق ئاۋازلىرى بىلەن
خىيالىي جەننەتتەك يېيىلىپ ياتقان بۇ چۆل كەنت مېنىڭ كىند-
دىك قېنىم تۆكۈلگەن ئانا يۇرتۇم ئامۇتلۇق ئىدى .

مېنىڭ تۇنجى ساۋاتىمنى مۇشۇ يەردە چىققان . مېنى ئوقۇت-
قان سىيىت مۇئەللىم توغرىسىدىكى خاتىرە تۇنۇگۈنكىدەكلا ئې-
سىمدە تۇرۇپتۇ . ئۇ مېنى گەرچە بىر يىللا ئوقۇتقان بولسىمۇ ،
لېكىن بالىلىق كۆڭلۈمدە ئۆچمەس ئىز قالدۇرغان قەلبىمگە ئۈنچە - مارجان چاچقان ئۇ
چاغلارنى ھېلىھەم مەمنۇنىيەت بىلەن ئەسلەيمەن...

ئاتام رەھمەتلىكنىڭ ئېيتىشىچە ، سىيىت بىر يېشىدىلا ئاتا -
ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ ، ئۇنى ئامۇتلۇقتىكى يېشى ئاتمىشتىن
ئاشقان بۇۋىسى بېقىۋالغانىكەن . بۇۋىسى ئۆزىنىڭ تەنھا ھاياتىنى
«يەتتە قىزلىرىم» مازىرىنىڭ تۈتتۇرىسىدىكى قىڭغىيىپ قالغان
كىچىككىنە ئۆيدە تائەت - ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزەتتى . ئۇنىڭ
ئۆيىدىن شامۇ سەھەرلەردە ئۆرۈلمەي كېلىپ تۇرغان مۇڭلۇق
تەۋلىيالار غەزەللىرى بۇ قەدىمكى مازارنى تېخىمۇ سۈكۈتكە
چۆمدۈرەتتى ، مازارغا تاۋاپ قىلغۇچىلار ، بالا تىلەيدىغان تۇغ-
ماس ئاياللار ، ھەتتا سەن - پەن دېيىشىپ ، دۈشمىنىگە بالا -
قازا تىلەپ شاخ يېرىيدىغانلارمۇ ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇراتتى .

بۇۋىسى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە سىيىتنى ئۆزى ئوقۇتتى .
سىيىت داۋاملىق ئۆيى ئالدىدىكى قىرى ئۈجمە تۈۋىدە يۈكۈنۈپ
ئولتۇرۇپ ، توختىماي لىڭشىپ بىر نېمىلەرنى ئۈنلۈك يادلايتت-
تى ، يازاتتى . لېكىن ، ئۇنىڭ زېھنى گالراقمۇ نېمە ، يىگىرمە
يېشىغىچە ئاران ھەپتىيەكنى تۈگىتەلىگەن . بىراق ، مەشرەپ ،
نەۋائىي ، سوپى ئاللايار غەزەللىرىنى مۇڭلۇق ئېيتىش بىلەن
مەۋلۇت ئوقۇش ۋە مېيىت نامازلىرىدا ئۇ خۇددى بۇۋىسىدەكلا
كۆزگە چېلىقىپ قالدى . شۇڭا ، ئۆلۈم - يېتىم ، نەزىر -

چىراغلاردىن ئاپقان - تەرگىنىنى بۇۋىسىنىڭ ئالدىغا قوياتتى .
ھەتتا بەزىدە ئۆز ئايىغىدىن ئۆلارنىڭ ئۆيىگە گۆش ، ئۆپكە -
ئىشكامبۇللار كېلىپ قالاتتى . بۇنداق چاغلاردا سىيىت بۇۋىسىگە
ياردەملىشىپ ئۆپكە قۇياتتى . خۇددى ئىككى ئۆيىنىڭ قورۇقتۇن-
لۇقى بىر ئۆيگە ئاش بولغاندەك ، بۇ ئانا - بالا تۇرمۇشنى ئەنە
شۇنداق ئۆتكۈزگەن .

بۇۋىسى ئازادلىق ھارپىسىدا ئۆلۈپ كەتكەندە ، تىكەندەك يال-
غۇز قالغان سىيىت بىر زامان گاڭگىراپ يۈرۈپ ، كېيىن كى-
شىلەرنىڭ يۈگۈر - يېتىم ئىشلىرىنى قىلىپ كۈنلىرىنى ئۆت-
كۈزگەن . ئۇ بىردە قاپاقتا سۇ كۆتۈرۈپ كېتىۋاتقان ، بىردە
ئوتۇن يېرىۋاتقان ھالدا ئۇچرايتتى . سىيىت بىر - ئىككى يىل
ئىچىدىلا تۈزلۈق قاپىقىنى كۆرمىگەن بىرمۇ ئۆي قالمىدى .
شۇڭا ، ھويلا ئىشىكى «غىچ» قىلىپ ئېچىلسا ، ئۆيدە ئولتۇرغان-
لار گۇمانسىزلا «سىيىت بۇ ياققا كىر» دەيتتى . لېكىن ، ئۇ
ئۆتتۈرلا دەلىزگە كىرىپ تالىما داستىخاننى دۈمبىسىگە تاشلاپ
قاپاقنى يۇدۇپ ماڭاتتى ياكى ئېغىلغا كىرگەنچە ئۇلاغلارنى يېتە-
لەپ چىقاتتى ۋە ھىجايغىنىچە چۈشەندۈرۈپ كېتەتتى :

— ئۇلاغ بىر قېتىم ئېغىنىسا بىر ئىلىك ئەت قونىدۇ ،
جانىۋارنىڭ ئۆزىمۇ يېنىكلەپ قالىدۇ .

سىيىت ئۇلاغنىڭ ئېغىناۋاتقانلىقىغا ھەۋەس بىلەن قارىغان-
چە ئۆزىنىڭمۇ دۈمبىلىرى بىللە قىچىشىۋاتقاندەك ، خام كۆڭلى-
كىنىڭ ئىچىدە بىللە تولغىناتتى .

بىر ئىش زادىلا ئېسىمدىن چىقمايدۇ . قايسى يىلىكىن بىر
نەچچە بىكار تەلەپ دەيدەيچىلەر تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن سىيىتنى
زورمۇزور ئۇرۇشقا سېلىپ قويىدى . ئۆمرىدە قولىنى بىرىگە
كۆتۈرۈپ باقمىغان سىيىت نېمە قىلارىنى بىلمەي ، ئاۋۋال ھە-
جايدى ، كېيىن غوڭشىپ قويىدى :

— ئەمىسە ، باشقا ئۇرۇش يوق . ئوغۇل بالا بولساڭ ياشقا
ئۇرما .

توپ ئۈچىدە كۆلكە - مەسخىرىلەر كۆتۈرۈلدى .
مەن ئۇنىڭ بىلگەندىن تارتىپ سىيىتقا كۆپ سەپسالات-
تىم . لېكىن ، قارىغانسېرى ئىچىم ئاغرىپ قالاتتى . ئۇنىڭ
بېشىغا كىيىۋالغان قاپا جىيەكلىك سەللە تۆپىسىنىڭ تۈكلىرى
چۈشۈپ ياغاقلىشىپ كەتكەن بولۇپ ، تالىما پوتا باغلىۋالغان
يەكتىكىمۇ كۆلگە پۆچىلىغاندەك كىر ۋە مەينەت ئىدى . ئوشۇقى-
دىن بوغۇۋالغان كونا قونجلۇق چورۇقىنىڭ ئۇچلۇق تۇمشۇقى
ئۇنىڭ شورلۇقتا ئۇنگەن قوناقتەك شالاڭ ، ئۇزۇن تۈكلەر تول-
غىشىپ تۇرغان ئېڭىكىگە قاراپ تۇراتتى . سارغۇچ قاشلىرى
ئاستىدىكى كۆزلىرى بولسا «ھەممىگە ئىشىنىمەن» دېگەندەك
سادda ، مۆلايىم مۆلدۈرلەپ تۇراتتى .
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئاپۇكا ، — دېدى بىر كۈنى سى-
يىت ھويلىغا كىرگەنچە دادامغا ھىجىيىپ ، — تېرە داسلاۋاتام-
سەن ، يائاللا ، سېنىڭ مۇشۇ كۆنچىلىك ھۈنىرىڭ تىرىك ھۇنەر
جۇمۇ ، سۈدەكلا ئاقىدىغۇ دەيمەن ؟
— سېسىقچىلىقىدىن قاچمىساڭ ھەرھالدا بولىدۇ .
— نېمە دېگىنىڭ ئۇ ، جان باقماق پەرىز ، قېنى ئەسۋاب-
تىن بىرنى ئۈزات ، مەنمۇ ياندىشاي .
— ئاۋايلا ، تېرىدىن كۆز ئېچىپ قويما يەنە ، كۆرسى
چۈشۈپ كېتىدۇ ، — دېدى دادام ئۇنى ئاگاھلاندۇرۇپ .
— ئەنسىرىمە ، قىلتىي قىرىق ياردىغان چېچەن يىگىتلەر
بىز ، ھى... ھى... ھى...
مەن ئۇنىڭ سىلىشلاپ ، قاڭسىق پۇراپ تۇرغان تېرىنى
يىرگىنمەي ، ئالىقانلىرىدا مۇجۇشىغا ، داسلاشلىرىغا قاراپ ھەي-
ران بولاتتىم . چۈنكى ، مەن دادامغا ياردەملەشكەچكە ئارپا خې-
مىر تۇرۇچنىڭ ئېچىغان ھىدى ، ئاشلانغان تېرىنىڭ كۆڭۈلنى
غەش قىلىدىغان سېسىق بۇسى ماڭا سىڭىپ قالغاچقىمۇ ، بالىلار
مېنى «سېسىق كۆنچى» دەپ ئارىغا ئانچە ئالمايتتى .

— سىيىت ، — دېدى دادام بىر ئاز جىمجىتلىقتىن كې-
يىن ، — بۇنداق ھېلىم دېۋانىدەك يۈرىۋەرمەي ، ئۆيلۈك -
ئوچاقلىق بولۇۋالساڭ بولاتتى . يېشىڭمۇ يىگىرمىدىن ئاشتى .
ئەمدى بىر ئۆينىڭ مورىسىدىن ئىس چىقىرىدىغان ۋاقتىڭ بولۇپ
قالدى .
— ھى... ھى... ھى... — كۈلۈپ كەتتى سىيىت گەدى-
نىنى قاشلاپ ، — ھەممىنى ئوخشىتىدىغىنى دۇمبىسى قىزىل
سەلىياخۇن... «يانچۇقۇمدا بىر پۇل يوق ، ئىچىم كۆيىدۇ قىز-
غا» دەپ شىلتىڭ ئاتقىنىم بىلەن كىشىلەر ئارقامدىن كۈلمەم-
دۇ ؟ ئۇنى - بۇنى قىلىپ تۆت تەڭگىلىك بولۇپ قالسامغۇ شاق -
شۇقلا ، ئەپلەپ - سەپلەپ ، پاخما باشتىن بىرنى ئەكىرىۋالغىلى
بولاتتى...
— كۆمسەم پىشارمۇ ، ياپسام پىشارمۇ دەپ يۈرمەي بىر
ئىشنىڭ پېشىنى تۇت . ئاڭلىسام ھامۇتنىڭ ھەمكارلىق گۇرۇپ-
پىسىغىمۇ كىرمىگەن ئوخشايسەن .
بۇۋىمدىن ئۆپكە قۇيۇش بىلەن كونا قازناقتىن باشقىسى
مىراس قالمىغان سىيىت بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇپ ھېچ
قاملاشتۇرالمىدى .
بىر كۈنى كەنت دۇكىنى ئالدىدا قۇرۇق پاراڭ سوقۇۋاتقان
بىرنەچچە ياشلار ئۇنى كولدۇرلاتقىلى باشلىدى . سىيىت ئۆزىمۇ
گولراق ، ياغاچتەك تۈز كەتكەن ئادەم بولغاچقا كىشىلەرنىڭ
دامىغا ئاسانلا چۈشەتتى .
— ھەي ئەخمەق ، — دېدى بىر يىگىت قاپقارا مەيدىسىنى
ئاتىلاپ ، — ئۆتكەندىكى ۋاقىپدا بولغان ئىت تالاشتۇرۇشنى كۆر-
گەنسەن ؟ قىرىق تەڭگىلىك بىر ئىت تۆت يۈز تەڭگىگە چىقتى .
ئىتنى تالىشىۋېتىپ شۇ ھامان باھاسى تۆت يۈز تەڭگىگە چىقتى .
بىرەر ئىتنى ئېلىپ بىر - ئىككى ئاي راسا باق ، ئۆپكىنى
خامسۇق پىشۇرۇپ بەر ، كۆكەسنى ئۇۋۇلاپ تۇر . مانا شۇ چاغدا

ئۇنىڭ باھاسىنىڭ ئۆرلىمىگىنىنى كۆر .

— توغرا ، — دېدى يەنە بىرساقاللىق يىگىت سېيىتنى قىزىقتۇرۇپ ، — ئىتنىڭ سورۇنغا كىرگەن ھامان كۆكەس بىلەن بىر ئۇرۇپ يىقىتىدۇ – دە ، ئارقا تاڭدىن ياكى يېتىم قوۋۇرغىسىدىن بىر ئىلىۋالغانچە مەگىنىنى بېكىتىۋالىدۇ . ئىت دېگەننى كونا تەلپەكنى گۈپشىگەندەك سىلكىگىلى تۇرسا ۋاي… ۋاي… ئۇ چاغدا قارىغۇمۇ خېرىدار بولىدۇ…

تۆت تەڭگىلىك بولۇشنىڭ كويىدا يۈرگەن سېيىت بازاردىن ئالدىمۇ ياكى كوچىدىن تېپىۋالدىمۇ ، بىر قۇلىقى يوق ، تۈكلۈك ئىتتىن بىرنى ئۆيى ئالدىدىكى ئۈجمىگە باغلاپ قويدى . ئۇ ئىتنى ئۆزى يېمىگەننى يېگۈزۈپ ، ئاسراپ باقتى . كۆكرەك ، ئالدى پۇتلىرىنى ئۇۋۇلاپ بەردى . ئىككى ئاي ئۆتكەندە ئىت تالاشتۇرۇش مەيدانىغا ئېلىپ كىردى . سېيىت بىر چاغلاردا ئۇرۇشۇپ قالغاندا ھىجايغاندەك ئىتمۇ ھەممە چىشىنى كۆرسىتىپ خىرقىرىدى – دە ، ھاۋشىپ سالدى ① . مەيداندا مەسخىرىلىك كۈلكىلەر كۆتۈرۈلدى .

— سېيىت قارى ، ئىتنىڭ «باشقا ئۇرۇش يوق» دەۋاتامدۇ نېمە ؟ ھا… ھا… ھا…

سېيىت ئىتنىڭ مىجەز – خۇلقىنى ئەمدىلا چۈشەندۈرەي دەپ تۇرۇشىغا ئىت «پارتلا» قىلىپ سورۇندىن قېچىپ كەتتى . ئېغىر زەنجىرنى كۆتۈرۈپ ئىككى كۈنگىچە ئىزدەپ مادارى قالمىغان سېيىت ئاخىر ھېرىپ – ئېچىپ كەنت دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كېلىشى بىلەن ، يىغىلىپ قالغان بىر مۇنچە يىگىتلەر ئۇنى ئارىغا ئېلىۋالدى .

— ھەي گالۋاڭ ، پۇل تېپىشنىڭ ئېپىنى تاپالماپسەن ،

① رەسمىي تالىشىدىغان ئىت سورۇنغا كىرگەندە ئانچە خىرقىرىمايدۇ ۋە كۆپ ھاۋشىمايدۇ .

بىر نەچچە نەۋە مادا كەپتەر ئالغىن – دە ، باققىن ، مادا كەپتەر بىر ئۇۋا باستۇرغاندىن كېيىن ، ھەممىنى قويۇۋېتىپ باشقىلارنىڭ كەپتىرىگە قوشۇلمىغۇچە پەغەزگە قوندۇرما ، مانا شۇ چاغدىلا كەپتەرلىرىڭ تەڭگە – تەڭگە كۆپىيىپ كەلمىسە قۇلىقىمنى كېسىپ بېرەي…

— شۇ ، شۇ ، بازارغا ئەكىرسەڭ پالانچى تەڭگە… تېخى ساتقىنىڭ بىلەنمۇ ھەپتە ئۆتمەي يەنە قايتىپ كېلىدۇ…

سېيىت ئۇششاق – چۈششەكلىرىنى ، ھەتتا بىرياز ئەجىر تارتىپ قۇرۇتۇپ قويغان ۋاسالغۇنىمۇ سېتىپ كەپتەر ئالدى . ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي جېنى تاقىلداپ كەتكەن سېيىت كەپتەرلىرىنى قويۇپ بەردى . كەپتەرلەر يۈك ياڭاقلىقلار ئۈستىدىن ئىككى ئايلاندى – دە ، كۆزدىن غايىب بولدى . خادا تاياقنى چىڭ سىقىمدىۋالغان سېيىت پەغەزگە قارىغانچە ئۆگزىدە بىر كۈن كەچكىچە ئاسمانباقتى بولۇپ ئولتۇردى . لېكىن ، ئۇنى پاشا – كۇمۇتىلار چاقسا چاقتىكى كەپتەرلەر قايتىپ كەلمىدى .

بۇ ئىشلاردىن خەۋەر تاپقان ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ھامۇت ئاچچىقلاپ قالدى . ئۇ گۇرۇپپا يىغىنىدا سېيىتقا خېلىلا قاتتىق تەگدى .

— تاپقان – تەرگىنىڭنى بىرنى قاچۇرۇپ ، بىرنى ئۇچۇرۇۋەتكۈچە كېلىنىڭگە يېسەڭ ياكى ئۇچاڭغا كىيسەڭ بولمامدۇ ، كىم «ھوپ» دېسە سەكرەيدىغان گۇرۇپپىمىزنىڭ قاشقا تېيى بولمىساڭ سەن ! — ھامۇتنىڭ سۆزىدىن دېھقانلار پاراققىدە كۈلۈشتى .

— ئەمدى… ئەمدى… ئادىمى شەيتان… شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىگە كىرىپ…

— ئاغىنىلەر ، بۇنىڭ پۇتىغا ھۆل خىش قويۇۋەرمەڭلار ، — دېدى ھامۇت خىجالەتچىلىك ئىچىدە يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان سېيىتنى كۆرسىتىپ ، — قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش

بىر ئادەمنى مەسخىرە قىلىشتىن ئۇيالمامسىلەر؟ قاشقا ئاتنىڭ دۇمبىسىگە «هوپ» دەپلا بىرنى ئۇرۇپ سەكرەتكىلى بولغان بىلەن بۇ ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ.

سىيىت قارى مانا شۇنىڭدىن باشلاپ «هوپ» دېگەن لەقەم بىلەن چاقىرىلىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ دەسلەپتە بۇ يېڭى ئىسمىنى ئاڭلىغاندا ھىجىيىپ قوياتتى، كېيىنچە ئۆزىمۇ كۆنۈپ قالدى.

— هوپ سىيىت، ئۆي سىلىۋاتاتتىم، ھە ـ ھۇ دېيىشىپ بەرسەڭچۇ...

— هوپ سىيىت، ئەتە جامائەت بامداتتىن يانغاندا بىزنىڭكىگە يولۇقۇپ ئۆتە، نەزىر ئۆتكۈزمەكچى...

سىيىت ھامۇتنىڭ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن كونا ھۈنىرى نەزىر ـ چىراغ، ئۆلۈم ـ يېتىم مەرىكىلىرىدىن زادىلا قالمايدىغان بولدى. ئۇ كوچىلاردىن ئالدىراپ ئۆتكىنىدەك تەقۋادار سوپىملاردەك تۈگىمەس غەزىلىنى غىڭشىپ ماڭاتتى:

نەمەنگەن شەھىرىدىن چىقسام، مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟
غېرىبلىق چۆلىدە ئۆلسەم، ماڭا يىغلار كىشىم بارمۇ؟

* *

بارائەتنىڭ ھارپا كۈنلىرى يېتىپ كېلىشى بىلەن ئۆيمۇ ئۆي ئەرۋاھلارغا ياغ پۇرىتىپ قويماق سېلىش باشلىنىپ كەتتى. كىشىلەر تۈنەك كېچىسىنى ئۆيدە ياكى قەبرىستانلىقتا ئۆتكۈزىدىغانلىقى ھەققىدە بىر ـ بىرىدىن سورىشاتتى. تۈنەك ئاخشىمى دادام ئۆزى سالغان قويماقنى داستىخانغا ئوراپ، مېنى قولۇمدىن يېتىلەپ قەبرىستانلىققا ئېلىپ ماڭدى، چۈنكى ھەر يىلى دادام

بارائەت كېچىسىنى ئانامنىڭ قەبرىسى بېشىدا تۈنەپ ئۆتكۈزۈشنى ئۆزىگە ئادەت قىلىۋالغاچقا ئالاھىدە تەييارلىق بىلەن ئۆيدىن چىقاتتى.

قاراڭغۇلۇقتا چۆمگەن باغلار ئۆزىنىڭ كېچىدىكى خۇش پۇراق سالقىن نەپىسىنى تاملارنىڭ ئۈستىدىن چىقىرىپ تۇراتتى. مەن دادام بىلەن «يەتتە قىزلىرىم» مازىرىغا يېتىپ كەلگەندە، تەرەپ ـ تەرەپتە گۈلخانلار يېقىلغان، قەبرە تەكچىسىدىكى گۈللەرگە سۇ قۇيۇۋاتقانلار، ئۇزۇن زامانلار قۇرۇپ قاغجىراپ كەتكەن تۇپراقنى كۆز يېشىدىن نەمدەۋاتقانلارنىڭ يىغىسى ۋە قەبرىلەر ئارا كېلىۋاتقان سوزۇق ـ مىسكىن قىرائەت ئاۋازلىرى بىلەن قوشۇلۇپ قەبرىستانلىق چېچەكلىك بولۇپ كەتكەنىدى.

دادام قولىدىكى قويماقنى سىيىتقا دۇئا قىلدۇرغاندىن كېيىن، ماڭا تونۇش بولۇپ قالغان قەبرە يېنىغا يۈكۈندى. ئۇ ئۆزى بىلىدىغان ئۇششاق سۈرىلەرنى ئىچىدە توختىماي تەكرارلايتتى ۋە ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن جىمىپ كېتەتتى. مەن بۇلارغا قارىغاندا سىيىتنىڭ قەبرىلەر ئارا زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ ئېيتىۋاتقان غەزەللىرىنى ياخشى كۆرەتتىم، ئۇ ئىككى قۇلىقىنى ئالىقانلىرىدا توسۇۋېلىپ گويا ئاغزىغا ئېلىم سالغان بۇۋىمىنىڭ پاكى ئۆزىگە نامەلۇم ئاتا ـ ئانىسىنىڭ روھىنى چاقىرغاندەك تولىمۇ مۇڭلۇق ئېيتاتتى:

كۆرسەت جامالىڭ مەستانىلەرگە،
ئىشقىڭدا كۆيگەن پەرۋانىلەرگە...

دادامنىڭ مېنى بېقىنىغا قىسىپ تۇرغان قوللىرى تىترەپ، مۈرىلىرى سىلكىنىپ كەتتى... مەن ئۇنىڭغا قايرىلىپ قارىغىنىمدا ئاينىڭ سۈزۈك، كۆكۈچ نۇرىدا ئۇنىڭ يۈزلىرىدىن يوغان ـ يوغان ياش تامچىلىرى دومىلاپ چۈشۈۋاتاتتى...

ئەي باغرى قاتتىق رەھىم ئەيلىمەيسەن،
قىلغىن نازارە بىچارىلەرگە...

دادام ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى. ئۇ، ئۇزاق يىغلىدى. مېنىڭ پۇتلىرىم كۆيۈشۈپ ئانامنىڭ قەبرىسىگە موكلا چۈشتۈم-دە، تۈگۈلۈپلا يۈزلىرىمنى توپىغا ياقتىم ۋە ئۆز ئىلكىگە ئېلىۋاتقان ئۇيقۇ تومانلىرى ئىچىدە خىيال يىپلىرىمنىڭ ئۇچىنى تاپالمايتتىم. دادام ۋاقىتسىز تاشلاپ كەتكەن باغرى قاتتىق ئانامغا يىغلاۋاتامدۇ ياكى ئانامنى بىمەھەل خازان قىلغان خۇدايىمغا يىغلاۋاتامدۇ؟ بۇنى چۈشىنەلمەيتتىم. پەقەت سىيىتنىڭ: «ھېلىنى، داداڭ سەن ئۈچۈنلا ياشاۋاتىدۇ...» دېگەن سۆزلىرى مېنىڭ كىچىككىنە يۈرىكىمنى سىقىپ ئاغرىتاتتى.

مەن سەھەر شامىلىنىڭ دولامنى قورۇغانلىقىدىنمۇ ياكى يېقىنلا بىر يەردىن كېلىۋاتقان تولىمۇ مۇڭلۇق غەزەلنىڭ سېھرى كۈچىدىنمۇ ئەيناۋۇر ئويغىنىپ كەتتىم...

نەكەببۇر ئەيلىمە زىنھار، مەگەرچە ئاسمان بولساڭ،
ئۆلەرسەن ئاقىۋەت بىر كۈن سۇلايمان پادىشاھ بولساڭ.
قومۇشنى كۆرمىدىڭمۇ باش چىقاردى بورىيا① بولدى،
ئۈزۈمنى كۆرمىدىڭمۇ يەردە ياتتى تۇتىيا بولدى.
ئايا دوستلار...
ھۆۋەيدا ئېيتىدۇ يىغلاپ،
بارچىگە ئۆلۈم ھەقدۇر...

ئەتىسىدىن باشلاپ كىشىلەر بەكمۇ مۇلايىم، سەۋرچان بو-

① بورىيا — بورا.

لۇپ قالاتتى. ئۇلار بىر-بىرىگە ئېگىلىپ سالام بېرىشەتتى. سىيىتمۇ ھەممە ئۆيىنى دېگۇدەك پەتىلەپ چىقاتتى ۋە دىنىغا ياقمىغان ئىشلارنى كۆرگەن ھامان «ھوي ئۇلۇغ ئاي، ئۇلۇغ كۈنلەردە يامان بولىدۇ» دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

بارائەتتىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا ھامۇت سىيىتنى ئىزدەپ ئۇنىڭ مازارلىقتىكى يالغۇز ئۆيىگە كەلدى. مورا ئالدىدا ئوت پۈۋلەپ كۆزلىرى ياشاڭغىراپ كەتكەن سىيىت ھامۇتنى كۆرۈش بىلەن يېڭىدە كۆزلىرىنى سۈرتۈپ ئالمان-تالمان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— كەلسىلە، ھامۇتكا، يۇقىرى ئۆتسىلە، ھەي، پېقىرنىڭ غەمخانىسى... — سىيىت سارغىيىپ توكلىرى كۆيۈپ كەتكەن ئۆچكە تېرىسىنى ئالدىغا سۈرۈپ قويدى. دەرۋەقە يىل بويى ئوچاق كۈلۈڭىدىن نېرى كەتمەيدىغان تېرە، يامالغان تۇزلۇق قاپاق، بۇۋىسىدىن قالغان كونا مىس قازان ۋە ئويۇقتىكى تىتىلىپ، كىرلىشىپ ئۆز قىياپىتىنى يوقاتقان بىرنەچچە كونا كىتاب بۇ قاراڭغۇ قازناقنىڭ كونا خوجايىنلىرىدەك كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى.

ھامۇت ئىسلىشىپ قارىداپ كەتكەن تورۇستىن ساڭگىلاپ تۇرغان بورا قومۇشلىرىغا، بىر-بىرىگە گىرەلىشىپ ئېسىلىپ تۇرغان تورلاردا «دار ئويۇنى» ئويناۋاتقان ئۆمۈچۈكلەرگە نەزەر تاشلىدى-دە، ئېغىر تىنىپ قويدى.

— قېنى سىيىت، سەنمۇ ئولتۇر، سېنىڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىدىغان ئىش بار.

— قۇلۇقىم سىلىدە، — سىيىت يەكتىكىنىڭ ئېتەكلىرىنى تىزىغا باستۇرۇپ، خۇددى قىرائەت قىلىدىغاندەك يۈكۈنۈپ ئولتۇردى.

— بىرەر ئىش تاپشۇرسام ھۆددىسىدىن چىقالامسەن؟

— نېمە دېگەنلىرى ھامۇتكا، قىلنى قىرىق يارىدىغان،

ئىلانىڭ كۆشىگىنىنى ئۆيىدىغان سەگەك يىگىتلەردىن بىز... هى... هى... هى... — سىيىت پىخىلداپ كۈلگىنىچە قوشۇپ قويدى — بىزدىن ھېچقانداق ھۈنەرمۇ قېچىپ قۇتۇلغان ئەمەس.

— قانداق ھۈنەر؟

— تەمسىلانە ئالغاندا تېرە ئەيلەيمەن، ئۆپكە قوياليمەن، قويغاندىمۇ تاشتەك قويىمەن... قىزىلگۈلدەك ھۈنىرىم بار دېسىلە...

ھامۇت يوتىسىغا ئۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئويۇقتىكى توپا بېسىپ كەتكەن بىرنەچچە كونا كىتاب ۋە قومۇش قەلەمگە نەزەر تاشلىدى.

— گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەم خەتنى توغرا ۋە ئۈز يازالامسەن؟

— چېقىۋېتىمىز...

— ئوقۇشنىچۇ؟

— تىتىۋېتىمىز...

ھامۇتنىڭ قاتتىق كۈلكىسى، سىيىتنىڭ ھەمراھلىرى بولغان چاشقان ۋە ئۈمۈچۈكلەرنى ئۈركۈتۈپ، بەتتە قىزىلىرىم مازىرىنىڭ تۈغ - ئەلەملىرىنىمۇ تىترىتىۋەتتى.

— ۋاي سىيىت، ۋاي سىيىت، سېنىڭ بۇ گەپلىرىڭگە ئۆلەيمۇ، ئۆچەيمۇ، — دېدى ھامۇت كۈلكىسىنى ئاران توختىتىپ، — چېقىۋېتىمىز، تىتىۋېتىمىز دېگىنە، ئەگەر قىزىلگۈلدەك ھۈنەر دېسە ئەنە شۇنى دېسە بولىدۇ.

— خوش، ئەلۋەتتە ئۇمۇ ئۇلۇغ ھۈنەر - دە...

— ھىم، سىيىت، — دېدى ھامۇت جىددىي قىلىپ، — يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن ئوقتۇرۇش كەلدى، بىزنىڭ ئامۇتلۇقتا بىر سىنىپلىق مەكتەپ قۇرۇلماقچى. ئۇيان ئويلا، بۇيان ئويلا مۇئەللىمدىن بېشىمىز قاتتى. ئامۇتلۇقتىن سەندىن باشقا بىرەر ئوقۇمۇشلۇق ئادەم تېپىش نامەھەل، مەنچە سېنى بۇ ئىشنىڭ

ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ دەپ ئويلايمەن.

— مەكتەپ قۇرۇش؟ — سىيىتنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزى ئېچىلىپ قالدى، — پاھ، پاھ، يېڭى پاشانىڭ نەزەرى توخۇ كۆزىدەك غېرىبانە كەنتىمىزگە چۈشۈپتۇ - دە، ئېسىدىگەن دانا زات، بىزنىڭ بالىلىرىمىزنى «قارا تۇرۇك» قالمىسۇن دەپ ۋايىم يەپتۇ، ئەھلى - ئىلىملىك بولغانغا يېتەمدۇ؟ ئەۋلىيالىرىمىزمۇ:

«نى مەنتى بولسا دىققەتتىن نىھانىڭ،
ھەل ئەيلەپ ئانى تەبئىي ھۆردەدانىڭ[1]»

دەپ بىكار ئېيتمىغان...

ھېلىھەم كۆز ئالدىمدا تۇرۇپتۇ، كەنت دۆكىنى ئالدىدىكى دۆڭلۈكتە كونا مەسچىت بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدا شاخاراپ كەتكەن بىر تۈپ ياڭاقمۇ بار. ئامۇتلۇقلار يېڭى مەسچىت سالغاندىن كېيىن بۇ مەسچىتكە جامائەت ئانچە كۆپ كېلىپ كەتمەيتتى. ھامۇت جامائەتنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ مەسچىتنى ئۆزەشتۈرۈپ، دېۋەزۇنلۇك پەنجىرىلىرىگە قەغەزلەرنى چاپلاپ سىنىپ قىلىپ بەردى. مەسچىتنىڭ قېشىدىكى جىنازا قويىدىغان قازناق بولسا سىيىتنىڭ ياتىقى ھەم ئىشخانىسى بولۇپ قالدى.

خۇددى ماڭا ئوخشاش يېرىم يالىڭاچ كىيىنگەن، دوۋساقتەك پۇلتىيىپ تۇرغان ئوچۇق قورساقلىرىدىن يول - يول ئېقىپ چۈشكەن شالتاقلار بافلىق ئىشتان كارەكلىرىنى قاتۇرۇۋەتكەن، يەل - يېمىش شىرنىلىرىدىن گويا يامغۇردا قالغان تېرىندەك داردىيىپ قالغان خام كۆڭلەكلىك، شاپاق دوپپىلىق

① قايسى بىر يوشۇرۇن مەنە بىلىنمىسە، بىلىملىك تەبئىتىڭ ھەل قىلغۇچىسىدۇر.

بىر توپ بالىلار سىنىپىمىزغا يادا قويدەك دۈركىرىشىپ كىرىشەتتۇق ۋە ئاستىمىزدىن كۆتۈرۈلگەن توپا - چاڭدىن بىر ھازا بىر - بىرىمىزنى كۆرەلمەي قالاتتۇق. ھامۇت ئاكىنىڭ پات - پات يەڭگۈشلەپ بېرىدىغان بورىلىرىمۇ ھەپتىگە قالماي ئۇششاق قومۇش تەمەچلىرىگە ئايلىنىپ قالاتتى.

سىنىپىمىزنىڭ بىر بۇلۇڭىغا سېغىز دۆۋىلەنگەن بولۇپ، سىيىت مۇشتۇمدەك سېغىزنى ئالاتتى - دە، قازان قارىسى ئارىلاشتۇرۇلغان يار يېلىم سۈيىدە بويىغان دوسكىمىزغا خەت يېزىشقا باشلايتتى:

— ئىل...ىپ ئا... ئىپ ئۇستىگە ئىككى چېكىت...

بىز ھەممىمىز بىردەك تەكرارلايتتۇق - دە، تىزىمىزغا قويۇۋالغان دەپتەرلىرىمىزگە ھەرپلەرنى كۆچۈرەتتۇق. بارا - بارا بىزمۇ سىيىت مۇئەللىمدەك ئاۋازلىرىمىزنى غولاچلاپ سوزۇپ ھەرپ ئاھاڭلىرىنى تەكرارلاشنى ئادەت قىلىۋالدۇق.

سىنىپىمىز دۆڭدە بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ بىزنىڭ ۋارقىراش، چىرقىراش، تىللاش، ئۇرۇشۇشلىرىمىز پۈتۈن ئامۇتلۇققا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. سىيىت مۇئەللىمنىڭ جۇدۇنى ئۆرلەپ، ئاچچىقى كەلگەندە چىرايىنى غەلىتىلا پۈرۈشتۈرۈپ: «ھەي لاۋزا، تېتىقسىز، چاپتىكەش...» دېگەندەك تىللار بىلەن ئاچچىقلايتتى.

نېمە ئۈچۈندۇر دەرسنى ئوبدان بىلىپ كەتمىسەكمۇ، لېكىن سىيىتنىڭ ئاغزىدىن قانداقلىكى بىرەر تىل چىقسۇن بىز ئۇنى دەرھاللا ئۆگىنىۋالاتتۇق ۋە سىرتقا چىققان ھامان ئۈنلۈك تۈۋلىشاتتۇق.

بىز ئوشۇقچە توپىغا ئولتۇرۇپ ئوقۇۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ھامۇت بىر - ئىككى دېھقان بىلەن ئۇلاغلارغا بىرمۇنچە قاپاق سۆگەت، جىگدە ياغاچلىرىنى سۆرىتىپ كەلدى - دە، شاخ - پۇتاقلىرىنى بۇنۇپ، سىلىقلاپ سىنىپىمىزغا ئۇزۇن بەندىگلەرنى ئورنىتىپ بەردى. ئارقىدىنلا مائارىپ بۆلۈم باشلىقى كېلىدىكەن

دېگەن خەۋەر كېلىش بىلەن سىيىت مۇئەللىم بىزگە يېڭى كىيىملىرىمىزنى كىيىپ كېلىشنى بۇيرۇدى ۋە ئۆزى قاپاقتا سۇ ئەكېلىپ بىزنىڭ ئېغىز بۇرۇنلىرىمىزنى قىزىرىپ كەتكۈچە تازىلىدى.

بىز يولنىڭ ئىككى چېتىدە قاتار تىزىلدۇق. بېشىغا شاپاق دوپپا، ئۇچىسىغا قارا يەكتەك، پۇتىغا كەشە سېپىۋالغان سىيىت مۇئەللىم يىراقتىن ئېشەكلىك ئادەم كۆرۈنگەندە چىرايى جىددىيلىشىپ كالپۇكلىرىنى يالىدى. ئۇ ئادەمنىڭ ئېشىكى ھېرىپ قالغانمۇ، قولاقلىرىنى سالپايتىپ يېقىن كېلىشى بىلەن سىيىت مۇئەللىم قولىنى كۆتۈرۈپ ئۈنلۈك ۋارقىرىۋەتتى:

— ياشىسۇن مائارىپ بۆلۈم باشلىقى توختايۇپ!

بىزمۇ مۇئەللىم ئۆگەتكەندەك، ئالىتاغىل ئاۋازلىرىمىز بىلەن ئۈنلۈك ۋارقىرىۋەتتۇق: «ياشىسۇن توختايۇپ!»

«ياشىسۇن» نىڭ پايدىسى بولغان ئوخشايدۇ، ھەپتىدىن كېيىن كونا بولسىمۇ ئون نەچچە پارتا، ئوقۇغۇچىلارغا ئېلىپبە كىتاب ۋە دەپتەر قاتارلىق نەرسىلەر يېتىپ كەلدى.

شارائىتىمىز ياخشىلانغانسېرى سىنىپىمىزدىكى بالىلار كۈندىن - كۈنگە ئازىيىپ قېلىۋاتاتتى. شۇڭا، سىيىت مۇئەللىم ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ بالا يىغىدىغان بولدى. ئۇ پۈتۈن كەنتنى ئارىلاپ كەلگۈچە كۈن نەيزە بويى ئۆرلەپ كېتەتتى. چىرايىدىن توپا يېغىپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن مۇئەللىم بىر ئېغىز گەپ قىلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ قورسىقى نەچچە قېتىم كوركىراپ بولاتتى.

ئارىدىن ئۈچ ئاي ئۆتۈپ كەتتى. سىنىپقا ئۈزلۈكسىدىن كېلىدىغان بالا سەككىز - توققۇزلا قالدۇق. سىيىت كەلگەن بالىلارنى گۈرۈپپا قىلىپ بالا يىغىشقا ئەۋەتەتتى. ئۆزى بولسا مېنى باشلاپ يىراق مەھەللىلەرگە ئېلىپ كېتەتتى. ئۇ يولدا ماڭغاچ ماڭا تۇرغۇنلىغان نەرسىلەرنى چۈشەندۈرەتتى، ئېزىپ

ئىچۇرەتتى . مەن ئۇنىڭ «ئەھلى ئىلىم» ، «مەرىپەت مەشئەل» دېگەنگە ئوخشاش سۆزلىرىنى چۈشەنمىسەممۇ ، كۆڭلۈمگە نېمىدۇر سىزىلىپ قالغاندەك ، كۆز ئالدىم يالت قىلىپ يورۇپ ئۆتكەندەك تۇيغۇلارنى سېزەتتىم .

— سىيىت مۇئەللىم ، — دېدى بىر كۈنى قوناقتا سۇ باشلاۋاتقان بىر يىگىت دوپپىسىدا يۈزىنى يەلپۈۋېتىپ ، — يەنە بالا يىغىشقا ماڭدۇقما ؟ ھەي... ئاۋارىچىلىك بوپتۇ ، مېنىڭچە بىر چارە بار .

— قانداق چارە ؟ قېنى ئېيتىۋەرگىن قۇلىقىم سەندە .

— كوپىراتىپ دۇكىنىغا قەنت كەپتۇ . ئازراق ئېلىپ قويۇپ : «كىم سەھەر كەلسە بىر چاقماق قەنت» دەپ قويساڭ بالىلار بېشى بىلەن مېڭىپ كېلىدۇ . ئىش ھەققىڭمۇ يامان ئەمەس دەپ ئاڭلايمەنغۇ ؟

— ھە ، ئون ئىككى چارەك بۇغداي ، بەش چارەك قوناق .

— ھە مانا ، ناھايىتى بىر چارەك بۇغداينىڭ مەرىدىن كەچسەڭ بولدى - دە .

ئۈچ - تۆت كۈن ئىچىدىلا سىنىپىمىز ئوقۇغۇچى بىلەن توشۇپ كەتتى . ھەتتا بۇ چاغقىچە سىنىپىمىزنىڭ ئىشىكى قاياقتا قارايدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان بالىلارمۇ كېلىشۋالغانىدى . سىيىت ھەر ئەتىگەنلىكى ئۆزى تارقاتقان نومۇر بويىچە ئالدىغا بىردىن كەينىگە يېرىمدىن چاقماق قەنت تەقسىماتى قىلاتتى .

بالىلار كۈندىن - كۈنگە سەھەر كېلىشكە باشلىدى . تاڭ قاراڭغۇلۇقى كەتمىگەن بىر ئەتىگەنلىكى بىز بىرنەچچە بالىلار سىيىتنىڭ ئىشىكىنى قېقىشقا باشلىدۇق .

— مۇئەللىم ، مەن بىرىنچى...

— مەن بىرىنچى...

سىيىت مۇئەللىم بىر چاغدا ئىشىكنى قىيا ئاچتى - دە ، نومۇرلارنى لاخشىگىر بىلەن قىسىپ ئىشىك يوچۇقىدىن سۇنۇشقا

باشلىدى . بىز نومۇرلارنى ئېلىپ ئۈچ قەدەممۇ ماڭماي چۇرقىرىشىپ كەتتۇق .

— مەن بىرىنچى كەلسەم ، ئۈچىنچى نومۇرنى بېرىپتىغۇ ؟

— ۋۇي ، مېنىڭمۇ...

بىز گۇلدۇرلەپلا مۇئەللىمنىڭ ياتىقىغا بېسىپ كىردۇق . ئېخى يوتقىنىغا كىرىپ ئۇلگۇرمىگەن مۇئەللىم ھودۇققىنىدىن پالاق - پۇلۇق قىلىپلا ئورنىغا كىرىپ يېتىۋالدى .

— ئۇستازى ياتقان ئۆيگە كىرىشلەر يوق... ھوي چېكەتكىلەر... — دېدى ئۇ يوتقاندىن بېشىنى چىقارماي .

قەنت تەقسىماتىنى ئاڭلىغان ھامۇت ئاۋۋال كۈلۈپ كەتتى . كېيىن بېشىنى ئىرغىتقىنىچە سىيىتنىڭ ياتىقىغا كەلدى . ئۇ سىيىتنىڭ گىلەم ئورۇشىدەك تارتىلغان يىپقا قېلىن قوتۇرما قەغەزدىن ئويۇلغان ھەرپلەرنى ئۆتكۈزۈۋاتقانلىقىغا زوقلىنىپ تۇرۇپ قالدى . سىيىت ئۆز ئىشىغا شۇنچىلىك بېرىلىپ كەتكەنىدىكى ، ئۇ ئارقىسىدا قاراپ تۇرغان ھامۇتنىمۇ كۆرمەي بىرنەچچە ھەرپلەرنى يىپتىن سىيرىپ بىر يەرگە جەم قىلدى - دە ، «ئا- نا» دەپ ئوقۇپ قويدى .

— بەللى ، بۇ ئامالىڭ جايىدا ، — دېدى ھامۇت سىيىتنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ ، — ئۆتكەنكى ئورۇقچىدا ياسىغان چوتمۇ ساناق قوشۇش ، ئېلىشقا راسا باب كەپتىكەن . يۈر ئايلىنىپ كېلەيلى ، بۈگۈن كەچ تولىمۇ سالقىندەك تۇرىدۇ .

بۇ چاغقىچىمۇ بالا تولۇقلاش ، دەرس ئۆتۈش ، ھەتتا بالىلارنى مەكتەپكە قىزىقتۇرۇش جەھەتلەردە سىيىت بىلەن با مەسلىھەت ئىش كۆرۈپ ، ئۇنىڭغا قول - قانات بولۇپ قالغان ھامۇتنىڭ بۈگۈنمۇ سىيىتنى ئىزدەپ كېلىشى يەنىلا شۇ مەكتەپ توغرۇلۇق ئىدى . ھەپتە ئىلگىرى يېزىلىق ھۆكۈمەت ھامۇتنى ناھىيىدىكى يىغىنغا كىرگۈزدى ، ئۇ شۇ باھانىدە مائارىپ بۆلۈمى بىلەن ئالاقىلەشتى . ئۇلار سىيىتنىڭ بىرنەچچە مەكتەپلەرنى

ئېكسكۇرسىيە قىلىپ، تەجرىبە ئۆگىنىشكە قوشۇلدى.

— ئەتىلا ماڭغىن، بالىلار يازلىق يىغىم - تېرىمغا قاتناشقاچ تۇرسۇن، — دېدى ھامۇت ئۇستەڭ بويىغا كەلگەندە، — ھە راست، ئۈستىبېشىڭنى بىر قۇر تۈزۈۋالغىن، شەھەرلىكلەر ئار-قاڭدىن كۈلۈپ يۈرمىسۇن.

ھامۇت تېپىپ بەرگەن چىرايلىق جايدۇنغان قاشقا ئاتقا مىنىپ كەتكەن سىيىت يېرىم ئاينىڭ قارىسىنى ئالغاندا، خۇددى يېڭى توي ھارپىسىدىكى يىگىتلەردەك قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ بېشىدا بادام دوپپا، ئۇچىسىغا چاك ياقىلىق قارا پەكتەك (لېكىن بېلىدە پوتىسى يوق ئىدى) پۇتىغا بولسا يېڭى كالاچ سىپپۇالغان بولۇپ، ئۇچلۇق ئېڭەكلىرى رەندە سالغان تاختىدەك پارقىراپ تۇراتتى.

※ ※

ئازاد زاماننىڭ بالىلىرى بىز،
ئوقۇيمىز بەختىيار ۋەتەن قوينىدا...

ھەش - پەش دېگۈچە بىر يىلمۇ توشاي دەپ قالدى. سىيىت مۇئەللىم ھەر كۈنى ھەر خىل پائالىيەتلەرنى ئويلاپ تاپاتتى. بولۇپمۇ ئۇ قىشلىق تەتىلدىن پايدىلىنىپ ناھىيىدە بىر ئاي ئوقۇپ كەلگەندىن كېيىن، مەكتىپىمىزدە «قاچقانچۇق»، «غاز-لىرىم قايتىڭلار»، «مۇشۇك - چاشقان» قاتارلىق ئويۇنلار قىزىپ كەتتى. شۇڭا، دەرس ئۆگەنگەندىن كېيىنمۇ مەكتەپ ھويلىسىدىن نېرى كېتەلمەيتتۇق. سىيىت مۇئەللىمنىڭ شېئىر ئۆگىتىشى بەكمۇ كۆڭۈللۈك ئىدى. ئۇ شېئىرلارنى زىل ئاۋازى بىلەن ئۈنلۈك ئېيتاتتى. بىز يېڭى شېئىر ئۆگەنگەن كۈنىمىز مەكتەپ قورۇسىدا ئۇتتىن تىزىلىپ، پۇتلىرىمىزنى رېتىملىك كۆ-

پۇلدىتىپ كەچكىچە مەشق قىلاتتۇق. بەزىدە ئامۇتلۇقلارمۇ كې-لىپ مەيدان ئەتراپىدا تاماشا كۆرەتتى. بۇنداق چاغلاردا سىيىت مۇئەللىم ئىنچىكە بويۇنلىرىنى ئۈزۈلۈپ كەتكۈدەك سوزۇپ، گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ قەۋەتلا روھلىنىپ قالاتتى. ئۇ مەكتەپ مەيدانى ئوتتۇرىسىدىكى ياغاچنى ئايلىنىپ يۈرۈپ بىزگە ئۈنلۈك بۇيرۇقلارنى قىلاتتى:

— ئۇتتىن تۇيۇر بولۇڭلار! سەپراس... مەن سەپراس دېدىم - ھە! قولىڭلار مەندە بولسۇن... ھاۋا جازىنى[1] ئۇچۇرغان نېمە؟

— ئىلىم!

— كوڭكىنى يورغىلاتقان نېمە؟

— ئىلىم!

سىيىت مۇئەللىم چىرايىنى غەلىتىلا پۈرۈشتۈرۈپ «ھىم مانا» دەيتتى - دە، تاماشا كۆرۈۋاتقان ئامۇتلۇقلار ئالدىدا قارا-پەكتىكىنى يەلپۈلدىتىپ بىزنى مەشققە سالاتتى ۋە ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ شېئىر باشلايتتى:

ئەھلى - ئىلىملىك بولغاندا كىشى...
...

بىز شېئىر بىلەن تەڭ پۇتلىرىمىزنى تېخىمۇ قاتتىقراق ئۇرۇپ ئامۇتلۇقنى بېشىمىزغا كىيەتتۇق. تاماشىبىنلار كۆپەي-گەنسېرى سىيىت مۇئەللىمنىڭ قاتاڭغۇر ئورۇق چىرايى تېخىمۇ سۈرلۈك تۈس ئېلىشقا باشلايتتى.

— ھەي! سەن پۇتۇڭنى كەلتۈر، قولۇڭنى سال... ساڭا دەۋاتىمەن، بۇرنىڭنى تاشلا... ھۇي تېتىقسىز.

---

① ھاۋا جازا — ئايروپىلان

سىيىت مۇئەللىمنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان تىلى ئېتىقسىز ئىدى. ئۇ راسا ئاچچىقى كەلگەن ياكى خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتكەندە بۇ تىلنى كۆپ ئىشلىتەتتى. بىر كۈنى سىيىت مۇئەللىم مەكتەپ مەيدانىدىكى ياڭاقتا كۆلەڭگۈچ ياساپ باللارنى بىر - بىرلەپ ئۇچۇرغىلى باشلىدى. بىز ھاۋاغا تىك ئۆرلىگىلى تۇرغاندا ئۇ «سارغايدى — پىشتى، تۆۋەنگە چۈشتى» دەپ توۋلاشقا باشلىدى. بىزمۇ بىردەك چۇرقىرىشىپ بۇ ناخشىنى باشلىۋەتتۇق. لېكىن، مېنىڭ ئاغزىمغا نەدىن، كەلدى «سارغايدى - پىشتى» نى بار ئاۋازىم بىلەن ۋارقىراۋېتىپ ئۇنىڭ ئاخىرىغا قاملاشمىغان بىر گەپنى ئۇلاپ دەۋېتىپتىمەن. سىيىت مۇئەللىم مېنىڭ قولىقىمدىن تۇتۇۋېلىپ سىرتقا ئاچىقتى.

— ھەي، تۆز تەمى يوق ئېتىقسىز، مەن سېنىڭ ئېتىقسىزلىقىڭدىن تويدۇم، — دېدى ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ، — ئېتىقسىز دېگەن نېمە، بىلەمسەن؟

— بىلمەيمەن، — دېدىم مەن كۆز قىرىمدا ئۇنىڭغا قاراپ، — تۆزسىز، بەتتام دېگەن گەپ.

سىيىت مۇئەللىم كىچىك كۆزلىرىنى ئالايتقاندەك قىلسىمۇ، لېكىن ئۇ ياڭاقنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپ ئالىقانلىرىدا ئاغزىنى ئېتىۋېلىپ خىرقىراپ كۈلۈۋاتاتتى.

— ۋاي قۇشاقچى، ۋاي ئېتىقسىز قۇشاقچى، بەتتام دەۋاتقىنىنى قارا...

مانا شۇنىڭدىن باشلاپ باللار مېنى «قۇشاقچى» دەۋالدى. بۇ لەقەم، دادام ۋىلايەتلىك تېرە زاۋۇتىغا يۆتكىلىپ، مەن ئامۇتلۇقتىن كەتكۈچە ئۆچۈپ كەتمىدى.

ھېلىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، مەن كېتىدىغان كۈنى بىر كېچە كىرپىك قاقماي ياستۇق نەمدەپ چىقتىم. مېنىڭ مېھرى ئىسسىق يېزامغا، بولۇپمۇ سىيىت مۇئەللىمگە كۆزۈم قىيمايتتى. شۇڭا، كىچىككىنە ئۈمىد بىلەن سەھەردە مەكتەپكە كەلدىم.

سىيىت مۇئەللىم مېنى باغرىغا بېسىپ باشلىرىمنى سىلىدى ۋە ماڭا نۇرغۇن پەند - نەسىھەتلەرنى قىلغان بولسىمۇ، ئېسىمدە قالغىنى «ئوقۇ، ئوقۇ، ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئوقۇ. ئۆزۈڭ ئېيتقاندەك قاپاقنىڭ لېشىدەك بەتتام بولما، تۇزى يوق ئاشنىڭ تەمى يوق، ئوقۇغان ئادەمنىڭ يۈزى يورۇق» دېگەندەك سۆزلىرى ئىدى.

شۇ كۈنى مېنى ئۇ ئۆيىگە ھاپاش قىلىپ ئاپىرىپ دادامنىڭ لاقا - لۇقىلىرى ئارتىلغان ئېشەكنىگە مىنگۈزۈپ، تا ئىلانلىققىچە بىللە كەلدى. مەن ھازىرمۇ شۇ چاغدىكى سىيىت مۇئەللىمنىڭ تەردىنمۇ ياكى ياشتىنمۇ ئەيتاۋۇر نەمدەشكەن قانسىز يۈزلىرىنى، شامالدا يەلپۈنۈپ تۇرغان يەكتىكىنى، ئىلانلىقنىڭ يارلىقىدا يالغۇز - يېگانە قالغان ئۇنىڭ ئورۇق گەۋدىسىنى غۇۋا كۆز ئالدىمغا كەلتۈرىمەن...

※ ※

ئېتىمنىڭ سىلىق يورغىلىشى بىلەن تەڭ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان باللىق خاتىرىلىرىم بىردىنلا ئۈزۈلدى. ئېتىم «ئامۇتلۇققا كەلدۇق» دېگەندەك، يول بويلاپ كېتىۋاتقان باللارغا قاراپ قاتتىق كىشنەۋەتتى. مەن ئۇزاق يىللار ئايرىلغان يۇرتۇم تۇپراقلىرىدا ئۆز ئىزلىرىمنى كۆرگەندەك «سارغايدى — پىشتى» ئويۇنىنى ئويناۋاتقاندەك ۋە ياكى ئاشۇ خارابە سىنىپىمىزدا ئوقۇتقۇچىم سىيىتنىڭ دەرسىنى ئاڭلاۋاتقاندەك، ھاياجان ئىلكىدە قانلىرىم تومۇرلىرىمدا ئويناپ، يۈرىكىم تېپىرلاپ كەتتى.

— باللار، — دېدىم مەن ئاق كۆڭلەكلىك، قىزىل گالستۇكلۇك، جىلتا ئاسقان باللارغا يېقىنلاپ كېلىپ، — ئامۇتلۇق ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئاز قالدىمۇ؟

— ئەنە قاراڭ، — دېدى باللار چۇرقىرىشىپ، — ئاشۇ

بۇك ياچاقلىقلار ئۈستىدىن كۆرۈنگەن ئاق بىنا شۇ...

مەن قىپقىزىل سارغىيىپ، خۇددى مارجان تىزىقلىرىدەك ساڭگىلاپ تۇرغان جىگدىلەرگە، پەسىلكىتىكى يېشىل مەخمەلدەك ئوتلاققا ۋە ئۇنىڭ باغرىنى سۆيۈپ تولغىشىپ ئېقىۋاتقان سۇ بويىدىكى قوي - كالىلارغا تويماي قارىغىنىمچە، سۇۋادان تېرەكلەر قەد كۆتۈرگەن دۆڭلۈكتىكى چوڭ دەرۋازا ئالدىدا توختىدىم. دەرۋازا ئۈستىدە ئوتتۇرا مەكتەپ ۋىۋىسكىسى ئېسىلغان بولۇپ، ھاۋا رەڭ رېشاتكىلىق قورۇدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئىككى قەۋەتلىك ئاق بىنا ئالدىدا چوڭ بىر توپ ياچاق قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى.

شۇنداق، بۇ ئەسلىدىكى مەكتەپ ئورنىمىز! ئەنە شۇ ياچاق بولسا، سىنىپىمىزنىڭ ئالدىدىكى قەدىردان دوستىمىز ئىدى. مەكتەپ قورۇسىدا ھېلىھەم بىر توپ بالىلار چۇرقىرىشىپ ئويناپ «سارغايدى — پىشتى» ناخشىسىنى توۋلاپ گۈلەڭگۈچ ئۇچۇۋاتاتتى. مېنىڭ گويا بالىلىق چاغلىرىم قايتىپ كەلگەندەك ئاشۇ ياچاققا، گۈلەڭگۈچكە تەلپۈندۈم. بىلمەيمەن، كۆزلىرىم نېمە ئۈچۈندۇر ياشقا تولدى...

— سىز يۇقىرىدىن كەلگەن مۇخبىرغۇ دەيمەن؟

ئويۇقسىزلا دەرۋازىدىن بىر ياش كىشى چىقىپ سوراپ قالدى. مەن بۇ ياش كىشىدىن كۆز ياشلىرىمنى يوشۇرالمىدىم.

— ھە... ھەئە... شۇنداق...

— قېنى مەكتەپكە كىرەيلى، سىز توغرۇلۇق ھېلىلا ھامۇت شۇجى تېلېفون بەرگەن. مەن مۇشۇ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى.

ئوقۇتقۇچى مەكتەپ قورۇسىغا كىرىپ مېنىڭ ئازراق تەخىر قىلىشىمنى ئېيتىپ ئاتنى قولۇمدىن ئېلىپ كەتتى. مەن ياچاق قېشىغا كەلدىم. ھەرخىل سومكىلار ئېسىۋېتىلگەن ئۇنىڭ يىرىك ۋە يېرىلغان قوۋزاقلىرى، غولىدىكى يوغان بىر كاۋاك ئۇنىڭ قېرىغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭغا

ئاستا، ئەمما چىن كۆڭلۈمدىن سالام بەردىم.

— يۈرۈڭ، ئىشخانىغا كىرەيلى، — دېدى ئوقۇتقۇچى يېنىمغا كېلىپ.

— سىيىت مۇدىر بارمىكىن؟

— مۇدىر ئۇ... ئۇ ھازىر يۇقىرى يىللىق بالىلارغا كۆزلۈك ئۇلاق ھەققىدە باغدا تەجرىبە ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ.

مەن مەكتەپ مەيدانىدىكى گار، تورنىك، گۈلەڭگۈچ ۋە ئىشخانا، ئوقۇتۇش بىنالىرىغا قاراپ ھەيران بولغىنىمچە ياش ئوقۇتقۇچىنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ باغقا كىردىم. بىر شېخىنى كۆتۈرەلمەي تىرەك قويۇۋەتكەن شاپتۇللۇق، ئالمىلىقلاردىن ئۆتۈپ يۇمران كۆچەتلىككە كېلىشىمىز بىلەن بىر توپ ئوقۇغۇچىلار چاچلىرى ۋە قىسقا قويۇۋالغان ساقىلى مەشۇتتەك ئاقارغان كۆزەينەكلىك بىر كىشىنى چۆرىدەپ تۇرۇشاتتى. ئۇچلۇق ئېگەكلىك بۇ كىشى «T» ئۇلاق بىلەن نەيچە ئۇلاقنىڭ پەرقىنى ۋە قايسى پەسىللەردە ئۇلىنىدىغانلىقىنى سۆزلەۋاتاتتى. مېنىڭ يۈرىكىم ئاغزىمغا تىقىلىپ ۋارقىراۋېتىشكە تاسلا قالدىم. بۇ كىشى سىيىت مۇئەللىم ئىدى!

مەن ياش ئوقۇتقۇچىغا سىيىت مۇئەللىمنىڭ دەرسىنى بۆلمەسلىك ھەققىدە ئىشارەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ تەجرىبىسىگە قاراپ تۇردۇم.

— قېنى سەن، — دېدى سىيىت مۇدىر بىر ئوقۇغۇچىغا خۇددى بىر چاغلاردا مەندىن دەرس سورىغاندەك كۆزلىرىنى ئالايتىپ، — بۇ «كۆز» نى ئۇلاپ باققىن.

ئوقۇغۇچى قەلەمتىراش بىلەن ئۈستى كېسىۋېتىلگەن كۆچەتنىڭ قوۋزىقىنى ئەپچىللىك بىلەن تىلدى ۋە يۇمران كۆزنى قوۋزاق ئىچىگە تىقتى.

— ھەي، ئېتىقسىز، — دېدى سىيىت مۇدىر، «كۆز» نى تەتۈر سېلىپ قويغان ئوقۇغۇچىغا قادىلىپ، — دەرەخلەرنىڭ

يىلتىزى ھاۋادا، شاخ - شۇمبىلىرى يەرنىڭ ئۈلىدا كۆكەرگەننى كۆرگەنمىسەن؟ ۋۇي تېپتىقسىز، تېپتىقسىز دېگەن نېمە، بىلمەسەن گالۋاڭ…

— تۇرسىز، بەتتام…

مەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي قالغان بولسام كېرەك، سىيىت مۇدىر ماڭا قايرىلىپ بىرھازا چەكچىيىپ قارىغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى.

— سەن… سەن…

— مۇئەللىم… مەن… مەن… ئايۇپ كۆنچىنىڭ…

— ۋۇي قوشاقچى! — ۋارقىرىۋەتتى ئۇ شېئىر باشلىغاندەك ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ، — مانا قارا بۇ تېپتىقسىز قوشاقچىنى…

بىز ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلارنى ھاڭ - تاڭ قالدۇرۇپ كۆچەتلىكتىلا قۇچاقلىشىپ كەتتۇق…

※ ※

مەن ئۈچ كۈندىن بېرى سىيىت مۇدىرنىڭ ئۆيىدە بولدۇم. مانا ئەمدى قايتماقچىمۇ بولۇۋاتىمەن، راستىنى ئېيتسام ئۇنىڭ ئۆيى دېيىشكىمۇ بولماس، پەقەت كىتابلار بىلەن تولغان ياتىقىدا يېتىپ قوپتۇم.

سىيىت مۇدىر مەن كەلگەننىڭ ئەتىسى ماڭا مەكتەپ ھاياتى ھەققىدە تەپسىلىي سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن، مېنى مەكتەپ تەجرىبىخانىسىغا ئەكىردى. تەجرىبىخانىدا ئوقۇغۇچىلار ياساپ چىققان ئۇرۇق چېچىش ماشىنىسى، شامال تۈگمىنى، دورا چېچىش سايمانلىرىغىچە بار ئىدى. بۇلاردىن ئۈچ مودېل مەملىكەت دەرىجىلىك، بەشى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپتۇ، سىيىت مۇدىر شۇ كۈنى يېرىم كېچىگىچە ئۇخلىماي

قايسى بىر ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بېيجىڭدا، دالىيەندە، ئۈرۈمچىدە ئوقۇۋاتقانلىقى، قايسىلىرىنىڭ شائىر، يازغۇچى ۋە ئىنژېنېر ئىكەنلىكىنى ماختىنىپ سۆزلەپ بەردى. لېكىن، ئۆزى ھەققىدە بىر ئېغىزمۇ ئۈندىمىدى. مەن ئۇنىڭغا قانچە تىكىلىپ قارىسامۇ، كىچىك كۆزلىرىدىن بىر چاغلاردىكى ساددا، مۇلايىم، گۈل مىجەزىنى كۆرەلمىدىم. پەقەت ئۇنىڭ ئورنىغا ئىشەنچ ۋە ئۈمىد چاقناپ تۇرىدىغان ئۆتكۈر كۆز قارىچۇقلار، پۈتۈن ئۆمرىنى ئاددىي دېھقان باللىرىغا ئاتىغان تۆمۈردەك قاتتىق ئىرادە ئالتۇندەك يالتىراپ تۇرۇپتۇ. لېكىن، ئۇنىڭ ئاشۇ ئاددىي ئۆتكەن ھاياتىدىن يالداما بولۇپ تېپتىقسىز دېگەن سۆزىلا قاپتۇ… ئۇ مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارغا قاتتىق قولراق بولسىمۇ، ئۇلار نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنى قەۋەتلا ياخشى كۆرىدىكەن.

سىيىت مۇدىر تۈنۈگۈن كەچ يېتىش ئالدىدا ماڭا ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بەخت - ئىقبالى، تۇرمۇش - سائادىتى ھەققىدە ئۇزۇنغىچە زوق - شوق بىلەن سۆزلەپ ھوزۇرلاندى! لېكىن ئۆزى بولسا تا ھازىرغىچە «پاخما باش» تىن بىرەرنى ئۆيىگە ئەكىرەلمەپتۇ. بۇ توغرۇلۇق ئۇنىڭغا ئېيتقىنىمدا، ئۇ كۈلۈۋېلا قويدى. مەن تېخىمۇ كوچىلاپ سوراۋەرگەندىن كېيىن سىيىت مۇدىر بېشىنى چايقىدى - دە، يەرگە قارىغىنىچە «تۇيمايلا قېرىپ قاپتىمەن، بېشىمغا ئاق كىرىپ قاپتۇ» دېدى.

شۇنداق، ئۇ ئەللىك بەش يىللىق ئۆمرىنى بىر كۈندەك ئۆتكۈزدى!… يېزا باللىرى ئۈچۈن بېشى ئاقاردى، چېچى سارغايدى، بېلى مۈكچەيدى!… ئاستا - ئاستا قېرىغانلىقىنى، ئۆمرىنىڭ كۈز پەسلى يېتىپ كەلگەنلىكىنى تۇيماي قالدى.

— سەئىدەنى ئەسلەپ تۇرىدىغانلا، — دېدىم مەن ئوقۇتقۇچىلاردىن ئاڭلىغان پاجىئەنى ئېنىقلاش ئۈچۈن.

— سەئىدە؟! — دېدى ئۇ ماڭا يالتىدە كۆز تاشلاپ، — ھەي قوشاقچى، بۇ ئىشلارنىمۇ ئالا قويماپسەن - دە، بوپتۇ،

بوپتۇ، مۇخبىرنىڭ ئەمىلى باشقىلارنىڭ ئاغزىنى تاتلاش بىلەن ئۆتسە كېرەك.

مەن ئۇنىڭ ئاغزىغا ئۇزۇن تەلمۈرگەن بولساممۇ ئۇ ئۈنچىقمىدى، پەقەت دېرىزە تۈۋىدە ئۇزۇنغىچە جىمجىت تۇرغاندىن كېيىن، ماڭا قارىماي ئۆزىگە ـ ئۆزى سۆزلەۋاتقاندەك ئاستا ئەمما ئېنىق قىلىپ: «ئۇنىڭسىزمۇ تۇرمۇشتىكى غەم ـ ئەندىشىلىرىمىز يېتىپ ئاشىدىغۇ» دەپ قويدى.

مەن ئۇنىڭ كونا جاراھىتىنى قوزغاپ قويغانلىقىم ئۈچۈن ئىچىمدە ئۆزۈمگە كايىدىم. بۇ ئازابلىق خاتىرىنى، ئۇ مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە بىر كىم يادىغا سالمىغان بولسىمۇ، بەلكىم ئېسىدىن كۆتۈرۈلمىگەن بولسا كېرەك. ئۇنىڭ قىسقا ئاپئاق ساقاللىرىنى چىمداۋاتقان بارماقلىرى تىترەپ، كۆزلىرى بولسا ھېچكىم كۆرەلمەيدىغان بىر نەرسىنى كۆرۈۋاتقاندەك قىسىلغانىدى! دەرۋەقە ئۇ 57 ـ يىلىنىڭ سوغۇق شامىلىدا ئۇششۇگەن كۈنلىرىدە مەجبۇرىي توي قىلىپ، نىكاھ كېچىسى دېرەكسىز يوقىلىپ، ھازىرغىچە ئۆلۈك ـ تىرىكىنى بىلەلمىگەن سەئىدە ئاتلىق بىر قىز بىلەن خىيالەن مۇڭدىشىۋاتسا كېرەك...

— مۇئەللىم مەن... مەن... ماڭاي...

— كېتەمسەن؟... بوپتۇ... ماڭغىن...

مەن ئۇنىڭ بىلەن ئاددىيلا خوشلىشىپ يولغا چىقتىم. يول بويى مېنى تىل بىلەن ئىزھار قىلىپ بولمايدىغان غەلىتە ئوي ـ خىياللار، ھېس ـ تۇيغۇلار چىرمىۋالدى.

شۇ تاپتا كۆز ئالدىمدا قايسىدۇر بىر كىتابتا كۆرگەن، لېكىن ئېنىق ئېسىمدە قالمىغان مۇنۇ سەھىپىلەر ئايان بولدى:

«ئوقۇتقۇچى ئۇلۇغ ئىنسان! ئۇنىڭ ھىممىتىدىن يازغۇچى، شائىرلار، ئالىم، داھىيلاردەك مەشھۇر ئادەملەر يېتىشىپ چىقىدۇ. لېكىن، ئوقۇتقۇچى بولسا بۇ دۇنيادىن تىنچ ۋە تىۋىشسىز ئۆتۈپ كېتىدۇ...»

تۇردى ھالىم

— بۇ كىم؟

— تۇردى «ھالىم».

— نېمىشقا پۈتىنى كېرىپ ماڭىدۇ؟

— مائارىپ ئىدارىسىنىڭ كادىرى ـ دە!

— نېمە، «مائارىپ ئىدارىسىنىڭ كادىرلىرى پۈتىنى كېرىپ ماڭسۇن» دەيدىغان ئۇقتۇرۇش بارمىكەن؟ — دېدى سىدىقجان ھەيران بولۇپ.

سىدىقجان بىلەن ئىككىمىز «گۈلزار» ژۇرنىلىنىڭ باش تەھرىرى ئارۇپ ئاكىنى ئۆيىدىن تاپالماي ھويلىدىن چىققىنىمىزدا، خۇددى ئۆز خالتىسىغا ئوخشاش كېلەڭسىز، ئېڭىكىدە ئاسمان تىرەپ كېلىۋاتقان تۇردى ھالىمغا دوقۇرۇشۇپ قالدۇق.

تۇردى ھالىم باشلانغۇچ مەكتەپتىن مائارىپ ئىدارىسىگە يۆتكىلىپ كەلگەندىن بېرى، نېمە ئۈچۈندۇر ئۇنىڭ فامىلىسى «ھالىم»غا ئۆزگىرىپ قالدى. شۇڭا، ئۇ مەكتەپلەرگە خىزمەت بىلەن چىقىپ قالغۇدەك بولسا، ئايال ئوقۇتقۇچىلار: «ۋايىيەي، ھېلىقى ھالىنى ئات تارتالمايدىغان ‹ھالىم› چىقىپتۇ» دېيىشسە، ئەرلىرى تۇمشۇقىنى ئۈچلاپ: «ھە، ئاددىي كەسىر بىلەن ئونلۇق كەسىرنى پەرق ئېتەلمەيدىغان ‹ھالىم، دۇ› دەپ خىرقىرىشىپ كۈلۈشەتتى.

دەرۋەقە، تۇردى «ھالىم» ئۈنچىلىكمۇ گالۋاڭلاردىن ئەمەس. ئۇ مۇشۇ يېقىندا كەسىپلەر بويىچە ئېلىنغان ئىمتىھاندا تۇيۇقسىز كېسەل بولۇپ قېلىپ قاتنىشالمىغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۇرۇن بىر قېتىم ئۆزۈندە يادلاشتا يۈز نومۇر ئالغان.

يەنە بىر قېتىم قايسىدۇر بىر قۇرۇلتاي ھۆججەتلىرىدىن ئېلىنغان ئىمتىھاندا، زېرىكمەي تۆت بەت گېزىتنى تولۇق كۆچۈرۈپ بەردى. ئاسسىستېنت جاۋابنى توغرا تاپتىمۇ ياكى جاۋابنىڭ كۆپلۈكىدىن بېشى گاراڭشىپ، قۇلىقى ۋاڭشىپ كەتتىمۇ ئەيتاۋۇر تولۇق يۈز نومۇر قويۇۋەتتى.

تۇردى رەھبىرىي خادىم بولمىغىنى بىلەن ئۇنىڭ گەپ-سۆزلىرى، باشلىقنىڭ ئۈستىلىگە ئولتۇرۇۋېلىپ، بېشىنى سۈرلۈك لىڭشىتىپ كېتىشلىرى، لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ «ھىم... م...» دەپ قويۇشى، يىغىن ئېچىلىۋاتقاندا بىر كىم چاقىرىپ ياكى تېلېفون كېلىپ، باشلىق تاشقىرىغا چىقىپ كەتكەن ھامان، ئۇ لىككىدە باشلىقنىڭ ئۈستىلىگە كېلىپ چەكسىز مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن: «يولداشلار، قىزغىن-قىزغىن پىكىر بايان قىلايلى» دەپ جوزىنى چېكىپ قويۇشلىرى باشلىق بولۇشقا خويمۇ مۇناسىپ ئىدى. ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ پېشانىسىدە باشلىقلىق يۇلتۇزلىرى ئاللىقاچان چاقنىغانمۇ بولاتتى، لېكىن نېمىسى-نېمە ئۆزىمۇ بىلمىگەن ھالدا پات-پاتلا بەزى سەۋەنلىكلەرنى ئۆتكۈزۈپ قوياتتى.

تۇردى «ھالىم»نى كىم سايلاپ قويغانلىقىدىن خەۋىرىمىز يوق، ئۇ سىياسىي ئۆگىنىشلەردە گېزىت ئوقۇش باشلىقى ئىدى. بىر قېتىم تەبىئىي پەن گۇرۇپپىسىدىكىلەر تېپىشماق خاراكتېرىدىكى ماقالىلەرنى ئېيتىشىپ، بەرگە فورمۇلىلارنى يېزىپ تالاش-تارتىش قىلىۋاتاتتى. گېزىت كۆتۈرۈپ چىققان تۇردى ئۆزىچىلا خىرقىراپ ۋارقىراپ كەتتى:

— بولدى ئاغىنىلەر، پوقىا پايدىسى يوق ئىشنى تالىشىۋەرمەي جەم بولۇڭلار! گېزىت ئوقۇپ بېرىمەن، — دېدى ئۇ گىدىيىپ.

— بۇ مائارىپ ئىدارىسى! — دېدى تۇرسۇن ئاچچىقىغا چىدىماي، — كەسىپ ئۆگەنمەي قانداق قىلىپ كەسىپكە رەھ-

بەرلىك قىلغىلى بولىدۇ؟

شۇ كۈنى باشلىق تۇردى ھالىمغا خېلىلا قاتتىق تەنبىھ بەردى. چۈنكى، باشلىق ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن پايتەختتىكى بىر يىللىق قىسقا كۇرسنى ياخشى باھا بىلەن تۈگەتكەن بىلىم ئەھلى ئىدى! شۇنىڭدىن باشلاپ، تۇردى ئىلمىي مۇنازىرىلەردە سىرتتىن قاتنىشىپ قالاتتى. ئۇ بۇنداق چاغلاردا باشقىلارغا ئوخشاش قوللىرىنى شىلتىپ ۋارقىرىغۇسى، ئىلمىي ئاتالغۇلارنى ئاغزىغا تولدۇرۇپ ئالغۇسى كېلەتتىيۇ، لېكىن «كەمتەرلىك — ئادەم زىننىتى» دەپ ئويلامدۇ، خۇددى بىلىيارت تاختىسىدىكى ھېلى ئۇ، ھېلى بۇ تۆشۈككە ئۆزىنى ئۇرغان شارچىدەك، قايسى تەرەپ كۆزلىرىنى بەكرەك ئالايتىپ تۇۋلىسا ئۇ شۇ تەرەپكە يۆنىلەيتتى...

قىسقىسى، تۇردى «ھالىم» بۇنداق ئىشلارنى ئېپىدە قاملاشتۇرالايتتى. ئۇ گەرچە خەنزۇ تىلىدىن «شىڭ، بۇشىڭ» دىن باشقىسىنى بىلمىسىمۇ، لېكىن كىنولارغا كىرسە باشقىلارغا ئوخشاش غەزەپلىنەتتى، ئۆكۈنەتتى، ھەتتا باشقىلاردىن ئاشۇرۇپراق كۈلەتتى. شۇڭا، بىر قېتىم بىر دېھقان «قوجام چۈشەندۈرۈپ قويسىلا» دېگەندە، ئۇ گويا پۈتۈن زېھنى بىلەن كىنو كۆرۈۋاتقان ۋە «بىرەر سۆزنى ئاڭلىماي قالارمىكىن» دېگەندەك قىياپەتتە بەش بارمىقىنى بىردەك چىقىرىپ «تىنچ!» دېدى.

تۇردى «كادىرلار خىزمىتى» گۇرۇپپىسىغا يۆتكەلگەندىن بېرى خۇددى بويىنىغا شال تېڭىۋالغاندەك، بېشىنى قاتايتىپ ماڭىدىغان بولدى. شۇنداقلا ئۇ: «باشلىق دېگەننىڭ خىزمەتلەرنى كۆزىتىشلا رولى بار، بىزچۇ؟ يەنىلا ئەمەلىي خىزمەتنى بىز ئىشلەيمىز، تامغا بىزنىڭ قولىمىزدا» دېگەچكە ئۇنىڭ ئۆيىدىن خىزمىتىنى يۆتكەش ئۈچۈن كېلىدىغان ئوقۇتقۇچىلار، خىزمەت تەقسىم قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان ئوقۇغۇچىلار ئۈزۈلمەيتتى. ئۇ بۇنداق چاغلاردا بالىلىرىغا ۋارقىرىغان بولۇپ: «ھەي، بۇ بال-

لارنىڭ ياڭاق غەلۋىسى» دەيتتى ياكى «شەھەر دېگەندە ساڭا ئوخشاش مېھمانلىرىمىز كۆپ، كېلىم - كېتىم بولۇپ تۇرىدۇ. ياغ يېتىشمەيدۇ» دېسىلا كۇپايە. ياڭاق، ياغ، بۇغداي، گۈرۈچ ھەتتا گۆش، يەل - يېمىشلەرگىچە ئۆز ئايىغىدىن كېلىپ قالاتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ خوتۇنى بەللىرىنى تولغاپ قوشنىلىرىغا ماختىنىپ: «ۋاي بىزنىڭ ئۆيدىكى سېسىمچىلىق» دەيتتى.

تۇردى نۇرغۇن ئىشلارنى پەم - پاراسەت بىلەن قىلىۋاتقان بولسىمۇ، يېقىندا ئىككى ئىشتا پالاكەت باسقىلى تاسلا قالدى. ناھىيىلىك سىفەن مەكتىپىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرگەن بالىلىرىنى خىزمەتكە تەقسىم قىلغاندا، شەھەرلىك باشانغان ئەر - خوتۇن مال ساتقۇچىنىڭ يالغۇز قىزىنى شەھەرلىك گىلەم كارخانا مەكتىپىگە تەقسىم قىلدى. لېكىن، تۇردى شۇ كېچىسىلا ھېلىقى ئائىلىگە بېرىپ قىزىنىڭ «چېقىل تاغ» قا بۆلۈنگەنلىكىنى ئېيتتى. زار - زار قاقشىغان ئاتا - ئانا: «نېمە كەتسە بېرەيلى، ئۆزلىرى بىر ئامالىنى قىلسىلا» دېدى ۋە تۇردىنىڭ «چوقۇم ئامالىنى قىلىمەن» دېگەن سۆزىگە دەر گۇماندا بولۇپ، باشلىقنىڭ ئۆيىگە بىر كىيىملىك رەخت ئېلىپ باردى ۋە تەسلىكتە:

— ئۆزلىرىنىڭ يېڭى دۇنياغا كەلگەن پەرزەنتلىرىنى ياخشىراق كۆرگىلى بولمىغان، ئەمدى ئاز بولسىمۇ... — دېدى ئۇلار، باشلىقنىڭ بىر ياشتىن ئېشىپ قالغان بالىسىنى شېپى كەلتۈرۈپ، ئەھۋالنىڭ تېگىگە يەتكەن باشلىق رەختنى ئۇلارنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى:

— بىزدە يالغۇز قىز، يالغۇز ئوغۇللارنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشتا ئۇقتۇرۇش بار. خاتىرجەم بولسىلا، يالغان گەپلەرگە ئىشەنمىسىلە، — دېدى ۋە تۇردىدىن بۇ ئىشنى سۈرۈشتە قىلغاندا ئىللا - بىللا تاندى.

ئەتىسى، كۆل رەڭ دىلۇندىن شىم، ھاۋارەڭ نىلۇندىن كۆڭلەك كىيىۋالغان تۇردى ئەر - خوتۇن مال ساتقۇچىلارغا

قىزنىڭ شەھەرلىك گىلەم كارخانىسىغا تەقسىم قىلىنغانلىقىدىن ئىبارەت خۇش خەۋەرنى يەتكۈزدى.

ئىككىنچى قېتىم ئۇ، يېڭى ئاۋات يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتىپىگە خىزمەت بىلەن بېرىپ: «ئۇنداق مەسىلە ساقلانغان، مۇنداق مەسىلە خەتەرلىك» دەپ خاتىرىسىگە يېزىۋېلىپ مۇدىرلارنى قورقۇتۇۋەتتى. لېكىن، ئۇ مەكتەپنىڭ تەرگەن بۇغدايلىرىنى ۋە ياغاچچىلىق كارخانىسىنى كۆرگەندە: «مەسىلە يەنىلا بىزنىڭ دوكلات قىلىشىمىزدا» دەپ مۇدىرنىڭ كۆڭلىنى تىندۇردى! شۇنىڭ بىلەن «باشلىق» قا دەپ ئىككى يۈز جىڭ بۇغداينى تراكتورغا بېسىپ كەلدى - دە، كەچتە باشلىققا يۈز جىڭ بۇغداي ئەكىرىپ بەردى. باشلىق قاتتىق ئاچچىقلاپ قايتۇرۇۋېتىشنى تاپىلىدى، تۇردى «ماقۇل» دېگىنىچە كەينىگە ياندى.

ئىدارە باشلىقى ئۇنىڭ قايسى تەرەپلىرىنى ياقتۇرۇپ قالغان، ھەرھالدا ئۇنى ياخشى كۆرەتتى. بىرەر ئولتۇرۇش، مەرىكە، توي - تۆكۈن، تۇردى ئۈچۈن باشلىقنى يۈزتۇرا ماختايدىغان ياخشى تەشۋىقات سورۇنى بولاتتى. ئۇ بۇنداق پۇرسەتلەرنىمۇ قولدىن بەرمەيتتى. ئۇنىڭ سۆزىنى باشقىلار ناھايىتى كۆڭۈل بۆلگەندەك قىلىپ ئاڭلايتتى. چۈنكى، ئۇ ماڭارىپ ئىدارىسىنىڭ كادىرى - دە!

— باشلىقىمىز كەلگىنىگە ئانچە ئۇزۇن ئۆتمىگەن بىر ۋاقىت ئىچىدە، — دەيتتى ئۇ ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان كۆزىنى چىمچىقلىتىپ، — ناھىيىمىزنىڭ ماڭارىپىدا يېڭى قىياپەت مەيدانغا كەلدى، بۇ ئەلا، ئەلا زور نەتىجە...

تۇردى «ھالىم» بارماقلىرىنى بىر - بىرىدىن پۈكۈپ، باشلىقنىڭ نەتىجىلىرىنى سانىغاچ ئوڭ - سول تەرىپىدىكى مېھمانلارغا كۆرسىتەتتى ۋە بۇرۇنقى «ئاتامىسىز»، «ئانامىسىز» دەپ ماختايدىغان باشلىقلىرىنى ھېچ ئايانمايلا سۆكەتتى...

باشلىق بۇنداق ئورۇنسىز ماختاشلاردىن نومۇس قىلدىمۇ

بىر كۈنى تەگەپ قالدى :

— بۇ... بۇ قانداق گەپ «ئورۇنسىز ماختىغان كىشى، سېنى ئورۇنسىز ئەيىبلەيدۇ» دېگەن تەمسىلمۇ بار... سىز...

— ئۇ كىتابىي سۆز باشلىق، لېكىن ئۆزلىرى بولمىغان بولسىلا... چاقار مەكتەپ سېلىنمىدى، خەلق ئوقۇتقۇچىلىرى رەسمىيلەشتۈرۈلدى، — ئۇ يەنىلا بارماقلىرىنى پۈكۈپ ساناشقا باشلىدى.

باشلىق بۇنداق ماختاشلارغا كۆندى بولغاي، كېيىنچە ئۇزدىمەيدىغان بولدى. شۇڭا، تۇردى تېخىمۇ گىدىيىپ، يېڭىلا بىر ئادەت چىقىرىۋالدى. ئۇ خۇددى ئىدارىنىڭ كۆك ئېشىكىدەك ئون - ئون بەش قەدەمدە بىر توختاپ بىر سىلكىنىپ، دولىسىنى تىترىتىپ قوياتتى. مانا ئەمدى ئوقۇتۇش گورۇپپىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تىكلەپ قويغاندىن كېيىن، چاترىقىدىن رەستە كۆرۈنگۈدەك هالدا پۇتىنى كېرىپ ماڭىدىغان يېڭى ئىسكەت چىقىرىۋالدى.

...

— مائارىپ ئىدارىسىدە، — دېدى سىدىقجان كوچىدا كېتىۋېتىپ، — تۇرسۇن ئابلىز، كېرەم قاتارلىق بىلىملىك كىشىلەر تۇرۇقلۇق باشلىققا بۇ ياغاچ گېنېرالنىڭ نەرى شۇنچە يېقىپ كەتكەندۇ؟

— هەي... — دېدىم مەن بېشىمنى ئىرغىتىپ، — بۇ خۇشامەتچىلىك، پارتىيە، هۆكۈمەت كادىرلىرىنىڭ ئېسىل خىسلەتلىرىنى يەپ تۈگىتىدىغان بىر مېتە دېگىنە...

× × ×

بىز كەچتە سىدىقجان ئىككىمىز بىرلىشىپ يازغان ئوچېركنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئاروپ ئاكىنى ئىزدەپ ئۇنىڭ ئۆيى-

گە يەنە كەلدۇق. بىز ئۆيگە كىرىشىمىزگە قاراڭغۇلۇق كۆزىمىزگە تىقىلدى. مەن چاقماقنى چاقتىم. ئاروپ ئاكىنىڭ ئايالى بالىسىنى قۇچىقىدا ئۇخلاتقاچ پاختىدىن پىلىك ئېشىۋاتاتتى. جوزىدا بولسا قەغەز، قەلەم، موبى قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن چىنە تۈۋىدىن ئېقىپ چۈشكەن شام ساقىندىلىرى يېيىلىپ ياتاتتى.

— ئاروپ ئاكام نەگە كەتتىكىن؟

— ئۇ ئۆيىنىڭ ئارقىسىدا، كۆل بويىدا ئولتۇرىدۇ، — دېدى ئايال خورسىنىپ.

بىز كۆل بويىغا چىققىنىمىزدا ئۇ ئوت بىلەن قاپلانغان قىر ئۈستىدە تاماكا چېكىپ، بوپيورۇق هاۋادانلارغا ۋە ئۇدۇلدىكى ناهىيىلىك رادىئو ئىستانسىسىنىڭ قۇياش نۇرى چېرىغى چاقنىغان دېرىزىلەرگە قاراپ ئولتۇراتتى. پەقەت بۇ ئائىلىلىك ئۆيىنىڭ ئەڭ چېتىدىكى ئاروپ ئاكىنىڭ ئۆيىنىڭ دېرىزىلىرىلا گۆردەك قاراڭغۇ ئىدى. ئاروپ ئاكىنىڭ تام قوشنىسى تۇردى «هالىم» نىڭ كەڭ ئېچىۋېتىلگەن هاۋادىنىدىن: «قورقما خوتۇن، بىر ئەينەكلىك ئىشكاپ ياسىتىۋالغىنىم هېچقانچە گەپ ئەمەس. ئىدارىمىزدىكى ئامەت ئىمتىهان قەغىزى سېلىنىدىغان دېلو خالتىسىنى بىرلا ئاقتا - تۆقتا قىلىش بىلەن ئۆي سېلىۋالدى. هېلىقى باشلىق كېچىدە بىر ماشىنا ياغاچنى تاشلىۋېتىپ كەتتى...» دېگەن ئاۋاز كېلىش بىلەن ئاروپ ئاكا دىمىغىدا ئاچچىققىنە كۈلۈپ قويدى. بىز ئاروپ ئاكا بىلەن بىردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتۇق.

ئاروپ ئاكا مائارىپ ئىدارىسىدىن يۆتكىلىپ «گۈلزار» نىڭ تەھرىرلىكىنى قىلىۋاتقىنىغا بىر يىلدەك بولۇپ قالدى. ئۇ كۆپىنچە كېچىسى هەۋەسكارلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تۈزىتەتتى، ئۆزى هېكايە يازاتتى ۋە گېزىت - ژۇرناللارنىڭ رەسىم، مۇقاۋىلىرىنى سىزاتتى. لېكىن، تۇردى «هالىم»: «ئۇ كېچىلىرى ئىشلەپ قەلەم هەققى ئېلىۋاتىدۇ. ئايدا بىرنەچچە يەردىن چەك

كېلىدىكەن» دەپ كۇسۇرلاپ يۇرۇپ، ئۆز ئۆيىدىن ئۆتۈشىدىغان سىمنى كېسىۋەتتى. بۇ ئىشنى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئاڭلاپ: «ئارۇپ ئاكا ئىلمىي ئىشلىرىنى كۆپىنچە كېچىلىرى قىلىۋاتسا بۇ قانداق بىمەنىلىك، توك پۇلىنى ئۆز ئىدارىسىگە تۆلىگەندىن كېيىن بولمامدىمۇ؟» دەپ ئېيتتى. لېكىن، بىر ئايدىن بېرى ئارۇپ ئاكا شام ۋە قارا چىراغدا ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ.

— بىز بۇنى ئەتە يەكشەنبە كۈندۈزى كۆرەيلى، — دېدى ئارۇپ ئاكا قولىمىزدىكى ئۇچىركىنى ئېلىپ.

بىز ئەتىسى ئارۇپ ئاكىنىڭ ئۆيىگە كەلگىنىمىزدە، رادىئو ئۈزىلىدىكى مەتنىياز توك سىمىنى ئۇلاۋېتىپ كىمنىدۇر غايىبانە تىللاۋاتاتتى.

— نومۇس قىلماي ئۆزى يورۇقتا ئولتۇرۇپ، قوشنىسىنى قاراڭغۇدا قويىدىكىنا. ھۆكۈمەتنىڭ توكىغىمۇ كۆزى قىزىرىدىغان قانداق تېگى پەس بىر نېمە بۇ!... مانا بىز بىر ئىدارە بولمىساقمۇ، لېكىن بىزنىڭ باشلىق ئەھۋالنى ئۇقۇپ بەكمۇ ئېچىندى. مېنى ناماق يېگىلىمۇ قويماي بىزنىڭ ئىدارىنىڭ توكىغا ئۇلاپ بېرىشنى ئېيتتى... — دەيتتى مەتنىياز قوشۇمىلىرىنى تۈرۈپ.

مەتنىياز سىمنى ئۇلاپ بولۇپ تۈرۈشىغا تۇردى «ھالىم»نىڭ ئىشىك ئالدىدا غەليان كۆتۈرۈلدى. بىر يۈگۈرۈشۈپ چىققىنىمىزدا، ئورۇقىنا بىر ئايال تارمۇشتەك ئورۇق چاڭگاللىرىدا تۇردىنىڭ ياقىسىنى بوغۇۋالغان بولۇپ، قارا كەكە ساقاللىق بىر كىشى ئۇنىڭ گەجگىسىدىن قامالىۋالغانىدى.

— بىر يىل بولدى، سەن مېنى قۇرۇق ئىمىزگە بىلەن ئالدىغىلى تۇرغىلى. سەن مېنى قاچانغىچە شورايسەن، زادى سەندە ئىنساپ بارمۇ، يوق؟ مەن ئەمدى چىدىيالمىدىم، — دەيتتى ئايال ھۆركىرەپ يىغلاپ.

ئىشىك ئالدىغا ئادەملەر يىغىلىشقا باشلىدى. ھەتتا مائارىپ

ئىدارىسىنىڭ باشلىقىمۇ كېلىپ قالدى. ئۇ ئەسلىدە «يېڭى ھايات» ئوتتۇرا مەكتىپىدىن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالغان بولۇپ، خەت تۇردىنىڭ «باشلىققا لازىم» دەپ ئالغان ئىككى يۈز جىڭ بۇغداي، ئۆزىگە ياستىپ ئېلىپ كەتكەن ئەينەكلىك ئىشكاپ ۋە ئىككى كېسىم شاللىق ياغاچنىڭ پۇلى توغرۇلۇق ئىدى. ئۇ بۇ ئىشتىن غەزەپلىنىپ كېلىشىگە، خۇددى چاشقان تۆشۈكىگە پاتمىسا كۆتىگە غەلۋىر ئېسىۋالغاندەك تۇردىنىڭ بۇ ماجىراسى ئۇنى تېخىمۇ نەپرەتلەندۈردى.

— بالامنىڭ دادىسى ئۆلۈپ كەتكەن، مەن بولسام كېسەل، — دەيتتى ئورۇق ئايال ياشلىرىنى سۈرتمەي، — «بالاڭنى چېقىل تاغ» دىن يۆتكەپ قويىمەن دەپ مەندىن ئالمىغان توخۇ سۈتىدىن باشقىسى قالمىدى! ھەتتا تاغارلاپ ياڭاق، بۇغداي، باغ، كىگىز ئەتكۈزۈش ئۈچۈن يىغقان يۇڭلىرىمغىچە قويمىدىڭ. تىرىكلىكىمنىڭ نىشانىسى بىر تال قويۇم بار ئىدى، «ئىدارىمىزنىڭ باشلىقى قوشۇلماي تۇرىدۇ» دەپ قويۇمنى كېچىسى ئەكىرىۋالدىڭ، مانا ھويلاڭدا مەرەپ تۇرۇپتۇ.

— گىلەمنى تاپ، ئەگەر تاپمايدىكەنسەن، چېچىڭنى بىر تالدىن يۇلۇۋالىمەن دۈيۈز، — دەيتتى كەكە ساقال تۇردىنى دۆشكەلەپ، — قېنى، «بالاڭنى كۆمۈر كان مەكتەپتىن شەھەرگە يۆتكەپ قويىمەن» دېگىنىڭ؟ بالام يەنىلا ئۆز جايىغا بارىدىغۇ؟

— ھەي... — دېدى مەتنىياز زەردە بىلەن كۈلۈپ، — مائارىپ ئىدارە كادىرلىرى ئۆزىگە بېرىلگەن شەرەپلىك ھوقۇقتىن پايدىلىنىپ، خەلقنى قاقشاتسا بولامدۇ؟ ئەمدى يېمىگەن پۇلار قاپتىكەن-دە!

— ئالىي مەكتەپلەرگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش، ئوقۇتقۇچىلارنى يۆتكەيدىغان ئەتىل ۋاقىتلىرى، قىسقىسى 6-ئايدىن 8-ئايغىچە بۇلارنىڭ يازلىق ھوسۇل يىغىۋالىدىغان ۋاقتى، —

دېدى كەكە ساقال غەزەپ بىلەن .

— ھەممە ئاتا - ئانىلار ئۆزۈن يىل جاپا چېكىپ ئوقۇتقان ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ غېمىدە ، — دېدى سىدىقجان ئاچچىقى بىلەن ، — بۇلار بولسا ئۆزىنى چىڭداشنىڭ كويىدا... «قاسساپ ياغ قايغۇسىدا ، ئۆچكە جان قايغۇسىدا» دېگەن شۇدە !

باشلىق ، توپ ئارىسىدا قاققان قوزۇقتەك قىمىر قىلماي تۇراتتى . ئۇ «ئىدارىگە بۇنىڭدىن كېيىن يازلىق ھوسۇل يىغىۋېلىش قورۇسى ، دەپ ۋېۋىسكا ئاس» دېگەن زەھەردىن ئاچچىق ، ھىڭدىن سېسىق سۆزلەردىن بەكمۇ نومۇس قىلماقتا ۋە ئېچىنماقتا ئىدى... ئۇ ، ئەلۋەتتە بىر - ئىككى ئادەمنىڭ كاساپىتىدىن باشقا ياخشى يولداشلارنىڭمۇ بىر تاياقتا ھەيدىلىۋاتقانلىقىغا غەزەپلەنمەي تۇرالمايتتى ! دەرۋەقە بىر - ئىككى شاتىراق كالا پۈتۈن پادىنى بۇلغىماقتا ئىدى...

بۇ چۈشۈم ئەمەس

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ئەخمەتجان بۇجاڭ .

— ۋۇي ئابلاغۇ ، بىزنىڭ ئۆينى قانداق تېپىپ كەلدىڭ ؟

— ئۆيىڭىزنى تاپماق ، قىدام كەكىگە ساپ تاپماقتىنمۇ تەسكە چۈشتى ، دەڭا .

— ھە ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالى قانداق ، مەينىسە ، سايتكاملارچۇ ؟

— ئەلھەمدۇلىللا ، مىڭ قەترە شۈكرى ، لېكىن ئۆزلىرى مەھسۇلاتنى كۆتۈرە بېرىشنى يولغا قويۇپ كەتكەندىن كېيىن بىز تەرەپلەرگە ھۆددەس ئالدىلىرىنى قىلمىدىلا ، ئولتۇرسام - قوپسام ئىس - يادىم سىلىدە . ئاق قويۇپ كېلەي دېسەم ئىشلار ئۆندەرەش .

— قېنى خۇرجۇنۇڭنى يەرگە ئال ، — ئەخمەتجان ئابلاغا يارەملەشكەچ ئىچكەركى ئۆيگە قاراپ ۋارقىرىدى ، — رەيھان ، ھەي رەيھان ، بۇياققا چىققىنا ، كىم كەلدى ؟

تولغان پۇرچاقتەك ، ئاق يۇمىلاق ، پىستە كۆز رەيھان تاشقىرىقى ئۆيگە چىقتىيۇ ، بوسۇغىدىلا «داڭ» قېتىپ تۇرۇپ قالدى . ئۇ ئابلانىڭ قۇملۇقتا ئۆسكەن توغراقتەك ئاجايىپ يوغان گەۋدىسىگە ، تەر تەپچىپ تۇرغان مىس رەڭ چىرايىغا ، شاپاق دوپپىسىغا قاراپ ھەيرانۇ ھەس قالغانىدى .

— ئوبدان تۇردىلىمىكى خېنىم ، — ئابلا قورۇنۇپقىنا ئەھۋال سورىدى .

— ۋۇي نېماندىلاق سۈرەتتەك تۇرىسەن ؟ بۇ ئابلا ئەمەسمۇ ! ھېلىقى مەن ساڭا سۆزلەپ بەرگەن — «زەنجىر تاپان» ، «كەران» ، «تورپاق» ، «توغراق» مۇشۇ ئەمەسمۇ !

— شۇنداق خېنىم، «رېزىنكە قورساق، مىس كاناي» ئابلا ئاچ مەن بولىمەن!

ئۇچى ئەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتى. ئابلا خۇرجۇندىن ھەرخىل ئۈرۈك قاچىلانغان كىچىك سېۋەتنى ئالدى - دە، ئاۋايلاپقىنا يەرگە قويدى.

— مانا بۇ مىزەخمەت ياغلىق، — دېدى ئابلا ئۈرۈكلەرنى داملاپ، — ئۇنىڭ ئالدىدا كەمپۈت بىكار، ئاغزىڭغا ئالغان ھامان ئېرىپلا كېتىدۇ. ماۋۇ شەربىتى ئېقىپ، پارقىراپ تۇرغىنى ئاق ياغلىق، بۇ ھۆل - ھۆل قىزىرىپ پىشقىنى — يۇمىلاق جانانە، ھەممىسى مەي باغلاپ كەتكەن شاخ مانتۇلىرى.

— بولدى داڭلاۋەرمە، مەي باغلاپ پىشقان ئۈرۈكلەركەن، — دېدى ئەخمەتجان بىر تال ئۈرۈكنى تامىقىدا ئېزىپ، — ھە، خامىنىڭنى ۋاقتىدا يىغىشتۇرۇۋالدىڭمۇ؟ بۇغدىيىڭ قانداق بولدى؟

دەر ھەقىقەت، بۇ يىل بۇغداي بالدۇر پىشىپ، قوناقلار ۋاقتىدا تېرىلدى. خۇددى خامانغا خىزىر كەلگەندەك، ئابلا مەھسۇلاتنى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇپ، بىر مىڭ توققۇزيۈز جىڭ ئاش مۇكاپات ئالدى. ئابلا مانا شۇنداق خۇشاللىق ئىچىدە ئەخمەتجاننى تولىمۇ سېغىنىپ يوقلاپ كەلگەنلىكىنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى.

— مانا، — دېدى ئابلا خۇرجۇنىنىڭ يەنە بىر كۆزىنى ئېچىپ، — بۇ بىزنىڭ خامانىنىڭ يېڭى بۇغدىيىنىڭ ياغلىق توقاچلىرى، بۇنى مەيىنىسە ئۆز قولى بىلەن ياقتى. «ئابلا ئاچتىنمۇ ئاش ئاشىدىكەن» دەپ ئويلاشلىرى تۇرغان گەپ. چىمچىشىق بىر چاغلاردىكىدەك بولسا «ئۆلۈكتىن جان، شەيتاندىن ئىمان تىلىگەندەك» بولاتتى.

— قارا سېنىڭ كېپىڭنى، — دېدى ئەخمەتجان كۈلۈپ، — ھە، توغرا، تۇرا قارىغۇ شۇ كەتكەنچە كەلمىدىمۇ؟ ھازىرمۇ

ئۇنىڭ يېرىنى قوشۇپ تېرىۋاتامسەن؟

— ھەئە، بۇرۇنقىدەك نومۇر گەپتانىنىڭ بولىدىغان ۋاقىتلار كەتتى. ھەقىقىي دېھقانىنىڭ كۈنى تۇغدى! ھازىر ئۆيۈمدە كاجۇ - كاجۇ[1] ئاش، كاساڭلار نانغا تولغان، «ۋۇي چۈشۈم ئەمەستۇ» دەپ كۆزلىرىمنى ئۇۋۇلايمەن، مەيىنىسەم كۈلۈپ كېتىدۇ. راست، بۇ چۈشۈم ئەمەسكەن. شۇنداق ئەمەسمۇ ئەخمەتجان بۇجاڭ؟

— شۇنداق، — دېدى ئەخمەتجان ئابلانىڭ بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرىكى خارابى ھاياتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى...

※

پۇتلىرىغا خۇددى تۈگمەن تېشى باغلاپ قويغاندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن ئابلا گۈگۈم بىلەن تەڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى - دە، يوغان گەۋدىسىنى «گۈس» قىلىپ سۇپىغا تاشلىدى. ئۇ ئانىسىدىن قالغان، توپا بۇقسۇپ تۇرىدىغان، قىشمۇ ياز كۈلۈڭ ئالدىغا توغرا سېلىنغان قوراق كۆرپىسىدە ئۇڭدا ياتقىنىچە، ھېلىدىن - ھېلىغا قورسىقىنىڭ كۇركىراشلىرىنى ئاڭلاپ، تۈگەل چېكىشلىنىپ كەتكەن خىيال يىپلىرىنى يېشەلمەيتتى.

«توغراق»، «تورپاق»، «ئاچ» بۇ — ئابلانىڭ لەقەملىرى. «توغراق» ئەلۋەتتە ئۇنىڭ يونۇلمىغان توغراقتەك گەۋدىسىگە قارىتىلغانلىقى ئېنىق. «تورپاق» نىڭ قويۇلۇشى كىچىككىنە ۋەقە بىلەن باغلىنىشلىق ئىدى:

خۇددى ئىككى قوشۇقتا ئاش ئىچكۈدەك ئالدىراشلىق بىلەن خامان ئېلىنىۋاتقان تومۇز كۈنلەر ئىدى. تويۇقسىز تۇلۇقتا قاتقان ئالا تورپاق كۆزلىرىنى ئالايتىپ، قىسقا - قىسقا مۆرىگە-

① كاجۇ - خوتەن شېۋىسى، ئاش قاچىلايدىغان ساندۇق.

دەك قىلدى ـ دە، يىقىلدى. خامان ئېلىۋاتقان ئەزالار تورپاقنى قاسىم دوختۇرنىڭ قېشىغا ئاپىرىشنى ئويلاشقان بولسىمۇ، ئەترەتنىڭ ھارۋىلىرى تۆگىلارنى بېسىپ، قوناق ئوغۇتلاش ئۈچۈن پىلە سۈيى ئالغىلى زاۋۇتقا كېتىپ قالغانىدى. ئابلا قولىدىكى ئارىسىنى بۆلەگە[1] سانجىپ قويۇپ، شاپاق دوپپىسىدا ئاپتاپتا كۆيگەن بويۇن تەرلىرىنى سۈرتۈپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇراتتى.

— ئاغزىدىكى كاپ ئۈزۈلۈپ چۈشۈپ قالغاچقا، بۇغداي يەپ بوكەرەپ قالغان گەپ، — دېدى بىر دېھقان تورپاقنىڭ بىقىنىنى مۇجۇپ، — قاسىم دوختۇر بولغان بولسا بىردەمدىلا ئىشنى ئوڭشايتتى.

— شۇنداق، — دېدى يەنە بىرسى گەپ قىستۇرۇپ، — ئۇ بۇنداق تىلسىزلارنىڭ لوقمىنى.

— قېنى ئۆشنەمگە ئېلىشىپ بېرىڭلار! — دېدى ئابلا تورپاقنىڭ پۇت ئارىسىغا كىرىپ.

قاراپ تۇرغانلارنىڭ ھەيرانلىقتىن كۆزلىرى چاچراپ چىقىپ كەتكۈدەك چەكچىيىپ كەتتى. لېكىن ئابلا، تورپاقنىڭ ئالدى ۋە كەينى پۇتلىرىنى جۈپلەپ ئامبۇردەك قىسىپ بولغانىدى.

— قېنى، تېز بۇلۇڭلا! — دېدى ئابلا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ.

— ھوي، دەم كۆتە بولۇپ قالىسەن، ماۋۇ يەپىلىقۇشنى، بېرىم نەق بولارسەن ھېلى.

ئابلا تورپاقنى تۆگە تايلاق قىلىپ كۆتۈرۈپ يۆلىقۇنۇپ ئورنىدىن تۇرغاندا، ئۇنىڭ خام كۆڭلىكىدىن خۇددى جۇۋاز قايچىسىدەك پۈلتىيىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان قوۋۇرغىلىرى غاراسلاپ كەتتى...

ئابلا ئەترەتنىڭ مال دوختۇرخانىسىغا يېتىپ كەلگەندە قا-

① بۆلە — خوتەن شېۋىسى، خامانغا دۆۋىلەنگەن ئەنجە، بارخان.

سىم قورقىنىدىنمۇ ياكى ھودۇقىنىدىنمۇ ئەيتاۋۇر خېلى ئۇزۇنغىچە گەپ قىلالماي، چىرايى تاتىرىپ كەتتى، ئۇ ئابلانىڭ يۈز ۋە مەيدىلىرىدىكى تورپاقنىڭ شالۇكلىرىغا تىكىلىپلا قالغانىدى.

ئابلانىڭ «ئاچ» لەقىمى «قىزىل قوغدىغۇچى» لارنىڭ «رېزىنكە قورساق، مىس كاناي»، «نورمىغا قارىشى توغرا بولمىغاچ، قورسىقى تويىسىمۇ دائىم كۆزى ئاچ دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتلەر چاپلىنىشتىن ئىلگىرىمۇ بار ئىدى. ئەلۋەتتە، جىڭنىڭمۇ شېنىسىغا قاراپ تېشى بولىدۇ ـ دېگەندەك، ئابلانىڭمۇ قامەتلىك بەستىدىن كۈچ تېمىپلا تۇراتتى. ئەترەت بويىچە ئۇنىڭ كەتمىنىدە يېرىم پۇڭ يەرنى ئۆرۈپ بولغۇچە مەن ـ مەن دېگەن ئۈستى قىرلاقلىق يىگىتلەرنىڭمۇ بېلى چىدىمايتتى. لېكىن، ئۇ ئىككى كۈنلۈك ئىشنى بىر كۈنگە يەتكۈزمەي، بىر كۈنلۈك ئىشنى بىر ئاش پىشىمدا ئەرەختى ـ پەرەختى قىلىۋېتىپ، باشقىلارنىڭ ئىشىنى قىلىشىپ بېرىپ، كەچتە بىر ئاياغ ئۇمىچىغا داخىل بولاتتى.

ئابلانىڭ بىردىنبىر خاپىلىقى، قورساق خاپىلىقى ئىدى! بۇ يولۋاستەك يىگىتكە يىگىرمە ئالتە جىڭ نورما دەرياغا ئالقان چالغانچىلىك بولمايتتى. ئۇ قانچە تېجەپمۇ بىر ئايلىق نورمىسىنى ئون ـ ئون ئىككى كۈنگە ئاران يەتكۈزەلەيتتى. سېكرېتار، ئەترەت باشلىقلىرىدىن ئالغان ئىككىلىك خېتىنى كۆتۈرۈپ، پات ـ پاتلا ئامبار تۈۋىدە پەيدا بولاتتى. كېيىنچە ئابلاغا كۈنلۈك نورمىسىنى كۈندە بېرىدىغان بولدى. ئۇ خام كۆڭلىكىنىڭ كىرلىشىپ كەتكەن ئېتىكىدە بىر جىڭ كەلمەيدىغان قوناق ئۇنىنى كۆتۈرۈپ، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ ئۆيىگە ئەيمىنىپكىنە كىرىپ كېلەتتى ـ دە: «قازان ئاستىلىمىكىن؟» دەيتتى ۋە قوقاسنى ئۇيان ـ بۇيان ئېچىپ كۆمەچ كۆمەتتى. ئۇ ئوتنى چۈقچىلىغاچ كېچىدىن كۆرگەن شېرىن چۈشىنى سۆزلەشكە باشلايتتى:

— قارىغۇدەك بولسام ئۆيۈمدە كاجۇ ـ كاجۇ ئاش، دۆۋە ـ

دۆۋە نان ، يېگۈدەكمەن ـ يېگۈدەكمەن ، ھېچكىم ھاي دېمىگۈدەك. ھى... ھى... تونخۇ داڭگال چۈشەيدۇ ـ دە.

ئۇ ئۆزىچىلا كۈلۈپ كېتەتتى. شېرىن چۈشىدىن مەززە ئېلىپ پاراڭ قىلغاچ ، خام ـ خاتىلا پىشقان كۆمەچنى ئۇچاق ئالدىدىلا تۈگىتىپ قوياتتى.

ئەترەت بويىچە ئابلا ئىشنى قىلىپ بەرمىگەن بىرمۇ ئائىلە يوق. ئۇ ئىشنى كۆڭۈل قويۇپ ، زېرىكمەي قىلاتتى. لېكىن ، ھەرگىز تەمە قىلمايتتى ، بەرسە تۈزۈت قىلماي يەيتتى ، بەرمىسە ئۈندىمەي چىقىپ كېتەتتى. ئۇ تولىراق ، رەھمەتلىك ئانىسىنىڭ بىر تۇغقان ئاكىسى سايىت بوۋايغا ياردەملىشەتتى. سايىت ئۆزىنىڭ يېگانە كەنجى قىزى مەينىسە بىلەن تۇراتتى.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى مەينىسە ئابلانى كۆرگەن ھامان قىزىرىپ كېتىدىغان ، يەر ئاستىدىن قارايدىغان ، ئابلا قارىسا كۆزىنى قاچۇرىدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن ، ئابلا مەينىسەدىكى بۇ ئىما ـ ئىشارىلەرنى سەزمىگەندەك ، ھامان ئۇيقۇسىراپ قالغاندەك ، قىزنىڭ بىر چىرايلىق «يالت» قىلىپ كۆز تاشلىشىغا پىسەنت قىلمىغاندەك ئاسمانغا قاراپ ئەسنەپ قوياتتى.

— ئابلاكا كۆڭلىكىڭنى سېلىپ بېرە ، ياماپ بېرەي ، — دېدى بىر كۈنى مەينىسە قالدۇرۇق يەرگە كۆكتات تېرىپ بېرىش ئۈچۈن كىرگەن ئابلاغا.

— بولدىلا ، — دېدى ئابلا تال بوستاننىڭ بادىرىلىرىنى ساناۋاتقاندەك ھاڭقىيىپ.

— سالە ، ئىت ئالغاندەك بولۇپ كېتىپتۇ ، — دېدى سېۋەت توقۇۋاتقان سايىت كۆزلىرىنى ئالايتىپ ، — مەينىسەگە تاشلاپ بەرسەڭ ياماپ ـ يۇيۇپ بەرمەمدۇ ، كىرلىكىدىن سېسىغۇدەك بوپتىيا.

شۇ كۈنى مەينىسە بىلەن ئابلا كۆكتات تېرىلىدىغان يەرگە قىغ يۆتكەپ بولغاندىن كېيىن ئابلا يەر ئۆرىدى ، مەينىسە ئۇنىڭ

كۆڭلىكىنى ياماپ بەرگەچ ئابلانىڭ زاغرا ناندەك چىڭ ۋە كەڭ كۆكسىگە ، كۈچلۈك بىلەكلىرىگە ، توختىماي ھەرىكەتلىنىۋاتقان چوڭ تارغاق سۆڭەكلىرىگە ھەۋەس بىلەن قارىغانچە شېرىن خىيالغا چۆكتى . . . ئابلا يەر ئۆرۈۋېتىپ قىر تۈۋىدە توق ھالرەڭ ئېچىلىپ قالغان سىمابگۈلنى چېپىۋەتتى. مەينىسە «ۋاي» دەپ ۋارقىرىۋەتتى ـ دە ، گۈلنى قولىغا ئېلىپ ، ئۇ گۈلگە ئىچ ئاغرىتىپ «ئىسىت ئۇز گۈلكەن» دېدى. لېكىن ، ئابلا پەرۋايىغىمۇ ئالماي ، مەينىسەنىڭ قولىدىكى گۈلنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋېتىپ «قورساق تويامتى» دەپ قويدى.

دۇرۇس ، قورساق خاپىلىقى ئابلانى كۈندىن ـ كۈنگە چۈشكۈنلەشتۈرۈپ ، ھەممە نەرسىگە بىپەرۋا قارايدىغان قىلىپ قويدى. گويا ئۇ يېنىدىكى يۈزى ياغلىق توقاچتەك ، لەۋلىرى ئانارنىڭ دانىسىدەك ، تال ـ تال كىرپىكلىك بادام قاپاق ، قوڭۇر كۆز قارىچۇقلۇق ، داۋاملىق خۇمارلىشىپ تەلمۈرۈپ تۇرىدىغان كېيىك كۆزلۈك گۈزەلنى كۆرمەيۋاتقاندەك ئىدى. ھەتتا بىر قېتىم مەينىسە چىچىنى ئۇششاق ئۆرۈپ ، خان ئەتلەس كۆڭلەكنى كىيىپ ، ئابلانىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەلدى. ئابلا ئۇنىڭ ماڭلاي چاچلىرىغا قاراپ : «ئوغلاقنىڭ پاچىقىدەك گىدى ـ گىدى قىلىۋالغىنىنى» دېگىنىچە ، كومۇلەك ئېشىنى خولۇپلىتىپ ئىچىۋەردى. مەينىسەنىڭ ئابلا ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلغانلىقىنى ئىلىكمۇ ئالمىدى.

ئابلا «كۆپ ئىشلىگەن نومۇرغا مۇكاپات ئاش بېرىدىكەن» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ ، ئۇستەڭ ، دەريا ، بوز يەر قاتارلىق سىرتنىڭ ئەمگىكىگە ئۆزى تەلەپ قىلىپ بارىدىغان بولدى. ئۇ بىر قېتىم ئۇستەڭ قۇرۇلۇشىغا كېتىپ ، بىر ئايدىن كېيىن قايتىپ كېلىپ بوغالتىرغا نومۇرنى ھېسابلىتىپ ، ئاغزى ـ قۇلىقىغا يەتكەن ، يوغان كۆزلىرى كۈلكىدىن قىسىلغان ھالدا تېخى يېقىندىلا ئامبارنى ئۆتكۈزۈۋالغان ياش ئامبارچىنىڭ ئالدىغا ئالـ

قاندەك قەغەزنى كۆتۈرۈپ كەلدى . ئامبارچى ئابلانىڭ قولىدىن
قەغەزنى ئېلىپ كۆز قۇيرۇقىدا قاراپ چىققاندىن كېيىن ، ئابلا
چۈشىنىپ يېتەلمەيدىغان بىر سېھۋەت گەپ قىلدى . ئابلامۇ بۇنى
كەلمەي قايناپ كەتتى :
— ئا - كادىر غوجام ، بۇ كۆپ ئىشلىگەن نومۇرغا مۇكا-
پات ئاش بېرىش سىياسىتىنى ھەربىرلىرىدەك شەپكىسى بارلار
چىقارغانغۇ ، يەنە قانداق قىلىپ تېنىۋالىلا ؟ ئۇنداق ئادەمنى
پەللىمىسىلە ، بىزنى نېمە چاغلايلا ؟
— ئاشلىق قەرزىڭنى تۆتۈپ قالىمىز ، ئالدى بىلەن قەرز-
دىن ئادا - جۇدا بولۇپ ، ئاندىن چوڭ سۆزلە ، — دېدى ئامبار-
چى مەمەدانلارچە قولىنى شىلتىپ .
— ھە ؟ ھى… ھى… ھى… — كۈلۈپ كەتتى ئابلا
ئىشەنمىگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ ، — چاقچاق قىلمىسىلا ،
ئۆزۈڭلار بەرگەن ئىشەك - نىمشەك ئاشقا شۈكۈر - تاقەت
قىلىپ كەلدىم . ئاچ يۈرسەم يۈرەۈمكى قەرزگە بوغۇلمىدىم .
— قانداق كالۋا نەرسە بۇ ، ھەممىسى دەپتەرگە پۈتۈكلۈك…
— ئۇنداق قىلمىسىلا غوجام ، يىل بويى ئاشقا ئىشلەپ
تۇرغاندىن كېيىن… — ئۇ بوينىنى سوزغىنىچە قالدى - دە ،
ئۇزاپ كەتكەن ئامبارچىنىڭ قارىسى يوقالغاندىن كېيىنلا :
— ئۇھ ، كېچىنى يەنە قۇرۇق ئەسنەپ ئۆتكۈزىدىغان
بولدۇم ، — دېدى .
قورسىقى ئېچىپ تارتىشىپ كەتكەن ئابلا ئۈمىدسىزلەنگەن
ھالدا ئۆيىگە قايتىپ كەتتى .

※ ※

ئابلا ئۇيان ئۆرۈلە - بۇيان ئۆرۈلە ، تا ئاي تولغۇپ تۈگىلۈك-
تىن ئابلانىڭ ياداڭغۇ يۈزىگە ، كەڭ كۆكسىگە ، ئاچ قورسىقىغا

تىكىلىپ قارىغۇچە ئۇخلىيالمىدى . ئۇ بۈگۈن بىر كۈنلۈك يەر-
دىكى ئۇستەڭ قۇرۇلۇشىدىن پىيادە كەلدى . يولدا ئۆزىنىڭ
تاتلىق خىياللىرىدىن ئۆزى كۈلۈمسىرەپ ، ئۆزى بىلەن ئۆزى
گەپلىشىپ كېلەتتى : «خۇدايىم ئال قولۇم دەۋەتسە ، بىرەر -
ئىككى چارەك ئاش دېگەن نېمە ؟ خۇدايىم ئامبارچىنىڭ كۆڭلىگە
ئىنساپ بەرسۇن» .
لېكىن ، ئابلانىڭ ئامبارچى بىلەن بولغان ئۇچرىشىشى ئۇنى
پۈتۈنلەي گاڭگىرىتىپ قويدى . تېخى تۇرا قارىغۇنىڭ يالغۇز
كۆزىنى ئەينەك ساقىدەك پارقىرىتىپ ، قارىغۇ كۆزىنى قىسىپ
قىلغان زاڭلىق كۈلكىسى كۆز ئالدىغا كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئاچچىقى
ئامبارچىغا قارىغاندا تۇرا قارىغۇغا بەكرەك كەلدى . «خۇددى
ئۇن سەككىز مىڭ ئالەمنى تىللاغا توشتۇرۇپ بەرگەندەك كۈلى-
دا ! ئۇ يەكچەشمە شەھەردىكى ئاشخانىنىڭ ئالدىدا تولا ھاڭقىيىپ
پېشانىسىنى ئاپتاپ چېقىپ كەتكەن خوتۇنى بىلەن ئېتىزدا قار-
سىنى كۆرسەتمەيدىغان ، خاماندا چوققىسى كۆيگۈدەك تۇرمايدى-
غان ، لېكىن ئەترەت ئەمەلدارلىرىنىڭ ئەتراپىدىن سايىدەك كەت-
مەيدىغان ھارام تاماق . بىراق ، ئۇنىڭ توققۇزى تەل ، ھېچنېمى-
دىن خىجالىتى يوق . تۇرانىڭ ھۈنىرى نېمە ؟ گەپكە ئۇستا ،
سۆزنگە پەردازنى ئايىماي بېرىدۇ . كادىرلار خىرقىرىشىپ كۈ-
لۈپ قانىتى ئاستىدىن چىقارمايدۇ . ئىش — ئىشچانىنىڭ ، تو -
مۇر — گەپتانىنىڭ بولىۋېرىدۇ» .
ئابلانىڭ تۇيۇقسىز كۆڭلى ھۆ بولۇپ ، مەيدىسى لازا قۇيغان-
دەك ئېچىشىپ كەتتى . ئۇ بىر تولغىنىپ تۈڭلۈككە قارىدى -
دە ، ئۇنىڭ كۆز ئالدى خۇددى ئاشۇ قىيپاش قاراپ تۇرغان
ئاينىڭ سالقىن ، غۇۋا نۇرىدەك ۋىل قىلىپ يورۇدى . ئۇ بۇ
گۈڭگا نۇر ئىچىدە شەھەردىكى قايناق ھاياتنى ، ئاشلىق دۇكىنى
ئالدىدىكى ، ماشىنا بېكەتلىرىدىكى ، سودا ئامبارلىرىدىكى يوك
توشۇغۇچىلارنى كۆردى . ئۇ مانا شۇ يەرلەردە يوك توشۇۋاتىدۇ .

يانچۇقىغا پۇل دېگەن ئۈزۈلمەي كىرىپ تۇرىۋاتىدۇ... مانا ئاش ـ مانتا، مانا بوسۇ، لەڭمەن...

ئەنە شۇنداق شېرىن خىياللار بىلەن ئۇ قورسىقىنىڭ يار ئېلىپ كەتكەن ئۈستەڭدەك غەزەپ بىلەن گۈلدۈرلەشلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى. ھەتتا ئىشىكنىڭ «غىچ» قىلىپ ئېچىلغانلىقىنىمۇ تۇيمىدى.

— ئابلاكا! — بوش ئەمما سىرلىق ئاۋازدىن چۆچۈپ كەتكەن ئابلا ئالدىدا چوقچىيىپ ئولتۇرغان مەيسەنى كۆردى.

— مەيسە!

مەيسە قولىدىكى تۈگۈچنى ئېچىپ، سېغىپ پىشقان كۆمەچ بىلەن بىر ساپاق ئۈزۈمنى ئابلانىڭ ئالدىغا قويدى ۋە:

— ئالە، يە، ئۈستەڭدىن كېلىپلا ئامبارغا نورمىغا بارغانسىدىڭ؟ نېمىشقا بىزنىڭكىگە بارمىدىڭ؟ — دېدى.

— ئۇھ، — دېدى ئابلا ئېغىر خورسىنىپ، ھەتتا ئۇ داستىخانغا قىيا كۆزىنىمۇ سالمىدى، — سىلەرنىڭمۇ نورماڭلار يېتىشمەي تۇرسا...

— ئالغىنا، كوم ـ كوم يېگىن، — دېدى قىز ئابلانى نوقۇپ، — قارا باش قويىنى ساتقان. تۆت چارەك ئارپا قوشۇمچە قىلدۇق.

ئابلا بۇ سالقىن كېچىدە، قىزنىڭ نازلىق بېقىشلىرىغا، جاۋابەن بىرەر ئېغىز تاتلىقىنا سۆزمۇ قايتۇرمىدى. ئۇ ھامان نېمىندۇر بىر نەرسىنى كۆرۈۋاتقاندەك، بىر چېكىتكە تىكىلىپ ئولتۇراتتى.

— مەن كېتىمەن! — دېدى ئابلا ئاخىر پىچىرلاپ، — ئاق قۇشقاچنىڭ تەرگىنى يوق، ئاچتىن ئۆلگىنى يوق، شەھەرگە كېتىپ مەدىكارچىلىق قىلىمەن.

— نېمە، سەن بىزنى تاشلاپ كەتمەكچىمۇ؟ — قىز ئۇنىڭ گۆرىزىدەك چوڭ بىلەكلىرىگە ئېسىلدى. لېكىن، ئۇنىڭ

چىددىي، قايتماس ئىرادىگە كەلگەن چىرايىنى كۆرۈپ، لاسسىدا ئولتۇرۇپ قالدى...

※ ※ ※

— زەنجىر تاپان نەگە؟

— ئۈيگە.

— بۈگۈن بالدۇرغۇ؟

— تاۋىم يوق.

ئېغىر زوكام تەگكەن ئابلا، ئۆتكەن ـ كەچكەن، دۇكانچى، ئاشپەزلەرنىڭ چاقچاقلىرىغا قىسقىلا جاۋاب بېرىپ دەلدەڭشىپ كېتىپ باراتتى.

ئابلا شەھەرگە كىرگەن ئۈچ يىلدىن بۇيان، «زەنجىر تاپان»، «كىران» دېگەن لەقەملەر بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى. ئۇ توقۇناقلىق ئارغامچىسىنى بېلىگە باغلاپ پاكى يۈك كۆتۈرۈپ، رەستىلەردىن لوڭ ـ لوڭ چامداپ ئۆتكىنىدە، باللار ئۇنى يىگىز قوللىرىدا «زەنجىر تاپان»، «كىران» دەپ كۆرسىتىشەتتى.

«زەنجىر تاپان» نىڭ قويۇلۇشى مۇنداق بولغانىدى: ئەتىيازدا پارتىيە مەكتىپىنىڭ ئۇن باسقان ھارۋىسى لايغا پېتىپ قالدى. ئادەملەر ۋارقىرىشاتتى، مەسلىھەتلەر بېرىشەتتى. لېكىن، لايغا پېتىپ كېلەلمەيتتى. ئۇستىۋېشى بۇلغىنىپ كەتكەن ھارۋىكەشنىڭ ۋارقىراشتىن ئۈنى پۈتۈپ كەتكەنىدى. ئىچ ئات ئارتسا شاڭتۇ، شاڭتۇ ئارتسا ئىچ ئات تارمايتتى.

— بۇ رودۇپايلىرىڭغا بوغۇز بەرمەيدىغان ئوخشايسەن ـ ھە؟ — دېدى كىمدۇر بىرسى.

— نېمە دەۋاتىدۇ، — دېدى ھارۋىكەش جىلى بولۇپ، — كۈنىگە خاڭۇلۇك قىلماي ئىككى جاڭ قوناق بەيدۇ.

— ئىسسىت جانىۋار، — دېدى ئابلا شاڭتۇغا قېتىلغان

زاك ئېشەكنىڭ چۇلۋۇرىدىن تۇتۇپ ، — سەن چىخىڭدا ئىككى جىڭ نورما يەيسەن ، — دېدى ـ دە ، ئېشەكنى چىقىرىۋېتىپ ، ئارغامچىسىنى مۇرىسىگە سالدى . هاڭ ـ تاڭ قالغان كىشىلەر دەماللىققا گەپ قىلالماي قېلىشتى .

— قېنى ئۇكا ، ئىچ ئېتىڭنى دېۋىتكىن ، قامچاڭنى ئۇيىنات .

ئابلا «هە ـ هۇ» دەپ بىر يۇلقۇنۇشى بىلەن ئارغامچا «تارس» قىلىپ ئۈزۈلۈپ ، ئۇ ئۆزى تۈت ـ بەش قەدەم يەرگە يىقىلدى ، كاتاڭدىن كۆتۈرۈلگەن چاق ، جاق قىلىپ يەنە ئۆز ئورنىغا چۈشتى ، توپ ئارىسىدا قىقاس ـ چۇقانلار كۆتۈرۈلدى . ئابلا بېلىدىكى ئارغامچىسىنى يانداپ، ئىككىنچى قېتىم چۇقان ـ سۈرەنلەر ئىچىدە هارۋىنى يۇلۇپ چىقىپ كەتتى .

— يائاللا ، بالاكەنغۇ بۇ ، ئۆزىمىغۇ يوغان نەرسىكەن .

— زەنجىر تاپان تراكتورنىڭ ئۆزىكەن بۇ...

بۇ ۋەقە شەهەردە پۇر بولۇپ ، ئابلا «زەنجىر تاپان» بولۇپ قالدى . بۇ ئىشتىن كۆپ ئۆتمەي ، يەنە بىر ۋەقە ئابلانى شەهەر خەلقىگە تېخىمۇ تونۇتۇۋەتتى :

ئابلا بىر يەكشەنبە كۈنى ناهىيىلىك سودا كوپېراتىپىنىڭ بىر ماشىنا مېلىنى چۈشۈرۈپ بولۇپ ، چۈشكە يېقىن ئارغامچىسىنى مۈرىسىگە تاشلاپ ، ئاشلىق دۇكىنى ئالدىغا كەلدى ، بىر ئايال ئون ئالتە ياشلاردىكى ئوغلى بىلەن چوڭ ـ كىچىك تاغار ـ خالتىلارغا قاچىلانغان نورمىسىغا يۈلىنىپ ئولتۇراتتى . بىر نەچچە يۈك توشۇغۇچىلار ، يۈكنىڭ ئېغىرلىقىدىن قاراپ قويۇپلا كېتىشەتتى ، ئابلا بىرلا قاراپ «كەم دېگەندە ئۈچيۈز ئەللىك جىڭ كېلەر» دەپ مۆلچەرلىدى .

— ئاچا ، دۇكاننىڭ ئېشىنى سىرىپ ـ سۈپۈرۈپلا بىر يىللىقلىرىنى بىر ئالدىلىمۇ نېمە ؟ — دېدى ئابلا ئايالغا كۈلۈپ قويۇپ .

— ۋاي... بالام ، بىز بىر ئائىلىدە ئوغۇل ـ قىزلار ، كېلىنلەر ، نەۋرىلەر ئون تۆت جان دېگىنە ، بالىنىڭ دادىسى هارۋا ئېلىپ كەلمەكچىدى ، هارۋا تاپالمىدىمۇ يا ئىدارىسىدا ئىش چىقىپ قالدىمۇ هايال بولۇپ قالدىغۇ ، — دېدى ئايال يولغا قاراپ .

— قېنى مەن ئاپىرىپ بېرەي ، — دېدى ئابلا ئارغامچىسىنى يەرگە تاشلاپ .

— ۋاي بالام كۆتۈرۈلمەيسەن ، باشقىلارمۇ ئارانلا سۈرەپ ئاچىقىشىپ بەردى .

ئابلا ئايالنىڭ ۋايساشلىرىغا قارىماي ، تاغارلارنى ئۈستى ـ ئۈستىگە ئېلىپ ، كىرمەكلەنگەن ئارغامچىسىنى قولتۇقىدىن ئۆتكۈزۈپ تارتىپ چىگىتتى ، شۇ ئەسنادا بىر مۇنچە ئادەملەر يىغىلدى . ئۇلار ياردەملىشىشتىن كۆرە «زەنجىر تاپان» نىڭ بىگىسىنى كۆرۈشكە تولىراق قىزىقىشا كېرەك ، تاماشا قىلىپ نېمىسىدۇر دەپ پىچىرلىشاتتى . ئابلا ئارغامچا ئۇچىنى سول بىلىكىگە يۆگەپ ، ئوڭ قولىدا يەرگە تاياندى ـ دە ، «لىككىدە» تۇرۇپ كەتتى . توپلاشقانلارنىڭ بەزىلىرى ساقاللىرىنى تۇتۇشتى ، بەزىلىرى بارماقلىرىنى چىشلەشتى .

— بۇ هەقىقىي كىرانكەن ، كىران ، — دەۋەتتى توپ ئىچىدە بىر كىشى .

— توغرا ، كىران ، كىرانكەن ، پەي ياستۇقنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈردى يا ، — دېدى يەنە بىرسى شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا «كىران» دېگەن لەقەممۇ قوشۇلدى .

ئۇ پات ـ پاتلا بەزى ئائىلىلەردە ئاز ـ تولا ئىلتىپاتقا ئېرىشىپ قالاتتى ، ئۇلار ئۇنىڭغا ئىش هەققىدىن سىرت كىيىم ـ كېچەك ياكى بىرەر ـ ئىككى نان ئاچىقىپ بېرەتتى .

ئابلا هازىرقى بۇ تۇرمۇشىدىن رازى ئىدى ، چۈنكى ، ئۇنىڭ قورسىقى تويدى ! لېكىن ئۆز يېزىسىنى ۋە مەينىسەنى زادىلا

ئۆتتۈيالمىدى . بولۇپمۇ كېيىنكى كۈنلەردە شەھەر قىزلىرىغا
يات ـ پاتلا يەر تېگىدىن قاراپ ، مەينىسەگە ئوخشىتىپ باقاتتى .
ھەتتا ئۇ شاپاق دوپپىسىغا مەينىسە ياخشى كۆرىدىغان ھېلىقى
گۈلدىن قىستۇرۇپمۇ قويدى . سېتىقچىنىڭ ئالدىدىن بىر تىزىق
قىزىل مارجانمۇ سېتىۋالدى ، مارجاننى يېتىشتىن بۇرۇن بىر
قېتىم كۆرۈپ ، سىلاپ قويۇپ ئۇخلاش ئۇنىڭ ئادىتى بولۇپ
قالدى .

ئابلا مەينىسەنى سېغىنغانسېرى ئايقان پۇلىنى تېجەپ خەجـ
لەيدىغان بولدى . ئۇ قورسىقىنى تويغۇزۇش ئۈچۈن ئاۋات رەسـ
تىلەرگە چىقاتتى ۋە كۆڭلىكىنىڭ ئىچىگە چاپلاپ تىكىۋالغان
يانچۇقىغا قول سالاتتى ـ دە ، يەنە قايتۇرۇۋالاتتى... ۋە يەنە قول
سىلىپ بىردەم تېڭىرقاپ تۇراتتى . گويا كونا كىر لاتىغا يۆگەـ
ۋالغان ئۇششاق پۇللىرىنى خىيالەن ساناۋاتقاندەك كالپۇكلىرىنى
مىدىرلىتىپ نېمىلەرنىدۇ شىۋىرلايتتى . ئۇ ماگىزىنلاردىكى ھەر
خىل يېچىنىلەرنى كۆرگىنىدە «توزغاقتا قورساق تويامتى» دەپ
كېتىپ قالاتتى . رەستىلەردە ئاق دامانلارنى كۆرگەن ۋە ئىگىسىـ
نىڭ «خېمىرى مېغىزدىن» دەپ ماختاۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغاندا ،
پۇلىنى قولىغا ئېلىپ ، بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك قارايتتى
ۋە يەنە جايىغا ئاۋايلاپقىنە سېلىپ ، نانغا قارىغىنىچە «يەل» دەپ
قوياتتى . لېكىن ، ساپسېرىق زاغرىلارنى دەسىەپ كۆرۈپ :
«ۋۇي ، بەش موچەنگە بىر دامان ئالغاندىن كۆرە ، يەنە بىر
موچەن قاتسام ، ئۈچ زاغرا كېلىدىكەن ، سوغۇق سۇغا تۆگۈرۈپ
بىر يەۋالسام نېمىدېگەن ھۇزۇر !» دەيتتى ئۇ .

ئابلا دەسلەپ كەلگەن يىللىرى دۇكانلارنىڭ پەشتاقلىرىدا
سۇنايلىنىپ ياتقىنىچە ئۇخلاپ كېتەتتى . دەڭجالار بىلەن چىقىـ
شىۋالغاندىن كېيىن كېچىلىرىنى دەڭنىڭ بورا سېلىنغان سۇپىدـ
لىرىدا ئۆتكۈزىدىغان بولدى . ھېرىپ ھالى قالمىغان ئابلا ئۇخلىـ
سىغا ياتقىنىچە چوڭقۇر خىياللارغا پاتاتتى. مەينىسە ھېلىدىن ـ

ھېلىغا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولاتتى ، ئۇنىڭ ئىشق ـ مۇھەبـ
بەت ئۇچقۇنلىرى يېلىنجاپ تۇرغان خۇما كۆزلىرىنى ، بىر شېـ
رىن سېھىر بىلەن تەلمۈرۈپ قاراشلىرىنى ئەسلىگەندە ، بۇنداق
يۇلتۇز قاپلىغان تولۇن ئايلىق زەڭگەر كېچىمۇ ئۇنىڭ يۈرەك
دەردلىرىگە مەلھەم بولالمايتتى . ئۇ تولغىناتتى ، ئېغىر تىن
ئالاتتى ۋە شاپاق دوپپىسىدىكى قۇرۇپ ـ قورۇلۇپ قالغان گۈلگە
قارايتتى . قىزىل مارجاننى سىلايتتى ، گۈل ۋە مارجان ئۇنىڭ
خان ئەتلەس كىيگەن يېزا قىزىنى سېغىنىشىنى كۈچەيتەتتى .

ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ، توخۇلارنىڭ چىللاشلىرى ، تۈن
جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ ئۆتكەندىلا خىرە ـ شىرە ئۇيقۇغا چۆمگەن
ئابلا ئۆزىنىمۇ سەزمىگەن ھالدا : «ئۆزىمىغۇ سىماب گۈلدەك
نازۇك ، خان ئەتلەس توقۇيدىغان يىپەكتەك پاكىز بالا» دەپ
پىچىرلايتتى . قىسقىسى ، ئۇ تاڭ ئاتقۇچىلا مەينىسە بىلەن خىياـ
لى مۇڭدىشىپ چىقاتتى...

※

— مەينىسە ، مەينىسە ، سۇ ، سۇ ، ئۇھ ۋاي...

دەڭنىڭ غېرىبانە سۇپىسىدا ياتقان ئابلا ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ
قىزىپ كەتتى . ئۇ جۆيلۈيتتى ، كۆزىنى يوغان ئېچىپ قاراڭغۇ
تۈن باغرىغا قارايتتى . ئۇ قىيىنىلا ـ قىيىنىلا ئېغىر ئەل ياتقۇدىلا
كۆزى ئۇيقۇغا كەتكەندە ، دەڭ دەرۋازىسىنى بىر كىمنىڭ ئالدىـ
راشلىق بىلەن ئۇرغىنى ئاڭلاندى . بومبا ساقال دەڭچا ، ئېرەڭـ
چەكلىك بىلەن دەرۋازىنى ئاچتى . ئۇنىڭ ئالدىدا رومىلىغا پۈرـ
كەنگەن ئېگىز بوي ، زىلۋا بىر چوكان تۇراتتى .

— خاپا بولمىغايلا ئاكا ، ئابلاكامنى مۇشۇ يەردە دەپ
ئاڭلىغانىدىم...

— ئۇزلىرى مەينىسە بولامىلا ، — دېدى دەڭچا ئابلانىڭ

جۈيلۈشلىرىنى ئېسىگە كەلتۈرۈپ.

— خوش...

— كىرسىلە خېنىم، ئۇ بۈگۈن چۈش - پېشىن بىلەنلا قايتىپ كەلگەن، بىرئاز بىتاپ بولۇپ قالدى. ھېلىلا كۆزى ئىلىنىدى بولغاي.

مەينىسە دەڭجانىڭ كۆرسىتىپ قويۇشى بىلەن ئابلانى تاپتى. كۆڭلەكچان دەڭجا كىرىپ كەتتى. مەينىسە ئابلانىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ قىزىق مەيدىسىگە ئالىقىنىنى ئاستا قويدى. چۆچۈپ ئويغانغان ئابلا ئايىغىدىكى سايىگە قاراپ تەئەججۇپ ۋە زەئىپ ئاۋازدا:

— كىم؟ — دېدى.

مەينىسە يۈركىنىۋالغان رومىلىنى ئاستاغىنە چۈشۈرۈۋەتتى. كائىناتنى سېخىيلىق بىلەن يورۇتۇپ تۇرغان ئاينىڭ كۆز سېھىرلىك نۇرىدا، تۈن پەرىسى ئولتۇراتتى...

— مەينىسە!...

— ئابلا ئاكا!...

گويا يوغان ماگنىت پارچىسى تۆمۈر ئۇۋۇقىنى ئۆزىگە «لىپ» قىلىپ تارتقاندەك، ياق تۆمۈر ئۇۋۇقى «پىر» قىلىپ ماگنىتقا ئۆزىنى ئۇرغاندەك بىر ھال يۈز بەردى... كۈچلۈك بىلەكلەر، كەڭ كۆكرەكلەر ئىچىدە مەينىسە غايىب بولغاندەك ۋە ياكى بىر پىيالە قايناق چاي ئىچىدە بىر چاقماق قەنت ئېرىپ كەتكەندەك بولدى...

— ئاھ مەينىسە! — دېدى ئابلا ئۇنىڭ چاچلىرىغا يۈزلىرىنى يېقىپ، — بۇ چۈشۈممۇ؟

— خويمۇ سېغىندۇردۇڭ، باغرىڭ تاشتىن يارالغانمىدىكىن، بىرەر قېتىممۇ يوقلىمىدىڭ، — دېدى مەينىسە تارام - تارام ياش تۆكۈپ.

مەينىسە بۈگۈن ئەتىگەندىن بېرى شەھەر ئىچىنى ئايلىنىپ

ئابلانى ئۇچرىتالمىغاندىن كېيىن ئىزدەپ - سوراپ، بارلىق دەڭلەرنى ئاختۇرۇپ چىققۇچە، كېچە بولۇپ كەتكەنىدى.

— ئابلاكا، — دېدى مەينىسە ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، — ساڭا خۇش خەۋەر، ھازىر يېزىمىزغا ئەخمەتجان دېگەن بىر كادىر چۈشتى، مەھسۇلات كۆتۈرە بېرىلدى، ئاجايىپ جاھانلار بولۇپ كەتتى دېگىنە.

— ھە راستمۇ؟ توغرا مەنمۇ ئاڭلىغان، لېكىن ئىشەنمىگەنىدىم.

— ئۆزۈڭ بېرىپ كۆرمىگۈچە ئىشەنمەيسەن، دېھقانلارنىڭ خۇشاللىقى ئالدىدا، توي خۇشاللىقى دېگەن يىپ ئىشەلمەيدۇ. ئەمدى بۇرۇنقىدەك «ئالتە ئاي ياز ئىشلەپ، قالدىم لىۋىمنى چىشلەپ» دەيدىغان ۋاقىتلار ئۆتۈپ كەتتى. ھازىرقى ئۆزگىرىشلەرنى بىر كۈندىمۇ سۆزلەپ تۈگىتەلمەيمەن! ئەگەر بىز بىللە ئىشلىسەك، — دېدى مەينىسە ۋىللىدە قىزىرىپ، — نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى - ھە؟...

— ئاھ پەرىشتەم مەينىسە!...

— مەن سېنى ئېلىپ كەتكىلى كەلدىم، — مەينىسە تاقەتسىزلىك بىلەن ئۇنىڭغا تەلمۈردى. ئابلا يانچۇقىدىن قول ياغلىققا ئورالغان مارجاننى ئالدى - دە، مەينىسەنىڭ بويىنىغا ئۆزى ئېسىپ قويدى ۋە مەينىسەنىڭ جامالىغا بىر ھازا تىكىلدى...

※

— شۇنداق، — دېدى ئەخمەتجان بۇجاڭ ئېغىر خىياللاردىن ئويغىنىپ، — پارتىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە قاراتقان سىياسىتى خۇددى ساڭا ئوخشاش مىليونلىغان دېھقانلارغا خۇشاللىق ئېلىپ كەلدى، ئۇلار بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىنىڭ ھالال مېھنىتىنىڭ شەربىتىنى تېتىيالايدۇ.

— ھەيبەللى، مۇنداق دېسىلە، لېكىن...— ئابلا كۆڭلىدىكىنى دېيەلمەي دۇدۇقلاپ قالدى - دە، قوشۇپ قويدى،— ئۆزگىرىپتۇ قالماس...

— ھا... ھا... ھا...— ئەخمەتجان ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈۋەتتى،— سېنىڭ بۇ گۇمانىڭ بىر قىسىم دېھقانلىرىمىزدا ئومۇملاشقان. شۇڭا، ئۇلار ئىدىيىدە تېخىچە ئازاد بولالمايۋاتىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئىگىلىك تىكلەشكە، نامراتلىق ئۈستىدىن قەد كۆتۈرۈشكە دادىل قەدەم تاشلىيالمايۋاتىدۇ. لېكىن، بۇنداق گۇمانغا چىرمىلىپ قالغان كىشىلەر ھامان پۇشايمان قىلىدۇ.

— ھىم... ماقۇلە،— دېدى ئابلا ئىشەنچ بىلەن،— بۇ قېتىمقى سىياسەتنى چىڭ گەپ دېسىلە، بەزىلەرنىڭ «كىم بىلىدۇ، بۇمۇ 6 - ئايدىكى كەلكۈندەك كېپ - كېتەر سىياسەتمۇ» دېگەنلىرى چاك باسمايدىغان قۇرۇق گەپلەركەن - دە؟

— شۇنداق، ئەمدى قاتتىق ئىشلەپ قازانسىمۇ، چۈمۈچىنىمۇ ماي قىلىشنىڭ، ئۆزىمىزنىمۇ، دۆلەتنىمۇ باي قىلىشنىڭ پەيتى كەلدى!

— قېنى ئەمسە ئاشقا كېلىڭلار،— دېدى رەيھان ئۈستەل ئۈستىگە تاماقلارنى تىزىپ،— گېپىڭلارنىڭ تۈگىشىگە قارىسام ئاش سوۋۇپ كەتكۈدەك.

ئابلا ئەخمەتجان بىلەن پىنىسى گۈپۈلدەپ پۇراپ تۇرغان چۆچۈرىنى ئىچىۋېتىپ، بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمىدى. چۈنكى، ئۇ كېلەر يىللىق دېھقانچىلىق ئۈچۈن قورسىقىدا «چوت» سوقۇۋاتاتتى...

ھارۋىكەش

ئابدۇۋەلى چاققانغىنا يۈك - تاقىسىنى كۆتۈرۈپ، قىسقا يوللۇق ئاپتوبۇس بېكىتىگە كەلگەندە، «يالغۇز تېرەك» گۆڭشېسىغا قاتنايدىغان ئاخىرقى ئاپتوبۇسمۇ مېڭىپ كەتكەنىدى.

ئابدۇۋەلى ھاممال ۋە ھارۋىكەشلەرنىڭ: «ئاكا، نەگە بارىسىز؟ قېنى ھارۋىغا چىقىڭ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلا ئاپىرىپ قويىمەن» دېگەن تەكلىپلىرىنىمۇ ئاڭلىمىدى. چۈنكى، ئۇ بېكەت ئالدىدىكى يوغان بىر تۈپ كاداڭ سىدە بىلەن ئاسمانغا بوي تارتقان سۇۋادان تېرەكلەرگە قارىغىنىچە ئۇزۇن يىللار مۇقەددەم بولۇپ ئۆتكەن بىر ئىشنى خىيالىدىن ئۆتكۈزەدى.

ئۇ چاغدا بۇ بېكەت ئورنىدا بىر خارابە دەڭ بولىدىغان. مانا مۇشۇ بىر تۈپ سىدە تۈۋىدە، كەنت باشلىقى ئىبراھىم تۆگمىنىڭ ئون تۆت ياشلىق ئوغلى غولام ئۇنى ئۈزىتىپ قويغانىدى. ئابدۇۋەلىنىڭ ھېلىمۇ ئېسىدە تۇرۇپتۇ، غولام بىر قولىدا دوپپىسىنى، بىر قولىدا ئېشەكنىڭ چۇلۋۇرىنى سىقىمداپ، كۆزلىرىدىن مونچاق - مونچاق ياش تۆكۈپ: «مىرزا ئاكا، يالغۇز تېرەكنى ئۇنتۇپ قالماڭ» دېگەنىدى. چارەك ئەسىر ئەلۋەتتە ئاز ۋاقىت ئەمەس - دە! ئۇ بۇنىڭدىن يىگىرمە سەككىز يىل ئىلگىرى، يەر ئىسلاھاتى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ «بالا كاتىپى» بولۇپ «يالغۇز تېرەك» تە يەتتە ئاي تۇرغان. ئىسلاھات مېۋىلىرىنى تارقىتىپ، يەرلەرگە قوزۇق قېقىپ، دىلكەش دېھقانلارنىڭ خۇشاللىقىغا ئورتاقلاشقان! شۇ چاغدا «بالا مىرزا» دېگەن نامغا ئىگە بولغان. بۈگۈنكى كۈندە ئۇ پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قاراتقان «بەشنى بېكىتىپ، بىرنى مۇكاپاتلاش» سىياسى-

تىنىڭ ئەمەلىيلىشىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ۋىلايەتتىن
بۇ ناھىيىگە يەنە كېلىپ قالدى...
ئابدۇۋەلىنىڭ تەكلىپى بويىچە تۈنۈگۈن ناھىيىلىك پارتكوم
ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، ئۇلاردىن
پىكىر ئالدى. كادىرلار: بۇ سىياسەتنىڭ كەڭ دېھقانلار ئامما-
سىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشىپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش
ئاكتىپلىقىنى بىردەك قوزغىغانلىقى ھەتتا مەشغۇلات گۇرۇپپى-
لىرى ئۆزئارا «ۋەزىپىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنداپ، گۇرۇپپا ئەزال-
رىنىڭ يىللىق كىرىمىنى كۆپەيتىش» نى شەرت قىلىپ، مۇسا-
بىقە ئېلان قىلغانلىقى ھەققىدە قىزغىن پىكىر بايان قىلىشتى.
لېكىن، «يالغۇز تېرەك» تىن كەلگەن ياش شۇجى ئايۇپ تاماك-
سىنى پۇرقىرىتىپ، ئايىغى ئاستىغا تۈكۈرۈپ بېشىنى ئېگىپ
تىقىپ ئولتۇراتتى:
— قېنى ئايۇپ، سىزمۇ سۆزلەپ باقمامسىز؟ — ناھىيە-
لىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ تۇيۇقسىز سوئالى ئايۇپنى گاڭگىرىتىپ
قويدىمۇ نېمە، ئۇ دەماللىققا بىر نەرسە دېيەلمەي دۇدۇقلاپ قالدى.
— مەن... مەن... ھىم... ماقۇل، سۆزلەي، — ئايۇپ
قولاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى، — بىزنىڭ گوڭشېنىڭ ئەمە-
لىي ئەھۋالى باشقا جايلارغا ئانچە ئوخشىمايدۇ، ئادەملىرى سەل
گەدەنكەش، «بەشنى بېكىتىپ، بىرنى مۇكاپاتلاش» نى يولغا
قويغان ئىككى يىل ئىچىدە بۇ خەق هارامزادىلىشىپ، يەرلەرنى
تاشلاپ، گۇرۇپپىلارنى چۇۋۇپ، بىرسى ھارۋىكەش، بىرسى
ناۋاي، بىرسى قاسساپ بولۇۋالدى. شۇڭا...
ئايۇپ ئۆزىنى ئاقلاپ قانچە قىلىپ باققان بىلەنمۇ ھامان
سۆزلىرى قولاشمىدى. ئۇنىڭ سۆزىنى ئاخىرىغىچە ئاڭلاشقا تا-
قەت قىلالمىغان كادىرلار تەرەپ - تەرەپتىن پىكىر بايان قىلىش-
تى. قىسقىسى، ئايۇپ مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان تاپا - تەنىلەر
ئاستىغا كۆمۈلۈپ كەتتى.

— كۆپچىلىك يولداشلار توغرا ئېيتتى، — دېدى پارتكوم
شۇجىسى ئايۇپقا قاراپ، — «يالغۇز تېرەك» ھەققىدىكى ئىنى-
كاسلار ۋە كەلگەن خەت - چەكلەر مەسىلىنىڭ ئېغىرلىقىنى
كۆرسىتىدۇ. شۇڭا، «بەشنى بېكىتىپ، بىرنى مۇكاپاتلاش»
خىزمىتىنى كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە تەكشۈرۈش ئۈچۈن ناھىيە-
لىك پارتكوم تەرىپىدىن جايلارغا ئادەم بارىدۇ. ۋىلايەتلىك پارت-
كومدىن كەلگەن يولداش ئابدۇۋەلى «يالغۇز تېرەك» نى ئۆزى
تۇتۇپ ئىشلىمەكچى.
يىغىندىن كېيىن پارتكوم شۇجىسى ئابدۇۋەلىنى ئەتە ئەتى-
گەندە ماشىنا بىلەن ئاپىرىپ قويۇشنى ئېيتقان بولسىمۇ، لېكىن
ئابدۇۋەلى بۈگۈن كەچتىلا يېتىپ بېرىشنى ئويلىغانىدى...
— كادىر ئەپەندىم، نەگە بارىسىز؟ — ئابدۇۋەلى ئالدىدا
تۇرغان كەكە ساقال، پاكار بويلۇق، كونا چىپەرقۇت چاپىنى
ئۈستىدىن قارا پوتا باغلىغان ھارۋىكەشكە قارىدى.
— «يالغۇز تېرەك» كە.
— قېنى، ھارۋىغا چىقىڭ. نامازشام بولۇپ قالدى.
مەنمۇ شۇ ياققا كېتىمەن، — ھارۋىكەش ئابدۇۋەلىنىڭ يۈك -
تاقىسىنى ھارۋىغا باستى.
ئۇلار چوڭ يولغا چىققاندىن كېيىن ھارۋىكەش «يولنى
قىسقارتىش» ئۈچۈن بولسا كېرەك، تاغدىن - باغدىن گەپ
سوراپ ماڭدى. ئابدۇۋەلىنىڭ قىسقا جاۋابلىرىنى ئاڭلىغاندىن
كېيىن ئۇ ئېچىلىپلا سۆزلەپ كەتتى:
— ئوھوي، ۋىلايەتتىن كەلدىم دەڭ! قانداق، ئۇ تەرەپ-
لەردىكى ناھىيىلەردىمۇ مەسئۇلىيەتنى كۆتۈرە بېرىپ، مەشغۇلات
گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلغاندۇ؟
— شۇنداق، دېھقانلار ھەر ھالدا قەد كۆتۈرۈۋاتىدۇ، —
دېدى ئابدۇۋەلى ھارۋىدا جايلىشىپ ئولتۇرۇۋېلىپ، — بۇرۇن-
قىدەك «ئىش - ئىشچانلىق، نومۇر گەپتانلىق» بولىدىغان

ۋاتىتلار ئۆتتۈپ كەتتى ، ئىشقىلىپ ئىشلەيدىغاننىڭ كۈنى تۇغدى .
— توغرا ئېيتتىڭىز ، قۇلاق ئاڭلاپ ، كۆز كۆرۈپ تۇرۇپ-
تۇ ، ھەممىلا يەردە كۆڭۈل يايراپ ، گۈلقەقەلىرىڭ ئېچىلغاندەك
ئىشلار بولۇۋاتىدۇ . لېكىن ، بىزنىڭ «يالغۇز تېرەك» زە...
— ھە ، «يالغۇز تېرەك» قانداق ، ئوخشىمامدۇ ؟...
— ھەي... — دېدى ھارۋىكەش بېشىنى ئىرغىتىپ ، —
مانا مەن ئەسلىدە دېھقان . ھۆكۈمەت دېھقاننى «بېيىۋالسۇن»
دەپ مىڭبىر چارىلەرنى كۆرۈۋاتىدۇ . لېكىن ، بەزى باشلىقلىرى-
مىز : «بۇ خەقنىڭ قوۋۇرغىسىغا كىچىككىنە ماي قوندىمۇ بول-
دى ، سالام - سائەتنىمۇ ئۇنتۇپ قالىدۇ» دەپ ، ئەلمىساقتىن
تارتىپ ئالالمىغان مو بېشى مەھسۇلاتنى ئارتىپ قويسا ، دېھقان-
نىڭ ھال - كۈنى يەنىلا شۇ «ئاتام ئېيتقان بايىقى» بولمامدۇ ؟
خۇددى «خۇدا بەرسە ، خۇدا بەردىنىڭ قورسىقى كۆپتى» دېگەن
شۇ - دە .

ئابدۇۋەلى ھارۋىكەشنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ ، ئايۇپ
شۇجىنىڭ «بۇ خەق ھارامزادىلىشىپ كەتتى» دېگەن سۆزىنى
دەرھال ئېسىگە ئالدى . ئايۇپ شۇجىنىڭ ئەلپازىدىن كۆرۈنۈپ
تۇرۇپتۇكى ، تېخى ئاز ساندىكى كادىرلار ئۆز ئالدىغا يەرلىك
سىياسەت چىقىرىپ ، پارتىيىنىڭ نۆۋەتتىكى يېزا ئىگىلىك سىيا-
سىتىگە پۇتلىكاشاڭ بولۇۋاتقانلىقى ناھايىتى ئېنىق ئىدى .

ھارۋىكەش ئەلەم بىلەن مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى - دە ،
يوغان قاداق ئالىقانلىرىدا ساقىلىنى سىلاپ قويۇپ سۆزىنى داۋام
قىلدى :

— دۆلىتىمىز نەچچە يىلدىن بېرى تېرىيالماي زېرىكىپ
تاشلىۋەتكەن قىيپاش يارلىقتىكى ئاتمىش مو يەرنى كۆرۈپسىز-
دىكى بەش ئائىلىگە بۆلۈپ بەردى ، — دېدى ھارۋىكەش ئايىقىدا
ئېشىكىنىڭ دۈمبىسىنى نوقۇپ ، — بىز ئېسىمىزنى بىلگەندىن
بېرى ، بۇ يەرنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتى ئىككى يۈز جىڭغا يەتكە-

نى ئاڭلىغان ئەمەسمىز ، بەزى پەسىل ياخشى كەلمىگەن يىللى-
رى ئورۇقلۇق دېگەن ئاقتىمۇ ، كۆكتىمۇ يوق ، ھېچنېمە ئالال-
مايسەن . تېخى سۇغىرىش ۋاقتىدا باشقا يەرلەردەك ناخشاڭنى
دۇڭ قويۇپ بېرىپ سۇغىرىدىغان گەپ يوق ، بىر كۆزۈڭ ئارقاڭ-
دا ، بىر كۆزۈڭ ئالدىڭدا بولمىسا ، سۇ دېگەن توسۇن ئاتتەك
يۈگۈرۈپ مايسىلارنى ئېقىتىپ كېتىۋېرىدۇ . مانا مۇشۇنداق ئەپ-
لەشمىگەن يەردىن «تۆتيۈز جىڭ ئالىسەن» دېسە ، سىزمۇ ۋاڭ
دەيسىز .

— ئۇنداقتا سىز دېھقانچىلىقنى تاشلاپ ، ھارۋىكەشلىك
قىلىۋېتىپسىز - دە ؟

— ھەئە ، — دېدى ھارۋىكەش ئېشىكىنى ئايىقىدا نوقۇپ
قويۇپ ، — «ئالە يېرىڭنى چېكەڭگە تېڭىۋال ، بويىنۇڭغا تۇمار
قىلىپ ئېسىۋال» دېدۇق . ھېسابلاپ كۆرسەڭ ، يىل ئاخىرىدا
ئۆزىمىزگە قالدۇرۇلغان يەرنىڭ ھوسۇلىنى قوشۇپ بەرسەكمۇ
ئورۇنداپ كېتەلمەيدىغانلىقىمىزغا كۆزىمىز يەتتى . بۇنداق قىل-
غان گۇرۇپپىلار بىزلا ئەمەس ، — ھارۋىكەش خۇددى ئېشىكى-
نىڭ قەدىمىنى ساناۋاتقاندەك ئۇزۇن جىمىپ كەتتى - دە ، بىر-
دىنلا قولىنى شىلتىپ سۆز باشلىدى ، — بىر كۈنى ئەزالار يىغىنىدا
ئەترەت باشلىقى : «كىم قوشۇمچە كىرىمگە چىقىدۇ ؟» دېدى ،
«مەن» دېدىم . «يىلىغا ئۈچيۈز ئاتمىش كوي تاپشۇرىسەن»
دېدى ، «ماقۇل» دېدىم . «دۆيدە ئون ئىككى ھارۋىغا باشلىق
بولۇپ ئىشقا سالىسەن ، ئون پىرسەنتىنى دۆيگە ، ئون پىرسەنتى-
نى ئۆزۈڭگە ، قالغىنىنى ھارۋىكەشلەرگە بېرىسەن» دېدى ،
«بولىدۇ» دېدىم . ئارىدىن بىر ئاي ئۆتۈپ : «سەن پايدا ئېلىپ
كېتىدىكەنسەن ، بەش پىرسەنتىنى ئالساڭ ، شەدتتە - پەنەتتە»
دەپ تىلىنى چاينايدۇ . «كۆتۈر قاسقىنىڭنى ، نېمە دېسەڭ ماقۇل
دەيدىغان ھېلىم بوزەك ئەمەسمەن ، بەش پىرسىنىڭ بىلەن ئۆيدى-
كى بەشۇتەك جاننى قانداق باقىمەن ، مېنىڭ باللىرىم ھاڭ

بىلەن زاك يەمدۇ» دېسەم، «ھەي، بۇ بىر سىياسەت، گۇڭشې
پارتكومى تەستىقلىغان سىياسەت! بىلەمسەن، سىياسەت دېگەن
تاش، سەن بولساڭ بىر تۇخۇم...» دېمەمدۇ، ئاچچىقىمدا:
«كۈنگە ئون ياڭزا سىياسەت چىقىرىدىكەنسەن، سىياسەتكە
ئىگە بولالمايدىكەنسەن، يەنە نېمە پالان ـ پوكۇن دەيدىغان ھەق-
قىڭ بار، ئىشلىمەيمەنغۇ، قانداق قىلىسەن» دەپ پېشىمنى
قېقىپ چىقىپ ھارۋىكەشلىك قىلىۋاتىمەن.

ئابدۇۋەلى ھارۋىكەشنىڭ سۆزلىرىگە نە كۈلۈشنى، نە ئې-
چىنىشنى بىلمەي قالدى. دەرۋەقە، ئۇ ناھىيىلىك پارتكوم شۇ-
جىسى ئېيتقاندەك «يالغۇز تېرەك» تە مەسىلىنىڭ خېلىلا ئې-
غىرلىقىنى پەملىۋالدى.

— بۇ ئىشلار چوقۇم ئىزىغا چۈشىدۇ، مەركەزنىڭ بۇ
توغرۇلۇق بىرلىككە كەلگەن چارە ـ تەدبىرلىرى بار، «يالغۇز
تېرەك» مۇ ئوڭشىلىدۇ، — دېدى ئابدۇۋەلى ھارۋىكەشكە تە-
سەللى بېرىپ.

— شۇ، شۇ، بىزنىڭ «يالغۇز تېرەك» تىن باشقا يەرلەر-
نى مۇشۇ ئىككى قارا كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ تۇرۇۋېتىمىز، —
دېدى ھارۋىكەش جىددىي قىلىپ، — ئالايلى، بېقىنىمىزدىكى
«رۇشەنباغ» كەنتىدە سەككىز ئائىلىگە يۈزمو يەر بېرىپ، «مو
بېشىغا ئىككى يۈز توقسان جىڭ مەھسۇلات تاپشۇرىسەن» دەپ
بەش يىللىق مۇقىملىدى. بۇلتۇر ئۇلار يىللىق يېمەك ـ ئىچ-
مەك، يەم ـ خەشەكلىرىنى ئەملەپ، ھەربىر ئائىلە يەنە نەق
ئىككى مىڭ تەڭگە ئارقىسىغا سېلىۋالدى، بىز كالپۇكلىرىمىزنى
يالىشىپ قالدۇق. تېخى نېمە دەيدۇ دېمەمسىز، «بۇلتۇر پىلان-
لىق باشقۇرالماپتىمىز، بۇ يىل دۆلەتنىڭ ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ
ئورۇنداشتىن سىرت، ئۈچ مىڭدىن ئاشۇرىمىز» دەيدۇ.

— ھەقىقەتەن «روشەنباغ» ياخشى باشقۇرۇلۇپتۇ، —
دېدى ئابدۇۋەلى.

— شۇنداق، ئەترەت باشلىقى ياشىنىپ قالغىنى بىلەن
كونا دېھقان، ئىشنىڭ ئېپىنى بىلىدۇ، دۆلەتنىڭ ۋەزىپىسىنىمۇ
مىختەك قادىلىپ تۇرۇپ ئالىدۇ. قالغىنىغا تاغارلاپ ئالتۇن
ئۇسسۇۋالسائىمۇ قىيا كۆزىنى سالمايدۇ، كۆكسى ـ قارنى توق،
سىياسەتنى جانلىق ئىشلىتىدىغان ئادەم ـ دە! — ھارۋىكەش
بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە ئۆزىگە ـ ئۆزى سۆزلەپ كېتىپ بارات-
تى، — دەريادا سۇنىڭ ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى بىلىمىز. لېكىن،
كىچىك ئېرىق مىرابلىرىنىڭ ئاچ كۆزلۈك قىلىۋاتقانلىقى «مانا
مەن» دەپ كۆرۈنۈپ تۇرمامدۇ! ئاممىزە، بىر قىسىم قارا
تۇرۇك ئادەملەر ھۆكۈمەتتىنىلا كۆرىدۇ ـ دە! ۋۇي، — دېدى
ھارۋىكەش كەنت ئۆيلىرىنىڭ قارىسى كۆرۈنۈشكە باشلىغاندا، — گەپ
بىلەن كېلىپمۇ قاپتىمىز، ئۇدۇل گۇڭشېغىلا ئاپىرايمۇ؟

ئابدۇۋەلى بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن ھارۋىكەشتىن سورىدى:

— ئىبراھىم تۆگىنىڭ ئۆيىنى بىلەمسىز؟

— بىلىمەن... قانداق؟

— ئۇ ھازىر بارمۇ؟

— بار... نېمە ئىشىڭىز بار ئىدى؟

— مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە چۈشمەكچى... ھەي... — دېدى
ئابدۇۋەلى نېمىنىدۇر ئەسلەپ، — مەن 1952 ـ يىللىرى ئۇ-
نىڭ ئۆيىدە...

— ھە؟... ئېتىڭىز نېمە؟ — ھارۋىكەش چۆچۈپ سورىدى.

— ئابدۇۋەلى.

— ئابدۇۋەلى؟ — شىۋىرلىدى ھارۋىكەش ۋە بىردىنلا
ۋارقىرىۋەتتى، — ئاھ «مىرزا ئاكا» ... مەن... غولام ئەمەسمۇ؟

— غولام... — ئۇلار ئىككىسى ھارۋىدىلا قۇچاقلىشىپ
كەتتى.

— مىرزا ئاكا، — دېدى ھارۋىكەش مەھەللىگە كىرىپ
كېلىۋېتىپ، — ئېسىڭىزدىمۇ؟ بىر چاغلاردا كېچە ـ كۈندۈز

تىنماي كەتمەن چاپساقمۇ ھارمايدىغان زامانلار ئىدى – ھە؟ ھەر بىر سۆزىڭىز زومىگەرلەرنىڭ يۈرىكىگە مىخ، دېھقانلارغا بولسا ئۇسسۇزلۇق ئىدى...

— شۇنداق، — دېدى ئابدۇۋەلى ئىشەنچ بىلەن، — ئۈزۈم قېرىپ قالغان بولسامۇ، يەنە شۇنداق ئىشلىگىلى كەلدىم. ئەمدى سەنمۇ پارەملىشەرسەن ياكى ھارۋىكەشلىك قىلامسەن؟

— راستمۇ؟ — غولام ئابدۇۋەلىنىڭ قولىنى تۇتتى، — بولدى، بۇنداق ھارۋىكەشلىكنى قويۇڭ. ئەمدى سىز كەلدىڭىز، ئىشلار چوقۇم يۈرۈشۈپ كېتىدۇ، قېنى ئەمسە قەسەم ئىچەيلى... — غولام ھېلىغىچە ئۇنتۇيالمىغان بۇ سۆزنى يەنە بىر قېتىم دەۋالدى.

— ئەزبىرايى... — ئىككى دوست قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ، قايتىدىن قۇچاقلىشىپ كەتتى...

يېتىمە

«گۈلىستان» مېھمانخانىسىنىڭ «06» نومۇرلۇق ئۆيىگە چۆرگىلىتىپ قويۇلغان ئۈستەللەر ئەتراپىدا ئولتۇرۇشقان سەككىز ئوقۇتقۇچى، ئالىي مەكتەپلەرگە ئىمتىھان بەرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەدەبىيات ئىمتىھان قەغەزلىرىنى زېھىن قويۇپ تەكشۈرۈۋاتاتتى.

— 231 – نومۇرلۇق ئوقۇغۇچىنىڭ جاۋابىنى كۆرمەمدىغان، — كۈلۈپ كەتتى ئورۇقتىنە بىر ئوقۇتقۇچى، — سوئال نەدە، جاۋاب نەدە؟ خۇددى ئاغار بارمۇ دېسە، ئاغام يوق دېگەندەكلا بوپتۇ.

— سوئالدىن بەك چەتنەپ كېتىپتىمۇ؟ — سورىدى يەنە بىر ئوقۇتقۇچى تاماكا تۇتاشتۇرۇۋېتىپ.

— دەۋاتىمەنغۇ، يېقىنمۇ كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ كۆپلۈكىچۇ تېخى.

— ھەر ھالدا تولىمۇ يۇقىرى تەلەپ قويۇشقا بولمايدۇ. ئۇلار يازغۇچى، شائىر ئەمەس – دە.

شۇ ئارىلىقتا سىغەن ئىنىستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇغۇچى ئېلىش ئۈچۈن ۋىلايەتتىن كەلگەن ئېگىز بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك، چاچلىرىغا ئاق ئارىلىغان خالىدىن ئەپەندىم سىدىلىق قەدەملەر بىلەن كىرىپ كەلدى.

— ھە، نېمىنى ئالىشىۋاتىسىلەر؟ — دېدى ئۇ ماتېرىيال پوپكىسىنى ئۈستەلگە قويۇپ.

— قاراڭ، خالىدىن ئاكا، — دېدى ئورۇق ئوقۇتقۇچى

ئىمتىھان قەغىزىنى خالىدىنگە سۇنۇپ، — ئەسلىدە بىرەر تېما ئاستىدا ئوچېرك، سەنۇەن ياكى بىرەر خاتىرە يېزىش تەلەپ قىلىنغان. لېكىن، بۇ ئوقۇغۇچى «مېنىڭ دادام...» دەپ...

ئوقۇتقۇچى گېپىنىڭ يېرىمىنى يۇتۇۋەتتى. چۈنكى، ئىمتىھان قەغىزىگە ناھايىتى تېز كۆز يۈگۈرتۈۋاتقان خالىدىن «تىنچ» دېگەندەك قولىنى كۆتۈرگەنىدى.

— ھازىر كەچلىك تاماق ۋاقتى بولۇپ قاپتۇ، — دېدى خالىدىن سائىتىگە قاراپ، — مەن كەچلىك دەم ئېلىشىمدىن پايدىلىنىپ كۆرۈپ چىقسام بولامدۇ؟

خالىدىن تاماق يەپ كەلگەندىن كېيىن ياتىقىغا كىرىپ، چايدىن بىر ئوتلىۋېلىپ، پوپكىسىدىن ھېلىقى ئىمتىھان قەغىزىنى قولىغا ئالدى، ئۇ بايىلا «مېنىڭ دادام...» دېگەن بۇ «ئەسەر» نىڭ تونجى سەھىپىلىرىنى كۆرۈپلا، خۇددى گۈل شىرنىسىگە قانمايۋاتقان ھەسەل ھەرىسىدەك، دىل ئىشتىياقى باغلىنىپ قالغانىدى، ئۇ قايتىدىن ئوقۇشقا باشلىدى:

«مېنىڭ دادام»

قان - ياشقا تولغان يېتىمچىلىك كۈنلەرنىڭ قارا كۆلەڭگىلىرى، بىچارە دادامنىڭ ئىككى تاش ئارىلىقىدا قىينىلىۋاتقان غەمكىن چىرايى غۇۋا چۈشتەك گاھى كۆز ئالدىمدا ئايان بولىدۇ، گاھى تاڭ ئالدىدىكى تۇماندەك سۇسلىشىدۇ، يوقايدۇ.

مەن ئەقلىمنى بىلگەندە، ئۆگەي ئانا قولىدا ئىكەنمەن. ھازىرمۇ ئاشۇ چاغلىرى، يوغان بالپا يۈزى، ھەتتا كىرپىكلىرىگىچە جىگدە گۈلىدەك ساپسېرىق، تەرى سۆرۈن، ئەسەبىي، ئەلپازى يامان ئۆگەي ئانام ئاينىسانى ئويلىسام ئىختىيارسىز تىترەپ كېتىمەن.

دادام ئاينىسانىڭ مىجەزىنى بىلگەچكىمۇ، مەن بەش —

ئالتە ياشلارغا كىرگۈچىلىك ئۇ مېنى مەكتەپكە بىللە ئېلىپ كېتەتتى. مەن بەزىدە دادامنىڭ پېشىنى ئېرغىتىپ، خورسىنغان ھالدا پىچىرلاپ: «ھەي... تۇغماس ئايال بالا خالىمايدىكەن - دە» دېگىنىنى ئاڭلاپ قالاتتىم، لېكىن دادام ماڭا قەۋەتلا ئامراق ئىدى. مەكتەپتىن كېلىپلا، مېنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئەركىلەتەتتى، سۆيەتتى، ئويۇنچۇقلارنى ياساپ بېرەتتى. مەن بىر كۈنى كەچكىچە ئاينىسانىڭ چىمداش، تۇكۇرۇش، دۇمبا - دەشنەملىرى بىلەن ئۆينىڭ پۈتۈن ئۇششاق ئىشلىرىنى بىللە كۆتۈرۈپ، ھېچ ھالىم قالمايتتى، لېكىن دادام كەلگەن ھامان خۇددى ھاردۇقۇم چىققاندەك يېنىكلەپ قالاتتىم.

ئاينىسا بەزىدە بىر نەچچە تال سىمنى قىزىق قوقاسقا كۆمۈپ قويۇپ، ئەينەك ئالدىدا ماڭلاي ۋە چوقا چاچلىرىنى بۇدۇرە قىلاتتى. بىر كۈنى ھويلىنى سۈپۈرۈۋاتاتتىم، تۇيۇقسىزلا ۋارقىراپ قالدى:

— ھوي پاسكىنا، سىمنى ئەكىرىپ بەرگىن.

مەن ئوتتىن ئۇچى چىقىپ تۇرغان سىمنى ئېلىپ ئەكىردىم. ئاينىسا مېنىڭ چىرايىمغا بىر ھازا قارىغاندىن كېيىن قولۇمدىن سىمنى سىلكىپ تارتىۋېلىپ «چىق» دېدى. مەن تاشقىرىقى ئۆيگە چىقا - چىقمايلا ئۇنىڭ «سەت قاسماقنىڭ چىرايى قۇيۇپ قويغاندەكلا ئانىسى ئالۋاستىغا ئوخشايدۇ» دېگەن گېپىنى ئاڭلاپ قالدىم.

ئاينىسا مېنى بارغانسېرى خارلاپ، قورسىقىمدىن قىسىشقا باشلىدى، دادام خىزمەتكە مېڭىش ئالدىدا، ئۇنىڭ بىلەن تاماق يەۋالسام، تا دادام كەچتە قايتىپ كەلگۈچە ئۇنىڭ يولىغا قاراپ كۆزلىرىم تېشىلگۈدەك بولاتتى.

كېيىنچە مەن دادامنىڭ ئەركىلىتىشلىرىدىن قاچىدىغان بولدۇم. چۈنكى، دادام ماڭا بىرەر - ئىككى ئېغىز ياخشى گەپ قىلىپ، كۆڭلۈمنى كۆتۈرۈپ قويغان كۈنى، ئاينىسا بىر ئىشنى

باھانە قىلىپ ئايىمايلا ئۇراتتى ۋە قولىقىمدىن تۇتۇۋېلىپ تەھدىت
سالاتتى . شۇڭا ، پات ـ پاتلا يۈزۈمدە تاياق زەربىدىن زىدىلەر
پەيدا بولىدىغان بولدى .

— يۈزۈڭگە نېمە بولدى قىزىم ، — دېدى بىر كۈنى دادام
چېچىمنى سىلاپ .

— يىقىلىپ چۈشتۇم... — مەن ئېتىلىپ كەتكىلى تاس
قالدىم ۋە تالاغا چىقىپ ، بولدى دېگۈچە يىغلىۋالدىم . مەن ھەر
قاچان «ئوتتۇن تەگدى» ، «پۈتلىشىپ كەتتىم» دەپ يالغان ئېيى-
تاتتىم . بۇنداق قىلغىنىم يەنىلا بىچارە ، تەڭلىكتە قالغان دادام-
نى ئاياش ئىدى . چۈنكى ، ئاپىسانىڭ دادامنىڭ يانچىسىغا ئېسى-
لىپ ، يۈزلىرىنى يارا قىلىۋېتىشى ۋە ھويلىغا چىقىپ بار ئاۋازى
بىلەن ۋارقىراپ ئادەم يىغىپ جېدەل چىقىرىشى ، ھەتتا كوچىغا
چىقىپ ، نومۇس قىلماي دادام ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشى ئا-
دەتتىكى ئىش ئىدى ! ئاپىسا ، ئادەم قانچە توپلاشقانسېرى جانلى-
نىپ ، ئەسەبىيلىكى تۇتۇپ ، بېشىنى سىلكىپ ، قوللىرىنى
شىلتىپ ،قاش ـ كۆزلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ ، كىشىلەرنى ئۆ-
زىنىڭ يالغان ھەقىقىتىگە ئىشەندۈرۈشنى بىلەتتى . كۆزىدىن بىر
تامچە ياش چىقارماي ۋارقىراپ يىغلىغىلى تۇرسا ، مەھەللىنىڭ
ئىتلىرىمۇ قاۋاپ كېتەتتى . لېكىن ، دادام نومۇستىن يېرىلغۇ-
دەك بولۇپ ، بېشىنى چاڭگاللىغىنىچە ئۆيدىن چىقماي ئولتۇرات-
تى . مانا شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆگەيلىكتە ئۆتكەن تۇرمۇش ، مېنى
كىچىك تۇرۇپلا بەكمۇ ئېھتىياتچانلىققا ئۆگەتكەندى .

ئاپىسا دادامنىڭ ماڭا بولغان ئاتىلىق مېھرىنى ئۈچۈرۈش
ئۈچۈن بولسا كېرەك ، ھەر كۈنى دېگۈدەكلا مېنى دادامغا يامان
كۆرسىتىپ : «ئۆيدە بىر نەرسە تۇرمايدىغان بولدى ، قەندەلدە
قەنت يوق ، تەخسىلەردىكى ئاتلىق ـ تۇرۇم نەرسىلەرنى قۇرۇت-
ۋەتتى . مېھمان ـ يوچۇن كەلسە نېمە قويىمەن؟» دەپ ، ئانىسى-
نىڭ ئۆيىگە توشىغان نەرسىلەرنى ماڭا دۆڭگەپ ، ئوغرى تۇتۇشقا
باشلىدى .

بىر كۈنى ، «دادامنىڭ تامىقى ئىسسىقراق تۇرسۇن» دەپ
قازاننىڭ ئىچىگە سېلىپ قويماقچى بولۇپ ، ئىشكاپتىن تەخسى-
دىكى لەڭمەننى ئېلىشىم بىلەن تەخسە قولۇمدىن چۈشۈپ كەت-
تى . ئاپىسا مېنى لاخشىگىر بىلەن شۇنداق ئۇردىكى ، ھارغىنى-
لا توختىدى . كەچتە دادام كەلدى ـ دە ، يەردە چېچىلىپ
ياتقان ئاش ۋە تەخسە سۇنۇقلىرىغا قاراپ ھەيران بولغان
ھالدا سورىدى :

— بۇ نېمە ئىش ئاپىسا؟

— ماۋۇ قولى ئەگرى شۇمشىگىزدىن سوراڭ ، — دېدى
ئاپىسا دادامنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن قەستەن تازىلىغىلى قويما-
غان ئاشقا قاراپ ، — «يېتىمنىڭ قارنى يەتتە» دېسە نېمە دېگى-
نىكىن دەيتتىم ، مانا ئەمدى ئوغرىلاپ يېمىگەن سىزنىڭ ئېشى-
ڭىز قاپتىكەن ، زادى بۇ ئوغرى مۈشۈكنىڭ دەردىدە يۈرەكلىك-
كىنە بىر نەرسە ساقلىيالمايدىغان بولدۇم .

— خالىنۇر... سەن... — دادام تەڭلىك ئىچىدە ماڭا
قارىدى .

— دادا... مەن... سېنىڭ ئېشىڭنى... ئىسسىق...

— يالغان ئېيتما ! — «چاڭ» قىلغان ئاۋاز بىلەن كۆز
چاناقلىرىمدا يوغان بىر پارچە ئوت ۋال قىلغاندەك بولۇپ كەتتى ـ
دە ، خۇدۇمنى يوقىتىپ قويدۇم .

— نېمانچە باغرى تاش خوتۇنسەن ! مەن كىچىك نارەسىدى-
نى قانداق ئۇرۇشنى بىر ئۆگىنەي ، ھە... مانا ساڭا... —
دادامنىڭ غەزەپلىك ئاۋازىنى ئاڭلاپ كۆزۈمنى ئاچتىم . ئاپىسا
ھويلا ئىچىدە تولۇق تاشتەك يۇمىلىنىپ چىرقىرايتتى ، ۋارقى-
رايتتى ، چاچلىرىنى چۇۋۇيتتى ، قاباھەت تىللار بىلەن دادامغا
ئېسىلاتتى . دادامنىڭ ئاق كۆڭلىكىنىڭ يانچىسى يىرتىلىپ ، مەي-
دىسىدە ساڭگىلاپ تۇراتتى .

— ھە ، مېنى بىكارلا ئۇرۇسىنا ، توختا ! ھارامدىن بول-

غان شۈمشكىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى ئىچمىسەم ئاينىسا بولماي كېتەي... مەن سېنى سولىتىۋەتمىسەم، ئاتتۇرۇۋەتمىسەم، قېنى شۇ چاغدا كۆر... — ئاينىسا تۈيۈقسىزلا دادامنىڭ يۈزىگە چاڭگال سالدى.

دادامنىڭ ئۈستىگە يامغۇردەك يېغىۋاتقان تىل - قارغىشلار، ياۋايىلارچە ئېتىلىپ ئېسىلىشلار تۈن يېرىمىغىچە داۋاملاشتى. مەن دادام بىلەن ئاشخانا ئۆيدە يېتىپ قالدىم. دادام نېمە ئۈچۈندۈر، تۈرۈپلا چوڭقۇر ئۇلۇغ كىچىك تىناتتى. مەن بولسام ئەنسىز خىياللار ئىچىدە تۈگۈلۈپ ياتاتتىم.

مېنىڭ ئانام مۇشۇ ئاينىسادىنمۇ يامان ئايالمىكىنە؟ دادامغا ئۇنىڭ قايسىبىر گۇناھلىرى كەچۈرگۈسىز ئېغىر كەلگەندۇ؟ قوشنىلارنىڭ دەپ بېرىشىگە قارىغاندا، مېنىڭ ئانام قول ئىشلىرىغا ماھىر، دوپپىچى، مۇلايىم ئايال ئىكەن. ئۇ دادامغا قاش كۆتۈرۈپ قارىمايدىكەن ھەم «سىلى، ئۆزلىرى» بىلەن دادامنى مېھماندەك ئىززەت - ھۆرمىتىنى قىلىپ كۈتىدىكەن... مەن: «ئەگەر دادام، ئانامدىن ئايرىلىپ كەتمىگەن بولسا بۇنداق يېتىمچىلىك، ئۆگەي دەردىنى تارتمايتتىم. كىچىك تۇرۇپلا ئاينىسانىڭ تىل - تايىقى بىلەن ئېزىلىپ كەتمەستىم» دەپ ئېغىر ئويلارغا چۆمگىنىمدە، ئاينىساغا بولغان چەكسىز ئۆچمەنلىكىم ۋۇجۇدۇمدا ئوت بولۇپ ياناتتى. لېكىن، مەندەك يېتىم قىزنىڭ بۇنىڭغا نېمە ئامالى بار!

— ئۇھ... — دادام تورۇسقا قارىغىنىچە پىچىرلاشقا باشلىدى، — گۆھەرنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنىكەنمەن! — دادامنىڭ بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ چىققان ئاۋازىدىن ئۇنىڭ يىغلاۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى، — كەچۈر قىزىم، دادىڭ ساڭا يۈز كېلەلمەيدۇ. سەن... سەن ئۆتچىقمىغان بىلەن، مەن سېنىڭ كۆزلىرىڭدىن ھەممىنى چۈشىنىمەن، سېنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرىڭنىڭ قاتىلى مەن بولۇپ قالدىم...

«دادام تۈيۈقسىزلا باشلىرىمنى سىلاپ، ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى...»

خالىدىن ئەپەندىم ئىمتىھان قەغىزىنى پۈتۈنلەي كۆرەلمەي قالدى! چۈنكى ئۇنىڭ كۆزلىرىنى تۇتاش ياش پەردىسى قاپلىۋالغانىدى! ئۇ ئىمتىھان قەغىزىگە يۈزىنى يېقىپ، چوڭقۇر بۇلاقلاردىن ئېتىلىپ چىققان، سۇدەك ياشلىرىنى تۆكۈپ، ئۈستەل ئۈستىدە يېتىپ قالدى. چۈنكى، ئاخىرقى سەھىپىلەر خالىدىننى شايى رومال ئىچىدىكى مۇلايىم دوپپىچى قىز گۈلنۇر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ كەتكەنىدى...

خالىدىن ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، دارىلمۇئەللىمىنگە كەلگەن يىللىرى ئىدى. بىر كۈنى ئۇ بازار ئارىلاپ يۈرۈپ، بىر دوپپىچى قىزنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ قىز شايى رومال بىلەن يۈزىنى يېرىم يۆگىۋالغان بولۇپ، قولىدا ئىنتايىن نەپىس تىكىلگەن بىر دوپپىنى تۇتۇپ تۇراتتى. خالىدىن دوپپىغا قارىغاندا، تولىراق ئۇ قىزنىڭ قوڭۇر ئەمما مەخمەلدەك تىنىق، ئويچان كۆزلىرىگە، قومۇش قەلەمدە تارتقاندەك ئىلىپتەك قاشلىرىغا مەھلىيا بولۇپ قالدى

— بۇ دوپپىنى سىز تىكتىڭىزما؟

— خوش...

— پاھ، قوللىرىڭىزنى ئىسرىقداپ تۇرسىڭىز بولغۇدەك

— رەھمەت ماختىغانلىرىغا...

خالىدىن ئاتا - ئانىسى، قېرىنداشلىرى يوق، يەككە - يېگانە ئادەم تۇرۇپ، دوپپىنى قىزنىڭ دېگىنىگە ئېلىپ كەتتى، لېكىن ئۇ ئەتىسىلا خۇددى شامال ئۇچۇرغان پەيدەك تۈيۈقسىز دوپپىچى قىزنىڭ يېنىغا يەنە پەيدا بولۇپ قالدى.

— قاراڭ، — دېدى ئۇ قىزىرىپ ۋە دۇدۇقلاپ، — تۈنۈگۈنكى دوپپىنى كىچىك سىڭلىمغا كىيگۈزۈپ قويسام، چوڭى تالىشىپ قالدى، — خالىدىن قانچە ھەرىكەت قىلىپمۇ قىز-

نىڭ يۈزىنى تولۇق كۆرەلمىدى .

— مانا بۇنى كۆرسىلە ، — دوپپىچى قىز تونۇگۈنكى دوپپىدىن چىرايلىق بىرنى ئېلىپ بەردى . شۇ ئەسنادا قاياقتىندۇر كەلگەن شوخ شامال قىزنىڭ شايى رومىلىنى ئۇچۇرۇپ چۈشۈرۈۋەتتى قىزنىڭ ئايجامالىدىن مەست بولغان خالىدىن ئۆزىنى يوقاتقان هالدا تىكىلىپ قالدى...

بۇرنى سۈزۈك ۋە ئېقىپ چۈشكەندەك ، گويا ئانىسى سۈت ئورنىغا ئانار شەربىتى ئىچكۈزگەندەك مەڭزى قىپقىزىل ، لەۋلىرىدىن قان تېمىپ تۇرغان بۇ قىز ، شەلپەردەك قىزىرىپ ، خېرىدارغا ئېھتىرام بىلەن تەبەسسۇم قىلىپ تۇراتتى .

— سىڭلىم ، ئىسمىڭىز ؟

— گۈلنۇر !

خالىدىن شۇ كۈنى كەچكىچە دالدا بىر يەردە گۈلنۇرنى كۈزەتتى . قىز كەچتە يانغاندا ئارقىسىدىن مېڭىپ ئۆيىنى كۆرۈۋالدى ۋە ئەتىسى ئەتىگەندىلا قىزنىڭ ئىشىكى ئالدىدا ئايلاندى . ئۇ ئۆيگە كىرىشكە جۈرئەت قىلالمايتتى .

خۇددى ئىش ئوڭىغا تارتسا ، ئۇستام ئۆزى يېتىپ كەلگەندەك ، ئورۇقىنا بىر ئايال بىر چېلەك سۈنى كۆتۈرۈپ ، ئىككى قەدەمدە بىر قويۇپ هاسىراپ كېلەتتى . خالىدىن سىنىغۇچى كۆزلىرى بىلەن بۇ ئايالنىڭ مۇشۇ قورۇغا قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى پەملىدى ـ دە ، يۈگۈرۈپ بېرىپ مومايىنىڭ قولىدىن چېلەكنى ئالدى :

— ئەكەلسىلە چولڭ ئانا ، مەن كۆتۈرەي ، قايسى هويلىغا كىرىدىلا ؟

— رەھمەت بالام ، ئاشۇ ئۆۋەۋلدىكى ، — دېدى ئايال هاسىراپ ، — كۈندە قىزىم ئەكېلەتتى ، بۈگۈن تۈنۈنى تاڭغا ئۇلاپ بازارلىق دوپپا تەييارلاۋاتىدۇ . شۇڭا ، ئۆزۈم چىقىشىم .

خالىدىن سۈنى كۆتۈرۈپ ، دېرىزە ئالدىدىن ئۆتكەندە گۈل-

نۇرنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . ئىشىكتىن كەپتەردەك قانات قېقىپ چىققان گۈلنۇر خالىدىنغا قاراپ ، خۇددى لالەرەڭ ئەتلەس كۆڭلىكىدەك قىزىرىپ كەتتى .

— هارمىغايلا... — گۈلنۇر «لاپ» قىلىپ «كۆز سالدىمى» قىلغاندىن كېيىن هەيرانلىق ئىلكىدە قالغان ئانىسىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى :

— ئانا ، ئاخشام مەن ساڭا گېپىنى قىلىپ بەرگەن كىشى مۇشۇ ، ئېسىڭىزدە بارمۇ ؟

— ئېسىمدە ، ئېسىمدە ، — دېدى موماي خالىدىنغا سۆيۈنۈپ قاراپ ، — ئەلۋەتتە مال تونۇيدىغان ئادەم باشقىدە ، باھاسىغا يېتىپ ئالىدۇ .

گۈلنۇر ، ئانىسى ئۆيگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن «خوش ، يەنە كېلىپ قاپسىز ؟» دېگەندەك نەزەر بىلەن خالىدىننىڭ خىجالەتچىلىك ئورنىۋالغان چىرايىغا قاراپ ، ئىللىققىنە كۈلۈپ قويدى . هودۇقۇپ قالغان خالىدىن نېمە دېيىشنى بىلمەيتتى .

— مەن... مەن... ھە ، ھېلىقى دوپپىنى... دوپپىڭىز...

گۈلنۇر كۈلۈۋەتتى . ئۇنىڭ خۇددى تاڭ سەھەردە ھۆپپىدە ئېچىلغان ، بەرگىلىرىدە شەبنەم تامچىلىرى تىترەپ تۇرغان قىزىلگۈل غۇنچىسىدەك لەۋلىرى خالىدىننى شەيدا قىلىۋالدى !

خەيرىيەت ، خالىدىنغا مومايىنىڭمۇ مېھرى چۈشۈپ قالدى . خالىدىنمۇ كۈندە دېگۈدەكلا مومايىنى يوقلايدىغان بولدى . موماي بەزىدە قىزىغا : «ماڭ قىزىم ، خالىدىن ئاكاڭنى چاقىرىپ كەل ، لەڭمەنگە ئامراق ئىدى» دەيدىغان بولدى .

گۈللەر بەس ـ بەس بىلەن ئېچىلىپ ، خۇش پۇراقلىرى بىلەن تەبىئەتنى مەست قىلغان شېرىن ۋە چىرايلىق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، خالىدىن بىلەن گۈلنۇر يۇرۇڭقاش بويلىرىنى ئايلىنىپ سەيلە قىلىشتى . گۈلنۇر خالىدىننىڭ هېچ نەرسىسى يوق ، يېتىم ئوغۇل ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ هەيران بولۇپ سورىدى :

— ئەمىسە، دوپپىلارنى نېمە قىلدىڭلا؟

— ئۇ دوپپىلار، — خالىدىن چەكسىز مېھىر - مۇھەببەت بىلەن قىزنىڭ كۆزىگە قارىدى، — سىزنىڭ ماڭا قالدۇرغان يالدامىڭىز ۋە ئۇ ماڭا بەزى نەرسىلەرنى ھەمراھ قىلدۇ...

— نېمىنى؟ — قىز بېشىنى بىر چىرايلىق ئېگىپ، خۇمار كۆزلىرى بىلەن خالىدىنغا قارىدى.

— سىزنىڭ مەجنۇنتال نوتىسىدەك نازۇك سىيمايىڭىز، گۈل - چېچەكلەر تۆكۈلۈپ تۇرغان ماھىر قوللىرىڭىزنى... — خالىدىن كۆك ئاسماندا مۇئەللەق ئېسىلىپ تۇرغان ئاق بۇلۇتلارغا قارىغىنىچە ھاياجان بىلەن كۆڭلىدىكىنى ئېيتىۋەتتى، — گۈلنۇر، سىزنى كۆرگەندىن بېرى ئۇيقۇم بۇزۇلدى... ئىشتىھايىم تۇتۇلدى... چاقنىغان گۈلنىڭ نۇرى ئەقلىمنى ئالدى...

— زاڭلىق قىلمىسىلا... — گۈلنۇر ئۇيالغىنىدىن يۈزلىرىنى توستى، — خالىدىن ئەپەندىم... بۇ... بۇ راستمۇ؟

— گۈلنۇر، گۈلنۇر! — دېدى خالىدىن، — يۈرۈڭقاشنىڭ سۇلىرى سىزگە بولغان مېھىر - مۇھەببىتىمگە شاھىت بولسۇن! ئەنە ئۇ ئاقۋاش تاغلار دىلىمنىڭ پاكلىقىغا گۇۋاھ بولسۇن!

— بولدى... بولدى... سۆزلىمىسىلە، — دېدى گۈلنۇر كۆڭلىنى ساراسىمىگە سېلىۋاتقان تۇيغۇلىرىنى باسالماي، — مەن... ئۇنداق ئۇلۇغ سۆزلەرنى قىلالمايمەن... مەن قارا تۇرۇك قىزمەن. ئۆزلىرى ئىلىم ئەھلى. كېيىنچە... كېيىنچە... بەراۋلار ئالدىدا خار بولۇپ قېلىشىمنى ئويلىسامىلا... — گۈلنۇر يىغلىۋەتتى...— مەن... مەن سىلىدىن ئۆتۈنۈپ قالاي، كېيىنچە ۋاپاسىزلىق دەشتلىرىدە ياش ئۆمرۈم غازاڭ بولمىسۇن!

— ئىشىنىڭ گۈلنۇر، ئەگەر مەن ۋاپاسىزلىق قىلسام، — خالىدىن دەريا ساھىللىرىنى كۆرسەتتى، — مانا مۇشۇ ئانا دەريا تاشلىرى نەپرەت ئوقى بولۇپ بېشىمغا ياغسۇن!

— ئاھ خالىدىن، ئەمدىلا ئۇن يەتتە ياشقا كىردىم... نېمە ئۈچۈندۇر، ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن، مەن سىلىنى... — قىز قىزاردى، — لېكىن مېنىڭ سىلىگە بېرىدىغان گۆھەردەك ساپ، ئەنقاردەك يوشۇرۇن ۋە ياخشى كۆڭلۈمدىن باشقا ھېچ نەرسەم يوق... — گۈلنۇر كۆزىدىكى لەئەل - ياقۇتتەك تۆكۈلۈۋاتقان ياشلارنى گۇۋاھ قىلىپ، پىچىرلاپقىنە خالىدىننىڭ كۆكسىگە باش قويدى، — سىلىگە ۋاپاسىزلىق قىلسام چىراغ باغرىمدا كۆيسۇن!

ئۇلار، دەريا بويىدىكى مەجنۇنتاللارنى ئارىلاپ، سۇ كېچىپ سۇ چېچىپ ئويناشتى. خالىدىن چوڭلۇقى بادەمدەك، توق ھال رەڭدە جۇلالىنىپ تۇرىدىغان قاشتېشى تېپىۋالدى. گۈلنۇر تاراشنى قولىغا ئېلىپ خۇشاللىقىدا كىچىك لەۋلىرىگە باستى.

— نېمىدېگەن چىرايلىق تاش، قېنى ئىككىمىز بۇ تاشقا تەڭ قارايلى. بىزنىڭ ۋاپادارلىقىمىز بۇ خىسلەتلىك تاش ئىچىدە پاك ساقلانسۇن!

خالىدىن قاشتېشىنى زەرگەرگە ئاپىرىپ، ئۇنىڭ چۆرىسىگە ئالتۇندىن گۈللۈك زىغزىغ قويدۇرۇپ ۋە ئالتۇن زەنجىر بېكىتىپ، گۈلنۇرنىڭ بويىنىغا ئېسىپ قويدى.

خالىدىن گۈلنۇر بىلەن توي قىلىپ ئىككى يىلغىچە خۇددى ئاشىق - مەشۇقتەك، بىر - بىرىگە قانماي ئىناق ئۆتۈشتى.

خالىدىن گۈلنۇرنى توي - تۆكۈن، كۆڭۈل ئېچىش، تاماشىلارغا باشلاپ باراتتى. ئۇ پەردە خالىدىن تانسا ئوينايتتى. لېكىن، گۈلنۇرغا «ئۆگىنىپ قويمەن» دېسىمۇ ئۇ زادىلا ئۇنىمايتتى.

— خالىمايمەن... زادى خالىمايمەن... ئۆزلىرى... ئۆزلىرى... ئوينىسىلا...

گۈلنۇر كېيىنچە بۇنداق يەرلەرگە بارمايدىغان بولدى. ئەمما خالىدىننى توسمىدى. يەنە بۇرۇنقىدەكلا ئۆي ئىشى: خالد-

دىننى كۈتۈش، كىر يۇيۇش، ئاش - تاماق ئېتىش بىلەن ئۆتتى.

گۈلنۇر ياندۇرقى يىلى خالىدىنغا بىر قىز تۇغۇپ بەردى.

— خالىدىن، — دېدى تۇغۇتلۇق ياتقان گۈلنۇر خالىدىننىڭ بويىنىدىكى خالىنى سىلاپ، — قىزىمىز سىلىڭگە ئوخشاش خاللىق تۇغۇلدى. ئىسمىنى...

— مېنىڭچە، — دېدى خالىدىن ئويلىنىپ، — «خالىدىن»، «گۈلنۇر» ئىككى ئىسمنىڭ بىرلەشمىسى — «خالنۇر» بولسا قانداق؟

خالنۇر بىر ياشقا كىرگەندە مومىسى ئۆلۈپ كەتتى. ئەمدى گۈلنۇرنىڭ كۈندىلىك ئىشى خالىدىننى كۈتۈش بىلەن ئوماق قىزىنى بېقىش بولۇپ قالدى.

لېكىن، بۇ كۈنلەردە، خالىدىن ئويۇن - تاماشىدىن قالمىدى. بىر كۈنى تانسىدا، ئۇ سېرىق چاچلىرىنى بۇدۇر قىلغان، گۆپۈلدەپ ئەتىر پۇراپ تۇرغان بىر قىز بىلەن تانسا ئوينىدى.

— ئاياليڭىزنى ئېلىپ كەلمەپسىزغۇ؟ — دېدى قىز تەبەسسۇم بىلەن.

— ئۇ بۇنداق ئىشلارنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ.

— قارىشىمچە، — دېدى سېرىق قىز قاپاقلىرىنى سۈزۈپ، — ئاياليڭىز مەدەنىيەتنى سۆيمەيدىغان نادان بولسا كېرەك، كۆڭلىڭىزگە كەلمىسۇن، بۇ مېنىڭ پەرىزىم. بۇنداق ئائىلە بەكمۇ كۆڭۈلسىز بولارمىكىن دەيمەن.

خالىدىن بىر پەس نېمىدۇر ئويلانغاندەك قىلدى ۋە سورىدى:

— ئىسمىڭىز نېمە؟

— ئاينىسا، ئۆزۈم ئوقۇتقۇچى...

خالىدىن شۇنىڭدىن باشلاپ، تانسىدا ۋە كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدا بۇ قىز بىلەن ئۇچرىشىپ تۇردى. ئۇلار ھەر قېتىم كۆرۈشكەندە، شېرىن سۆھبەتلەردە بولاتتى. بولۇپمۇ قىزنىڭ

گېپى تۈگىمەيتتى. ئۇلار ئاخىرىدا ھەتتا «بۇ شەنبىنى نەدە ئۆتكۈزىمىز» دېيىشكۈچە يەتتى.

ئاينىسا خالىدىن بىلەن ئۇچرىشىش مىنۇتلىرىنى خۇددى ھېيت - بايراملارنى قارشى ئالغاندەك، ئەڭ ئېسىل كىيىملىرىنى خىللاپ كىيىپ كۈتۈۋالاتتى. ئۇ بۇنداق چاغلاردا ئەينەك ئالدىدا ۋاقىتنىڭ قانچىلىك ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئۆزىمۇ سەزمەيتتى.

ئۇ تۇزدەك ياسىنىپ، ۋەدىلەشكەن يەرگە كېتىۋېتىپ، يەرلىك گېزىت - ژۇرناللاردا ئانچە - مۇنچە ئەدەبىي ئەسەرلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىغان خالىدىننىڭ كەلگۈسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ شېرىن خىياللارغا چۆمەتتى: «خالىدىننىڭ شائىر بولۇشىدا گەپ يوق! ئۇ چاغدا، ئۇنىڭ شۆھرىتى ئېگىزدىن - ئېگىزگە كۆچۈپ يۈرىدۇ. توي - تۆكۈن، ئولتۇرۇشلاردا ئۇنىڭغا ئىززەت - ھۆرمەت دېگەن يامغۇردەك يېغىپلا كېتىدۇ. ئەلۋەتتە. ئالتۇنغا يېقىن يۈرسەڭ چېقى يۇققاندەك، مەنمۇ چەتتە قالمايمەن - دە! ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايدىغان نى - نى گۈزەللەر خالىدىنغا ھەۋەس بىلەن باقسا، ماڭا ھەسەت كۆزلىرىنى تىكىدۇ. مەنچۇ؟ ئۇلارنىڭ ئالدىدىن گىدىيىپ ئۆتۈپ كېتىمەن...»

يېقىندا ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى ئورۇندىغان بىر كومېدىيە ئېسىگە كەلگەن ئاينىسا «پوسۇققىنە» كۈلۈۋەتتى. شۇ كۈنى تاماشىبىنلار كومېدىيىنى كۆرۈپ ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك بولدى. ھەتتا بەزىلىرى ئالدىدىكى ئورۇندۇق يۆلەنچۈكىگە ئۇسۇۋەتتى... ئويۇن ئاخىرىدا كۆپچىلىك ئاپتورنىڭ سەھنىگە چىقىشىنى قايتا - قايتا تەلەپ قىلىشتى. خالىدىن سەھنىگە چىققاندا، قىزغىن ئالقىشلار ئۇزاققىچە داۋاملاشتى.

ئاينىسا ھاياتىدا نۇرغۇن يىگىتلەر بىلەن يۈردى. بەزى يىگىتلەر ئاينىسانى «يولىڭىز بولسۇن» دېيىشتى، بەزىلىرىنى

بولسا ئۇزى تاشلىۋەتتى ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ماڭاشى بولغان بىلەن
نام - شۆھرىتى يوق كىشىلەر ئىدى . شۇڭا ، ئۇ يىگىرمە تۆت
ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، كۆڭۈلدىكىدەك جۈپ تاپالماي يۈرەتتى.

— ئەر - ئايالنىڭ كەسپى ئوخشىسا نېمىدېگەن ياخشى -
ھە؟ — دېدى بىر كۈنى ئاينىسا باغچە ئورۇندۇقىدا ئولتۇرۇپ ، —
بىر - بىرىگە ياردەم بېرىپ ، تەڭ ئۆگەنسە ، تەڭ ئالغا باسسا
بۇ ئەڭ مەنىلىك تۇرمۇش بولمامدۇ؟

كېيىنچە ، بۇ سۆزلەر ئۆي ئىچىدە خالىدىننىڭ سۆزلىرى
بولۇپ قالدى .

— ھەي... غايە ، ئارزۇ ، مەدەنىيەت ، تۇرمۇش كۆز قارد-
شىڭ ئوخشىمىسىمۇ بىركۆڭۈلسىزلىكتە... — دەيتتى ئۇ ئەم-
دىلا بىخ ئۇرۇۋاتقان سوغۇقچىلىق شۇمبۇيىسىغا سۇ باشلىغاند-
دەك .

خالىدىننىڭ ئاينىسا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قويۇقلاشقاند-
سېرى ، ئۇ گۈلنۇرنى خارلايدىغان بولۇپ قالدى . ھەتتا ئۇ
گۈلنۇرنى يۈزىدىن - يۈزىگىلا «مەدەنىيەتسىز» ، «كالۋا» دەپ
تىللايدىغان بولدى .

خالىنۇر ئۇچ ياشقا قەدەم قويغاندا ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى
قارلىغاچ چاڭگىسىدەك چۇۋۇلۇپ كەتتى .

ئانىسىدىن ، تاتلىق قىزىدىن ، ياخشى كۆرگەن ئېرىدىن
ئايرىلغان گۈلنۇر بىر كۆزىدىن ياش ، بىر كۆزىدىن قان ئاققان
ھالدا ئارقىسىغا قارا - قارا يۇرتىنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى .

خالىدىن گۈلنۇردىن ئاجرىشىپ يېرىم يىلمۇ ئۆتمەي ئايند-
ساغا ئۆيلەندى . ئاينىسا ئويۇن - تاماشىنىڭ چەۋەندازى بولۇپ ،
خىزمەتكە كەلگەندە بېشى ئاغرىيتتى . ھەتتا بىر قېتىم مەكتەپ
مۇدىرى خالىدىننى چاقىرىپ ، مەكتەپنىڭ يىللىق خۇلاسىسىنى
كۆرسەتتى :

— مانا ، ئايالىڭىز تۇتقان سىنىپنىڭ ھالى . ئوقۇغۇچد-

لارنىڭ كېلىش ، كۆچۈش ۋە سۈپەت نىسبەتلىرىگە قاراڭ . بۇ
سىنىپنىڭ پەۋقۇلئاددە تۆۋەن نىسبىتى ئارقىلىق بۇ قېتىم
شەھەر بويىچە سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا ھەممىنى ئارقىسىدىن
قوغلاپ ماڭدۇق . باشلانغۇچ مەكتەپ باللارنىڭ ئاساسىنى ئوبد-
دان تۇرغۇزمىسا ، ئوتتۇرا مەكتەپتىكىلەر بىزنى «نان قېپى»
دېمەمدۇ؟

خالىدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئىنتايىن خىجالەت بولدى .
ئۇ قايتىپ كېلىپ ئاينىسا بىلەن سۆزلەشتى . مانا شۇ چاغدىلا
ئاينىسانىڭ مۇڭگۈزى رەسمىي ئاشكارا بولدى .

— ئىشلىمەيمەنغۇ قانداق قىلىسەن؟ ئەرگە نېمىدەپ تېگد-
دۇ؟ ياخشى يېيىش ، ئېسىل كىيىش ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟ خوراز
چىغىدا دان تېپىپ بېرەلىگۈچىلىكىنى چاغلاپ ، مېكىيانتى ئار-
قىسىغا ئەگەشتۇرىدۇ .

ئاينىسا ئۆزلۈكىدىن خىزمەتتىن چېكىنىپ ، بىكار بولۇپ
قالغاندىن كېيىن خالىنۇرنى ئېغىر ئىش ، تىل - ھاقارەت ،
تاياق بىلەن تېخىمۇ قاتتىق ئازابلاشقا باشلىغانىدى .

ئاينىسانىڭ خالىنۇرنى «ئاش ئوغرىلىدى» دېگەن باھانىدا
لاخشىگىر بىلەن ئۇرۇۋش ۋەقەسى بولغان كېچىسى ، خالىدىن تاڭ
ئاتقۇچە ئۇخلىيالمىدى . ئۇ ھەقىقەتەن ، گۈلنۇرغا بولغان مۇھەب-
بىتىنىڭ نېمە ئۈچۈن تالى - مەجنۇن پوتلىسىدەك توزۇپ
كەتكەنلىكىنى ئېچىنىش بىلەن ئويلايتتى .

دەرۋەقە ، خالىدىن گۈلنۇرنىڭ سىرتقى گۈزەللىكىگە ۋە ناز -
كەرەشمىسىگە ئاشىق بولۇپ ، ئۇنى چىن دىلىدىن ياخشى كۆرمەپ-
تىكەن... مانا ئەمدىچۇ؟ ئاينىسا ئۇنىڭغا ئوبدانلا «ساۋاق» بې-
رىپ ، تۇرمۇش ئۆز غەلۋىرىدە راسا تاسقىغاندىن كېيىن گۈلنۇر-
نىڭ قەدرىگە يېتىپ ، چىن دىلىدىن ياخشى كۆرمەكتە ئىدى!
لېكىن ئۇ قىزىنىڭ جاراھەتلىرىنى سىلاۋېتىپ ، گۈلنۇردىن
مىڭ مىراتىم كەچۈرۈم سوراۋاتقىنىدا ، گۈلنۇر يوق ئىدى...

…

خالىدىن ئەپەندىم، ئۇزۇن يىللار سەرسان بولۇپ ئىزدىگەن قىزىنىڭ هايات ئىكەنلىكىنى ۋە ئۆزىگە يېقىنلا بىر يەردە تۇرىندىغانلىقىنى ئويلاپ يەتكەندە، هاياجان ۋە شادلىقتا قىزىنىڭ ئىمتىهان قەغىزىنىڭ داۋامىغا كۆز يۈگۈرتتى:

«دادامنىڭ قەلبى مەن كۆرۈۋاتقان خورلۇقلاردىن ئۆرتەنىپ، كۈندىن - كۈنگە، يوشۇرۇن بىر ئازاب ئىچىدە يېنىۋاتقانلىقى ئۇنىڭ چىرايىدىن چىقىپ تۇراتتى. ئاخىر سەۋر - تاقىتى تولغان دادام، ئايىنساغا ئاجرىشىپ كېتىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

— نېمە؟ — قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ئايىنسا، — ئۇخلاپ چۈشۈڭ، مەن سېنى پۇتۇمغا يۆگەپ پايتىما قىلىپ سىپىتتىۋېتىپ، ئاندىن كېيىن هېساب - كىتاب قىلىشىمىز، — دېدى ئايىنسا ئاغزىنى پۈرۈپ، — مەكتىپىڭدە جىنايىتىڭدىن هېساب بېرەلمەي، بۇرنۇڭ كېپىشتەك بولدى. يەنە تېخى ئاجرىشىشنىڭ كويىدا بولامسەن؟ ماقۇل، جېنىڭ بەك ئالدىراپ قالغان بولسا مەن سېنى بىكارلاپ قوياي…

دادام ئايىنسا ئېيتقاندەك، سەھنىدە قويۇلغان درامىسى ۋە گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان بىر قىسىم شېئىر - ماقالىلىرى ئۈستىدىن هېساب بېرىۋاتاتتى.

ئايىنسا شۇ كۈنىلا دارىلمۇئەللىمىندىن تۆت كىشى باشلاپ كەلدى. ئۇ دادامنىڭ كۆزىچە، يوتقان - كۆرپىلەرنى چۇۋۇپ، ياستۇقلارنى ئېتىپ، ساندۇقلارنى گۇپۇلدىتىپ ئېچىپ، ئىشكاپ ۋە ئىتاژېركىلارنىڭ قۇلۇپىنى بولقىدا ئۇرۇپ چېقىپ، پۈتۈن كىتابلارنى خۇددى خىش دۆۋىلىگەندەك ئۆي ئوتتۇرىسىغا تاشلىدى ۋە غالجىرلارچە دادامنىڭ ئالدىدىن گىدىيىپ ئۆتۈپ، ئامبار ئۆيگە كىرىپ هەممىنى چاقىردى. ئۇ ئوتتۇن - كۆمۈرلەر-

نى يۆتكەشنى بۇيرۇدى. ئۆي بۇلۇڭى ئېچىلىپ بولغاندىن كېيىن بىر دانە يەشىك ساندۇق چىقتى. ئايىنسا يەشىكنى تەسلىكتە كۆتۈرۈپ، قەهرى بىلەن يەرگە ئۇردى. يەشىك ساندۇق پارە - بولۇش بىلەن، كىتابلار چېچىلىپ تۆكۈلدى…

— مانا، — دېدى ئايىنسا تەنتەنە بىلەن كىتابلارنى كۆرسىتىپ، — بۇ كىشى ئۇنداق ئاددىي كىشى ئەمەس، ئوقۇيدىغانلىرى، ئۆگىنىدىغىنىنىڭ هەممىسى چەت ئەلنىڭ… هەتتا ئەكسىيەتچى يازغۇچى، شائىرلارنىڭ رەسىملىرىنىمۇ ساقلىغان، — ئايىنسا ئۆي ئىچىدە يەنە قۇيۇندەك پىرقىرىغىلى تۇردى

دادامنىڭ پۈتۈن بايلىقى، ئەڭ ئېغىر يىللاردىكى دەهشەتلىك بوران - چاپقۇنلاردىن ئامان - ئېسەن ساقلاپ قالغان كىتابلىرى ئىككى تاغارغا پۇرلاپ تىقىلدى، ئۇلار كىتابلار بىلەن دادامنى بىللە ئېلىپ كېتىشتى. مانا شۇنىڭ بىلەن ئايىنسانىڭ ئالىقىنىدا قالغان مېنىڭ كىچىككىنە هاياتىم، خۇددى ئەينەك ئۈستىدىكى تىترەۋاتقان سىمابتەك بولۇپ قالدى.

مەن دادامنى ئېلىپ كەتكەن كېچىسى مۆل - مۆل يىغلاپ چىقتىم. مەن نېمىشقا يىغلىماي… مەن ئۆزۈمنىڭ قارا بەختىمگە، يېتىملىكىمگە يىغلايمەن! خۇدايىم مېنى نە ئانىدىن، نە ئاتىدىن ئايرىماپتىكەن. مەن ئانىنىڭ مېھرىدىن، ئاتىنىڭ شاپائىتىدىن مەھرۇم بولغان كۆڭلى سۇنۇق بىر بىچارە يېتىممەن.

ئەمدى مېنىڭ چىرايىمغا كۈلكە يات بولۇپ قالدى. دادام مەكتەپتىن كەلگەندىن كېيىن كۆڭلۈم «ۋىل» قىلىپ ئېچىلىپ قالاتتى ۋە كېچىلىرى: «دادا دۈم ياتە، بېلىڭنى تۇتۇپ قوياي، پۇتۇڭ ئاغرىدىمۇ؟» دېگىنىمدە، دادام كۈلۈپ كېتىپ: «بېلىمگە دەسسەپ قوي، ئۆرە تۇرۇپ دەرس ئۆتۈپ بېلىم تېلىپ كەتتى» دەيتتى. مانا ئەمدىچۇ؟ دادامنى يىراق بىر ئەمگەك مەيدانىغا ئېلىپ كەتتى، دەپ ئاڭلايمەن. «بۇنىڭدىن كېيىن يەنە

قانداق قارا كۈنلەر مېنى كۈتىدىغاندۇ» دېسەملا كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق تىقىلاتتى. دادام كېتىپ مېنىڭ ئېتىم «يېتىمەك» بولدى.

— هوي يېتىمەك، ماڭە، ئامبار ئۆيدە يات، بۈگۈن مېھمان كېلىدۇ. كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولما، — دەيتتى ئاينىسا پات-پاتلا. دەرۋەقە بۇ ئۆيدىن كېچىلىرى يات ئادەملەر ئۈزۈلمەيدىغان بولدى... مەن ئۆيدە ئوشۇقچە بىر نەرسە بولۇپ قالدىم.

— هەي شۇم، كېلە مەيەرگە، — دېدى ئاينىسا بىر كۈنى ئەتىگەندە، مەن قورقىنىمدىن ئارانلا ئالدىغا كەلدىم، — كېچىدىن ئامبارنىڭ ئىشىكىنى نېمىشقا ئاچتىڭ؟ ئېيتە!

— سىرتقا چىققان...

— خۇپسەنلىك قىلما، ئۆلتۈرۈۋېتىمەن بىكار، مارىدىڭمۇ، يوق؟

— ياق... مەن...

— ئېيتە، بولمىسا قويۇپ بەرمەيمەن، — ئۇ مېنىڭ مەڭزىمنى ئامبۇردەك چىمداپ تۇتۇۋالدى.

— ياق ھېچ... ھېچ...

— ۋۇ ئۆلۈمدىن ئاشقان شۇم... — ئۇ ئېگىز پاشنىلىق توپلەي بىلەن تېپىۋەتتى-دە، يەنە چېچىمدىن قاماللاپ تۇرغۇزدى، — بۈنىڭدىن كېيىن مېھمان كەلگەندە سايەڭنى كۆرگۈچى بولاي قېنى...

ئۆي ئىچى مېھمان بىلەن تولغان، بەزمە-مەشرەپ تاڭ ئاتقۇچە سوزۇلغان قىش-زېمىستان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئاينىسا مېنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىۋەتتى. مانا بۇ — سەرسانە ھاياتىمنىڭ باشلىنىشى، ئون ياشلىق يېتىمەنىڭ باشپاناھسىز كوچىدا قېلىشى ئىدى.

مەن شۇ كېچىسى، شۇۋۇرغان ھۇۋلىغان كوچىلاردا قار

ئۇچقۇنلىرىغا ھەمراھ بولدۇم. زەھەرلىك سوغۇق ھەرىدەك چېقىۋاتقاندا، تېنەپ-تەمتىرەپ، ئىس چىقىۋاتقان ئۆگزىلەرگە تەلمۈردۈم. تۇيۇقسىزلا خالىدىن دادام كېلىپ، ئىسسىق باغرىغا باسامدىكىن، دەپ ئەتراپىمغا بىسەرەمجان قارىدىم.

شەھەر سىرتىدىكى يارلىقلارنىڭ سۇ كولىۋەتكەن كامارلىرىدا ئۆتكۈزگەن تۈنلىرىمنى زادىلا ئۇنتۇلمايمەن. ئۆزۈم يىغىۋالغان شال پالىڭى، غازاڭلارغا يۆگىنىپ، تىزىمنى قۇچاقلاپ، بىردە پۇتۇمنىڭ ئۇچىنى ئۇۋۇلاپ، بىردە جەينىكىمنى بېقىنىمغا يوشۇرۇپ، بارماقلىرىمنى هورداپ ئۆتكۈزگەن كېچىلەردە ئىسسىق يۆگىنىپ ئۇخلاۋاتقان، ئاتا-ئانىسى بار باللار، بالىسىنىڭ قولىدىن يېتىلەپ ئويىنىتىپ يۈرگەن ئاتا-ئانىلار، «قورساق ئېلىپ بەرگىن» دەپ يىغلايدىغان ئەركە قىزلار كۆز ئالدىمغا كېلەتتى. لېكىن، چوڭلاردىن ئاڭلىۋالغان: «بۇ دۇنيادا رىيازەت چەككەنلەر، ئۇ دۇنيادا راھەت كۆرىدۇ، خۇدادىن نېمىنى تىلىسە شۇنى بېرىدۇ» دېگەن سەۋر-تاقەتكە ئۈندەيدىغان سۆزلەر بىلەن ئۆزۈمنى بەزلەيتتىم. «مەن ئۇ چاغدا، — دەيتتىم قۇلاقلىرىمنى ئۇۋۇلاپ، — خۇدادىن پەقەت بىر يوتقان، بىر كۆرپە سورايمەن! ھەر راست، خۇدا دېگەن مېھرىبان، ئۇ مېنىڭ پۇتۇمنىڭ ئۇششۇپ قالغان بارماقلىرىنى كۆرەر...»

باش ئەتىياز كېلىشى بىلەن، سەرسان بولۇپ باشقا بىر ناھىيە بازىرىغا بېرىپ قالدىم.

مەن ناھىيە بازىرى ئىچىدىكى ھەيۋەتلىك بىر بىنا ئالدىدا ئۇزاققىچە تۇرۇپ قالدىم. بىنانىڭ گۈللۈك دەرۋازىسىدىن توپ-توپ قىزىل گالستۇك تاقىغان باللار خۇشال-خۇرام ناخشا ئېيتىشىپ چىقىشماقتا ئىدى. ئۇلار پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن بولۇپ، ھەر خىل سومكىلارنى تۇتقان ۋە بويىنغا ئېسىشقان ھالدا نېمىلەرنىدۇر يادلاپ ماڭاتتى. ئۇلارنىڭ چوڭ كىشىلەرگە ئەدەب-ئىكرام بىلەن سالام بېرىشى تولىمۇ زوقۇمنى قوزغىۋەتتى. مەن

ئەيمىنىپكىنە دەرۋازا ئالدىغا كېلىپ ھويلىغا قارىدىم. خۇددى ماڭا ئوخشاش قىزلار كۆزلىرىنى تېڭىپ «مۈشۈك - چاشقان» ئويۇنى ئوينايتتى ۋە توپ ئېتىشىپ قوغلىشاتتى... «توۋا، — دېدىم مەن ئىچىمدە، — ئۇلارنىڭ قورسىقى ئاچمىدىمىكىنە.»

بىردىن - ئىككىدىن ئەتراپىمغا كېلىشكە باشلىغان باللار بىردەمدىلا مېنى يۇمىلاق چەمبەر ئىچىگە ئېلىۋالدى. ئۇلار مېنىڭ سولغۇن چىرايىم، چىگىش ۋە چۇۋۇلغان چاچلىرىمغا قاراپ پىچىرلىشاتتى، بىر - بىرىگە قاراپ قويۇشاتتى.

— چېچىڭىزنى تارىسىڭىز بولمامدۇ؟ — دېدى بىر قىز، قولىدىكى نېنىنى گويا يېگۈسى كەلمىگەندەك ئازراقلا چىشلەپ قويۇپ.

— تارغىقىم يوق...

— دادىڭىز تارغاق ئېلىپ بەرمىدىما؟ — دېدى ئوغۇل بالا ھەيران بولۇپ.

— دادام يوق تۇرسا...

— ئانىڭىزچۇ؟

مەن «يوق» دېگەندەك بېشىمنى ئىرغىتتىم... باللارنىڭ ئىچىدىكى قىزىل گالستۇكلۇق بىر قىز ماڭا سومكىسىدىن بىر توقاچنى ئېلىپ بېرىپ، بېشىدىكى تارغىقىنى چېچىمغا سانجىپ قويۇشى بىلەن باشقا باللارمۇ گۈلە - قاق، جىگدە - ياڭاق، كەمپۈت قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېتەكىمگە تۇشقۇزۇۋەتتى.

— ۋاي بولدى... بولدى ئەمدى... — مەن بۇ سۆزلەرنى قىلىۋاتقىنىمدا كۆز ياشلىرىمنىڭ ئېتەكىمدىكى باللار بەرگەن ئاشۇ نەرسىلەرگە تۆكۈلۈۋاتقانلىقىنى سەزمەيتتىم.

— زەينۇرە خانىم، ماۋۇ قىزنىڭ ھېچنېمىسى يوقكەن، — دېدى بىر ئوغۇل بالا ئەمدىلا يېتىپ كەلگەن بىر ئايالغا. ئۇ ئايال مېنىڭ ئورۇق ھەم كىر، يىرىلىپ كەتكەن قوللىرىمنى تۇتتى.

— مەكتەپتە ئوقۇمامسىز؟

— دەپتىرىم بولمىسا...

باللار «مانا دەپتەر، مانا قېرىنداش» دەپ چۇرقىرىشىپ كېتىشتى.

— دادىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە؟

— خالىدىن!

— نېمە؟ خالىدىن... سىزنىڭچۇ؟

— خالنۇر!

— خالنۇر؟! سىز گۈلنۇرنىڭ قىزى ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئۇ بوينۇمدىكى خالىمنى سىلاپ.

زەينۇرە ئاچام مېنى ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. ئۇ ئەسلىدە دادامنىڭ ساۋاقدىشى بولۇپ، ئانامنىڭ يېقىن دوستى ئىكەن، زەينۇرە ئاچام ئانامنىڭ ھېلىھەم بۇرۇنقى كەسپى بىلەن يالغۇز ياشاۋاتقانلىقىنى، لېكىن مېنى ھازىرغىچە سېغىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. ئەتىسى ئۇ مېنىڭ باشلىرىمنى تاراپ، كىيىملىرىمنى بىر قۇر يېڭىلاپ ئانامنىڭ قېشىغا ئاپاردى.

مەن ئۆزۈمنى، ئۆز ئانامنىڭ ئىسسىق باغرىدا كۆرگۈنۈمدە، گويا ئۇنىڭ ئاق سۈتى تاماقلىرىمدا قايتا لەززەت بەرگەندەك بىر شېرىن تۇيغۇغا چۆمدۈم... ئانىلىق مېھرىدىن ئۇستۇمگە يۈرىكىمگە ئۇنىڭ ياشلىرى بەدەنلىرىمگە قۇيۇۋەت، ھەسرەتلىك كۆلۈۋاتقان شىپا، يېتىملىك يالدامىسى بولغان جاراھەتلىرىمگە مەلھەم بولدى. «جېنىم ئانا» دەپ ئۇنى يېنىش - يېنىشلاپ سۆيگۈنۈمدە، ماڭا ئالەم تارلىق قىلغاندەك بىلىندى.

لېكىن، يەنىلا بىچارە دادامنىڭ خىجالەتچىلىك چىرايى كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى. «ئاھ، ئۆز ئاتا - ئانىسى قولىدا چوڭ بولۇۋاتقان باللار، مېنىڭدەك ئاتا - ئانىنىڭ قەدرىگە يېتەرمۇ؟» دەپ ئويلىدىم.

ھازىر مەن ئوقۇتقۇچۇم زەينۇرە، ئانام گۈلنۇرنىڭ باغرىدا شۇنچە بەختىيارمەن، بوينۇمدا ئانام «داداڭنىڭ يالدامىسى» دەپ

ئېسىپ قويغان قاشتېشى مېدالىئون . مەن ئۇنىڭغا ئوتلۇق مېھرىم بىلەن تويماي – تويماي قارايمەن . بۇ قاشتېشىغا مۇلايىم ، ساددا ، ياخشى كۆرگەن كىشىسگە بەرگەن مېھرى ئەقىدىگە ئايلانغان ھەسرەتلىك مەزلۇمەنىڭ ۋاپادارلىقى ، مېنىڭ ئانامنىڭ ۋاپادارلىقى سىڭگەن...»

...

خالىدىن ئەپەندىم قىزىنىڭ بۇ «ئەسىرى» نى ئوقۇپ بولغۇچە ئىمتىھان قەغىزى پۈتۈنلەي ھۆل بولۇپ كەتتى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يۇمران لەۋلەردىن «شوررىدە» ئېقىپ چۈشكەن قان... سېمونت زاللاردا سوغۇق چىشلەپ ياتقان نارەسىدە ، يار كامارلىرىدا خۇداغا نالە قىلىپ ، ئاچچىق – ئاچچىق ياش تۆكۈۋاتقان يېتىمە... چىرايى سولغۇن ، چاچلىرى چۇۋۇلغان ، يات كىشىلەر ئارىسىدا سەرسان بولۇپ يۈرگەن قىزى ئايان بولدى...

خالىدىن ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتى . ئۇ ئۈستەل ئۈستىدىكى ئىمتىھان قەغىزىگە يۈزلىرىنى يېقىپ ، ئىسسىت ئەيلەپ ، تۈزەتىپ بولالمايدىغان پۇشايمان بىلەن ھۆر – ھۆر يىغلىدى .

— كەچۈر مېنى قىزىم ! ياق سېنىڭ كەچۈرگىنىڭ بىلەنمۇ مەن ئۆزۈمنى كەچۈرەلمەيمەن... مەن ئاناڭغا تاش بېغىرلىق قىلغان ، ۋاپاسىزلىق قىلغان ، سېنىڭ ئۆگەي ئانا تۇپەيلىدىن ئازاب دېڭىزىدا قىينالغان گۈدەك ھاياتىڭغا مەن جىنايەتكار...

※ ※

خالىدىن چىراغلار بىلەن ئايناق يورۇتۇلغان شەھەر كوچىسىدا ناھايىتى تېز كېتىپ باراتتى . خۇددى قامچىلانغان ئاتتەك ، ۋىجدان ئازابىغا قالغان ئۇنىڭ قەلبى ، ئۇنى بىرەر دەقىقە سەۋر قىلىشقا قويمىدى . ئۇ ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپكە بېرىپ ، زەينۇرەنى تاپماقچى . شۇنداق ! گۈلنۇر جاھاننىڭ ئەڭ چېتىدە

بولسىمۇ ئۇ باشلاپ ئاپارسۇن ! خالىدىن ئۆز ۋاپاسىزلىقى ئۈچۈن گۈلنۇردىن ئەپۇ سورايدۇ . «گۈلنۇر سەن مېنى تىللا ، قاتتىقچە تىللا ، جازالىغىن ، ۋاپاسىزلىقىمدىن دەردكە تولغان كۆكسى – قارنىڭنى بوشىتىۋال ، لېكىن مېنى كەچۈر» دەپ ئېيتىدۇ . ئۇ ئەمدى ئۆز ئائىلىسىنىڭ سادىق كىشىسى – ۋاپادار ئەر ، ۋاپادار ئاتا بولماقچى...

يۇلغۇن

— پاھ ، نېمىدېگەن كۆركەم ـ ھە؟ يېشىل قورغاننىڭ ئۆزىغۇ ـ بۇ !

— شۇنداق ، بۇ «پەيزۇل بوزاق» ئورمانلىقى ، — دېدى گۇڭشې پارتكوم شۇجىسى ، ئاپتوبۇس دېرىزىسىنىڭ سىرتىدىكى كەڭ كەتكەن ئورمانلىقنى كۆرسىتىپ ، — بۇنىڭ كۆلىمى «پەيزۇل ئاۋات» ئورمانلىقىدىن كىچىكرەك .

— تېخى «پەيزۇل ئاۋات» دەيمۇ ئورمانلىق بار دەڭ . ئېيتىڭا شۇجى ، نېمە ئۈچۈن بۇ ئورمانلىقلارنىڭ ھەممىسى «پەيزۇل» دەپ ئاتىلىدۇ ؟

— بۇ ئورمانلىقنى ئوتتۇز يىلدىن بېرى گۇڭشېمىزنىڭ پېشقەدەم ئورمانچىسى پەيزۇل ئاكام ئۆز قولى بىلەن ئۆستۈرگەن . ئۇ ھازىرمۇ ھايات . ئاۋات ئورمانلىقىنى كېڭەيتىۋاتىدۇ .

ئاپتوبۇس ئەگرى ـ بۈگرى ئېدىرلىقلاردىن ھالقىپ «پەيزۇل بوزاق» ئورمانلىقىغا يېتىپ كېلىشى بىلەن يول بويى پاراڭلىشىپ كەلگەن كادىرلار ئاپتوبۇس دېرىزىلىرىدىن باشلىرىنى چىقىرىپ ، كۆز ئالدىدا يېيىلىپ ياتقان ئورمانلىققا ھەۋەس بىلەن تويماي قاراشتى ۋە پەيزۇل ئىسىملىك بىر كىشىنى غايىۋانە ماختاشتى .

ۋىلايەت بويىچە ئېچىلغان «ئورمانچىلىق» يىغىنى ئاياغلىشىش بىلەن ، ئورمان كادىرلىرى ۋە تېخنىكلىرىدىن تەركىب تاپقان ئېكسكۇرسىيە ئۆمىكى «ئالتۇنيار» گۇڭشېسىنىڭ بوزاق ئورمانلىقىغا كەلگەندە چۈشتىن ھالقىغانىدى . مەن ئاپتوبۇسنى ئورمان پونكىتى ئالدىدا توختاتتىم .

كادىرلار ماتېرىيال پوپكىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ تەرەپ ـ تەرەپكە تارالغاندىن كېيىن ، مەن ماشىنا كابىنكىسىدىن سومكامنى ئالدىم ـ دە ، يول بويلاپ تاماشا قىلغاچ كەڭ ئوچۇقچىلىققا چىقتىم . شىلدىرلاپ ئېقىۋاتقان ئېرىق بويىدىكى ئوتلاقتا ئولتۇرۇپ ، چەكسىز يېيىلىپ ياتقان قۇم چۆللىرىگە ، قىپقىزىل تاۋلىنىپ تۇرغان يۇلغۇنلارغا ، ئاپئاق شورلۇقلارغا نەزەر تاشلىدىم . بىر چاغلاردا بۇ چەكسىز شورلۇق ، قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىكى يىلانباغرى يول ۋە ئۇنىڭ تىنىمسىز بورانلىرى مېنىڭ كۆڭلۈمدە ئۆچمەس خاتىرىلەرنى قالدۇرغان . مانا ، بۇ قۇچاق يەتكۈسىز ئاسمانغا بوي تارتقان دەرەخلەر ئۇ چاغلاردا چوڭ بارمىقىمدەك يۇمران كۆچەتلەر ئىدى .

بۇنىڭدىن يىگىرمە ئالتە يىل ئىلگىرى كوپېراتسىيە مۇدىرى مېنى جاڭگالدىن ماياق توشۇشقا ئەۋەتتى . ئۈچ ئات قاتقان ھارۋىنى ھەيدەپ جاڭگالدا ھەپتە ـ ئون كۈن ئۇدا ماياق توشۇدۇم . ئاتلىرىم بوزاق شورلۇقىدىن چىقىپ بولغۇچە پۇشۇلداپ ، خارتىلداپ ھەلەلىكۆمغا چۈشۈپ قالاتتى . بەزىدە ھارۋا چاقى شورلۇققا پېتىپ قالسا ، ئاتلارنى بولۇشىچە قامچىلايتتىم . بىر قېتىم بوزاق شورلۇقىغا كەلگەندە ، قامچام سۇنۇپ كەتتى . مەن ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشتۈم ـ دە ، قەلەمتىرىچىم بىلەن يول بويىدىكى بىر كۆچەتنى شارتلا كېسىپ ھارۋىغا چىقتىم . لېكىن ، بىر چاغدا ئارقامدىن ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ ، بىر ئاتلىق ئادەم توپىلارنى توزۇتۇپ يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئالدىمدا توغرا تۇردى .

— توختا !

ياش قۇرامى ئەللىكتىن ئاشقان ، چاڭگا ساقال ، دىقماققىنا بۇ ئادەم ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى . مەن ئۇنىڭ ھاسىراشتىن بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېرىلىپ كەتكەن ئالا بايتىلىغا قارىغىنىمچە سورىدىم :

— ھە ، نېمە بولدى ؟

— كۆچەتنى نېمىشقا كېسىسەن؟ مالڭ، ئالدىمغا چۈش، جەرىمانە تۆلەيسەن.

— قايسى كۆچەتنى كېسىپتىمەن؟ پېشانەڭنى سىلىۋېتىپ گەپ قىل.

— نېمە؟ — چاڭگا ساقال قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى، — ئەگەر تەن بەرمىسەڭ، كۆچەتنى قايسى يول، نەچچىنچى قاتاردىن كەسكىنىڭنى هازىرلا كۆرسىتىمەن.

ئىككىمىز يول ئۈستىدە تاكاللىشىپ قالدۇق. توغرىسى، مەن «بارچە گۇناھ ئۆزۈمدە تۇرۇپ، قاپ كۆتۈرۈپ نەگە باراي» دېگەندەك، يولسىزلىق قىلىپ، ئۇنىڭغا بوي بەرمىدىم. شۇ ئەسنادا ئۇ ئاتلىرىمنىڭ بېشىنى قايرىپ بولدى، مەن ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلدىم.

— سەن مېنى «هايت» دېسە قورقۇپ قاچىدىغان توخۇ دەپ ئويلىما. «چوپۇن هۆررەك» دېگەن مانا مەن بولىمەن!

— ئۇكا، مېنى ئۇرساڭمۇ مەيلى، — دېدى ئۇ قولۇمنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ، — لېكىن كۆپنىڭ هەققى يېتىم هەققىدىن يامان، كۆچەت پۇلىنى ئالماي قويمايمەن، بۇ بىر تۈزۈم.

— تۈزۈم... هىھ، — مەن قەهرىم بىلەن دىسىغىمنى قاقتىم.

مەن ئۇنىڭدىن بوشىنىش ئۈچۈن قولۇمنى سىلكىپ تارتىشىمغا كۆڭلىكىم مۈرەمدىن بۆسۈلۈپ جەينىكىمدە ساڭگىلاپ قالدى. ئاچچىقىمدا ئۇنىڭغا بىر مۇشت ئاتتىم. قەلەمتىراچىنىڭ ئارقا تەرىپى ئۇنىڭ سول قېشىنىڭ ئۈستىنى يېرىۋەتتى. مەن ئۇنىڭ پاخما قاشلىرى ئۈستىدىن تارام-تارام ئېقىپ چۈشۈۋاتقان قاننى كۆرگىنىمدە، بىردىنلا پەيلىم بوشاپ قالدى.

— قېنى ئۇكا، بويۇنتاۋلۇق قىلما، — دېدى ئۇ قانلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، — پونكىتقا بارايلى.

مەن ئىلاجىسىز ئۇنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدىم.

رەسمىيەت ئۆتەپ بولغاندىن كېيىن، ئوغرىلىقچە ئۇنىڭغا قارىدىم. ئۇ شاپاق دوپپىسىنى قاتلاپ، سول قېشىنىڭ ئۈستىدىن بېسىپ، ئۈستىدىن كونا لاتىدا باغلىۋالغانىدى.

— هىم ئۇكا، قېنى كۆڭلىكىڭنى سال، غاچچىدە يامىۋېتەي، — دېدى ئۇ هېچنېمە بولمىغاندەك، — مېنىڭ قوپاللىقىمىزە... هەي... خاپا بولما.

مەن كېچىلەپ كەنتكە كىرىپ كەلدىم. دادام مېنىڭ خىمۇش هالىتىمگە ۋە يىرتىلغان كۆڭلىكىمگە قارا قايناپلا كەتتى.

— يەنە بىرەرسى بىلەن ياقىلىشىپسەن - هە؟ هۇ چوپۇن هۆررەك، زادى سەن هارىمىسىنىڭ بۇرنى كۆپتى، قۇلىقىمنى تىنجىتىدىغان كۈنلىرىڭ بولامدۇ، يوق؟

دادام «بوزاق شورلۇقى» دىكى ئەهۋالنى ئۇققاندىن كېيىن سەپرايى تېخىمۇ ئۆرلەپ كەتتى.

— هوي بىغەرەز، پەيزۇل باشقىلار بىلەن دەتالاش قىلىدىغان ئادەم ئەمەس، ئۇ يېڭى هۆكۈمەت كەلگەن يىلىلا كومپارتىيىنىڭ دەپتىرىگە پۈتۈلگەن، — دېدى.

— نېمە؟ — مەن ئىشەنمىگەندەك هېجىيىپ قويدۇم.

— چۆمپۈتمەمسەن؟ يۇقىرىقى شاڭدا ئۇنىڭ قىزىل ئەلەم ئالدىدا ئولڭ قولىنى كۆتۈرۈپ قەسەم ئىچكىنىنى ئۆششاقۇ-چوڭ، پىششىقۇ - توڭنىڭ هەممىسى بىلىدىغۇ!

بۇ ۋەقە بولۇپ كۆپ ئۆتمەي جاڭگالدىن يەنە ماياق ئېلىپ قايتىشىمدا يامغۇر يېغىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە نەس باسقاندەك «بوزاق» شورلۇقىغا كېلىشىم بىلەن هارۋام شورلۇققا پېتىپ قالدى. ئات ۋە هارۋىنى چىقىرىمەن دەپ هەپىلىشىپ مىسقالچە ماغدۇرۇم قالمىدى، هارۋا مىدىرلاي دېمەيتتى. گۇگۇم چۈشۈشكە باشلىدى، ئەتراپتا ئادەم قارىسى كۆرۈنمەيتتى. نېمە قىلىشىمنى بىلمەي تۇرغىنىمدا، ياش كۆچەتزارلىق ئىچىـ

ـدىن يۇشقاقلىرى تۇرۇلگەن ، بىر قوچاق شاخ ـ شۇمبىنى يۇدۇ-
ۋالغان بىر ئادەم چىقىپ كەلدى . مەن ئۇنىڭ تىكىلگەن چىكىسە-
نى كۆرۈپلا ، ھېلىقى پەيزۇل ئاكا ئىكەنلىكىنى پەملىدىم ـ دە ،
خىجالەتچىلىك ئىچىدە تۇگۈلۈپلا قالدىم .

ــ ھە يىگىت ، ھارۋاڭ زوڭ ئولتۇرۇپ قاپتۇغۇ ؟ ــ
دېدى ئۇ بېشىنى ئىرغىتىپ ، ــ يامغۇر ياغقاندىن كېيىن شور
ئوماچتەك شالاقلاپ كېتىدۇ . توختا ، بىردەم تەخىر قىل ، ھايىنى
ھۇي ، مۇزابىنى ئۇي دەپ بولغۇچە كېلىمەن .

پەيىزۇل ئاكا شۇ ساقىپ تۇرغان شاخ ـ شۇمبىلارنى
تاشلاپ ، بىر دەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى . مەن سۇغا چۈشكەن
ئاسلاندەك شۈمشەرەپ ئۇنىڭ يولىغا تەلمۈرەتتىم . ئاردىن ئانچە
ئۇزۇن ئۆتمەي ، ئۇ ئۇزۇن يۇلغۇن تاياق بىلەن بىللە كەتمىنىنى
دولىسىغا سېلىپ ، كۆرەك جۇۋىدىن بىرنى قولتۇقلاپ يېتىپ
كەلدى .

ــ قېنى ئۇكا ، ئەسكى جۇۋا يامغۇردا ياخشى دەپتىكەن .
بۇنى كىيۇال ، بولمىسا تومۇ تېگىپ قالىدۇ .

پەيزۇل ئاكا شۇ گەپنى دەپ كۆرەك جۇۋىنى ماڭا تاشلاپ
بەرگەندىن كېيىن يالىڭاچلىنىپ ، چاق ئالدىدىكى لايىنى كەتمەندە
ئېتىشقا باشلىدى . ئىككى چاق ئالدىنى تۈزلەپ ، شاخلارنى بې-
سىپ بولغاندا ئۇنىڭ يۈزى ۋە كىيىم ـ كېچەكلىرى لاي بولۇپ ،
تونۇغۇسىز ھالغا كېلىپ قالغانىدى .

ــ قېنى ، ئىچ ئاتنىڭ چۇلۋۇرىدىن تۇت ، مەن ئارقىدىن
ئىتتىرەي ، ــ دېدى ئۇ ئۇزۇم ياسىۋالغان كۆتمەك قامچىنى
ماڭا سۇنۇپ .

ئاتلار ھېرىپ قالغان چېغى ، ھارۋىنى تارتالمىدى . پەيزۇل
ئاكا چاڭگا ساقاللىرىنى تاتىلاپ قويۇپ ، مايلاق قاچىلانغان تاغار-
لاردىن بىر نەچچىنى يۈدۈپ يەرگە چۈشۈردى . ئاندىن ھارۋىنى
چىقىرىشىپ تۈز يولغا ئېلىپ چىققاندىن كېيىن ، تاغارلارنى

قايتىدىن بېسىپ باغلاپ بەردى . مەن بۇ ئادەمنىڭ چىرايىغا
يېتىنىپ قارىيالمايتتىم .

ــ قامچاڭ بولماپتۇ ، كونىلار «ئاتلىنىپ سەپەرگە چىق-
ساڭ ، قامچا دەستەڭ مەن بولاي» دەپ بىكار ئېيتمىغان . بىر
ھارۋىكەشكە ياخشى قامچا ھەمراھ بولمىسا بولمىغىنى . مەن ساڭا
يۇلغۇندىن قامچا دەستە تەييارلاپ قويغان . بۇ ئىنتايىن مەزمۇت
نەرسە ، قارا ، ــ دېدى ئۇ قۇم بارخانلىرى ئۈستىدە قەد كۆتۈ-
رۈپ تۇرغان يۇلغۇننى كۆرسىتىپ ، ــ قىشمۇ ياز ، جۇدۇن ـ
چاپقۇن ، سۇسىزلىق ئۇنى ھەرگىز قورقۇتالمايدۇ . پەنىلا قىپقى-
زىل چېچەكلىگىنى چېچەكلىگەن .

ئۇ ، مېنىڭ دەسلەپتىلا كۆزۈم چۈشكەن ئۇزۇن ۋە ئەۋرى-
شىم يۇلغۇن دەستىگە تاسمىنى چىڭ باغلىدى ۋە قارسىلدىتىپ
بېقىپ ، پاخماق قاشلىرىنى ھىمىردى ـ دە ، پىچىقى بىلەن
تاسمىنىڭ ئۇچىنى تىلىپ ، ئۇنى ئىنچىكلەشتۈرۈپ ھاۋادا ئوي-
ناتتى . قامچىنىڭ قارسىلدىشى مېنى چۆچۈتۈپ ، ئاتلارنىڭ قۇ-
لاقلىرىنى شىڭشايتىۋەتتى . مەن ئىختىيارسىز كۈلۈۋەتتىم .

ــ ھىم ، مانا ئەمدى كەتتىكە كىرىپ قامچاڭنى بىرلا
قارسىلداتساڭ ، ھەرقانداق قىزنى ئويغىتالايسەن ، ھا... ھا...
ھا... ــ ئۇ ساقاللىرىنى سىقىمدىغىنىچە كۈلۈپ كەتتى ۋە مې-
ھرىبانلىق بىلەن مۈرەمگە قولىنى قويدى ، ــ جۇۋىنى كىيىپ
كەت ، ئۆتۈشۈڭدە تاشلاپ كېتەرسەن ، مانا بۇ ناننى ئېلىۋال ،
يولدا ئېچىرقاپ قالما .

پەيزۇل ئاكا پوتىسىغا تۈگۈكلۈك ناننى قولۇمغا تۇتقۇزدى .
مەن ھاياجاندىنمۇ ياكى نومۇستىنمۇ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي
قالدىم . چۈنكى ، ئۇنىڭ جۇۋىسى بەدىنىمنى ئىللىتقىنىدەك ،
ھەر بىر سۆز ۋە ھەرىكەتلىرى كۆڭلۈمنى سىمابتەك ئېرىتىۋە-
تكەنىدى .

ــ ئاكا ، مەن... مەن...

— بولدى، ئۇ چاغدا مەنمۇ ساڭا تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك تاراڭ - تۇرۇڭ تېگىپ قويدۇم. لېكىن، مېنىڭ بىر تال چىشىمنى سۇغۇرىۋالسا، ۋاي دېمەيمەنكى، بىر تال كۆچەتكە چىدىمايمەن!

مەن هارۋىنى هەيدەپ بارخانلار ئارىسىغا كىرىپ كەتكۈچە، يامغۇردىن كېيىنكى تۇمان پەردىسى ئىچىدە كەتمەننى دولىسىغا سېلىپ، كۆچەت قاتارلىرىنى ئايلىنىپ يۈرگەن، پۈتۈن ئۆمرىنى يەككە - يېگانە چۆلدە ئۆتكۈزىۋاتقان بۇ ئادەمگە ئۇزۇنغىچە قاراپ ماڭدىم...

— بۇ يەردە ئىكەنسىز - دە!

مەن چۆچۈپ كەتتىم ۋە بۇرۇلۇپ قاراپ، ئالدىمدا تۇرغان گۆڭشې شۇجىسىنى كۆردۈم.

— ئېكسكۇرسىيىچىلەر «پەيزۇل ئاۋات» ئورمانلىقىغا پىيادە بارىدىغان بولدى. ماشىنىدا چۆرگىلەپ قالىدىكەنسىز. ئۇلار پەيزۇل ئاكىنى زىيارەت قىلماقچى، سىزمۇ بارامسىز؟

— باراي، — دېدىم مەن پەيزۇل ئاكىنىڭ نامىنى ئاڭلاپ، چۈنكى مەندە بۇ قەيسەر چۆل پالۋىنىنى كۆرۈش ئىستىكى كۈچەيگەنىدى.

بىز يولنى توغرا كېسىپلا بىرنەچچە قۇم بارخىنىدىن ئېشىپ، ئۈچ كىلومېتىردەك يول ماڭغاندىن كېيىن ئورمانغا يېتىپ كەلدۇق. «پەيزۇل ئاۋات» ئورمانلىقى باشقا ئورمانلاردىن ئۆزگىچە بولۇپ، شاخمات تاختىسىدەك بۆلۈنگەن بەلۋاغلارغا يىل ئايرىمىسى، دەرەخ تۈرى بويىچە تاختىلار بېكىتىلگەنىدى. گۆڭشې شۇجىسى بىزنى كەڭ كەتكەن كۆچەتزارلىققا باشلاپ كەلدى. بىز يىراقتىنلا بىر كىشىنىڭ بىزگە ئارقىسىنى قىلىپ ئولتۇرۇپ كۆچەتلەرنىڭ هارام شاخلىرىنى پۇتاۋاتقانلىقىنى كۆردۇق.

— پەيزۇلكا، مېهمان كەلدى، — دېدى شۇجى ئۇنىڭ

قىلىپ، — بۇلار ئورمانچىلىق كادىرلىرى، سىلىدىن تەجرىبە ئۆگەنمەكچى.

— يوقسۇ، يوقسۇ، بىزدەك تومپايلاردىن ئۆگەنگۈدەك نېمە بار دەيلا شۇجى، — دېدى بوۋاي بېلىنى رۇسلاپ.

مەن بوۋايغا قاراپلا هەيران قالدىم. ئۇنىڭ خۇددى پاختا چاپلاپ قويغاندەك ساڭگىلاپ تۇرغان ئاپئاق سول قېشىنىڭ ئۈستىدە يېرىم ئاي شەكىللىك تاتۇق تۇراتتى. ئۇچتەك ئاقارغان ساقاللىرى بولسا گىردە ناندەك قىزارغان يۈزىگە خويمۇ ياراشقان بولۇپ، ئۆزى بولسا تېمەن ئىدى.

— پەيزۇل ئاغا، — دېدى ئۆمەك باشلىقى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈۋېتىپ، — نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟

— بۇ يىل سەكسەننىڭ قارىسىنى ئالدىمغۇ دەيمەن. قېنى ئۆيگە كىرىپ پاراڭلىشايلى.

— بولدى، مەشەدىلا ئولتۇرايلى، يېشىل مەخمەلدەك ئوتلاقكەنغۇ!

— پەيزۇلكا، — مەن هاياجان ۋە شادلىقتىن ئۇنىڭ ئىككى قولىنى چىڭ سىقتىم، — مېنى تونۇدىلىمۇ؟

بوۋاي بىر هازا ماڭا تىكىلىپ تېڭىرقاپ قالدى.

— بۇنى، — دېدىم مەن ئۇنىڭ تاتۇقىنى ئاستا سىلاپ، — ئۇنتۇپ قالمىغانلا؟

— هە! — دېدى بوۋاي كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ۋە مېنى قۇچاقلىۋالدى، — بۇ سەنمىدىڭ، قارا، بۇ مۇتەهەم هارۋىكەشنى! ئۇ ئىش ئېسىمدىن كۆتۈرۈلگىنى يوق! هە، نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟

— ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ ماشىنىسىنى هەيدەۋاتىمەن.

— بەللى، بەللى، هارۋىكەشلىكتىن كوڭكا هەيدەشكە ئۆسۈپسەن - دە؟ هوي، بالىلىرىم، — دېدى بوۋاي كەپە ئالدىدا ئۆرە تۇرغان ياشلارغا قاراپ، — قېنى داستىخاننى سالغۇلۇق،

كۆكچى - پۆكچىلەردىن تىلغۇلۇق، مېھماننىڭ ئېتى ئۇلۇغ ئەمەسمۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قەدىناس ئاغىنەم چويۇن ھۆررەك كېلىپ قالدى.

ھاڭ - تاڭ قالغان كادىرلار مېنىڭ قىسقىغىنە ئىزاھاتىمدىن كېيىن، بوۋايغا زوقى كەلگەن ھالدا قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى. كېيىن ھەركىم بوۋايغا ھەرخىل سوئاللارنى بېرىشكە باشلىدى.

— پەيزۇل تاغا، ياشىنىپ قاپسىز، ئىش ئېغىر كەلمەمدۇ؟

— ماڭا بىر كىم ھاپاش بولۇۋالغىنى يوق، — دېدى بوۋاي مەشۇتتەك ساقاللىرىنى سىلاپ، — شۇجى ئوغلۇم بىر نەچچە باش - يوپۇرماق باللارنى بەردى. ئۇلار ماڭا قول - قانات. شۇلار بىلەن مىدىرلاپ يۈرۈپ كۆنۈپ قاپتىمەن. بىكار تۇرغۇم كەلمەيدۇ. بولمىسا، رەھبەرلەر نەچچە يىل بولدى «دەم ئال» دەپ قۇلىقىمنى ئاغرىتقىلى تۇرغىلى.

— پەيزۇلكا، — دېدى ئۆمەك باشلىقى باللارنى كۆرسىتىپ، — بۇلاردىن ئەجرىلىرىگە چۈشلۇق ئۈمىد بارمۇ؟ باللارنىڭ ئەلپازىدىن ئويۇنغا ئامراقراق كۆرۈنىدىغۇ؟

— ئويۇنغىمۇ بېشىچە شۇڭغۇيدۇ دېسىلە، كەچ، نامازشام بولدىمۇ، داپ - تەمبۇر، غەزەل - پەزەللەر بىلەن چۆلدە قويۇن كۆتۈرۈشۈۋېتىدۇ. لېكىن، ئوقۇغان باللار - دە! زېھنى ياخشى، ئورماننىڭ ئەلمى - تەلىمىنى ئىگىلەپ قالدى. مەنمۇ بۇ ئورمانلارغا باقمەندە ئەمەس، ئەنە قاراڭلار، — دېدى بوۋاي گۈڭگا تاغلار باغرىغىچە تۇتاشقان چەكسىز چۆلنى كۆرسىتىپ، — ئاشۇ قۇملۇق، شورلۇقلارغىچە ئورمان بىنا قىلىش شۇلارنىڭ زىممىسىدە! شۇڭا ھەر ئىككى كۆچەتنى چىڭ تۇتماي بولمايدۇ! مانا، كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ئالتە مو يەردىن كېڭەيتىلگەن ئاۋات ئورمانلىقى بۈگۈنكى كۈندە بىر يۈز ئاتمىش مودىن ئېشىپ كەتتى.

— پەيزۇل بوۋام، — دېدى قوغۇن كۆتۈرۈپ چىققان باللاردىن بىرسى، — «مەن ئۆلسەم مۇشۇ ئورمانلىققا كۆمۈڭلار، سىلەرنىڭ بۇ چۆلنى يەپ تۈگەتكىنىڭلارنى كۆرۈپ ياتاي» دەيدۇ. دېمىسىمۇ بۇ يىل ئېچىدە قوغۇن، كۆكتات تېرىغان يېرىمىزگە كېلەر يىلى قەلەمچە سېلىپ يەنە باشقىدىن يەر ئاچىمىز، دەۋاتىمىز.

ھەممەيلەن شىرنىلىك قوغۇنغا تويغىچە تۇتۇش قىلدۇق. داستىخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن ھەممىمىز كۆچەتزارلىقنى ئارىلىدۇق.

— «ئاۋات» ئورمانلىقى، — دېدى بوۋاي بىزگە چۈشەندۈرۈپ، — قەلەمچىدىن ئاپىرىدە بولغان ئورمان. ئەگەر بۇ ئۇسۇلنىڭ ئېپى - چېپىنى ئوبدان بىلىۋالساڭ، خېلى ئۇنۇم بېرىدۇ. ئالايلى، ھەر يىلى مۇشۇ كۆچەتلىكنىڭ ئۆزىدىنلا ئوتتۇز مىڭ كوي ئەتراپىدا كىرىم قىلىۋاتىمىز.

ئېكسكۇرسىيىچىلەر دەرەخنىڭ تۈرى، ئالاھىدىلىكى قاتارلىق خۇسۇسىيەتلىرىگە ئاساسەن ئۇنى قانداق باشقۇرۇش، زىياندىداش ھاشارەتلەردىن قانداق مۇداپىئە كۆرۈش قاتارلىق ئورمانچىلىق كەسپىگە ئائىت قىزغىن سۆھبەت بىلەن كۈننىڭ ئۆلتۈرۈپ كەتكەنلىكىنى سەزمەي قېلىشتى.

بىز بوۋاي بىلەن كۆز قىيمىغان ھالدا خوشلاشتۇق. مەن يول بويى ئۈنچىقماي كەلدىم. ھەتتا ماشىنىنى ئوت ئالدۇرۇپ يولغا چىققاندىمۇ پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى بىر ئوت قاپلىۋالغاندەك ھاياجان ئىلكىدە، بولۇپ ئۆتكەن كونا ئىشلارنى خىيالىمدىن ئۆتكۈزدۈم.

پۈتۈن ئۆمرىنى چۆل - جەزىرىلەردە ئورمان بىنا قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن ۋىجىككىنە بۇ بوۋاي كوللېكتىپ ئۈچۈن، ئەۋلادلار ئۈچۈن رىيازەت چېكىپ، ئوتتۇز يىللىق ئۆمرىنى بىر

كۆندەك ئۆتكۈزدىيۇ، لېكىن باشقىلار قاتارىدا ئۆزى يوقتەك، ئۆزىنى ئويلىمىدى. شۇنداق! شۇ ئۇزۇن يىللار مابەينىدە قانچىلىغان ئىسسىق - سوغۇق، ئاچ - توق، جۇدۇن - چاپقۇن، تەشنالىقلار بۇ پېشقەدەم كوممۇنىستنىڭ قەددىنى ئېگەلمىدى! ئۇ يەنىلا يۇلغۇندەك تاۋلىنىپ چېچەكلەپ تۇرۇپتۇ.

جەرىمانە

— جەرىمانە!

مامۇتخان دۈيجاڭ تۈن نىسپى بىلەن جۆيلۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ قاتتىق تۈرۈلگەن مۇشتۇملىرى قولاق تۈۋىدىن شىددەت بىلەن كۆتۈرۈلۈپ تاختۇۋېشىغا تېگىشى بىلەن، دەستىلەگىلىك چىنە ئۇنىڭ بېشىغا جاراڭلاپ چۈشۈپ چوققىسىنى ئېتىلدۇرۇۋەتتى. تۇۋا دېمەي ئىلاج يوق. ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپكەندەك يەنە بىر ئاياق قېتىقمۇ بېشىغا چۈشۈپ ئۇنىڭ قاپقارا ساقاللىرىدىن ئۇستىۋاشلىرىغىچە بۇلغىۋەتتى.

— ۋاي بېشىڭنى يەيدىغان جۇۋاينىمەك، جەرىمانە جىنى چاپلاشقان سارالڭ! — شۇ ئەسنادا بۇ ساراسىمىدىن مەڭدەپ كەتكەن خوتۇنى ئايخانمۇ ئورنىدىن تۇرغانچە چالۋاقاپ چىراغنى ياندۇردى ۋە يۈز - قولاقلىرىدىن قان - قېتىق ساقىۋاتقان ئېرىنى يۆلەشكە كىرىشتى.

— ئاۋۋال ماز كۆيدۈر، ماز... ئەستاغپۇرۇللا ما خوتۇننىڭ پاخپاق چاچلىرى قىلتىرىقتەك گېلىمدا نېمىش قىلىدىغاندۇ.

— ھوي قايسىڭ بارۋي، — ئايخان مامۇتخاننىڭ بېشىدىن توختىماي ئېقىۋاتقان قاندىن قورقتى بولغاي، ھويلىغا قاراپ ۋارقىرىشىغا، دۈيجاڭ شارتلا قىلىپ ئۇنىڭ ئاغزىنى ئالىقىنىدا ئېتىۋالدى.

— ھوي ئالۋاستى ئەبگا، قوشنىلار ئالدىدا چاۋامنى چىتقا يايماقچىمۇ سەن؟ ئەقلىنى چېلىپ ئىچكەن دىۋەڭ!...

مامۇتخان گەرچە يارىلىنىپ يىقىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سويىمىدەك ئۈچلۈق بېشى ناھايىتى ياخشى ئىشلەۋاتاتتى.

بۇ يېرىم كېچىدە قولۇم ـ قوشنىلارنى چاقىرسا ئۇلار نېمىلەرنى دېيىشمەيدۇ. ئاغزىدا «يامان بوپتۇ» دەپ ئىچ ئاغرىتقاندەك قىلىشقىنى بىلەن، ئىچىدە «خوپ بوپتۇ» دەپ خۇش بولۇشار. «جەرىمانە» دېگەن لەنىتى لەقەمنىمۇ ئاشۇ يۈزسىزلەر قويۇشقان ئەمەسمۇ؟

«توقماقلار» كەنتىدە مەھسۇلات كۆتۈرە بېرىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا مامۇتخاننىڭ «دۈيجاڭ» دېگەن نامى «جەرىمانە» دېگەن لەقەم بىلەن ئالمىشىپ قالدى. چۈنكى، بۇ يەردە يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت يۈرگۈزۈلگەندىن كېيىن ئىككى يىل ئىچىدىلا كونا قەرزلىرىدىن قۇتۇلغانلىقى تاشايىنىدا خېلىلا ئەتلىنىپ، چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ قالغان دېھقانلار مامۇتخاننىڭ ئالدىغا بېرىپ قەرز ئاش، قەرز پۇل دەپ ئۇنىڭغا يالۋۇرمايدىغان، قۇتقۇزۇش ئۈچۈن كىگىز ـ كۆرپە، كىيىم ـ كېچەك بەرسىلە دەپ چىراي سارغايتمايدىغان بولۇپ قالدى. مامۇتخان بۇنىڭدىن ئىززەت ـ ئابرۇيي جەھەتتىن چوڭ يوقىتىش ھېس قىلدىمۇ ياكى ئۇلارغا ئۆزىنى بىر تونۇتماقچى بولدىمۇ ئىش قىلىپ ئۇ «مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش» پرىنسىپىغا يۆلەپ ھەر كۈنى يېڭىدىن يېڭى جەرىمانىلەرنى كەشىپ قىلغاچقا، دېھقانلار ئۇنى كۆرگەن ھامان «جەرىمانە»، «جەرىمانە كەلدى» دەپ پىچىرلاشقىنىچە يەر تېگىدىن ئۇنىڭغا ھومىياتتى. مامۇتخانىنىڭمۇ بىرىنچى سۆزى جەرىمانىدىن باشلىناتتى:

— جەرىمانە! — دەيتتى ئۇ كۆرەڭلەپ، — نېمە ئۈچۈن بۇ قوناق ئۇتالمىدى، موسىغا بەش يۈەندىن جەمئىي...

داۋۇت شۇجىسى سۇلتان ۋىلايەتلىك پارتىيە مەكتىپىگە ئوقۇشقا كەتكەن ئالتە ئايدىن بېرى مامۇتخاننىڭ جەرىمانىسى ياغۇردىن كېيىنكى شۇمبۇيىدەك تېخىمۇ كۆكلەپ كەتكەنىدى. ئۇ بىر كۈن كەچكىچە داۋۇت بوغالتىرنى ئارقىسىغا سېلىۋېلىپ توقماقلىقنى ئايلىنىپ يۈرۈپ يەر تۈزلىمىگەن، ئوسا قىلمىغان،

بوغداي كەنجىلىمىگەن، كۆزگى بوغداي توپىلىمىغان، قىرنى تۈز سالمىغان ھەتتا سەن ـ پەن دېيىشىپ قالغان ئەر ـ خوتۇنلاردىنمۇ جەرىمانە ئېلىپ بوغالتىرغا تاپشۇراتتى. ئۇ ئەزالارنىڭ «جېنىم دۈيجاڭ»، «ئۆز مامۇتخېنىكا» دېگەن يېلىنىشلىرىنى كۆرگەندە، دىقماقلىقىنا گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ، قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ، ساقال باسقان ئېڭىكىنى ئۇچلاپ «مېنى تونۇدۇڭمۇ، مامۇتخاننى ئۇنتۇپ قېلىشما» دېگەندەك نەزەر بىلەن غەلىتىلا كۈلۈپ قوياتتى. شۇڭا، جەرىمانە ئۇنىڭ كۈندۈزى خىيالىدىن، كېچىسى چۈشىدىن چىقمىغاچقا، مۇشۇ كۈنلەردە پات ـ پاتلا جۆيلۈپ تۇرۇپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى. ئۈلۈشكۈن كېچىمۇ ئۇ، تۇيۇقسىزلا «جەرىمانە» دېگىنىچە يېنىدا ياتقان خوتۇنى ئايخاننى بوغۇۋالدى. بىچارە ئايخان ئۇنىڭ كىرىشىپ كەتكەن بارماقلىرىنى تەستە ئاجراتتى ـ دە، بىر تاقار تىللىدى:

— ۋىيەي... قويىنىدا ياتقان خوتۇنىدىن جەرىمانە ئالىدىغان قانداق تېگى پەس گاداي بۇ... جەرىمانە ئالمىغان ئەمدى مەن قاپتىمەن ـ دە؟

مامۇتخان بۇ چاغقىچىمۇ «جەرىمانە» دەپ ھىڭگىدە ھىجىيىپ ياكى «جەرىمانە» دېگىنىچە شۇۋىرلاپ ئۇششاق بارماقلىرى نېمىلەرنىدۇر سانىغاندەك ۋە سىلىغاندەك قىلىپ بىر ئوبدان جۆيلۈگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ قېتىمقىدەك چوققىسىنى ئېتىلدۇرۇپ، خوتۇنىنى بوغۇۋالغان ئەمەس ئىدى! توغرا، ئۇ چۈشىدە كىمنىدۇر بىرسى چاقىرغاندەك قىلدى. ئۇ بولسا مامۇتخانغا جەرىمانە تۆلەش ئورنىغا نېمىدۇر دېگۈدەك، ھەتتا زاڭلىق قىلغۇدەك، خورىكى ئېشىپ ـ تېشىپ تىللىغۇدەك...

خوتۇنىنىڭ داكا ياغلىقىدا بېشىنى ئېڭىكى بىلەن قوشۇپ تېڭىۋالغان مامۇتخان قوش تەكىيىگە يۆلىنىپ، ئۈزمەي كۆك تاماكىسىنى چېكىپ ئولتۇراتتى. ئۇ تۇرۇپلا چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقاندا، ئېڭەك گۆشلىرى تارتىشىپ كېتەتتى.

— ھىم، ئەزىز تۇكۇۋاش، ئىلاھىم يولۇڭنىڭ ئۈزۈلۈپ ئۆلەرسەن!

ماموتخان، تېخى تۈنۈگۈنلا «قۇمتوغ» سۇ قۇرۇلۇشىغا ماڭغان ئەزالارنى، «جەرىمانە» دەپ بوغما غىققىدەك، قوينۇڭدا ياتقان بوغماق سېكىلەك، دەپ قوشاق قېتىپ كۈلدۈرۈۋەتكەن ئەزىزنى قارغىۋەتتى. ئەزىز تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ئۆز كەنتىدە دېھقانچىلىق قىلىۋاتقان بۇ ئۈچ يىل ئىچىدە ماموتخان بىلەن پۈرچىقى پىشماي كېلىۋاتاتتى.

تېخى مۇشۇ كۈزدە بىر ئەتىگىنى ئەزىز قوناقلىق بىلەن كېۋەزلىكنىڭ قىرىنى تۈزەپ سۇغىرىشقا تەييارلىق قىلىۋاتقاندا، ماموتخان يېتىپ كەلدى.

— ئەزىز بالا، — دېدى ئۇ مايلاشقان بۇرۇتلىرىنى ھىدىرىپ، — قوناق ۋە كېۋەزلەرنى يىغىشتۇرۇپ، ئەتە چۈشكىچە كۆزگى تېرىۋەت، بولمىسا ئالتە يۈەندىن جەرىمانە.

— ماموتخىنىكا، قوناق ۋە كېۋەزلەرگە سۇ باشلىماقچىمەن. ئۇسسى كېلىشىپ بولغۇچە خام قوناقلار پىشىپ كېۋەزمۇ يەنە بىر قېتىم ئېچىلىپ ئۈلگۈرىدۇ.

— ياق، بولمايدۇ، بۇ سىياسەت مەسىلىسى.

— گۇڭشېنىڭ قارارىدا ئونىنچى ئاينىڭ ئونبەش - يىگىرمىلىرىگىچە كۆزگى تېرىش، دەپ بەلگىلەنگەنغۇ؟

— ھەي ئىش بىلمىگەن خام بالا. سىياسەت دېگەننى جانلىق ئىشلەتكۈلۈك.

ئەزىز تاختىلارنى ئارىلاپ، قوناق باشلىرىنى يېرىپ كۆردى. كېۋەزلىكتە بولسا، كەنجى غوزىلارنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ تەييار بولۇپ قالغانىدى. ئەگەر بىر قېتىم سۇ بېرىلگەندە غوزىلار ئېچىلىپ، خام قوناقلار قېتىشىپ يەنە بىر قېتىم مەھسۇلات ئېلىۋالغىلى بولاتتى.

ئەتىسى ئۆز مۆلچەرىدە يېتىپ كەلگەن ماموتخان ئەزىز

بىلەن سەن - پەن دېيىشىپ، ھەتتا ياقا سىقىشىپمۇ ئۇنىڭدىن جەرىمانە ئالالمىدى.

— «پايدا - زىيانغا ئۆزۈڭ ئىگە» دېگەن گەپلىرىڭگە ئىگە بولۇشامسەن؟ — دېدى ئەزىز كەتمىنىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋېتىپ، — نېمە يىڭناسقۇدەك دېھقاننىڭ كۆزىگە تىقىلىۋالدىسەن! دېھقاننىڭ دولىسى ئەمدىلا ئاپتاپ كۆرۈۋىدى، شۇنىڭغىمۇ كۆزۈڭ قىزىرىۋاتامدۇ؟

— بەئەمدۇللا توغرا گەپ قىلدىڭ، — دېدى بىر ئاقساقال دېھقان، — ھۆكۈمەتنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن مەھسۇلات كۆتۈرۈلۈپ دېھقاننىڭ ئېغىلىدا مال، ساندۇقىدا ئاش، قولىدا پۇل بولدى. لېكىنزە بۇلارنىڭ جەرىمانىسى قارا ھۆكۈمەتنىڭ سەيسە - ھاشارلىرىدىنمۇ كۆپىيىپ كەتتىغۇ!

ماموتخان شۇ كۈنى جەرىمانە ئېلىش ئۈمىدىدا تۇرسۇن، بىر مۇنچە ئاھانەت ئىشىتىپ، سالپىيىپ يېنىپ كەلگەنىدى...

قونداقتىكى خورازنىڭ قاناتلىرىنى پاقىلدىتىپ قىچقىرىشى ماموتخاننىڭ خىيال يىپلىرىنى ئۈزۈۋەتتى. ئۇ، قانلىرى قېتىشىپ قالغان داكا ئۈستىگە قاراموي تەلپىكىنى ئاۋايلاپقىنا باسۇردى - دە، پەنجىرىدىن ئاقىرىپ كېلىۋاتقان ئاسمانغا قارىدى.

تاڭنىڭ ئېتىشى بىلەن ماموتخاننىڭ كەيپى تېخىمۇ بۇزۇلۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۆزىنى قوشاققا قېتىپ مەسخىرىلىگەن ئەزىزغا ياكى مۇنۇ ئىچىدە چىگىتتەك گەپ ياتمايدىغان خوتۇنى ئايخانغا ئاچچىقى كېلىۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. لېكىن، سۇلتان شۇجىنىڭ ئالتە ئايلىق كۇرسىنى تۈگىتىپ تۇيۇقسىز پەيدا بولۇش بىلەنلا ئۆزىگە قىلغان پەند - نەسىھەتلىرىنى ئويلىغاندا ئۇنىڭ سەپرايى ئۆرلەپ، جۇدۇنى تۇتۇپ قالدى.

— ھەي قوپۇڭلار دەيمەن، — دېدى ئۇ بېشىنى يوتقانغا پۈركەپ ئۇخلاۋاتقان ئايالىنى پۇتىدا نوقۇپ، — كالىدەك يېتىۋېرىدىكىنا.

— ھە، جەرىمانە؟!
ئېرىنىڭ جۆيلۈشلىرىدىن يۈرەكئالدى بولۇپ قالغان ئايال چۆچۈپ ئويغاندى-دە، سوئال نەزەرىدە مامۇتخانغا قارىدى.
— ئېتىزغا چىقمامسەن، كاللا دېسە پاچاق دېگىنىنى، — مامۇتخان ئايالىنىڭ «جەرىمانە» دېگەن سۆزىدىن تېخىمۇ قاتتىق رەنجىگەندەك ئىدى.
— سىلىمۇ ئېتىز ئىشلىرىغا قارىشىپ بەرسىلە بولاتتى، — دېدى ئايال ئۇيقۇلۇق غوڭشىپ، — كادىر بولدۇم دەپ نەچچە يىلدىن بېرى قالدۇرۇق يەرنىمۇ ئەزالارغا تەرگۈزۈپ بەللىرى شۇنچىلا بوشاپ كېتىپتۇ. مانا ئەمدى...
— بولدى، تولا كارا-كاراڭ قىلماي چاي تەييارلاپ بەر، قۇمتۇغقا بارىمەن، — مامۇتخان كېچىدىكى ئىشتىن ئەنسىرىدى بولغاي، ھىڭگىدە ھىجايدى، — خوتۇن، مەن... مەن خوش بولاي... كېچىدىكى كېلىشمەسلىكنى بىر كىمگە تىنما جۇمۇ، بىر كىيىملىك تاۋار ئېلىپ بېرىمەن.

※ ※

مامۇتخان قۇمتۇغقا بېرىپ ئىككى كۈن بولمايلا ئەزىز بىلەن يەنە ئۇچرىشىپ قالدى. شۇ كۈنى كەنتكە بېرىپ سايمان ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇغان مەمتاخۇن قوتاز ئەتىسى سەھەردىلا ئىش مەيدانىغا يېتىپ كەلدى. مامۇتخان ئۇنىڭ قاپقارا ساقال باسقان يۈزىگە، تەمبەللىك بەستىگە، ئىككى مىيىقىدىن داۋاملىق مەسخىرە كەتمەيدىغان قېلىن قورۇقلىرىغا سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن تويۇقسىزلا سەپرايى ئۆرلەپ قالدى.
— ئاداش، گۇسمەستەك غولۇڭ بولغان بىلەن ئىشقا ھەپسىلەڭ يوق نېمىكەنسەن، يېرىم كۈنلۈك جەرىمانە يېزىپ قويدۇم، تۆلىۋەت.

— ئا بۇ داۋۇيجاڭ، ئۆزىنىڭ ئۆزى، ۋەزىپىنى ھەرقايسىلىرىدىن بۇرۇن پۈتتۈرسەم بولمامدىمۇ؟ ئىشقا بۇيرۇشسىلا كۆپىنىڭ ئىشكەن دەپ، ئىڭڭ-پىڭ قىلمىدىم، يەنە نېمە جەرىمانە-پەرىمانە، ئىمانىڭ بولمىسىمۇ ئىنسابىڭ بولسۇن دېگەن گەپ بار-دە!
— ئاداش، بۇ سىياسەت مەسىلىسى، سىياسەت دېگەن سىياسەت.
— مامۇتخىنىكا، ئۆزلىرى بىرەر قېتىم جەرىمانە تۆلەپ باقتىلىمۇ؟ باشقا كىشىدىن ھەر قانداق يەردە جەرىماننى يوق مۇقامغا كەلتۈرۈپ ئېلىۋېرىدىكەنلا، — ئەزىزنىڭ تۇساتتىن قىلغان چاقچاق ئارىلاش بۇ سۆزى باشقىلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى.
— سەن... سەن ئۇت قۇيرۇقلۇق قىلما، باشقىلارنى كۈشكۈرتمە، سىياسەت دېگەننىڭ مىڭبىر پۇتىقى بار.
— ئۇنداقتا ئۇ داۋۇينىڭ ئالدىدىكى قېرى ياڭاققىلا ئوخشايدىكەن-دە، شۇنچىمۇ پۇتىقى كۆپقۇ ئاغىنىلەر، ھا... ھا... ھا...
— ياقەي، — دېدى بىر يىگىت ئۇنىڭغا كۆز قىسىپ، — بۇ دۈيجاڭنىڭ قالدۇرۇق يېرىدىكى ياڭاقتەكلا.
ئەزالار ئوتتۇرىسىدا تېخىمۇ قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولغان مامۇتخان تەلپىكىنى ئېلىپ ئەزىزغا شىلتىدى.
— زادى داۋۇيجاڭلىقنى سەن قىل، سەن تۆكۋاشنىڭ مەن بىلەن پۇت تېپىشكىنىڭ-تېپىشكەن. سەن كۆيدۈرگىنىڭ دەستىدە خىزمەت ئىشلىمەكمۇ بەسىمۇشكۇل.
مامۇتخان يامانلاپ كېتىپ قالدى، ئۇ يولدا توپىلارنى پۇرقىرىتىپ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىگەن ھالدا كېتىپ باراتتى. تويۇقسىزلا ۋېلىسىپىتنىڭ قوڭغۇرىقىنىڭ جىرىڭلىشى ئۇنى چۆچۈتىۋەتتى. سۇلتان شوجى ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— ھە ، مامۇتخان ، قۇمتۇغدىن كېلىشىمىزمۇ؟ نېمانداق قارا بوراندەك تۇتۇلۇپ كەتتۇق .

— ھەي... — مامۇتخان بېشىنى تاتىلىدى ، — بۇ دېھقان خەق كىچىككىنە كۆڭلىنىڭ سېرىقىنى كۆرۈپ ، قولىغا تۆت تەڭگە كىرگەن كۈنى شىللەڭگە مىنىپ، بويىنۇڭغا تاراڭگۇ ئاسىدۇ.

— ھە ، يەنە ئەزالار بىلەن بىر نېمە دېيىشىپ قالدۇقمۇ؟

— شۇ ، بۇ خەققە چىشىڭنىڭ ئېقىنى كۆرسەتكىلى بولمايدۇ ، ئاغزىڭغا مەزمۇت يۈگەن سېلىش لازىم ، يۈگەن... مانا ئەزىز... ئۇ... ئۇ... — مامۇتخان جىبدەلنىڭ سەۋەبىنى ئېيتالماي دۇدۇقلاپ كەتتى .

— ھازىر يۈگەن سېلىش ئەمەس ، بۇ چاققىچە سېلىنغان يۈگەنلەرنى ئېلىۋېتىش ، — دېدى سۇلتان تەمكىنلىك بىلەن ، — ئۇلارغا مەھسۇلاتنى كۆتۈرە بەردۇق ، يەنە سىياسەتكە خىلاپ سېلىقلارنى سېلىۋەرسەك بولمايدۇ . ئىشخانىدا پۇت ياسقۇدەك ئورۇن قالماپتۇ ، بوغالتىر ئامبار تەلەپ قىلىۋاتىدۇ . بۇغداي ، ياغاچ ، يۇڭ ، كىگىز ھەممىسى بار ، ھەتتا دېھقانلارنىڭ ئاش قاچىلايدىغان ساندۇقلىرىغىچە ئەپكېلىۋاپتىمىزغۇ؟

— بۇ... بۇ... ھەي ، — مامۇتخان تېرىكىپ قالدى ، — ئۆزۈمنىڭ كۆمۈچىگە چوغ تارتقىنىم يوققۇ ، ئەگەر بىر تىيىن پۇل ، بىر قوشۇق ئاش كانىيىمدىن ئۆتۈپ كەتكەن بولسا گېلىمغا ھونناق چىقسۇن .

— مامۇتخان يەپ كەتتى ، دېگەنلىك ئەمەس ، — دېدى سۇلتان ئۇنىڭغا كۈلۈپ ، — بۇ كۆرۈنۈشتە كوللېكتىپ ئۈچۈندەك ، خىزمەتنى چىڭ تۇتقاندەك كۆرۈنىسىمۇ ، ئەمەلىيەتتە دېھقانلارنىڭ قىزغىنلىقىنى بوغۇش .

— ئەمىسە مەن ئۆكتەملىك قىلىپ ئۇلارنىڭ كېكىرتىكىدىن بوغۇپتىمەن ، بىر ئاي روزى تۇتۇپ ، پوقتا ئېغىز ئاچتى دېگەن شۇ - دە!

سۇلتان شۇجى مامۇتخاننىڭ ئارقىسىدىن قارىغىنىچە ئاچچىقتا كۈلۈپ قويدى . چۈنكى ، سۇلتان ئۆتكەندە ئۇنىڭ بىلەن ئورۇنسىز جەرىمانىنىڭ دېھقانلارغا بىھۇدە سېلىنغان يۈگەن ئىكەنلىكى ھەققىدە سۆزلەشكەن بولۇپ ، ھازىر مامۇتخاننىڭ «يۈگەن» مەسىلىسىنى قايتا ئېغىزغا ئېلىشى ھەرگىز تاسادىپىي ئەمەس ئىدى . شۇڭا ، سۇلتان ئۇنىڭ بىلەن قايتا سۆزلىشىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويدى .

سۇلتان قۇمتۇغقا يېتىپ كەلگەندە كۈن ئاللىقاچان ئولتۇرغان بولۇپ ، كەڭ يېيىلىپ ئېقىۋاتقان دەريا ئۈستى قىپقىزىل شەپەق ئىزنالىرى بىلەن ئەتلەستەك تاۋلانغانىدى . ئۇ ، گەمە ئىشىكىگە كەلگەندە ، ئىچكىرىدىن كېلىۋاتقان پاراڭغا قۇلاق سالدى.

— سېنىڭمۇزە جىبدەلنى پۇلغا سېتىۋالىدىغان مىجەزىڭ بار . قاراپ تۇرۇپ بېشىڭغا بىر سىقىم پىت سېلىۋالدىڭ ، ئۆزدىنىڭ ئۆزى...

— نېمە قورققۇلۇق ، ۋەزىپىنى ئادا قىلالمىساقكەن جەرىمانىنى دوق قىلسا .

— بوغالتىرمۇ ئۆزىنىڭ ئۆزى ، دادۈيجاڭ «ھە» لا دېسە ، «ھۇ» دەپ ، دوپپىسىنى ئالىدىغان يەرگە بېشىنى ئېلىپ كېلىدىكەن .

— شۇ ، بۇ بالا راسا يۇمشاق باش ، گالدۇ - گۇلدۇڭ مۆرىمەسنىڭ بىرسى ، — دېدى كىمدۇر بىرسى ، — ئىقتىساد تۇتقان ئادەمنىڭ قولىدا مىزان بولىدۇ . بۇنداق تۈزۈمدە يوق نەرسىلەرنى كىرىم قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىدۇ . لېكىن ، سامان خەقنىڭ بولغىنى بىلەن سامانلىق ئۆزۈمنىڭ دەپ ئېلىۋېرىدۇ .

— زادى مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان بەلگىلەنگەن فاڭجېن - سىياسەتكە ئۇيغۇن بولمىغانلىرىنىڭ ھەممىسى خاتا ، — دېدى ئەزىز ۋارقىراپ ، — ئورمانلارغا

زىيان سالغان، سۈنئى يار ئالدۇرۇپ زىرائەتلەرنى ئېقىتىۋەتكەن، مەھسۇلات كەملەتكەن، ئومۇم ئۈچۈن ئەللىك ئىككى كۈن ھەقسىز ئىشلەش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىمىغان قاتارلىق ئۆزىمىز بېكىتكەن بىر قاتار تۈزۈملەرگە خىلاپلىق قىلغۇچىلاردىن جەرىمانە ئېلىش تامامەن يوللۇق! لېكىن ھازىرچۇ؟

— شۇ، شۇ، يۆتەلسەڭمۇ، ۋارقىراپ قويساڭمۇ جەرىمانە، كىشى قاتتىقراق كېكىرىشكىمۇ ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالدى.

سۇلتان شۇجى دېھقانلارنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن كۈلۈپ كەتتى‐يۇ، لېكىن ئۇ تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا بىر ھەقىقەتنى سەزدى. راست، ئىككى يىلدىن بېرى دېھقانلار ھالال ئەمگىكىنىڭ ھەقىقىي تەمىنى تېتىدى! ئەمما بىر قىسىم سولچىللىق تەسىرىدىن قۇتۇلالمىغان كادىرلاردا مەنپەئەت توقۇنۇشى بولۇۋاتامدۇ، قانداق؟! ئۇلاردا يەنە قانداق ئەندىشىلەر باردۇ؟! دېھقانلارنىڭ يوقسۇزلۇقتىن زارلىنىشى، ئاچچىق ـ ئاچچىق ياش تۆكۈشى ئۇلار ئۈچۈن ئۆزىنى كۆرسىتىشنىڭ بىردىنبىر پۇرسىتىمۇ؟ ئۇلار زادى نېمە ئۈچۈن بۇنداق قىلىشىدۇ؟ ياق، ئۇلارغا سەمىمىي ياردەم بېرىش كېرەك.

سۇلتان شۇجى شۇ خىياللار بىلەن گەمىگە كىرىپ كەلگىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى.

※ ※

قۇمتوغدىن يامانلاپ كېلىپ ئۆيدە ھەپتە ياتقان مامۇتخان ئەزالارنىڭ قۇمتوغدىن قايتىپ ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا جىددىي كىرىشىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، قورساق كۆپۈكىنى بىر چىقىرىۋېلىش ئۈچۈن سىرتقا ماڭدى. كەڭ كەتكەن شاھمات تاختىسىدەك بىر ـ بىرىگە ياندىش ئېتىزلاردا ئالىيېشىل كىيىنىپ

ئىشلەۋاتقان ئەزالار خۇددى خىلمۇ خىل چېچەكتەك كۆرۈنەتتى. كۆك ئاسماندا بىر پارچىمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى. ئەتراپتىن نەم ھاۋانىڭ ھىدى كېلەتتى. ئېرىق بويىدىكى كۆكىرىپ قالغان كوكاتلار باھاردىن دېرەك بېرىپ، سۇندۇك ۋە قۇشقاچلار ئاغدۇرۇلغان يەردىن قۇرت ـ قوڭغۇزلارنى تېرىپ يۈرەتتى. دېھقانلار بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشىپ ئىشلەيتتى، چاقچاقلىشاتتى، ئېتىزنى چاڭ كەلتۈرۈپ ناخشا ئېيتاتتى.

مامۇتخان يىراقتىنلا مەمتاخۇن قوتازنىڭ ئېتىزغا قىغ يۆتكەۋاتقانلىقىنى كۆردى ـ دە، ئېتىز ئوتتۇرىسى بىلەن ئۇدۇللاپ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دادۇيجاڭ ئا بۇ... ئۆزىنىڭ ئۆزى، ئېڭەكلىرىنى چېتىۋاپلا، — دېدى مەمتاخۇن ھىڭگىدە ھىجىيىپ.

— ئۆتكەندە «چىشىم ئاغرىپ قالدى» دەپ ئېيتتىمغۇ، — دېدى مامۇتخان زەردە قىلىپ، لېكىن ئۇ گۇمانسىراپ ئۇنىڭغا تىكىلدى، — ھە، بازغى بۇغدايغا قىغ يۆتكەۋاتامدۇق؟

— خوش... ئۆزىنىڭ ئۆزى.

— موسىغا ئەللىك تاغار قىغ تۆكەمدۇق ـ يوق؟

— يوقسۇ، قىغىم كەملەيدىغاندەك تۇرىدۇ، ئوتتۇز تاغار ئۆپچۆرىسىدە تۆكىمەن.

— ئۇنداقتا ئون كىلودىن ئاق ئوغۇت قوشۇپ چاچىلى، بولمىسا تاغىرىغا بەش موچەندىن ھېسابلاپ جەرىمانە ئېلىنىدۇ.

— ئا بۇ، دادۇيجاڭ ئۆزىنىڭ ئۆزى.

— بۇ سىياسەت، — ئۇ نېمىدۇر دېمەكچى بولىدىيۇ، لېكىن قالغىنىنى يۇتۇۋەتتى، — ھە راست، ناھىيىلىك تەمىنلەش كوپىراتىپىغا يىلىغا تاپشۇرىدىغان ئون سەككىز جىڭ گۆش ۋەزىپەڭنى ئورۇندىۋەت، بولمىسا جەرىمانە.

— دادۇيجاڭ، دۈيدىن بەرگەن قوي ئىككى يىلدىن بېرى

تۇغمىدى، سېتىپ باشقىسىغا ئالماشتۇرمىسام ئۆزىنىڭ ئۆزى...

— تۇغمىدى؟ ساغلىقمۇ تۇغمامدىكەن، قوچقارغا تەگلە.

— ئا بۇ تەگلىدىم.

— قوشقارغا تەگلىسىمۇ تۇغمايدىغان ساغلىق بولامدۇ، سېتىشقا بولمايدۇ. ئۇنى سېتىپ نەدىكى دادىن قاچقان رەپرەپنى ئالماقچىمىدىڭ؟

غۇژژىدە ئاچچىقى كەلگەن مەمتاخۇن ئاغزىغا كەلگەننى قايتۇرمىدى:

— ئا بۇ... ئۆزىنىڭ ئۆزى... ئۆزلىرىمۇ ئايخاننى ئالغىلى بىر كەم يىگىرمە يىل بولۇپ قالدى، ئەجىبا ئۇمۇ تۇغمىدىيا... ئۆزلىرىمۇ...

— نېمە؟ سەن... سەن...

مامۇتخان غەزەپتىن ساقىلىنى يۇلۇپ كۆزلىرىنى ئالايتقىنىچە كېتىپ قالدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئاچچىق ئەلەم قاپلىۋالغانىدى. ئۇ بۇرۇن ئىززەت - ھۆرمەتلىك دۇيجاڭ ئىدى. توي - تۆكۈنلەردە ھەممىسى قول قوشتۇرۇپ ئۇنىڭغا تۆرنى بوشىتىپ تۇرسا، لېگەننىڭمۇ چوڭى ۋە گۆشلۈكى ئالدىدا بولاتتى. ئۇ لېگەنگە قول ئۇزاتمىغۇچە باشقىلارنىڭ قول ئۇزىتىشىغا ھەددى ئەمەس ئىدى. ھېلىمۇ تەڭ دېمەتلىكلىرى ئىكەن، ھەتتا قېرى مويسىپىتلەرمۇ قاش كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىيالمايتتى. مانا ئەمدىلىكتە ئاغزىدىن ئانىسىنىڭ سۈتى كەتمىگەن ئەزىزدەك باچكىلار ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىۋاتسا، ماۋۇ تېمىنى ئېتىپ، يېرىنى تېرىپ يۈندىكەشلىكىنى قىلىدىغان قوتاز چېغىدا ئۇنى مەسخىرە قىلىۋاتسا، يەنە كېلىپ ئەيمەنمەي «ئېگەكلىرىنى چېتىۋاپلا» دەپ ھىجايغىنىنى قارىمامدىغان، — مامۇتخان ئۇنى ئىچىدە تىللىۋەتتى، — مەن ئېگىكىمنى چېتىپ قويىدىغان ئۆلۈككىمىدىم، خەپ، بىر چاغلار بولسا «كۆچۈش ئائىلىسى» قىلىپ ئۆزۈڭنى بوز يەردە كۆرسىتەتتىم نائەھلى.

مامۇتخاننىڭ كۆز ئالدىغا يۈنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرىكى بىر ئىش كېلىش بىلەن ئېغىر خورسىنىپ قويدى.

مەمتاخۇن قوتازنىڭ ئاشلىقى تۆكەپ كېتىپ ئىككى كۈنگىچە مامۇتخاننىڭ بوسۇغىسىدىن كېتەلمەي قالدى. ئۇ ھەتتا دادۇيجاڭنىڭ قەرز ئاشلىقتا ئىككىلىك خەت قىلىپ بېرىشى ئۈچۈن، ئۇنىڭ باغ تېمىنى ئېتىپ بەردى ۋە ئەتىسى ئەتىگەندە ئەنجۈر يوپۇرمىقىغا يۆگەلگەن بىر جۈپ ئەنجۈرنى كۆتۈرگەنچە مامۇتخاننىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى.:

— دادۇيجاڭ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ ۋە قورۇلۇپ، — بۇ ئەنجۈر تۇنجى پىششىقى، ئىككى كاچات ئۇرۇپ بىر يەۋالسىلا، قېنى ئاغزىلىرىغا كومىمدا سالسىلا ھى... ھى... ھى...

مانا شۇ كۈنى مەمتاخۇن «يىگىرمە جىڭ قوناق قەرز بېرىلسۇن» دېگەن ئالىقاندەك قەغەزنى خۇددى سۇرەياسىندەك ئەتىۋارلاپ ۋە ئارقىچە مېڭىپ تا كوچا دەرۋازىسىغىچە سالام بەجا كەلتۈرۈپ سىرتقا چىققانىدى.

مامۇتخان ئۆز خىياللىرىدىن لەززەتلىنىپ ئەزىزنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قالغانلىقىنى تۇيماي قالدى. ئەزىزنىڭ ئانىسى نېۋىخان ئاچا ھويلا ئالدىدا بوغداي نەمدەپ ئۈگۈت ئېتىۋاتاتتى. مامۇتخان تىكلەكلىك تاغار ۋە پالاسقا تۆكۈلگەن قىپقىزىل دانلىق بوغداينى كۆرگىنىدە كۆز ئالدىدىن لىپ قىلىپ بىر كۆلەڭگە ئۆتۈپ كەتكەندەك بولدى.

— ئۆز دادۇيجاڭ، قىزىلىم تۇغۇتلۇق ئىدى، ئون بەش جىڭ قوناقنى بوغدايغا ئالماشتۇرۇشقا ئىلتىپات قىلدۇرۇپ بەرسىلە. مەندىن يانمىسا خۇدايىمدىن يانار.

شۇنداق، قورۇق بېسىپ كەتكەن خۇنۇك كۆزلەردىن نارام - تارام تۆكۈلۈۋاتقان ياشلار ھېلىھەم ئۇنىڭ ئېسىدە تۇرۇپتۇ.

— نېۋىخان! — دېدى مامۇتخان ئۈنلۈك ۋارقىراپ، — ئەزىزغا دەپ قويىلى، چۈشتىن كېيىن دادۇيدە مەجلىس بار،

تۇزۇمنى ئوبدان بىلمىمىز، مەجلىسكە بارمىسا ئۈچ يۈەن، كېچىكسە بىر يۈەن جەرىمانە...

نېۋىخان قايرىلىپ قاراپمۇ قويماي «ھە، بىلىمەن، توقماقلىقتا ئىتنىڭ بېشىغا ئۇرسا تورۇكلاپ جەرىمانە تۆكۈلىدۇ» دېگىنىچە ئۆگۈتىنى ئېتىۋەردى. ماموتخان قاقاقان قوزۇقتەك بىردەم تۇرغاندىن كېيىن «ھىم» دەپ دىمىغىنى قاقتى - دە، كەينىگە بۇرۇلدى.

— ھەي، — دېدى ئۇ ئۆزىچە غوڭشىپ، — مۇشۇ مەھسۇلاتنى كۆتۈرە بېرىش نەدىنمۇ پەيدا بولدى. دېھقان خەق بىر قېتىم نانغا تويۇپ كارتىسىدە كېكىرىپ قويغان كۈنى ئادەم تونۇمايدۇ، باشلىقنىڭ قەدرىگە ئەسلا يەتمەيدۇ.

نېۋىخاندىن دەشنام يېگەن ماموتخان پىرقىراپ - ئايلىنىپ ئېتىز ئۈستىگە كەلگەندە، گۇرۇپپا ئەزالىرى بىر يەرگە توپلىشىپ دەم ئالغاچ چاقچاقلىشىۋاتاتتى.

— ئاغىنىلەر، — دېدى ماموتخان قىر ئۈستىگە چىقىپ، — ئۇرۇق سېلىنىپ بولغاندىن كېيىن، قىرنى رۇس ئېلىپ، پاخپاق ئېتىش كېرەك، بولمىسا بىر توسمىغا بىر يۈەن جەرىمانە. ئاندىن سۆرەمنى سۈپەتلىك سېلىپ، ئېتىزنى ئەينەك يۈزىدەك تەكشىلىمىگەنگە موسىغا...

— داۋۇجاڭ، ھازىر ئېيتقانلىرى سىياسەتنىڭ مىگبىر پۈتىقىدا بارمۇ؟ ياكى... — بۇرۇت قويۇۋالغان قاراموتوق بۇ يىگىتنىڭ سۆزى پاراققىدە كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى.

— ئەمسىچۇ! سىياسەت بىلەن ئويناشقىلى بولمايدۇ.

— داۋۇجاڭ، بىز قىر سالايلى - سالمايلى، پاخپاق ئېتەيلى - ئەتمەيلى، مەھسۇلاتنى ئاشۇرساق مۇكاپات ئالىمىز، كەملەتسەك تۆلەيمىز، — دېدى ئەزىز مىختەك قادىلىپ، — ئۇنداقتا «مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش» ھېسابىمۇ ياكى ئۆزلىرىنىڭ جەرىمانىسىمۇ؟

— بۇ... بۇ... سىياسەت... سىياسەتنىڭ... سىياسەتكە... — ماموتخاننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئارقىسىغا بىر نەچچە قەدەم داجىغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

— «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» تا ئەھلى - ئىلىملىك كىشىلەر كەشىپ قىلغاندىن كېيىن، مەنمۇ بىكار ئولتۇرماي دىدىلىغۇ دەيمەن، — قاراموتوق يىگىتنىڭ بۇ سۆزىدىن ئۇنلىغان ئېغىزلار ئاسمانىباقتى بولۇپ پاراقلاپ كۈلۈشتى. لېكىن، شۇ ئەسنادا ھاسىراپ يېتىپ كەلگەن مەمتاخۇن قوتاز يەكتىكىنىڭ پەشلىرىدە يۈزىنى ئېرتقاچ توپنىڭ ئالدىغا ئۆتتى:

— داۋۇجاڭ، ئا بۇ، بىزنىڭمۇ سىياسەتنىڭ سىڭا بۇرجەكىدىن بولسىمۇ خەۋىرىمىز بار، — دېدى ئۇ ھىجىيىپ، — ھۆكۈمەتنىڭ دەپتىرىدە سىيالكىدا بىر مو يەرگە ئۇرۇق چېچىپ بېرىشكە ئالتە موچەن بەلگىلەنگەن. لېكىن، ھەزرەتلىرى بىر يۈەندىن ئېلىشتىن سىرت «تراكتورچى يەيدۇ» دەپ بىر موغا بىر جىڭدىن بۇغدايمۇ ئالدىلا، ئەمدى ئۆزىنىڭ ئۆزى، تراكتورچى كۈنىگە نەچچە مو يەرگە ئۇرۇق چاچىدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭغا ئاشلىق پونكىتىدىن قىرىق بەش جىڭ نورما بېرىدۇ.

— تراكتورچىنىڭ ئاشقازىنى باشقا، نان قازىنى باشقا ئوخشايدۇ.

ئەزىزنىڭ چاقچىقى قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈۋەتتى. يەر ئاغدۇرۇپ ئەزالار بىلەن بىرگە دەم ئېلىۋاتقان تراكتورچى يىگىتنىڭ تاماكا تۇتۇپ تۇرغان قوللىرى تىترەپ بىر ھازاغىچە گەپ قىلالماي قالدى:

— دا... داۋۇجاڭ، بۇ... بۇ... قانداق گەپ، كىتىدىكىنىڭ ئۆپچۆرىسى ھەممىسى قورساق دەپ بۇنچىۋالا ئازناپلىق قىلىساق.

— ھا... ھا... ھا... ھى... ھى... ھى.

— پېشانەڭنى سىلىۋېتىپ گەپ قىلىش، ھەممىسى داۋۇ-

گە كىرىم قىلىنغان، — دېدى كۆزلىرى جامدەك چەكچىيىپ قالغان مامۇتخان.

— پېشانىمىزنى سىلىماق سىلىدۇق، — دېدى مەمتاخۇن شاپاق دوپپىسىنى قولىغا ئېلىپ، — بىز جۆيلۈپ چوققىمىزنى ئېتىلدۇرۇۋالغىنىمىز يوق... ھا... ھا... ھا...

قامچىدەك تېگىۋاتقان كۈلكە سادالىرى ئىچىدە قالغان مامۇتخان خوتۇنى ئايخاننى: «ئىخ لەنىتى كاس - كاس خوتۇن، تۇفى تۆشۈك قاپاق» دەپ ئىچىدە تىللىغاچ توپ ئارىسىدىن قانداق چىقىپ كېتىشىنى بىلمەي ئارقىغا شۇخشىغانچە ئېرىققا يۆمىلاپ كەتتى. نەدىندۇر ساغرىسىنى ئېلىۋالغان دەرەخ يىلتىزى «جارتلا» قىلىپ ئۇنىڭ ئارقىسىنى ئېچىپ قويدى.

مامۇتخان بىر قولىدا ئارقىسىنى تۇتقاچ قۇرۇق ئۆستەڭ ئىچى بىلەن ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ كەتتىكە كىرىپ كەلدى - دە، قاشا تامغا يۆلەنگىنىچە ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇ نومۇستىن ئۆلگۈدەك ھالسىزلانغان ھالدا ئېغىر ئۇھ تارتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە مىڭلىغان قۇرت - قوڭغۇزلار مىڭىۋاتقاندەك، گويا بىرەر قارا مۈشۈك ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن تاتىلاۋاتقاندەك تولغىناتتى. ئۇ بۇ ئىشلارنى ئۆزى ئۆچۈن قىلغىنى يوققۇ!... شۇنداق، ھەممىسى كوللېكتىپ ئۈچۈن بولدى. ئۆزى بولسا مىسقالچە بىر نەرسىگە تەگمىدى. پەقەت جەرىمانە، بىرئاز بىپىپلا ئىززەت - ھۆرمەتنى ئۇنتۇپ قالغان دېھقانلارنى ئۈچۈقداپ قويۇش ئۈچۈنلا قىلغان چارىسى ئىدىغۇ، ھالا بۇ كۈنگە كەلگەندە ئۇنىڭ ئابرويى بوراندىكى تالقاندەك توزۇپ ھەممىسىنىڭ نەزەرىدىن چۈشۈپ كۈلكىسىگە قالدى.

مامۇتخاننىڭ كۆڭلىدىن بۇ خىياللار كەچكىنىدە ئىختىيارسىز سۇلتان شۇجىنىڭ «ئىززەت - ئابروي بىسىم، قورقۇتۇش، ئەدىبىنى بېرىش بىلەن كۆكلىمەيدۇ، پەقەت ئۇ ھالال مېھنەت بىلەن سىڭدۇرگەن ئەجرىڭدىن كېلىدۇ» دېگەن سۆزىنى

يادىغا ئالدى.

مامۇتخان ئېغىر خورسىنغان ھالدا ساغرىسىنى سىلىدى. ئۇ كاساپەت يىلتىز ئىشتاننى خېلىلا بۆسۈۋېتىپتۇ. ئۆيگە قانداق يېتىۋېلىش كويىدا ئەتراپقا قاراپ يولدا بىر نەچچە كىشىنىڭ خۇشال ۋارقىرىشىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى - دە، ئۆزىنى تامنىڭ دالدىسىغا ئېلىشقا ئارانلا ئۈلگۈردى.

— تېز مېڭىڭلار دەيمەن، — دېدى كىمدۇر بىرسى ۋارقىراپ، — سۇلتان شۇجى جەرىمانىلەرنى قايتۇرغىلى تۇرۇپتۇ، چۈشتىن كېيىن بۇ توغرۇلۇق مەجلىس ئاچىدىكەن.

— ئۇنداقتا جەرىمانىنىڭ قويرۇقى سۇغا چىلىشىپتۇ - دە.

— ھا... ھا... ھا... قويرۇقى ئەمەس، ئۆزى سۇغا بېشىچە شۇڭغۇدى دەڭلار!

بىر دەمدىلا پۈت - قوللىرى گىر تېشىدەك ئېغىرلىشىپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن مامۇتخان كىشىلەرنىڭ ئاۋازلىرى يىراقلىشىپ كېتىشى بىلەن ئورنىدىن تۇردى. لېكىن، ئۇ يەنە موكىلا يېتىۋالدى. چۈنكى، يېزىنىڭ يىلانباغرى يوللىرىدىن بىر توپ مەكتەپ باللىرى ناخشا ئېيتىپ كېلىۋاتاتتى:

ئۈچۈپ ئۆتكەن تورنىلار
يېزىمىزنى كۆرۈپ كەت.
قەلبى خۇشال دېھقاننىڭ
ناخشىسىنى ئاڭلاپ كەت.

— تۈگىدى، تۈگىدى، — دېدى مامۇتخان يىرتىلغان ساغرىسىنى سىلاپ، — جەرىمانە راستتىنلا سۇغا شۇڭغۇدى... ئۇ بۇرۇقتۇرۇم بولدى... تۈگىدى... تۈگىدى...

چىنلىق ۋە ۋاپا

مۇئەللىپلەر : «دۇنيا تاسادىپىي ھادىسىلەر بىلەن تولغان ، ئۇنىڭسىزمۇ ھايات كۆڭۈلسىز بولغان بولار ئىدى» دەپ بىكار ئېيتمىغان ، راست ئەمەسمۇ ، بەزى ھايات ھادىسىلىرى كىشىلەرگە بەخت ۋە شادلىق شارابىنى ئىچۈرسە ، بەزى ھاللاردا ئىنسانىنىڭ ۋۇجۇدى كۆتۈرەلمىگۈدەك دەرد ـ ئەلەم تاغلىرىنى ئارتىپ قويىدۇ . ھەتتا قايغۇ ـ ھەسرەت يۈكىنىڭ ئېغىرلىقىدىن ئادەم ئۆز ئەقلىدىن ئادىشىپ مەجنۇن ھالىتىگە چۈشىدۇ ، ئۆلۈمنىڭ سوغۇق قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ . لېكىن ، بەزى كىشىلەر باركى ، ئادەم تەسەۋۋۇر قىلالمىغۇدەك دەھشەتلىك ھادىسىلەر تۈپەيلىدىن يۈرەك باغرى پارە ـ پارە بولۇپ كەتسىمۇ قەلبىگە قىلچە چاڭ قونمايدۇ . مۇختار مانا شۇنداق گۈزەل قەلب ئېسىل خىسلەتلىك يىگىت .

خۇش چاقچاق ۋە ئاق كۆڭۈل مۇختار ، قىزىلسۇ ئوبلاستىلىق يېمەك ماللار شىركىتىنىڭ گۆش ساتقۇچىسى بولۇپ ، بۇنىڭدىن ئون نەچچە يىللار ئىلگىرى ئۆز يۇرتىدىكى سۇمبۇل چاچ ، بويى گۈل بەرگىدەك ، يۈزى غۇنچىدەك يېزا قىزى نۇرنىسا بىلەن مۇھەببەتلىشىپ توي قىلدى . بۇ تويدىن ھەممە رازى بولۇشتى . «چىن مۇھەببەت كىشىلەرنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشىدۇ» دېگەننى راست ئوخشايدۇ . نۇرنىسانىڭ سىماسى تېخىمۇ بەرنالىشىپ ، مۇختارنىڭ بەستىدىن كۈچ يېغىپ تۇرىدىغان بولدى . قېرىلار ئۇلارنى كۆرگەندە ، «گۈلى گۈلگە كەلدى دېگەن شۇ ـ دە» دەپ زوقلانسا ، ياشلار «تىللا ئۈزۈككە ياقۇت كۆز سالغاندەكلا بولدى» دەپ ئاماقلىرىنى چاكىلدىتاتتى . بۇ ماختاشلاردىن ئەنسىرىگەن ئانا ، بەزىدە : «كۆزى يامانىنىڭ كۆزىدىن ، تىلى يامانىنىڭ سۆزىدىن ساقلىغايسەن سۈف ـ سۈف» دەپ بىر نېمىلەرنى پىچىرلىغىنىچە ئۇلارنى يول تەمچىدە ئىسرىقداپ قوياتتى .

مۇختار بىلەن نۇرنىسا ئەر ـ خوتۇن ئەمەس ، بەلكى توي ھارپىسىدا يۈرگەن ئاشىق ـ مەشۇقلاردەك بىر ـ بىرىگە تويماي ـ قانماي ئىناق ئۆتۈشتى . شېرىن ئائىلە مۇھەببىتىنىڭ ئىلھامى بولسا كېرەك ، مۇختار تېخىمۇ تىرىشىپ ئىشلەيدىغان ، ھېرىپ ـ چارچاشنى بىلمەيدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ ، كەچتە بىر نەچچە كىلومېتىر يول بېسىپ ئائىلىسىگە كەلگەندە نۇرنىسانى كۆرۈش بىلەن ھاردۇقى چىقىپ ، يېنىكلا بولۇپ قالاتتى .

— نۇرنىسا ، — دېدى بىر كۈنى مۇختار نۇرنىسانىڭ چېچىنى قولىغا يۆگەپ ئوينىۋېتىپ ، — بۇرۇنلاردا سىزنىڭ مۇشۇ قۇندۇزدەك چاچلىرىڭىزنى ، چىرايلىق ھۆسنىڭىزنى ياخشى كۆرەتتىم ، ئەمدى ئويلىسام ئۇ چاغلاردا تولىمۇ نادانىكەنمەن !

— نېمە ؟ — نۇرنىسا چۆچۈپ قارىدى ، — ئەمدىچۇ... سىز... سىز...

— ھازىر مەن سىزنىڭ چوڭقۇر بۇلاقلاردىن ئېتىلىپ چىققان سۈزۈك سۇدەك بىباھا كۆڭلىڭىزنى ، گۈزەل مىجەز خۇلقىڭىزنى ھېچ نەرسىگە تەڭ قىلمايمەن...

— ئۇھ... خۇدايىم ئادەمنى شۇنداقمۇ... — نۇرنىسا ئۇيىلىپقىنا مۇختارنىڭ يۈزىگە تىكىلدى ـ دە ، رازىمەنلىك بىلەن كۈلۈپ قويدى .

دەرۋەقە ، مۇختار نۇرنىسا بىلەن مۇھەببەتلىشىپ يۈرگەن چاغلاردا ئۇنىڭ ناۋات رەڭ سۈزۈك يۈزىگە خوپ ياراشقان قىياقتەك قاشلىرىغا ، جىنەستىدەك لەۋلىرىگە ، قويۇق كىرپىك قاپلىغان تارتىنچاق كۆزلىرىگە ، بولۇپمۇ يىلاندەك تولغىنىپ تۇر-

غان توم ئۆرۈمە قارا چاچلىرىغا ئىچى كۆيەتتى . نۇرنىسامۇ
مۇختارنىڭ چاپلاپ قويغانداك قېلىن قاشلىرىغا ، ئېگىز قاڭشار-
لىق بۇرنىغا ، بېجىرىم چىرايىغا ، تەمبەللىك بەستىگە پات - پاتلا
بەر ئاستىدىن كۆز تاشلايتتى ، كۆڭلىدىن بولسا : «نېمىدېگەن
كېلىشكەن يىگىت» دېگەن ئوي ئۆتەتتى .

تۆت - بەش يىل خۇددى تۆت - بەش كۈندەك ئۆتۈپ
كەتتى . ئۇلارنىڭ ئىككى بالىسىمۇ بولدى . ئىيۇل ئايلىرىنىڭ
بىر كۈنى نۇرنىسا كونا ماز ۋە كەنجە غوزا پاختىلىرىنى ئاتتۇ-
رۇش ئۈچۈن شەھەرگە ماڭدى . ئۇ ھەممە ئادەمنىڭ ھەۋىسىنى
قوزغاپ ، پاختا ئېتىش زاۋۇتىغا كىرىپ كەلدى .

نۆۋەت بويىچە نۇرنىسانىڭ پاختىسى چىگىت ئايرىش ماشى-
نىسىغا سېلىندى ، ماشىنا ھەيۋەت بىلەن گۈلدۈرلىمەكتە ئىدى .
نۇرنىسا ماشىنا يېنىغا چېچىلىپ كەتكەن پاختىلارنى تېرىۋېتىپ ،
ئالدىغا چۈشۈۋالغان چېچىنى ئەپچىللىك بىلەن ئارقىغا تاشلىشى
بىلەن ، چاچ ماشىنىنىڭ تاسمىسىغا ئېلىشىپ قالدى . ئۇ دەھشەت-
لىك بىر چىرقىراش بىلەن ھوشىدىن كەتتى . ئىشچىلار چاقماق
تېزلىكىدە ماشىنىنى توختاتقان بولسىمۇ ، لېكىن نۇرنىسانىڭ
باش تېرىسى ، بىر قۇلىقى بىلەن بىللە سويۇلۇپ ماشىنا ئىچىگە
كىرىپ كەتكەنىدى . قانغا مىلىنىپ ياتقان نۇرنىسانى دوختۇرغا
ئېلىپ كەلدى .

مۇختار باش - كۆزى داكا بىلەن ئورالغان ، ھاياتى خەۋپ
ئىچىدە قالغان ئايالىنى كۆرگەندە ، يۈرىكى زىختىكى جىگەردەك
قورۇلۇپ كەتتى . قايغۇ ئەلەم ئىسكەنجىدە قىسىلدى . ئۇ ئايالى-
نىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن تېببىي خادىملارغا پائال
ماسلىشىپ ، نۇرنىسانى ئىخلاسمەنلىك بىلەن كۈتتى . ئارىدىن
بىرنەچچە ھەپتە ئۆتتى . مۇختار ئۇنىڭ قېشىدىن بىردەممۇ قوز-
غالمىدى . نۇرنىسا ھامان جۆيلۈپ ياتاتتى . پات - پاتلا نېمىلەر-
نىدۇر شىۋىرلايتتى .

— مۇختار... ئاماق... كېچىكىپ قالماڭ ، بالىلار... —
نۇرنىسانىڭ ئۈششاق بارماقلىرى كىمنىدۇر ئىزدەيتتى .

— نۇرنىسا... — مۇختار يىغلامسىراپ ئۇنىڭغا ئېگىلىش-
تى . لېكىن ئۇ ، نۇرنىسانىڭ ھېچنېمىنى ئاڭلىيالمايدىغانلىقىنى
ۋە كۆرەلمەيدىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى .

بىر كۈنى مۇختار بالىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ
قويۇپ دوختۇرخانىغا كەلگەندە ، ئىشىكتىن كىرىپلا بوسۇغىدا
تۇرۇپ قالدى . سېستىرالار نۇرنىسانىڭ بېشىنى شامالدىتىش ئۈ-
چۈن بولسا كېرەك ، داكىلارنى ئېلىپ تاشلاپ ئۇنى ياستۇققا
يۆلەپ قويغانىدى . مۇختار ئۇزۇنغىچە ئۆزىنىڭ نۇرنىساسىنى
تونۇيالمىدى ! ھەتتا ئۇنىڭ يۈرىكىنى بىلىنەر - بىلىنمەس قور-
قۇنچ قاماللىۋالدى .

ئاھ... قىياقتەك قاشلار ، قويۇق كىرپىكلەر ، تارتىنچاق
كۆزلەر ، ھەتتا قولىغا يۆگەپ ئوينىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئۇنىڭ
ئىپار ھىدلىق سۇمبۇل چاچلىرى قېنى ؟ قۇلىقىچۇ ؟ ! بىر كۆزى
جايىدىن سۈرۈلگەندەك بولۇپ كۆرۈنىدۇ ، بۇ كۆز قانداقتۇر
ئاجايىپ دەھشەتلىك ۋە يات نەزەر بىلەن باقىدۇ ، بېشى بولسا
سويغان پىيازدەك پارقىرايدۇ... مۇختارنىڭ كۆز ئالدى گۆردەك
قاراڭغۇلىشىپ ، قەلبىدە ئەنسىز خىياللار قارا قۇيۇندەك پىرقى-
رىماقتا ۋە يۈرىكىگە چاڭگال سالماقتا ئىدى . ئاھ... شۇنىڭ
بىلەن يورۇق كۈنلەر تۈنلەر بىلەن ئالمىشارمۇ ؟ خۇشال - شادى-
مان خاتىرىلەر ئەبەدىي كۆمۈلۈپ كېتەرمۇ ؟ ياش ھاياتى بىر
ئۆمۈر ھەسرەتتە ئۆتەرمۇ ؟ دوستلىرى ، قېرىنداش تۇغقانلىرى
نېمىلەرنى دەر ، بالىلارچۇ ؟ بالىلار قورقۇپ كېتەرمۇ ؟ ياق ،
ئەلۋەتتە ، بالىلار ئاق سۈت ئەمگۈزگەن ئاپىسىنى تونۇيالاي-
دۇ !... ئۇنىڭ ئىسسىق باغرىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ...

مۇختارغا مىڭلىغان كۆزلەر تىكىلىپ ، مىليونلىغان ئاۋاز-
لار بىردەكلا ۋارقىرىغاندەك بولدى : «ھەي يىگىت ! دۇنيادا كۆز

بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان ئاجايىپ نا-
زۇك بىر نەرسە بار. ئۇ بولسىمۇ كۆڭۈل... ۋاپادارىڭنىڭ كۆڭ-
لى ئۈچۈن ھەممە - ھەممىنى قۇربان قىل، شۇنداق مىنۇتلار
ئۈچۈن ياشا، شۇ چاغدىلا چىن ئىنسان بولالايسەن!»

مۇختار ئۆز جورىسى، ئۆمۈردىشى، سەپدىشى نۇرنىسانى
تونۇيالماي قېلىشى مۇمكىنمۇ؟ ياق، مانا شۇ تاپتا ئۇ مۇلايىم،
يۇمشاق كۆڭۈللۈك، قىسقىغىنە مۇھەببەتلىك ھاياتىدا دىلىنى
رەنجىتمىگەن ساپ بىر قەلبىنى، ناتىۋان پاك يۈرەكنى، كۆيۈم-
چان نۇرنىساسىنى كۆردى ۋە تونۇدى! مۇختار ئۆزىنىڭ قەيەردى-
لىكىنى ئۇنتۇپ ھۆركىرەپ يىغلىغىنىچە نۇرنىسانى قۇچاقلىۋال-
دى ۋە «نۇرنىسا، مېنىڭ يورۇق يۇلتۇزۇم، سىزنى تونۇيالماي
قېلىشىم مۇمكىنمۇ؟ سىز مېنىڭ قەلبىمگە ئۈچمەس گۈل -
چېچەكلەرنى چەككەن...» دېگەن سۆزلەرنى ئىچىدە قايتا -
تەكرارلايتتى.

— مۇختار... سىز... — نۇرنىسا بەكمۇ زەئىپ ئاۋازدا
شىۋىرلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قانداق بالا - قازاغا دۇچار بولغانلىقى-
نى بىلەلمىسە كېرەك.

— مەن سىزنىڭ ھايات قالغانلىقىڭىزغا خۇشالمەن. بۇ
خۇشاللىق يېشى.

مۇختار شۇنىڭدىن باشلاپ نۇرنىسانىڭ ئۆز چىرايىنىڭ قان-
داق ھالەتكە كېلىپ قالغانلىقىنى بىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرە-
دى. ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ چىگىلمەسلىكى، روھىنىڭ سۇنماسلىقى
ئۈچۈن بارلىق چارە - ئاماللارنى قوللاندى. يېشى داكا بىلەن
ئورالغان ئايالىنى يېتىلەپ سىرتلارغا ئېلىپ چىققاندا دېرىزە-
كۆزنەكلىرى ئالدىدىن ئېھتىيات بىلەن ئۆتكۈزۈپ كېتەتتى.

مۇختار پارتىيە تەشكىلاتىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن خوتۇنى-
نىڭ چىراي - شەكلىنى تۈزىتىش ئۈچۈن شاڭخەيگە ئېلىپ
ماڭدى، ئۇ يەردە نۇرنىساغا يالغان چاچ كىيگۈزۈپ، سۈنئىي

قولاق سېلىپ تۈزەشتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ يۈزى ناتوق بو-
لۇپ ساقايدى. دوختۇرلار نۇرنىسانىڭ قېشىنى قايتىدىن تۈزەش-
تۈرمەكچى بولغاندا، مۇختار ئايالىنىڭ يەنە ئازاب تارتىشىدىن
ئەنسىرەپ بۇ تەكلىپكە قوشۇلمىدى. ئۇنىڭسىزمۇ يۈزلىرىگە
كۆچۈرۈش ئۈچۈن بىلەك ۋە يوتىسىدىن شىلىۋېلىنغان تېرە ئاز
ئەمەس ئىدى.

مۇختار ئايالىنى شاڭخەيدە ئۇزۇن مۇددەت داۋالىتىش جەر-
يانىدا قانچىلىك رىيازەتلەرنى چەكمىدى دەيسىز! تەشكىلنىڭ
يول كىراسىغا بەرگەن ۋە ئۆزى ئىقتىساد قىلىپ يىغقان پۇلىدىن
باشقا، يەنە نەرسە - كېرەكلىرىنى سېتىپ خەجلەپ خېلىلا
چىقىمدار بولدى. ئۇ نۇرنىساغا قۇۋۋەتلىك تاماقلارنى يېگۈزەت-
تى، ئۆزى بولسا تولا ھاللاردا تاماقسىز قالاتتى ياكى ئانچە -
مۇنچە نەرسىلەر بىلەن قورسىقىنى تويغۇزۇۋالاتتى. نۇرنىسا
ئۇنىڭدىن تاماق يېگەن - يېمىگەنلىكىنى سورىغاندا، ئاشخانىدا
يەۋالدىم، قېنى، سىزگە بۇنى ئىسسىق يېگۈزۈپ قوياي دەيتتى-
دە، ئۇنىڭغا تاماق يېگۈزەتتى، چاي ئىچۈرەتتى.

— كالپۇكلىرىڭىزغا نېمە بولدى؟ — دېدى نۇرنىسا بىر
كۈنى مۇختارنىڭ گەز باغلاپ يېرىلىپ كەتكەن كالپۇكلىرىغا
قاراپ.

— بۇ...بۇ ... ھە، ھاۋا، سۇ ئالماشقاندىن كېيىن ئادەم-
نىڭ مىجەزىمۇ ئۆزگىرىپ قالىدىكەن.

مۇختار ھەر كۈنىدىكى ئادىتى بويىچە سەھەر تۇرۇپ، نۇر-
نىسانىڭ تۇرۇشىغا ياردەملەشتى. لۆڭگىنى ھۆل قىلىپ ئۇنىڭ
يۈزىنى سۈرتتى، ناشتا قىلدۇردى، ئارقىدىن دورىسىنى ئىچكۈ-
زۈپ، ئورنىغا قايتا ياتقۇزۇپ قويدى ۋە: مەن سىزگە ئوخشى-
تىپ لەڭمەن ئەتتۈرۈپ كېلەي، دېدى - دە، مۇسۇلمانلار ئاش-
خانىسىغا كەتتى. مۇختار كېتىپ، دوختۇرلار نۇرنىسانىڭ ئەڭ
ئاخىرقى قېتىم ماڭلاي چاچلىرىنى ئوڭلاش ئۈچۈن ئەينەك ئال-

دىغا ئېلىپ كېلىشتى. ئەسلى قىياپىتىنىڭ بۇنچىلىك دەرىجىدە ئۆزگىرىپ كېتىشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمىغان نۇرنىسا ئەينەكتىكى يات، قورقۇنچلۇق بىر چىرايىنى كۆرگەندە كۆزلىرى چەكچەيدى، نەپەس ئېلىشى تېزلەشتى ۋە ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىۋەتتى.

— بۇ مەن ئەمەس!... — نۇرنىسا ئايلىنىپ يىقىلدى.

نۇرنىسا كارىۋىتىدا ياتاتتى. ئۇ ئازابلىق خىياللار پاتقىقىغا پېتىپ بىر - بىرىدىن سۈرلۈك ۋە قورقۇنچلۇق ئاقىۋەتلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى...

ئەينەك يالغان ئېيتمىدى، ئۇ دەھشەتلىك ھەقىقەتنى ئەينەن كۆرسەتتى. ئۇنىڭ بۇ تاتۇق قاپلىغان يۈزىنى ئەمدى ھېچكىم ئۆزگەرتىپ بېرەلمەيدۇ، ئۇ ئۆمۈرۋايەت شۇنداق بولۇپ قالىدۇ. نۇرنىسا ئۆزىنىڭ ھۆسن - جامالىنىڭ ئەبەدىي دەپنە قىلىنغانلىقىغا كۆزى يەتتى. بۇنىڭدىن كېيىن مۇشۇ چىرايى بىلەن مۇختارنىڭ ئالدىدا قانداق يۈرەلەيدۇ؟... بەلكىم ئۇ ھازىر ئۇنى ئاياپ كۆڭلىدىكىنى ئېغىزىدىن چىقىرالماي قىيىنىلىۋاتقاندۇ؟ كېيىنچۇ؟ كېيىن... ئەلۋەتتە ئېنىق. ئۇ ئۆزى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئېيتىشى كېرەكمۇ؟ ياق. ۋاي ياق، ئەمىسە ئۇنى ئۆزىنىڭ ئاشۇ مېيىپ چىرايىغا، چۈشكۈن روھىغا، دەردلىك ئۆمرىگە باغلاپ قويسۇنمۇ؟!

نۇرنىسانىڭ يوغان ئېچىلغان كۆزلىرىدە تاقەتسىز بىر سوئال قېتىپ تۇراتتى، «ئايرىلىپ كېتىش كېرەك» دەيتتى ئۇ ئۆز ئىچىدە. لېكىن، مۇختارنىڭ خىيانەت ۋە ۋاپاسىزلىقنى بىلمەيدىغان كۆزلىرى يات بىراۋلارنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرغاندەك ۋە ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭ چېچىنى قولىغا يۆگەپ ئويناۋاتقاندەك مەنزىرىلەر كۆز ئالدىغا كەلگەندە، نۇرنىسانىڭ يۈرىكى سىقىلىپ ئاغرىيتتى ۋە ياق، دېگەندەك نالە بىلەن دۈپۈلدەيتتى...

مۇختار بىر قاچا لەغمەننى كۆتۈرۈپ بالىنىتسىغا كىرىپ

كەلگەندە، نۇرنىسا لۆڭگە بىلەن يۈزىنى يېپىۋالدى. مۇختار چاقچاق قىلىپ:

— نۇرنىسا، مەن بىلەن مۆكۈمۆكىلەڭ ئويناۋاتامسىز؟ مانا مەن سىزنى تېپىۋالدىم، — دېدى - دە، لۆڭگىنى ئېلىۋەتتى، نۇرنىسانىڭ تورۇسقا تىكىلگەن كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى يالتىراپ تۇراتتى.

— سىزگە نېمە بولدى؟ نېمىشقا يىغلىدىڭىز؟

— بولدى، ماڭا قارىماڭ، مېنىڭ يۈزۈمگە قارىماڭ! — نۇرنىسا لۆڭگىنى يۈزىگە قايتا ياپتى - دە، ئاستا سۆزلەشكە باشلىدى، — سىزگە، سىزنىڭ ياخشى كۆڭلىڭىزگە رەھمەت، چىرايىمغا سىزنىڭ توي قىلغان ۋاقتىمىزدىكىدەك زوق - شوق بىلەن قارىشىڭىز مېنى بىخۇدلاشتۇرغانىكەن، ھېلىمۇ بىر يىلدىن بېرى كۆپ ئازاب چەكتىڭىز، بىز... بىز ئەمدى ئاجرىشىپ كېتەيلى. سىزگە ھەرقانداق قىز...

ياق! مۇختار بۇنداق قىلدىن ئىنچىكە، قىلىچتىن ئۆتكۈر زىل پەيتتە ئىككىلىنىپ تۇرمىدى! ئۇ تا ھازىرغىچە: نۇرنىسانىڭ گۈزەل چىرايىدىن، نۇرلۇق جامالىدىن جۇدا بولدۇمغۇ دەپ زارلانمىغان! بىرىنچى قېتىم بالىنىتسىدا ئۇنى قورقۇنچلۇق قىياپەتتە كۆرگەندىمۇ، ئۇنىڭ تۇيغۇلىرى شامالدا تارقالغان بۇلۇتلارغا ئوخشاش تۇمانلىق ۋە بەلگىسىز بولۇپ قالمىغان! ئەگەر ئۇنداق بولمىغاندا، نۇرنىسانىڭ يۈزى مېيىپ ئەمەس، ئۆزىنىڭ قەلبى مېيىپ ھېسابلانغان بولمامدۇ؟

— نۇرنىسا، — مۇختار ئۈن سېلىپ يىغلىغىنىچە ساقال باسقان يۈزلىرىنى نۇرنىسانىڭ مېيىپ يۈزلىرىگە ياقتى، — بۇنداق شۇم خىياللار نەدىن كەلدى، سىز مەن ئۈچۈن ھېلىھەم قەدىرلىكسىز، سىزنىڭ كۆڭلىڭىز مەن ئۈچۈن بىباھا گۆھەر. سىز مېنى شۇنچە ۋىجدانسىز چاغلامسىز؟

ۋاپا ۋە مۇھەببەت رىشتىسى قان - قېنىغا سىڭىپ كەتكەن

بۇ بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇننىڭ ئىسسىق كۆز ياشلىرى بىر ـ
بىرىگە قوشۇلۇپ كەتتى . دەرۋەقە مۇختار ئەزەلدىنلا چىن ئىن-
سان بولۇشقا ئەمەل قىلغان يىگىت ئىدى . ئۇ ، ئەر خوتۇننى
ئۇرىدىغان ، خوتۇن ئېرىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىدىغان ئىشلاردىن
تولىمۇ يىرگىنەتتى ۋە نەپرەتلىنەتتى .
مۇختار نۇرنىسانى ئېلىپ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندە ،
بېشىدىن ـ يېڭى زىددىيەتلەرگە دۇچ كەلدى .
دۇنيادا ئادەملەر ھەرخىل بولغىنىغا ئوخشاش ، ئۇلارنىڭ
مۇھەببەت ۋە نەپرەتكە بولغان كۆزقارىشىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ ،
ئەلۋەتتە . مۇختارنىڭ بەزى تۇغقانلىرى ، ئەل ـ ئاغىنىلىرى
ئۇنىڭغا بىرنەچچە قېتىم نۇرنىسادىن ئاجرىشىپ كېتىشنى ئېيت-
تى . مۇختار ھېچ ئىككىلەنمەيلا ئۇلارغا رەددىيە بەردى . بىر
قېتىم ئۇنىڭ بىر تونۇشى خۇددى ئىچ ئاغرىتقان قىياپەتتە :
مۇختار ، سەن ئايالىڭ ئالدىدا ئىنسانىي بۇرچۇڭنى ئادا قىلدىڭ ،
باشقا كىشى بولسا ، ئۆز ۋاقتىدىلا بوپسىنى قولتۇقلىتىپ قوياتت-
تى . سەن تېخى ياش ، ئەمدىلا يىگىرمە ئالتىگە كىردىڭ ، ئۇنىڭ
ئۈستىگە دۆلەتنىڭ رەسمىي ئىشچىسىسەن ، چىرايلىق قىزلارنى
تاپالماسلىقتىن قورقامسەن ؟ ساڭا كىملا بولسا تېگىدۇ دېگەندە ،
مۇختار : مەن ئۆز كۆڭلىنى دەپ ئايالىنى تاشلىۋېتىدىغان ئىن-
سابسىزلاردىن ئەمەس ، ئەگەر سەن بىرەر پالاكەتكە ئۇچرىغاندا
ئايالىڭ تاشلىۋەتسە ، قانداق قىلار ئىدىڭ ؟ بۇنداق گەپلەرنى
قىلمىغىن ، ئەگەر بۇ گەپ نۇرنىسانىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قالسا ،
ئۇنىڭسىزمۇ جاراھەتلەنگەن قەلبى مۇنداق ئازابنى كۆتۈرەلمەي-
دۇ ، دەپ ئۆز دوستىنى ئىزا تارتقۇزۇپ قويدى . بىر كۈنى
مۇختار دۇكاندا گۆش سېتىۋاتقاندا ، بىر قىز ئىككىلىك قەغەزنى
گۆش بېلىتىگە يۆگەپ مۇختارغا سۇندى . مۇختار خەتنى ئوقۇپ ،
مىيىقىدا ئاچچىققىنە كۈلۈپ قويدى ـ دە ، قىزنىڭ ئارقىسىدىن
چىقىپ : سىڭلىم بۇ خەتنى ئۆز ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىڭ دەپلا

دۇكانغا كىرىپ كەتتى .
نۇرنىسانىڭ سالامەتلىكى بارا ـ بارا ئەسلىگە كەلدى . ئەم-
ما ، نېرۋىسى قاتتىق زەخملەنگەنلىكتىن ، ئۇ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ-
نى خالىمايدىغان ۋە تېرىككەك بولۇپ قالدى . شۇڭا ، مۇختار
بالىلىرىغا دائىم : ئاپاڭلارغا پەس ئاۋازدا سۆز قىلىڭلار ، دەپ
تاپىلاپ تۇردى . ئۆزى تېخىمۇ سىلىق مۇئامىلە قىلىدىغان ۋە
ئاۋايلايدىغان بولدى . ئېرىنىڭ تەسەللى بېرىشى ، كۆيۈنۈپ بېقى-
شى ئارقىسىدا نۇرنىسانىڭ سالامەتلىكى كۈندىن ـ كۈنگە ياخشى-
لاندى . مۇختارنىڭ ئاق كۆڭۈل ۋە مېھرىبانلىقى نۇرنىسانىڭ
مۇھەببىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇردى . ئۇ ئۆز مۇھەببىتىنى
سۆز بىلەن ئەمەس ، تىرىشچانلىق ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئائى-
لە باشقۇرۇش ، ئېرىنىڭ خاتىرجەم خىزمەت قىلىشىغا مەدەت
بېرىش ، بالىلىرىنى ياخشى تەربىيىلەشتەك ئەمەلىي ھەرىكىتى
بىلەن ئىپادىلىمەكتە . شۇڭا ، كىشىلەر : «مۇختارنىڭ ئائىلىسى
ئىناق بولغاچقا ، ئۇلارنىڭ بالىلىرىمۇ باشقىلار بىلەن ئۇرۇشماي-
دۇ ، تەرتىپلىك ، ئۇستازلىرىنى ھۆرمەت قىلىدۇ» دەپ تەرىپلىشىدۇ.
مۇختار ھازىر بەختىيار ئىناق ئائىلىدە غەم ـ ئەندىشىسىز ،
پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىشلەپ ھەر يىلى ئىلغار خىزمەتچى
بولۇپ باھالىنىپ كەلمەكتە . يېقىندا شىركەت پارتىيە ياچېيكى-
سى ئۇنىڭ پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسىنى ماقۇللاپ ، يۇقىرى
دەرىجىلىك پارتكومغا يوللىدى .
مۇختار 1982 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئاياللار
بىرلەشمىسى تەرىپىدىن ئېچىلغان «بەشتە ياخشى» ئائىلىلەر
تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنىغا قاتناشتى ، ئۇ ئۆزىنىڭ تۇرمۇش
سەرگۈزەشتىلىرىنى سۆزلەپ تۈگەتكەندە ، كۆپچىلىك ئۇنىڭغا
ئاپىرىن ـ تەھسىن ئوقۇدى! مەسئۇل يولداشلار ئۇنىڭ ئىش ـ
ئىزلىرىنى قايتا ـ قايتا ماختىغاندا ، ئۇ كەمتەرلىك بىلەن شۇن-
داق دېدى : بۇلارنىڭ ھەممىسى پارتىيىنىڭ تەربىيىسى ، غەم-
خورلۇقى ، يولداشلارنىڭ ياردىمىنىڭ نەتىجىسى . بۇنىڭدا پەنە
نۇرنىسانىڭمۇ بىر كىشىلىك ئەجرى بار...

تويدا

تىك كۆتۈرۈلگەن قۇياش پايانسىز چۆلنى ئۆتكۈر نۇرى بىلەن قىزىتماقتا ئىدى. گويا چۆكتۈرۈپ قويغان تۈگە لوكىلەرىدەك قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا بىر جىپ ماشىنا تەستە ئىلگىرىلەپ كەلمەكتە.

جىپ ماشىنا «قۇم كۆچتى» داۋىنىدىن ھالقىپ ئۆتكەندىن كېيىنلا، شوپۇر ھاردۇقى چىققاندەك يېنىك تىندى ــ دە، يېنىدىكى كىشىگە بۇرۇلدى.

ــ كاتىپ، ــ دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، ــ قاسىم ھاكىم دادىسىنى بىر نەچچە كۈن بۇرۇن ئەكەلدۈرمەي، نېمە ئۈچۈن نىكاھقا ئۈلگۈرتۈپلا ئاچىقىدۇ؟

ــ تىنچ... ــ كاتىپ ئارقىدا ئۇخلاپ كېلىۋاتقان ئاقساقال بوۋايغا بىر قاراپ قويۇپ، شوپۇرغا ئاستا شىۋىرلاشقا باشلىدى، ــ ھاكىمنىڭ مەيلىچە بولسا، دادىسىنى تويغا قاتناشتۇرمايتتى. لېكىن، يېقىن ــ يورۇقلارنىڭ ئەيىبلىشىدىن ئەنسىرىدى، ئۇنىڭسىزمۇ ئەلە ــ مەلە ئالدىدا ئۆزىنىڭ يۈزىگە سەتتە.

ــ ھاكىم ھەرقانچە ئەرش ــ ئەلاغا چىقىپ كەتسىمۇ، يەنە شۇ بوۋاينىڭ پۇشتىغۇ؟ ئاتىسىدىن چاندى دېگەن قانداق گەپ بۇ؟

ــ سەن بوۋاينىڭ تەرسالىقىنى بىلمەيسەن، ــ دېدى كاتىپ شوپۇرغا ئېگىشىپ، ــ قاسىمكام مۇئاۋىن ھاكىملىققا كۆتۈرۈلگەن بۇ ئىككى يىل ئىچىدە بوۋاي ئۇنى نۇرغۇن قېتىم يۈز تۇرانە تىللىدى، ھەتتا ھاسىسى بىلەن چېكىسىنى ئېتىلدۇرۇۋەتتى.

ــ پاھ، مۇنداقمۇ ئىش بولدى دەڭا! شۇڭا ھاكىم ئۇ ئىشلارنى كۆڭلى ــ كۆكسىدىن چىقىرىۋېتەلمەپتۇ ــ دە؟

ــ شۇنداق، ــ دېدى كاتىپ ئېغىر تىنىپ، ــ ناھىيەلىك پارتكوم قاسىمكامنىڭ بەزى ئىشلىرىغا بىر نەچچە قېتىم تەنقىد ــ تەربىيە بەردى. بوۋاينىڭمۇ سەپرايى ئۆرلەيدىغان يېرى نەق شۇ دە. بوۋاي يۈز ــ خاتىر قىلىپ ئولتۇرمايدۇ، بولۇپمۇ قاسىمكام كونا ئائىلىدىن ئاجراشقاندىن كېيىن، بوۋايغا بەكمۇ دىل ئازار بولدى. ئۇ كېلىنىنى ئۆز بالىسىدىنمۇ چارە كۆرەتتى.

كاتىپ بىلەن شوپۇر گېپىنى قىلىۋاتقان ھىممەت بوۋاي گەرچە ئارقىسىغا يۆلىنىپ كۆزلىرىنى يۇمىۋالغان بولسىمۇ، ئۇخلىمىغانىدى. ئۇ، بۇلارنىڭ قۇلاق ياقتى شىۋىرلاشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئاڭلىدى. شۇنداق، بوۋاي ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسكە ئالسىلا ئوغلىغا ئاچچىقى كېلەتتى.

قاسىمنىڭ داۋۇي پارتىيە ياچېيكا شۇجىلىقىدىن قەدەممۇ ــ قەدەم ئۆسۈپ، ناھىيىلىك تەشكىلات بۆلۈم باشلىقلىقىغا كۆتۈرۈلگەنگە قەدەر جەريان بوۋاينى بەكمۇ سۆيۈندۈرەتتى. لېكىن، ئۇ مۇئاۋىن ھاكىملىققا ئۆستۈرۈلۈپ، دېھقان ــ چارۋىچىلىق خىزمىتىگە مەسئۇل بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئۆيىدىن ئادەملەر ئۈزۈلمەيدىغان، نەرسە ــ كېرەكلەرمۇ ئۆكسۈمەيدىغان بولۇپ قالدى. بەزى ئىشلارنى چېلىقتۇرۇپ قالغان بوۋاي بىر كۈنى قاسىمغا نەسىھەت قىلدى:

ــ بالام، ئاشلىق، ئوغۇت، سايمان، چارۋا، يايلاق قاتارلىق ئىشلار ئۈستىدە ھاجەتمەن بولۇپ كەلگەنلەرگە تارازاڭنىڭ كەلگەن يېرىدە ھەل قىلىپ بەرگىن، لېكىن چوتا ئالمىغىن، ــ دېدى.

ــ مەن بۇ بىغەرەزلەرگە قانچە قېتىملاپ ئېيتتىم، ئالمىساڭ خاپا بولۇشىدۇ. لېكىن، ئارقىدىنلا سوغۇق زەللىدەك بىر پارچە قەغىزىنى كۆتۈرۈپ كېلىشىدۇ، خەپ، ــ دېدى قاسىم راستىنلا ئاچچىقلانغاندەك قىلىپ.

قاسىمنىڭ بىر نەچچە قېتىملىق خوپپىيانە ئىشلىرى ھىتمەت-
نى خېلىلا خاپا قىلىپ قويغان بولسىمۇ، ئۇ ئاچچىقىنى ئىچىگە
يۇتۇپ كەلگەنىدى. لېكىن، ئوغلىنىڭ شەھەر كۆكتاتچىلىق
داۋېيىدىن بىر يېرىم مو يەر ئاجرىتىپ شەخسىي ئۆي سېلىش
تەرەددۇتىگە چۈشۈپ كېتىشى بوۋاينىڭ قۇيقى چېچىنى تىك
قىلىۋەتتى.

— قاسىم، — دېدى بوۋاي ئورۇق قوللىرىنى شىلتىپ، —
ھۆكۈمەتنىڭ بەرگەن تۆت ئېغىز ئۆيى، ئاشخانا، ھويلا - ئارام-
لىرى ساڭا تارلىق قىلىپ قالدىمۇ، نېمە، جىن تەپكەندەك ئۆي
سېلىش كويىغا چۈشۈپ قالدىڭ؟

— دادا، — دېدى قاسىم يېلىنغاندەك قىلىپ، — ھا-
كىملىقمۇ، بۇ ئۆيلەرمۇ ماڭا ئۇمۇرۋايەت بەخشەندە ئەمەس،
ئەلۋەتتە توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغ، ئۆلۈم - يېتىم
بولىدۇ، ئۆزۈڭنىڭ روزىغارى بولغانغا يەتمەيدۇ - دە.

— ھىم، ماقۇل، مۇنداق دېگىن، ھاكىملىق دەسمايەڭ-
نىڭ باردا ئوقەت قىلىۋالاي دەپسەن - دە، سەن ئىت ئۈۋىسىدا
ياتقان كۈنلىرىڭنى ئۇنتۇپ قالما.

— دادا، بۇ ئەسلىدە...

— بولدى، بولدى، ماڭا ئېزىپ ئىچۈرمىسەڭمۇ بولىدۇ.
مەن كىچىك بالا ئەمەس، ئەمچەكنى «مەممە» دەيدىغان. ھىت-
مەت قانچە كايىپمۇ، ئاچچىقلاپمۇ قاسىمنى ئۆي سېلىش نىيىتى-
دىن ياندۇرالمىدى. ئۇ، ئوغلىنىڭ تەقدىر - ئىقبالىدىن ئەنسى-
رىگەنىبىرى، يىراق - يېقىن گۇڭشېلاردىن ئايىغى ئۈزۈلمەي
كېلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ: «خىل ياغاچلاردىن بىر تراكتور...»،
«تاشقا ئون ھارۋا ئاجراتتىم...»، «يارام ھونەرۋەندىن كىرگۈ-
زەي...» دەپ كۇسۇرلاشقانلىرى، ھەتتا بىر كۈنلۈك يىراقلىقتى-
كى تاغلىق رايون باشلىقلىرىنىڭمۇ: «ئۆي سالماقچى دەپ ئاڭ-
لىدۇق، قارىشىدىغان ئىش - كۈشلەر بارمىكىن؟» دەپ ئالاھى-

دە سوراپ كېلىشلىرى بوۋاينىڭ غەزەپ قېپىنى يېرىۋەتتى. ئۇ،
ھاسىسىنى توكۇلدىتىپ ئۆي سېلىۋاتقان كۆكتاتچىلىق داۋېيگە
يېتىپ كەلدى.

يالىڭاچلانغان ئون نەچچە ئەزا ھاسىراپ - ھۆمۈدىشىپ تام
سېلىۋاتاتتى. ئەمدىلا چېچەك تۆكۈپ، چاچرىشىپ كەلگەن پەمى-
دۇر، لازىلار يۇلۇنۇپ بىر چەتكە دۆۋىلەپ قويۇلغانىدى. ھىت-
مەت بوۋاي ئۆزئارا پاراڭ سېلىشىۋاتقانلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭ-
لاپ قالدى.

— ۋاي ئىست، — دېدى چارساقاللىق كىشى، — ئاز
دېگەندە ئىككى مىڭ تىزىننىڭ كۆزىگە توپا قويۇلدى - دە،
يەرنىڭ مېغىزى ئىدى، مېغىزى، بىرىنچى دۇينىڭ يەرلىرى
ئۆي ئاپتىگە ئۇچراپ، ئەزالىرى باشقا دۇيلەرگە تارقىتىۋېتىل-
دى. مانا ئەمدى بەسىملا دېمەي ئىككىنچى دۇيگە نۆۋەت
كەلدى.

— يەرلىرىمىزگە ئۆي سېلىۋاتقانلار، — دېدى يەنە بىر
كىشى، — ھەممىسى ئەمەلى بارلار. ھۆكۈمەتنىڭ سېلىپ بەر-
گەن جانان چىنىدەك ئۆيلىرىدە ئۆزلىرى ئولتۇرۇپ، بۇ ئۆيلەر-
گە ئاتا - ئانىسىنى ياكى بالىسىنى كۆچۈرۈپ ئەكېلىپ قويۇشى-
دۇ.

ھىتمەت شۇ كۈنى قاسىم بىلەن بىر كىچە ئۇرە - تۆپە
بولۇشۇپ، ئەتىسى ئەتىگەندە كېلىنى ساگادەتنىڭ: «جېنىم دادى-
كا، ئوبدان دادىكا، كەتمىسىلە» دەپ يېلىنغىنىغا قارىماي
«مەخمەل دۆڭ» كەنتىگە يول ئالدى.

ئاريدىن بىر يىل ئۆتتى. ئۆز غەمخانىسىدا تىنچ ۋە تەشۋى-
ۋىشسىز ياشاۋاتقان بوۋاي كۈنلەرنىڭ بىرىدە، قاسىمنىڭ ئايالى-
دىن ئاجرىشىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئولتۇرغان - قوپقىنىنى
بىلمەيلا قالدى. ئۇ سالپاڭ قۇلاق ئېشىكىگە مىندى - دە،
قوم - جەزىرىلەردىن ئېشىپ، ھەتتا «پاشىلىق لەڭگەر» دىمۇ

قونماي شەھەرگە يېتىپ كەلدى . بوۋاي ھەيۋەتلىك يېشىل دەرۋازىدىن كىرىشىگىلا يۈرىكى ئېغىپ ، ھويلا ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قالدى . ئۇ تورلاشقان كۆزلىرى بىلەن ئالدىدىكى ھەشەمەتلىك ئۆينىڭ گۈللۈك تۈۋرۈكلىرىگە ، قۇببە شەكىللىك دېرىزە ئويۇقلىرىغا ، رەڭدار نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن لىم ياغاچلارغا ، كۆچۈك چىشى چىقىرىلغان ئايۋان قىرلىرىغا قارىغىنىدا ئۆزىنى ئوغلىنىڭ قورۇسىدا ئەمەس ، بەلكى بۇنىڭدىن ئۇزۇن يىللار ئىلگىرىكى سايىم ئامبالنىڭ قوراسىدا تۇرغان چاغدىكىدەك ھېس قىلىپ ، ۋۇجۇدىنى سوغۇق تىترەك قاپلىدى .

— بوۋا ! — ھېمىت چۆچۈپ كەتتى . ئۇنىڭ ئون ئىككى ياشلىق ئامراق نەۋرىسى سالامەت بوۋايغا ئۆزىنى ئېتىپ بوقۇلداپ يىغلىۋەتتى .

— بوۋا ، جېنىم بوۋا ، ئاپامنى كۆرگۈم كەلدى .

— يىغلىما بالام ، يىغلىما ، — بوۋاي گەرچە نەۋرىسىنى بەزلەۋاتقان بولسىمۇ ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇراتتى .

شۇ ئەسنادا ، كېرىلىپ ۋە ئەسنەپ ئۆيدىن چىقىپ كەلگەن قاسىم دادىسىنى كۆردى - دە ، كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە تۇرۇپ قالدى .

— ۋۇي ، دادام كېلىپ قاپتىغۇ .

— ھە ، پادىشاھ سارىيىغا كەلگىلى بولمامدىكەن ؟

— ئۆيگە كىرەيلى ، دادا ، ئۆيگە .

— سائادەتخان بالام قېنى ؟ — قىلچە سۆلكەت قىلىشنى بىلمەيدىغان بوۋاي غەزەپتىن ۋارقىرىۋەتتى ، — ھەشەمەتلىك سارىيىڭغا سائادەتخان ياراشماي قالدىمۇ ؟ ئاسماندىكى ئاينى ئالماقچىمۇ سەن ؟

— دادا... ئۇ... ئۆزى .

— خۇپسەنلىك قىلما ، ئۇ سېنىڭدىن خېتىنى تەلەپ قىلى-

دىغان بالا ئەمەس ، سەن ھوقۇقىڭنى پەش قىلىپ ئۇنى مەجبۇرلىغانسەن . تۆت بالىنى يېتىم قىلىپ ئالتۇن مۈڭگۈز چىقتىمۇ ؟

ئاتا - بالىنىڭ سەن - پەن دېيىشىپ ۋارقىراشلىرىدىن ھەيران بولغان قولۇم - قوشنىلار دېرىزە يوچۇقلىرىدىن ، تام ئۈستىلىرىدىن ماراشماقتا ئىدى ، بوۋاينىڭ : «قوتۇر كالىغا يوغان مۈڭگۈز ياراشمىغاندەك ، بۇ ئەمەل ساڭىمۇ ياراشمىغۇدەك» دېگەن سۆزىدىن ئۆلگۈدەك نومۇس كەلگەن قاسىم ئەمەلدارلىق كىبىرى بىلەن ۋارقىرىۋەتتى :

— نېمانچە ئەزۋەيلەيسەن ، خوتۇن ئېلىش - خوتۇن قويۇش مەندىن قالغان ئىشمىدى ؟ ئەزەلدىن كېلىۋاتقان ئادەت ، قانۇندىمۇ چەكلەنگەن ئەمەس !

— ۋۇي نومۇسسىز ، قانۇننى ئۆزۈڭ ياسايسەن ، يەنە ئۆزۈڭ دەپسەندە قىلىسەن ، سېنىڭدەك ئۆز قەدرىنى بىلمىگەن مايۋان بالام ئەمەس ، ئەمدى ئاتام بار دېگۈچى بولما ! — بوۋاي قاسىمغا ھاسىسىنى كۆچەپ ئاتتى - دە ، سېمونت پەلەمپەي ئۈستىگىلا يىقىلدى . ئۇنىڭ ئاغزىدىن كۆپۈك كېلىپ ، چىشلىرى كىرىشىپ ، پۇت - قوللىرى تارتىشىپ قالدى .

شۇنداق قىلىپ بوۋاي دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى . قاسىم يوقلاپ كەلگەندە ئۇ كۆزىنىمۇ ئاچمىدى . بۇ بىر ئاي ئىچىدە قاسىم دوختۇرخانىغا يېنىشلاپ قەدەم باسمىدى . چۈنكى ، بوۋاي ھەدېسىلا «سايىم ئامبال كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولمىسۇن» دەپ ۋارقىرايتتى . شۇنداقتىمۇ ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقان كىشىلەر بوۋايغا تۈرلۈك يېمەكلىكلەرنى ئەكېلىپ تۇراتتى . بەزىلىرى بۆلەكچىلا خۇشامەت ، ئىلتىپاتلار كۆرسىتەتتى . ھېمىت ئۇلارغا نە رەھمەت ، نە ھۆزۈرخاھلىق ئېيتمايتتى . لېكىن ، ئۇ «مەخمەل دۆڭ» نىڭ ياش شۇجىسى سەمەن يوقلاپ كەلگەندە قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى .

— سەمەن بالام ، مېنى ئېلىپ كەت ، مەن بىر شامالدا

قالغان چىراغ، مېنى ئۆچمەيدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ — ھېتمەتنىڭ كۆڭلى ئەلەمزىدە بولدىمۇ، نېمە، ئاۋازى تىترەپ، گۆنسىز كۆزلىرىدىن ئاراملاپ ياش تۆكۈلدى، — مەن... مەن ئەمدى خاپىلىق كۆتۈرەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم.

سەمەن بوۋاينى ئېلىپ كېتىپ ئۆز ئۆيىگە چۈشۈردى. بىر قىش ئۇرۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان بوۋاي باھار كېلىشى بىلەن ھاسىسىغا تايىنىپ تالا ـ تۈزلەرگە چىقىدىغان، يېپىلىپ ئېقىۋاتقان دەريا بويلىرىنى ئايلىنىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ بۇ يەرلەرنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى. مۇزات چوققىلىرىدىن كېلىۋاتقان سالقىن شامال بوۋاينىڭ ئۇزۇن ساقاللىرىنى تاراپ، سۇنۇق كۆڭلىگە مەلھەم بولاتتى. ھېتمەت ئوغلىغا بولغان مېھرىنىمۇ بۇ يەرلەرگە قوشۇۋەتكەندەك ھەربىر توپ يۇلغۇن، توغراقلارغا، كۆز قاماشتۇرغۇدەك يالتىراپ ئېقىۋاتقان دەريا سۇلىرىغا تويماي قارايتتى. ئۆزى دەسسەپ تۇرغان مۇشۇ يۇمشاق توپىلىق يەر ئۇنىڭ يۈرەك دەردلىرىنى يېنىكلەتكەندەك قىلاتتى.

ھېتمەت بوۋاي ئۇنتۇپ قالغىنى يوق. يەر ئىسلاھاتى مېۋىسىنى تەقسىم قىلغان كۈنى ھېتمەتكە كىگىز ـ كىچەك، ئۆي ـ سەرەمجانلىرىدىن باشقا بەش مو يەر، بىر تورپاق، بوقۇسا چىشى، ئون چارەك بۇغداي تەقسىم قىلىنغاندا، ئۇ تىترىگەن چوڭ بارمىقىنى قىزىل سىرۇققا چۆكۈرۈپ جەدۋەلگە باستى ۋە قولىغا ئۇتقۇزغان ئالىقاندەك يەر خېتىنى چۆرىسى تىتىلىپ كەتكەن شاپاق دوپپىسىنىڭ ئاستىغا ئالمان ـ تالمان باستۇرۇۋالدى.

— ھۆكۈمەتلەر، — دېدى ئۇ ئىسلاھات كادىرلىرىغا قاراپ، — بۇ يەرنى تېرىسام يېڭى پادىشاھقا نەچچە ئۆلۈشنى ئىلتىپات قىلىمەنكىن، سايىم ئامبالدەك ئۆسۈم ـ پۆسۈمغۇ دەپ يۈرمەس؟

جامائەت ئارىسىدا كۈلكە كۆتۈرۈلدى. ھېتمەت ئوغلى قاسىمنى يېتىلەپ توپ ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى.

شۇ يىلى ھېتمەتنىڭ بەخت ـ تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ ئاشلىقى بەكمۇ ئوخشىدى. يېرىگە ياندىشتۇرۇپ ئۆي سېلىۋالدى. ئۆينىڭ ئەتراپىغا مېۋە كۆچەتلىرىنى تىكىۋەتتى. خۇددى ئامەت كەلسە قوش كەپتۇ دېگەندەك، ئۇنىڭ تۆت چارەك بۇغدايغا ئالغان ساغلىقى ئىككىنى قوزىلاپ بەردى. شۇ كۈنلەردە ھېتمەتنىڭ كۆز چاناقلىرىدىن خۇشاللىق يېشى قۇرۇمىدى.

ھېتمەت ئانىسىدىن كىچىك قالغان ئوغلى قاسىمنى يېتىلەپ يۈرۈپ ئۆتكۈزگەن ئاچ ـ زېرىن كۈنلىرىنى، توخۇ چۆچىسىنى باسۇرغاندەك ئوغلىنى باغرىغا تېڭىپ مال ئېغىللىرىدا، سامانخانىلاردا تۈنىگەن زىمىستان قىشلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، ھۆكۈمەتتىن سۆيۈنمەي قالمايتتى. ھەتتا ئۇ ھەر نامىزىدا: «ئاللا يار، بەندىلەر مەدەتكار بولسۇن» دەپ ھۆكۈمەتكە دۇئا قىلىشنى ئۇنتۇمايتتى.

— ئوغلۇم، — دېدى بىر كۈنى ھېتمەت قاسىمغا، — ئېغىلغا ياندىشتۇرۇپ يەنە بىر ئېغىز ئۆي سېلىپ قويساق، سەنمۇ چوڭ بولۇۋاتىسەن.

— ياق، — دېدى قاسىم كېسىپلا، — ئېغىلدىمۇ كۈنىمىز ئۆتكەنغۇ، يەرنى تىرناقتا تاتىلىغاندەك ئېچىۋاتسام، قاراپ تۇرۇپ ئاشلىق تېرىيدىغان يەرگە...

ھېتمەت ئوغلىنىڭ گېپىگە قارىتا ئېغىز يېرىپ بىر نېمە دېيەلمىدى. چۈنكى، قاسىم پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ يەر ئاچتى. كەلكۈن كەلگەندە دەريا تاشقىنلىرى لاي تاشلاپ كەتكەن بوزلۇقنىمۇ تېرىلغۇ يېرىگە ئايلاندۇرغانىدى. مانا بۇ ئىشلار بوۋاينىڭ يۈرىكىدە ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان.

قۇياش مۇزات چوققىلىرىغا باش قويدى. ئاسمان قىزىل شەپەق بىلەن نۇرالدى. ھېتمەت بوۋاي يۇمشاق يەرگە چوڭقۇر ئىز قالدۇرۇپ دەريا بويىدىن ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ، ئەتىسى ناشتىدىن كېيىن قويلارغا ئوت ئېلىش ئۈچۈن ئېتىزغا

مېڭىشقا تەمشىلىپ تۇرغىنىدا، بىر جىپ ماشىنا ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

بوۋاينى تويغا چىللاپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلىغان دېھقانلار، بىر دەمدىلا ماشىنىنى ئورىۋېلىشتى. «توي» گېپىنى ئاڭلاپ ھېتىمەتنىڭ جەھلى قاتتىق بولغاي، بېرىشقا زادىلا ئۇنىمىدى. قولۇم - قوشنىلار ئۇنىڭغا ئاچچىقىغا ھاي بېرىشنى، توي بېشىدا تۇرۇپ بېرىشنى قانچە ئېيتقان بولسىمۇ، ئۇ پەرۋايىغىمۇ ئالمىدى.

— ھېتىمەتكا، — دېدى بىر دېھقان يالۋۇرغاندەك قىلىپ، — ھاكىمدىن بىرەر سەۋەنلىك ئۆتكەن تەقدىردىمۇ ئۇ بەرىبىر سىلىنىڭ بالىلىرى. ھاكىم يەرگە قاراپ قالمىسۇن.

— شۇنداق، ئەلۋەتتە شۇنداق، — دېدى يەنە بىرسى سۆز قىستۇرۇپ، — سىلى بارمىسىلا سۆز - چۆچەكنىڭ چىقىشى تۇرغانلا گەپ.

— چىقسا چىقار، — دېدى ھېتىمەت زەردە بىلەن، — غېمىنى يەپ، ئەلىمىنى تارتىپ نېمە قىلاتتىم.

ھېتىمەت قانچە تىرەجەپ تۇرۇۋالغان بولسىمۇ، سەمەتنىڭ گېپىنى يېرىۋېتەلمىدى. سەمەن ئۇنى يۆلەپ ماشىنىغا چىقىرىپ قويدى.

ھېتىمەت بوۋاي ئېغىر خىياللار ئىلكىدە شەھەرگە كىرىپ كەلگەنلىكىنى تۇيمايلا قالدى. جىپ ماشىنا ئىككى قانىتى كەڭ ئېچىۋېتىلگەن دەرۋازىدىن ئۆتۈپ شىپپىدە توختىدى. بىرنەچچە كىشى يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ بوۋاينى ماشىنىدىن چۈشۈرۈشتى ۋە قولتۇقىدىن يۆلەپ چوغدەك گىلەملەر بىلەن بېزىتىلگەن مېھمانخانىغا ئېلىپ كىردى.

ھېتىمەت بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ بىرسىنىمۇ تونۇمىدى. ئۇ ئۆزى بەش قولدەك بىلىدىغان، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ۋە يازلىق يىغىم - تېرىمنىڭ قاتتىق پەيتلىرىدە قولىغا ئورغاق ئېلىپ دېھقانلار بىلەن بىللە يەڭ تۈرۈپ ئىشلىگىلى بارىدىغان ناھىيە

باشلىقلىرىنىڭ بىرسىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

ھېتىمەت بوۋاي بۇ يەردە ئۆزىنى يېتىمسىرەپ قالغاندەك ھېس قىلدى - دە، ئورنىدىن تۇرۇپ ھويلىغا چىقتى، ھويلىغا ئىككى داشقازان ئېسىلغان بولۇپ، بىرىگە پولو دۈملەنگەن، يەنە بىرىدە قورداق قايناۋاتاتتى.

شۇ چاغدا بورا بىلەن توسالغان ئاشخانىدىن ئىككى كىشىنىڭ پارىڭى ئاڭلاندى:

— قېيۇمكا، مېھمان ئىتتىنىڭ قۇرتىدەك مىغىلداپ كەتتى، پولو يېتەرمۇ؟

— ئۇنىڭدىن غەم يېمە، ياندىكى ھويلىغا يەنە بىر قازان ئاستۇق. ئۇمۇ يەتمىسە گۈڭشې، دادۈيلەردىن كىرگۈزگەن گۈرۈچ، گۆش، ياغلارنىڭ تېخى پېچىتى بۇزۇلمىدى.

— پاھ، پاھ، مەن بۇنداق چوڭ تويىنى كۆرمىگەن. ھاكىم خېلىلا چىقىم تارتتىغۇ دەيمەن؟

— چۈشەكەپسەن، سوۋغا - سالامغا كەلگەن گىلەم بىلەن گۈلدار كىگىزلەرنىڭ ئۆزىلا بىر ئۆينىڭ تورۇسىغا تاقاشتى، «ئاز بولساڭمۇ مەرتىۋەڭ بولسۇن» دېگىنى راست - دە.

ھېتىمەت بوۋايغا ئوغلىنىڭ تويى ئەمەس، گويا سايىم ئامبالنىڭ تويى بولۇۋاتقاندەك، سەككىز قات ئۆرۈلگەن تاسما قامچا ئۆزىنىڭ تېنىگە تېگىۋاتقاندەك بىلىنىپ، يۈرىكى ئەنسىز سېلىپ كەتتى.

1948 - يىللىرى ئىدى. مېڭىبېشى سايىم بىردىنلا ناھىيەنىڭ ئامباللىقىغا كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يېزا ئاقساقاللىرى ئارقىلىق نۇرغۇن سېلىق يىغىۋالدى - دە، ھەيۋەتلىك قورۇ - جاي سالدى. ئارقىدىنلا تۆت بالىسىنى قاڭغىر قاقشىتىپ، خوتۇنىنى تالاق قىلىپ، شەھەردىن قىز ئالدى. توي ھەشەمەتلىك بولۇپ، مېھمانلار مەرتىۋىسى ۋە بايلىقى بويىچە تېگىشلىك ئۆيلەرگە باشلاندى.

ھىتمەت بىر كۈن كەچكىچە ئوتتۇن يېرىپ، ئوچاققا ئوت قالاپ، بېلى قىسماقتەك ئېگىلىپ كەتكەنىدى. ئون ئىككى ياشلىق قاسىم بولسا، ياغاچ تۇڭلاردا سۇ توشۇيتتى. ئۇ ھەر قېتىم سۇ ئەكەلگەندە، پورۇقلاپ قايناۋاتقان قورداققا ۋە تاۋاقلاردىكى ئاشلارغا تەلمۈرۈپ قاراپ تۈكۈرۈكىنى يۇتاتتى.

— دادا، — دېدى قاسىم كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، — قورسىقىم بەك ئېچىپ كەتتى.

— غەيرەت قىل بالام، كەچتە مېھمانلار تارقىغاندا مەن ساڭا ئاش ئېلىپ بېرەي، — ھىتمەت ئېشىپ چىققان تاۋاقتىن چالا غاجىلانغان بىر سۆڭەكنى ئالدى-دە، قاسىمغا بەردى، — سەن ئوچاققا قارىغاچ تۇرغىن، مەن بىر يول سۇ ئەكىلىۋېتەي.

قاسىم سۆڭەكنى غاجىلىغاچ ئوچاققا ئوتتۇن تاشلاۋاتاتتى. تۇيۇقسىزلا بىر قول ئۇنىڭ گەجگىسىدىن قاماللاپ تۇتتى.

— ۋۇي لەنىتى پاسكىنا، قاسماق قوللىرىڭنى قازانغا ئۇزاتقۇدەك بولدۇڭمۇ؟ — سايىم بالىنىڭ گەپ قىلىشىغىمۇ يول قويماي، قامچا بىلەن ساۋاشقا باشلىدى. شۇ ئەسنادا يېتىپ كەلگەن ھىتمەت سايىمنىڭ قولىغا ئېسىلدى. سايىم ھىتمەتنى ئىتتىرىۋېتىپ يەنە ئۇرۇشقا باشلىدى، ھىتمەت قاسىمنى باغرىغا بېسىپ دۈم يېتىۋالدى.

پەلەكنىڭ چاقى ئۇلۇغ چۆرگىلەپ، ھەممە دەردمەنلەر قاتارىدا ھىتمەتمۇ كۆزىنىڭ يورۇقىغا ئېرىشتى. لېكىن، بۈگۈنكى كۈندە ئۆزىنىڭ ئوغلى سايىم ئامبالنىڭ ئورنىنى باسماقچىمۇ؟

بوۋاي بۇ ئەلەملىك سوئالغا جاۋاب تاپالماي تۇرغاندا، نېرىدا ئوغلىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. قاسىم كاتىپقا كايىۋاتاتتى:

— ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۈرۈپ دادامنى ئۇدۇل باشلىقلار ئولتۇرغان ئۆيگە باشلاپ ئەكىرگىنىڭ نېمىسى؟

— مەن... مەن مېھمانلارنىڭ نام-نىشانى بويىچە ئولتۇرغانلىقىنى بىلمەپتىمەن.

— خوش، كىرسەم نېمە بوپتۇ؟ — بوۋاي ئۇدۇل قاسىمنىڭ ئالدىغا دىۋەيلەپ كەلدى، — سېنىڭ بۇ سۆزۈڭ سايىم ئامبالنىڭ قامچىسىدىنمۇ بەكرەك تەگدى.

ھودۇقۇپ كەتكەن قاسىم ئارقىغا ماڭغىنىچە دەرھال بىر نېمە دېيەلمىدى.

— دادا... مەن... بۇ...

— زورۇقمايلا قوي، سايىم بايۋەچچە! سېنىڭ مەندىنلا ئەمەس، ساڭا نان تېپىپ بېرىۋاتقان دېھقانلاردىنمۇ نومۇسۇڭ كېلىدىغۇ دەيمەن؟ ۋۇي يۈزسىز!

— دادا... بۇ... توي... تويدا...

جېدەلدىن خەۋەر تاپقان مېھمانلار بىردىن-ئىككىدىن يىغىلىشقا باشلىدى.

— بىلىمەن، بۇ توي! قوي، كاللار سويۇلۇپتۇ، داش قازانلار ئېسىلىپتۇ. — بوۋاي زەردىسى قايىنغان ھالدا ۋارقىرىدى، — بىراق، يېتىم بولغان تۆت بالاڭ بىلەن ياۋاش-يۇمشاق سائادەتكىمۇ تويما؟... قېنى ئېيتىپ باققىنە، ساڭا ئەمەلنى كىم بەرگەن؟ سەن سايىم ئامبالدەك خەقنىڭ گەجگىسىگە مىنىپ تۇرۇپ شەھەر سورامسەن؟ بۈگۈنكى كۈندە قىلىۋاتقانلىرىڭنىڭ سايىم ئامبالنىڭكىدىن نەرى كەم؟

بوۋاي سايىم ئامبالنىڭ تويىنى ۋە تويدىكى پاجىئەنى سۆزلەپ بولۇپ، يەكتىكىنى يەشتى-دە، دولىسىدىكى چوڭقۇر تاتۇقلارنى كۆرسەتتى.

— مەن ئىت بىلەن تالاشقىنىم يوق. بۇ ئاشۇ تويىنىڭ يالدامىسى.

ھىتمەتنىڭ ھاسا تۇتقان قوللىرى تىترەپ تۇراتتى، چىرايى قارىداپ، ئۇزۇن ساقاللىرى بولسا تېخىمۇ ئاقىرىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

— چوڭ دادا، — دېدى بىر كادىر ھىتمەتنىڭ قولىدىن

تۇتۇپ، — كۆڭۈللىرىنى چاچمىسىلا، ھەر بىرلىرى ئاتا-بالا بولغاندىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ چىرايلىق پاراڭلىشايلى.

— بولدى قوي، بۇ بىغەرەز گەپنى ئىلىك ئالمىدۇ، — دېدى ھىتمەت ھاسىسىنى قاسىمغا تەڭلەپ، — سەن ۋىلايەت، ناھىيىنىڭ شۇجى، ۋالىلىرىدىنمۇ كاتتا ئادەم بولۇپ كەتتىڭما؟ شۇلارمۇ باشلىققۇ! دېھقانلار ئۇلارنى كۆرسە خۇددى ئالتۇن توشقان تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ. نېمىشقا شۇنداق؟ ئۇلار دېھقانلارنىڭ ھالىغا-ھال، مۇڭىغا-مۇڭ بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. سەن بولساڭ سايىم ئامبالنىڭ ئېرىقىنى ياقىلاۋاتىسەن.

چىرايى تامدەك ئاقىرىپ كەتكەن قاسىم نومۇستىن ئۆز گۆشىنى يېگۈدەك ھالغا كەلگەنىدى.

— دادا، — دېدى ئۇ ئاخىر دۇدۇقلاپ، — مەن... مەن... ھەر قانچە گەپ بولسىمۇ تويدىن كېيىن...

— بولدى، سەن مېنىڭ يۈرىكىمنى تىتما، مەن كېتىمەن!

بوۋاي توپ ئارىسىدىن يېرىپ مېڭىشىغا «بوۋا!...» دېگەن ئېچىنىشلىق ئاۋاز ئۇنىڭ بەقۇۋۋەت تېنىنى تىترىتىپ ئۆتتى. سالامەت يىغلىغانچە ئۆزىنى بوۋايغا ئاتتى.

— بوۋا، مېنى بىللە ئېلىپ كېتىڭ، قەنت بوۋا، ئاپئاق بوۋا، مەن سىز بىلەن بىللە كېتەي.

— مەن ساڭا، — دېدى بوۋاي قاسىمغا مىختەك قادىلىپ، — پەند-نەسىھەت قىلىشقا، سېنى توسۇشقا ناقابىل. بىلىپ قويكى، سېنى ئۆستۈرگەن ھۆكۈمەت مۇنداق كېتىۋېرىشكە يول قويۇۋەرمەس، ئاندىن قالسا، تۆت بالىنىڭ ئانىسى سائادەتنىڭ ئاھ-زارى، مۇشۇ نارىسىدىلەرنىڭ تۈمۈر تىرنىقى سېنىڭ بوينۇڭدا! مەن تاڭلا قىيامەتكىچە گۆرۈمدە تىك ئولتۇرىمەن!

بوۋاينى ھېچكىممۇ توسۇپ قالالمىدى. ئۇ نەۋرىسىنى يېتىلىگىنىچە دەرۋازىدىن چىقتى-دە، يېنىككىنە نەپەس ئالدى. ئۇ بۈگۈندىن ئوتتۇز بەش يىل ئىلگىرىمۇ سايىمنىڭ قورۇسىدىن قانغا مىلىنىپ سىرتقا چىققاندا ئەنە شۇنداق يېنىك تىنغانىدى.

تۇتۇپ، — كۆڭۈللىرىنى چاچمىسىلا، ھەر بىرلىرى ئاتا - بالا بولغاندىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ چىرايلىق پاراڭلىشايلى.

— بولدى قوي، بۇ بىغەرەز گەپنى ئىلىك ئالامدۇ، — دېدى ھىتمەت ھاجىسىنى قاسىمغا تەڭلەپ، — سەن ۋىلايەت، ناھىيىنىڭ شۇجى، ۋالىلىرىدىنمۇ كاتتا ئادەم بولۇپ كەتتىڭما؟ شۇلارمۇ باشلىققۇ! دېھقانلار ئۇلارنى كۆرسە خۇددى ئالتۇن توشقان تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ. نېمىشقا شۇنداق؟ ئۇلار دېھقانلارنىڭ ھالىغا - ھال، مۇڭىغا - مۇڭ بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. سەن بولساڭ سايىم ئامبالنىڭ ئىزىقىنى ياقىلاۋاتىسەن.

چىرايى تامدەك ئاقىرىپ كەتكەن قاسىم نومۇستىن ئۆز گۆشىنى يېگۈدەك ھالغا كەلگەنىدى.

— دادا، — دېدى ئۇ ئاخىر دۇدۇقلاپ، — مەن... مەن... ھەر قانچە گەپ بولسىمۇ تويدىن كېيىن...

— بولدى، سەن مېنىڭ يۈرىكىمنى تىتما، مەن كېتىمەن!

بوۋاي توپ ئارىسىدىن يېرىپ مېڭىشىغا «بوۋا!...» دېگەن ئېچىنىشلىق ئاۋاز ئۇنىڭ بەقۇۋۋەت تېنىنى تىترىتىپ ئۆتتى. سالامەت يىغلىغانچە ئۆزىنى بوۋايغا ئاتتى.

— بوۋا، مېنى بىللە ئېلىپ كېتىڭ، قەنت بوۋا، ئاپئاق بوۋا، مەن سىز بىلەن بىللە كېتەي.

— مەن ساڭا، — دېدى بوۋاي قاسىمغا مىختەك قادىلىپ، — پەند - نەسىھەت قىلىشقا، سېنى توسۇشقا ناقابىل. بىلىپ قويكى، سېنى ئۆستۈرگەن ھۆكۈمەت مۇنداق كېتىۋېرىشىڭگە يول قويۇۋەرمەس، ئاندىن قالسا، تۆت بالىنىڭ ئانىسى سائادەتنىڭ ئاھ - زارى، مۇشۇ نارىسىدىلەرنىڭ تۈمۈر تىرنىقى سېنىڭ بوينۇڭدا! مەن تاڭلا قىيامەتكىچە گۆرۈمدە تىك ئولتۇرىمەن!

بوۋاينى ھېچكىممۇ توسۇپ قالالمىدى. ئۇ نەۋرىسىنى يېتىلىگىنىچە دەرۋازىدىن چىقتى - دە، يېنىككىنە نەپەس ئالدى. ئۇ بۇنىڭدىن ئوتتۇز بەش يىل ئىلگىرىمۇ سايىمنىڭ قورۇسىدىن قانغا مىلىنىپ سىرتقا چىققاندا ئەنە شۇنداق يېنىك تىنغانىدى.

ئايگۈزەل

— ئاھ، سەن مېنى ئۇر، تىللا، خالىغىنىڭنى قىل. لېكىن، مەن ۋاپاسىزنى كەچۈر، — شارقىراپ يېغىۋاتقان يامغۇردا ئۈستۈبېشى سۇزمە ھۆل بولغان ئابلىز ئايگۈزەلنىڭ ئالدىنى توسۇۋالدى — دە، تۇيۇقسىزلا قىزنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئۆز كاچىتىغا بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى.

— ئۇنداق قىلماڭ مەن... مەن... سىزدىن ئۆتۈنىمەن، — ئايگۈزەلنىڭ يۇمشاق ئالىقانلىرى ئېچىشتى بولغاي، قوللىرىنى ئاستا ئاجراتتى — دە، ئابلىزنىڭ كاپات تەگكەن يۈزلىرىگە، قېلىن قوڭۇر چاچلىرىدىن ساقىپ چۈشۈۋاتقان يامغۇر سۇلىرىغا قارىدى.

كەچكى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ يېغىۋاتقان يامغۇر ئېگىز بىنالاردىن چېلەكلەپ تۆكۈلۈپ ئاسفالىت يول قىرغاقلىرىنى بويلاپ كۆۋەجەپ ئاقماقتا ئىدى. ئابلىزنىڭ تۆت كوچا ئاغزىغا توختىتىپ قويغان «زىل» ماشىنىسىنىڭ كابىنكىسىمۇ گۇڭگا چىراغ نۇرىدا پارقىراپ تۇراتتى.

— ئاھ، ئايگۈزەل، ماڭا نېمىدېگەن ئېغىر ئازاب؟ ماڭا قىلغان ۋاپاسىزلىقىمنى يۇيۇش ئۈچۈن كۆز يېشىم كەملىك قىلىدۇ.

— ئابلىز... مەن... مەن... سىزنى ياخشى كۆرەتتىم، پەقەت سىز... سىز ئۈچۈنلا ھەممىنى قىلىشقا قادىر ئىدىم. شۇڭا، سىزنىڭ بەختىڭىز، رايىڭىز ئۈچۈن مۇشۇ كۈنگە قېلىشقا ئۆزۈمنى مەجبۇرلىغانىمەن...

ئايگۈزەل بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە يامغۇر سۇلىرىنى كېچىپ

يۈرۈپ كەتتى. قىزنىڭ مەڭزىنى بويلاپ ئېقىۋاتقان ياش، يامغۇر سۇلىرى بىلەن قوشۇلۇپ سۇلياۋ پىلاشىنىڭ مەيدىسىگە ئاقماقتا ئىدى. يامغۇرنىڭ بىر خىلدا شارىلداپ چۈشۈۋاتقان ئاۋازىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كوچا تىمتاس بولۇپ، پەقەت پىلاشلىرىغا يۆگىنىۋالغان بىرەر يېرىم يولۇچىلار ئاندا — ساندا ئۆتۈپ تۇراتتى.

ئالىي مەكتەپ ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ئوقۇتقۇچىسى ئايگۈزەل ئېغىرلىشىپ كەتكەن پۇتلىرىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ كېتىپ باراتتى. ئۇ مەكتەپتىكى بىر كۈنلۈك خىزمەتتىن كېيىن، شەھەر بويىچە ئېچىلغان ئوتتۇرا مەكتەپ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىغا قوشۇمچە دەرس بېرىپ خېلىلا ھارغانىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئابلىز بىلەن ئۇچرىشىش ئۇنى روھىي جەھەتتىنمۇ ئازابلاپ قويدى.

تۇيۇقسىزلا يانداپ ئۆتكەن ماشىنا ئۇنىڭ خىياللىرىنى يامغۇر تامچىلىرىدەك چېچىۋەتتى. ماشىنا قاتتىق تورمۇزلاشتىن چىرقىراپ توختىدى، كابىنكىدىن ئابلىز چۈشۈپ كەلدى.

— سىز... سىز قاچانغىچە دۆلەت ماشىنىسىنى شەخسىي ۋېلىسىپىتىڭىزدەك ئىشلىتىسىز، ئەمدى ماشىنىدا ئادەم قوغلاش قاپتىكەن — دە!

— ئايگۈزەل، ئېيتقىنا، زادى مېنى كەچۈرمەمسەن؟ بىر كۆڭلۈك ئەر — خوتۇندىمۇ يۈز كۆڭلۈك مېھىر — مۇھەببەت ساقلىنىدىغۇ، سەن مېنى راستىنلا كۆزۈڭدىن ئۈچۈرۈپ، كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتتىڭمۇ، ئەبەدىلئەبەت ئۇنتۇدۇڭمۇ؟! ياق... ياق... مەن سەنسىز...

— ئابلىز، ئارىمىزدىكى ھەممە ئىشلار تۈگىدى! گۈل — چېچەكلەرگە تولغان كۆڭۈللۈك ھايات خاتىرىلىرىگە ئۆچمەس داغ، ساقايماس جاراھەت ئىز سالدى... ئاھ، ئۇ گۈل — چېچەكلەر قۇرۇپ قاقشال بولدى... ئۇنىڭدا نە پۇراق، نە رەڭ بول-

سۇن ، — ئايگۈزەل ئۆتۈلۈپ كەتكەن قاراڭغۇ ئاسمانغا قارىغاچە ئاستا سۆزلەۋاتاتتى ، — ئەمدىلىكتە ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدا خۇددى ئۈمۈچۈك توردەك ئارانلا ئىلىنىپ قالغان كىچىككىنە دوستلۇقلا قالدى !... ئۇنىمۇ بەرىبات قىلىشنى خالىسىڭىز ، مېنىڭ ئالدىمنى توسۇشىڭىز ، ئەمەلگە ئاشماس ئارزۇلارنى تەلەپ قىلىشىڭىز ، ھەتتا زورلۇق قىلىشىڭىز مۇمكىن .

يول ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قالغان ئابلىز ، ئىچ ـ ئىچىگە ئۆتۈپ كەتكەن يامغۇر سۈيىنىڭ سوغۇقىنى ، ئايگۈزەلنىڭ قاچانلاردا كۆزىدىن غايىب بولغانلىقىنى سەزمەي ، بىر ھازادىن كېيىن ئارانلا ئۆزىگە كەلدى . پۈتۈن بەدىنى چويۇندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن ئابلىز سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ كابىنكا قاپقىقىغا يۆلىنىپ قالدى . توختىماي تۆكۈلۈۋاتقان باھار يامغۇرى ئۇنىڭ پۇشايمان ئوتلىرى غەلۋىردەك ئۆتمۈشۈك قىلىۋەتكەن قەلبىنى سەگىتەلمىدى...

※ ※

ئابلىز شوپۇرلۇق كۇرسىنى تۈگىتىپ ، رەسمىي كىنىشكا ئالغان يىلى ھاياتىدا ئۇنتۇلغۇسىز بىر ئىش بولدى . ئەتىرەت باشلىقى ئۇنى چاقىرتىۋېلىپ ، دولىسىغا ئۇرغانچە چاقچاق قىلدى :

— ئابلىز ئۇكا ، ساڭا خۇش خەۋەر ، يازلىق تەتىل مۇناسىۋىتى بىلەن ئالىي مەكتەپ ئائىلىسىگە قايتىمىغان ئوقۇغۇچىلارنى ساياھەتكە ئېلىپ چىقماقچىكەن ، بىز بىلەن ئالاقىلەشتى . سېنىڭ ماشىناڭنى بەلگىلەپ قويدۇق ، قانداق ؟

— ئۇنىڭ نەرىنى خوش خەۋەر دېگىلى بولسۇن ، — دېدى ئابلىز كەپكىسىنى باسۇرۇپ كىيىپ .

— ھەي ، شۇنىڭمۇ تەكىنگە يېتەلمىدىڭمۇ ؟ ئالىي مەكتەپ-

تە بارغۇ قارا ، نى ـ نى قىزلار بار . شۇلاردىن بىرەرسىگە كۆز قىرىڭنى سېلىپ قويساڭ ، مانا مەن ئۆزۈم ئاتىدارچىلىق قىلىمەن .

— ۋاي ئۇنداق گەپنى قىلماڭا ، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىزدەك ماي چاپاننى يارىتامتى ؟

ئابلىز گەرچە شۇنداق دېگەن بولسىمۇ ، ئەتىسى سەھەردىلا ماشىنىسىنى مەكتەپكە قارىتىپ قويۇۋەتتى . ئۇ مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە ، بىر سىنىپ ئوغۇل ـ قىزلار نەرسە ـ كېرەكلىرىنى تەق قىلىپ ئۇنى ساقلاپ ئولتۇراتتى .

ئوقۇغۇچىلار چۇرقىرىشىپ ماشىنىغا ياماشتى ـ دە، قازان ـ قومۇچ ، تاغاردىكى كۆكتاتلارنى بېسىشقا باشلىدى . دەرۋەقە ، ئابلىز قىزلارغا كۆز قىرىنى سالماقتا ئىدى . ئۇ ماشىنا ئۈستىدە كابىنكىغا ئارقىسىنى قىلىپ تۇرغان قىزلارنىمۇ ئۈستىلىق بىلەن ئۆزىگە قارىتاتتى .

— ھەي قىز ، كابىنكا ئۈستىگە بىر نەرسە قويماڭ .

— سىز كوزۇپقا نېمانداق كەپتەردەك قونۇۋالدىڭىز ، ماشىنىنى ئوقتەك قويۇۋەتسەم ئۇچۇپ كېتىسىز .

ئابلىز شۇ چاغدا بىر ئايال ئوقۇتقۇچىنىڭ ماشىنا ئۈستىدە ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى . ئۇ ئىچىدە : «تونۇشلا چىرايغۇ» دېدى ـ دە ، دەرھال يەرگە قارىۋالدى . لېكىن ، ھېلىقى ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭغا تىكىلىپلا تۇراتتى .

— ھەي يىگىت ، — دېدى ئوقۇتقۇچى ئابلىزغا قاراپ ، — مەن سىزنى بىر يەردە كۆرگەندەكلا قىلىمەنغۇ ، توغرا ، سىز ھاشىمكامنىڭ ئوغلى ئابلىز ئەمەسمۇ ؟

— ۋۇي... سىز ؟ ھە ، ھە ، مەنمۇ تونۇغاندەكلا قىلىمەن .

— بەللى ، بىر يۇرتلۇق ، بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچكەن تۇرۇقلۇقمۇ تونۇيالمامسىز ؟ مەن تار نىيازنىڭ قىزى ئايشەم ئەمەسمۇ ! ئاشۇ بىر يىلى ئائىلىگە بارسام ، سىز ئەترەتنىڭ

بوغالتىرى ئىكەنسىز .

— توغرا ، توغرا ، قېنى ئايشەمدە كابىنكىغا ئولتۇرۇۋېلىڭ .

— رەھمەت ئۇكام ، مەن ئوقۇغۇچىلار بىلەن ئۈستىدە ئولتۇراي ، بىر ئوقۇغۇچى ئاشخانىغا مايغا كەتكەن ، شۇنى كابىنكىغا ئېلىۋېلىڭ ، ھە ئەنە ئۆزىمۇ كېلىپ قالدى .

— چاتاق يوق ، ئېلىۋالىمەن .

— ئايگۈزەل ، سەن باكنىڭ ئاغزىنى ئوبدان ئېتىپ كابىنكىغا كىرىۋال ، — دېدى ئايشەم باكتا ماي كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان قىزغا قاراپ .

ئابلىز قىزنىڭ قويۇق كىرپىك قاپلىغان چوڭ كۆزلىرىگە بىرلا قاراپ ئۆزىنى يوقىتىپ قويدى . ئايگۈزەل خۇددى ئۇنى سەزگەندەك ، ئابلىزنىڭ رول تۇتۇشىغا ، تورمۇز بېسىشىغا ، خوت يۆتكىشىگە كۆزىنى ئۈزمەي قارايتتى .

— ۋۇي ، ۋۇي تۈز ھەيدەڭ ، مەسمۇسىز ؟ — ئايگۈزەل قورقىنىدىن ئابلىزنىڭ بىلەكلىرىنى تۇتتى . چۆچۈپ كەتكەن ئابلىز ماشىنىنىڭ قانداق قىلىپ يول چېتىگە چىقىپ كەتكىنىنى سەزمەي قالغانىدى .

ئۇلارنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئۇچرىشىشى ئۈچ ئايدىن كېيىن بولدى . ئابلىز ئاق ئوغۇت يۆتكەپ يىراق سەپەردىن قايتىشىدا يۇرتىغا چۈشۈپ ئايشەم مۇئەللىمنىڭ ئاپىسىنى ئالغاچ كەلدى . ئايشەم مۇئەللىم بەكمۇ خۇشال بولۇپ ، ئابلىزنى ئاغىنىلىرى بىلەن يەكشەنبىگە چاقىرىپ قويدى .

ئابلىز ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئەترەت باشلىقىنى باشلاپ باردى . ئايشەم ئالدىنقى كۈنى ئايگۈزەلگە : «مېھمىنىم بار ، ئاش — تاماقتا ياردەملەشكىن» دەپ قويغانىدى .

مېھمانخانىدا باشقا بىر كىشىنى ئويلاپ ئولتۇرغان ئابلىز پەتنۇستا چاي كۆتۈرۈپ كىرگەن ئايگۈزەلنى كۆرۈش بىلەن نېمە

دېيىشنى بىلمەي ھودۇقۇپ كەتتى . ئايگۈزەل ئولتۇرغانلارغا ئەدەپ بىلەن چاي سۇندى ۋە ئابلىزغا تاتلىققىنا كۈلۈمسىرەپ قويدى .

بۇ قېتىمقى ئولتۇرۇشتا ئابلىز بۇ چاغقىچە كۆرۈلمىگەن كالامپايلىق بىلەن پىيالىنى ئۆرۈۋەتتى . ئەترەت باشلىقى ئابلىزنىڭ قۇلىقىغا : «بۇرادەر ، ھوشۇڭ بىلەن ئولتۇر ، مەن سېنى كالونغا يۈدۈپ ئاپىرالمايمەن» دەپ پىچىرلىدى .

ھەر ھالدا بىر كۆرگەن تونۇش ، ئىككى كۆرگەن تۇغقان دېگەندەك ، ئابلىز ئايگۈزەل بىلەن يېقىنلىشىپ كەتتى . بىر نەچچە قېتىم باغچىلاردا بىللە بولدى . بۈك ئاكاتسىيە تۈۋىدىكى شادا ئورۇندۇقلاردا يانداشىپ ئولتۇرۇپ ئۇزۇن مۇڭداشتى .

ئابلىز بەزى ئىشلاردا ئايگۈزەلدىن ئېھتىيات قىلاتتى . لېكىن جان بىلەن كىرگەن مىجەز جان بىلەن چىقىدۇ ، دېگەندەك ، بەزى چاغلاردا ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا : «تورمۇزنى گاچ باسمىسىز ، ۋاچ توختايدۇ ، چۆلگە چىقىۋالساق بىزدىن پاشا ئادەم يوق ، ئالتە پاي - چاق ئايلىنىپ تۇرسىلا پۇلنى غازاڭدەك خەجلەيمىز» دەپ سالغاندا ، ئايگۈزەلنىڭ قاغا پېيىدەك قارا قاشلىرى تۈرۈلۈپ ، «بۇ سۆزلىرىڭىزدىن قاراملىق پۇراپ تۇرىدۇ . بىرەر قېتىم مۇدۇرۇلۇپ چۈشمەي ، بۇرنىڭىزغا سۇ كىرمەيدىغان ئوخشايدۇ» دەيتتى .

ئابلىز بىر قېتىم ئەتىگەندىلا ماشىنىسىنى مەكتەپ ئالدىغا ھەيدەپ كەلدى . ئۇلار يەكشەنبىنى باغچىدا ئۆتكۈزمەكچىدى . ئايگۈزەل كابىنكىغا كىردى - دە ، زەردە بىلەن ئۇنىڭغا بىر ئالىيىۋالدى .

— قارالڭ ، بىر ئاپپارات ئېلىۋالدىم ، رەسىمگە چۈشىمىز ، — دېدى ئابلىز خىجىللىقىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ، چۈنكى ئۇ ماشىنىسىنى شەخسىي ئىشقا سالغانلىقىغا ئايگۈزەلنىڭ ئاچچىقلايدىغانلىقىنى بىلەتتى .

— سىززە... بولدى، گەپ قىلىپ ئاغزىمنىڭ بىر قات تېرىسى ئۆپراپ كەتتى.

— ۋېلسىپىتتە كېلەي دېسەم يېلى يوق، كوچا ئاپتوبۇسى باس - باس، — ئابلىز غودۇڭشىپ قويدى.

بۇنداق چەكلەشلەر داۋاملىق بولۇپ تۇراتتى. بىر كۈنى ئايگۈزەل ئوقۇشتىن يېنىپ ئابلىزغا ماشىنا زاپچاسلىرىنى يۇيۇشقا ياردەملەشتى.

— ئايگۈزەل، — دېدى ئابلىز، — ئالدىمىزدىكى شەنبە كۈنى بىزنىڭ ئاغىنىلەر بىر ئويناپ كېلەيلى، دەيدۇ، سىزمۇ بارامسىز؟ مەن ماشىنىنى مەكتەپ ئالدىدا توختىتاي.

— ياق، — دېدى ئايگۈزەل زەردە بىلەن، — ماشىنا كەلسە - كەلمەس ئويۇن - تاماشىغا سالىدىغان سىزنىڭ شەخسىي مۈلكىڭىز ئەمەس. ئەگەر ماشىنىنى ئىشلىتىش توغرا كەلسە تەشكىلدىن سوراڭ.

— ماشىنىنى بىرەر قېتىم تەشكىلگە سالماي ئىشلەتكەنگە نېمە بوپتۇ؟

— نېمە؟ سىز... — ئايگۈزەل ئورنىدىن دەرس تۇرغانچە قوللىرىنىمۇ سۈرتمەي سىرتقا قاراپ ماڭدى.

— بولدى، بولدى، — دېدى ئابلىز ئالمان - تالمان ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ، — ئاغىنىلەرگە كېسەل بولۇپ قالدىم دەپ قويسام بولىدىغاندۇ؟ ۋاي - ۋۇي، يەنە شۇ پەيلىڭىزگە ئالدىڭىز.

— سىز زادى گەپ ئاڭلىمايدىغان ياغاچ قۇلاق، بەز قۇلاق، هامبا قۇلاق!

— هامبا قۇلاق؟ — ئابلىز چۈشىنەلمەي كۆزلىرىنى چىمچىقلاتتى.

— هە، قاسقان قۇلاق، داۋۇز قۇلاق، — ئايگۈزەل ئابلىز بىلەن تەڭلا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ئابلىز ئايگۈزەل بىلەن ئىچكى سىرداش ۋە دوست بولۇپ قالغاندىن بېرى ئۆز بەختىگە ئىشىنەلمىگەندەك: «خۇدايىم، راستتىنلا بۇ تۇتى قۇشنى قولۇمغا قوندۇرۇۋالدىممىكىنە» دەپ ئويلاتتى. شۇڭا، ئايگۈزەلنىڭ ئاچچىقلىنىشى، زەردە قىلىشى ئۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ لەززەتلىك ئىدى. ئابلىزمۇ ئۇنىڭ بۇنداق توسۇشلىرىنىڭ تەكتىگە يېتەتتى، راست ئەمەسمۇ، بەزى شوپۇرلار مۇشۇنداق يارىماس ئادەتلەر تۈپەيلىدىن ئۆزىگە ۋە دۆلەتكە قانچىلىك زىيانلارنى ئۇردى! ئابلىز گەرچە بۇ ئىشلارنى كۆرۈپ بىلىپ تۇرسىمۇ، يەنىلا مايماق دەسسەپ قوياتتى - دە، ئايگۈزەلگە ئېيتمايتتى.

⁂ ⁂

تەتىل كۈنلىرى ئىدى. ئايگۈزەل ئابلىزنى ياتىقىدىن تاپالماي كالون رېمونتخانىسىغا يېتىپ كەلدى. ئابلىز ئورەككە چۈشۈۋېلىپ ماشىنا تېگىنى ئوڭلاۋاتاتتى.

— ئابلىز، نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز؟ — دېدى ئايگۈزەل چاق ئاستىغا ئېڭىشىپ.

— ئەتە ۋەزىپە ئۆتەشكە چىقىمەن، ماشىنىنىڭ ماي تەڭنىسى ئېقىپ قالغانىدى، شۇنى بوشىتىۋاتىمەن.

— مەنمۇ چۈشىمەن، — قىز لىككىلا سەكرەپ ئورىغا چۈشتى.

— هەي، هەي بولمايدۇ، كىيىملىرىڭىزنى رەسۋا قىلىسىز. ئەستاغپۇرۇللا ما قىزنى. ئەمىسە مېنىڭ ئىش كىيىملىرىمنى كىيىۋېلىڭ، — دېدى ئابلىز قىزنىڭ كەلگەنچە ماي كۆلۈچنى قولىغا ئېلىۋالغانلىقىغا قاراپ.

ئابلىز بىر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنىڭ قىلچە كىبىر قىلماي، پات - پاتلا ئۆزىگە ياردەملەشكەنلىكىدىن بەكمۇ سۆيۈنەتتى.

— ئابلىز قارىغا، يارىشىپتىمۇ؟ — دېدى ئايگۈزەل ئابلىزنىڭ ئىش چاپىنىنى ۋە كونا مايلاشقان كەپكىسىنى يانتۇ كىيىپ.

— ۋاھ، خۇددى ئوتتۇز يىللىق رېمونتچى ئۇستامنىڭ ئۆزى بولدىڭىز.

— مەن سىزنىڭ مۇشۇ كىيىملىرىڭىزنى بەكمۇ ياخشى كۆرىمەن... — قىز ئۇيالغىنىدىن ھوپپىدە قىزىرىپ يۈزلىرىنى ئالىقانلىرىدا توسۇپ، بارماق ئارىلىقىدىن يىگىتكە قىيا باقتى.

ئۇلار ماي تەڭنىسىنى بىرلىكتە كۆتۈرۈپ ئېلىپ چىقتى. ئابلىز كونىراپ پارچىلىنىپ كەتكەن قىستۇرما قەغەزنى ئېلىپ تاشلىۋەتتى ۋە چوتكا بىلەن ماي تەڭنىسىنى يۇيۇشقا باشلىدى.

— ئەگەر مەن بولمىغان بولسام ماي تەڭنىسىنى يالغۇز قانداق ئالاتتىڭىز، — دېدى ئايگۈزەل يېڭى قىستۇرما قەغەزگە تۆشۈك ئېچىۋېتىپ.

— بالىلاردىن بىرىنى چاقىرماقچىدىم، ماڭا قاراڭ ئاي، — مەيدىڭىزدىكى يانچۇقتا تاماكا بار، بىر تال تۇتاشتۇرۇپ بېرىسىڭىز.

ئايگۈزەل تاماكىنى ئېلىپ بىر نەچچە قېتىم سەرەڭگە يېقىپ تۇتاشتۇرالمىدى.

— ئاز - ئازدىن شوراپ بەرمىسىڭىز تۇتاشمايدۇ، — دېدى ئابلىز ئايگۈزەلنىڭ سەرەڭگىنى يېقىپ بولۇپ تاماكا ئۇچىغا تۇتۇۋاتقانلىقىغا كۈلۈپ.

ئايگۈزەل تاماكىنى ئاغزىدىن ئېلىپ ئابلىزغا چىشلىتىپ قويدى. ئابلىز قاتتىق بىر شورىدى - دە، ئايگۈزەلگە چاقچاق قىلدى:

— ۋاھ، ۋاھ، نېمىدېگەن شېرىن، نېمىدېگەن تاتلىق، ناۋات قوشقانمۇ؟ پۈتۈن لەززەت مانا مۇشۇ يەردىكەن، — دېدى ئابلىز ئايگۈزەل چىشلىگەن يەرنى ئىما قىلىپ.

— قېلىن، — ئايگۈزەلنىڭ يۈزى لاپپىدە ئوت ئالدى - دە، دەرھال ئالىقانلىرىدا يۈزىنى توستى، لېكىن ئۇنىڭ يۈزىگە ئۇن بارماقنىڭ ئىزى خۇددى تامغىدەك چۈشكەنىدى.

ئابلىز قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئۆزىنى توختىتالمىدى. يۈزىنىڭ بوياپ كەتكەنلىكىنى سەزگەن ئايگۈزەل مايلىق پەلەينى ئابلىزنىڭ يۈزىگە سۇۋىۋەتتى. ئۇلار بىر - بىرىگە قاراپ قانغۇچە كۈلۈشتى.

ئايگۈزەل كېتىدىغان ۋاقتىدا ئەتە سەپەرگە چىقماقچى بولغان ئابلىزغا ئوزۇنغىچە تەلمۈرۈپ قارىدى.

— دادام رەھمەتلىك، — دېدى ئايگۈزەل ئابلىزنىڭ تۈگمىلىرىنى ئېتىۋېتىپ، — شوپۇرلار تولا ھاللاردا ئۆزىگە تەمەننا قويۇشتىن خاتاغا يول قويىدۇ، دەيدىغان. ئەگەر سىز مېنى خۇشال قىلىمەن دېسىڭىز، ھەرگىز مەمەدانلىق قىلماڭ، تەمكىن بولۇڭ.

ئايگۈزەل بۇ سۆزنى بىرىنچى قېتىم دەۋاتقىنى يوق. ئۇ ئابلىز ھەر نۆۋەت ۋەزىپە ئۆتەشكە چىققاندا، ئاخىرقى ئاپتوبۇس بېكەتلىرىگىچە ئۇزىتىپ چىقاتتى ۋە ئابلىزغا: «يوللاردا ماشىنىنى ئېھتىيات بىلەن ھەيدەڭ، داۋانلاردىن چىقىشتا - چۈشۈشتە ھوشيار بولۇڭ، يوللاردا ئاجىز - مېيىپلارنى كۆرسىڭىز كابىنىڭىزغا ئېلىۋېلىڭ» دەيتتى - دە، بىر دەستە گۈلنى كابىنىكىغا قىستۇرۇپ قوياتتى. بۇ گۈل قاتمۇ قات تاغلارنى، چەكسىز چۆل - جەزىرىلەرنى، يىراق شەھەرلەرنى ئايلىنىپ كەلگۈچە قۇرۇپ قالاتتى. لېكىن، ئايگۈزەل ئۇنى ئۆز قولى بىلەن ئېلىۋېتىپ قايتا بىر دەستە گۈلنى ئورنىغا قويمىغۇچە ئابلىز ئۈچۈن بۇ گۈل يەنىلا قەدىرلىك بولۇپ ساقلىناتتى.

ئايگۈزەل ئۈچىنچى يىللىقنى پۈتتۈرۈپ تۆتىنچى يىللىققا قەدەم قويغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، گويا ئوچۇق ئاسماندا چاقماق چاقاندەك يېتىپ كەلگەن بىر خەۋەر ئۇنىڭ چوققىسىدىن كىرىپ

تاپىنىدىن چىقىپ كەتتى . چىرايى پەنجىرە قەغىزىدەك ئاقىرىپ كەتكەن ئايگۈزەل يۈگۈرە - يۈگۈرە چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلگەن ھالدا جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە يېتىپ كەلدى . نېمە ئىش بىلەندۇر مەشغۇل بولۇۋاتقان باشلىق قىزغا ھەيران بولۇپ قارىدى .

— ئولتۇرۇڭ ، بىرەر ئىش بىلەن كەلگەنمىدىڭىز ؟

— كەچۈرۈڭ ، سىلەر ئابلىزنى...

— سىز ئۇنىڭ نېمىسى بولىسىز ؟

— مەن ئۇنىڭ ساۋاقدىشى .

ئەسلىدە ئابلىز دوستلىرىنىڭ ئىلتىماسى بىلەن ئاخشام كەچ ماشىنىنى توي يۆتكەشكە ئېلىپ بارغانىدى . قايتىشتا خېلىلا تەمشىلىپ قالغان ئابلىز ماشىنىنى بولۇشىغا قويۇۋەتتى . ئۇنىڭ قېنى قىزىغانسېرى كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي سۈرئەتنى تېخىمۇ تېزلەتتى . ئۇنىڭ ھاراقتىن خۇمارلاشقان كۆزلىرىگە ماشىنا چىرىغىنىڭ يورۇقىدا بىر كۆتۈرۈلۈپ ، بىر پەسىيىپ تۇرغان توپا - چاڭ ۋە يولنىڭ ئىككى قاسنىقى غىل - پاللا كۆرۈنۈپ قالاتتى . ئۇ ئالدىدىكى خىرە - شىرە قارا بىر نەرسىنى كۆرگەندەك قىلدىيۇ ، لېكىن «ئا...» دېگەن دەھشەتلىك ئاۋاز ۋە ماشىنا ئۇستىدىكى كىشىلەرنىڭ «ئادەم ، ئادەم باستى...» دېگەن چۇرقىراشلىرىدىن كېيىنلا ھودۇققىنىدىن ماشىنىنى شىددەت بىلەن ئارقىغا ياندۇردى . ئىنتايىن تېز ئارقىغا داجىغان ماشىنا يولنىڭ چېتىدە نەۋرىسىنى ھاپاش قىلىپ كېلىۋاتقان بىر مومايىنى سوقۇۋەتتى .

— ھازىر ، — دېدى باشلىق شالاڭ چاچلىرىنى بارماقلىرىدا تاراپ ، — ئالدىدىن كەلگەن ئەر ۋە كەينىدىن سوقۇلغان موماي ئۆلدى . بالا دوختۇرخانىدا قۇتقۇزۇۋېلىندى .

ئايگۈزەل ئىختىيارسىز تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىنى سۈرتكىنىچە يۈرىكى پۇچىلانغان ھالدا ئىشخانىدىن چىقىپ كەت-

تى . ئۇ ، ئوچۇق سوت بولغانغا قەدەر ئەينى مەيداندا بىللە بولغان قىز - يىگىتلەردىن ئەھۋال ئىگىلەپ باشلىق بىلەن سۆزلەشتى :

— مەن سىلەردىن ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىش جەريانىنى كۆزدە تۇتۇپ ، مەسىلىنى ئادىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىشقا ياردەملىشىشىڭلارنى ئۆتۈنىمەن . ئابلىزنىڭ ھاراق ئىچىپ ماشىنا ھەيدىشى خاتا . لېكىن ، ئۆلگۈچىمۇ قاتناش قائىدىسىگە خىلاپ ھالدا يول ئوتتۇرىسىدا ماڭغان . يەنە بىر تەرەپتىن ، ئابلىز كالوتنىڭ رۇخسەت ۋاقتىنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئالدىرىغان ، مومايىنىڭ سوقۇلۇپ كېتىش مەسىلىسىدە بولسا ، بىر خاتالىقتىن ساقلىنىمەن دەپ ئىككىنچى بىر خاتالىققا دۇچ كەلگەن .

ئابلىزغا يەتتە يىللىق ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش جازاسى ئېلان قىلىندى . ئۇنى ئوچۇق سوت بولغان كۈننىڭ ئەتىسىلا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا ئېلىپ كەتتى . ئايگۈزەل تا ئوقۇش پۈتتۈرگەنگە قەدەر تەتىل ۋە ھېيت - بايراملاردا ئۇنى يوقلاپ باردى . ئۇ ، ھەر قېتىم بارغاندا ئۇنىڭغا ياخشى ئىشلەش ھەققىدە نەسىھەت قىلاتتى .

— ئاي ، — دېدى ئابلىز بىر ھېيتتا يوقلاپ كەلگەن ئايگۈزەلگە خىجالەتچىلىك ئىلكىدە قاراپ ، — سىزنىڭ ھەرقېتىم كەلگەندە قىلغان سۆزىڭىز ، نەسىھەتلىرىڭىزنى مېنىڭ ھاياتقا ، تۇرمۇشقا بولغان ئارزۇ - ئۈمىدلىرىمگە قانات بەردى .

— بولدى ، كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ ، — ئايگۈزەل ئابلىزنىڭ كۆزىدىكى ياشنى كۆرۈش بىلەن تەڭلا يىغلىۋەتتى . ئۇ ئابلىزنىڭ ساقال قاپلاپ كەتكەن يۈزلىرىدىن دومىلاپ چۈشۈۋاتقان بىر تامچە ياشنى قول ياغلىقىدا سۈرتۈپ قويدى .

— سىزنىڭ چىن ۋاپادارلىقىڭىز...

ئابلىز دەرۋەقە ئايگۈزەلنىڭ بۇنچىلىك قانات يېيىپ تۇرۇشىدىن ئۇنىڭ دىل رىشتىنى مەڭگۈ ئۆزىگە باغلىغانلىقىنى چۈ-

شىنەتتى. مانا ئەمدى ئۇ ئابلىزغا ئېچىنىپ يىغلاۋاتىدۇ. شۇنداق، ئۇنىڭ كۆڭلى نېمىدېگەن ئاق، دىلى نېمىدېگەن يۇمشاق؟!

ئايگۈزەل ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغۇچى بولۇپ قالغاننىڭ ئۈچىنچى يىلى ئابلىزغا بەش يىل توشقان ئىدى. ئۇنىڭغا كەچۈرۈم قىلىنىپ قويۇپ بەرمەكچى بولدى. ئەسلىدە ئابلىزنىڭ بۇرۇنقى تەشكىلى ئۇنى قايتۇرۇپ كېلىپ بىر مەزگىل رېمونتچىلىقتا ئىشلىتىپ، ئاندىن كېيىن ماشىنا بېرىشنى ئويلاشقان بولسىمۇ، ئايگۈزەلنىڭ تەلىپى بويىچە ئۇلار ئالىي مەكتەپ رەھبەرلىكى بىلەن سۆزلىشىپ، ئورۇنلاشتۇرۇشقا ماقۇل كەلتۈردى.

ئابلىز ئالىي مەكتەپ كۆكتاتچىلىق مەيدانىغا ۋاقىتلىق ئىشچى بولۇپ ئورۇنلىشىپ يېرىم يىل ئۆتكەندە ئايگۈزەل بىلەن توي قىلدى. ئايگۈزەلنىڭ ھارماي-تالماي يول مېڭىشى بىلەن بىر يىل ئۆتكەندە ئابلىز ئالىي مەكتەپنىڭ «ئاق قۇ» ماركىلىق كىچىك ماشىنىسىنىڭ شوپۇرى بولۇپ قالدى. ئۇ، پروفېسسور، دوتسېنتلارنى ئىلمىي لېكسىيە ۋە يىغىنلارغا ئاپىراتتى، ئەكېلەتتى. ئالىي مەكتەپنىڭ ھەيۋەتلىك دەرۋازىسىدىن زەڭگەر رەڭلىك كىچىك ماشىنىنى ھەيدەپ كىرگىنىدە دەرۋازىۋەن: «ھە، ئابلىز ئاق قۇ، كەلدىڭمۇ؟» دەپ قوياتتى. قىسقىسى، ھەرقانداق كىشى ئابلىزنىڭ ئىسمىغا «ئاق قۇ» نى قوشماي ئاتىمايتتى.

ئابلىز ئۇزۇن ئۆتمەي قانات-قۇيرۇقىنى راسلاپ تەرەپ-تەرەپكە ئۇچىدىغان بولدى. ئۇ جەمئىيەتتىمۇ نۇرغۇنلىغان دوستلارنى تېپىۋالدى ۋە پات-پاتلا ئولتۇرۇش، كۆڭۈل ئېچىشلارغا «ئاق قۇ» بىلەن كېتەتتى.

— ئابلىزجان، — دەيتتى ئۇنىڭ ئالىچىپار ياسىنىۋالغان دوستلىرى، — «ئاق قۇ» بىلەن بارمىساق بولامدۇ؟ «جان كەتسە كەتسۇن، شۆھرەت كەتمىسۇن» دەپتىكەن.

ئابلىز بارا-بارا دەرۋازىۋەننى ئالداپ «مۇدىرنىڭ بالىسى كېسەللىكەن، تېلېفون كەلدى»، «پالانى پروفېسسورنى پوكزونى بەرگە ئاپارماقچىدىم» دەپ «ئاق قۇ» نى ئېلىپ چىقاتتى. ئۇ، رەڭلىك چىراغلار يېقىلغان ھەشەمەتلىك ئولتۇرۇشلارغا كىرىپ كەلگىنىدە، ئاجايىپ-غارايىپ ياسانغان قىزلار ئۇنىڭغا تىكىلەتتى، ئىلتىپات كۆرسىتەتتى. يەنە بەزىلەر دولقۇنسىمان پارقىراپ تۇرغان قېلىن قوڭۇر چاچلىرىغا، ئېقىپ چۈشكەندەك قاڭشارلىق بۇرنىغا قاراپ: «ئابلىز ئاق قۇ» دېگەن شۇمۇ؟ خېلى كېلىشكەن ئىسكەتلىك يىگىتكەن، — دېيىشەتتى.

ئابلىزنى بۇنداق چەت ئەل مۇزىكىلىرى جاراڭلاپ تۇرىدىغان ئولتۇرۇشلار سېھىرلەپ، خۇشبۇي ئەتىرلەر گۈپۈلدەپ تۇرغان قىزلار ئۆزىگە مەھلىيا قىلىپ قويدى. ئۇ، بىر نەچچە قېتىملىق ئولتۇرۇشلاردا زىننەت ئىسىملىك بىر قىز بىلەن تونۇشۇپ قالدى. زىننەت ئىسمى-جىسمىغا لايىق تولىمۇ چىرايلىق ئىدى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ قاتمۇ قات پوكىس چىقىرىپ ياتتىلغان چېچى ۋە ئالتۇن رەڭ زەنجىرلىرى، ساڭگىلاپ تۇرغان خىلمۇخىل چازىلىرى ئۇنى ئۇستا رەسسام سىزغان پەرىزات رەسىملىرىگە ئوخشىتىپ قويغانىدى.

ئاڭلىشىمچە، — دېدى زىننەت ئابلىز بىلەن تانسا ئويناۋېتىپ، — سىزنىڭ ئاپالىڭىز مۇئاۋىن پروفېسسورمىش. ھى... ھى... ھى... كاتتىكەن... كاتتا...

ئابلىز زىننەت بىلەن تونۇشۇپ، كۆرمىسە تۇرالماس ھالغا كېلىپ، ئايگۈزەلدىن يوشۇرۇن سوكۇلداشقا باشلىغان كۈنلەردە، خىزمەتتىكى بۇرۇنقى قىزغىنلىقىدىن قالدى. ھەربىر مىنۇتنى ساناپ ئىشلىتىدىغان ئىلمىي خادىملارنى لېكسىيە ۋاقتىغا ئۈلگۈرۈپ ئەكېلەلمىدى ياكى ۋاقتىدا بارمىدى. شۇڭا، كۆپىنچە ھاللاردا ئۇلار پىيادە ياكى كوچا ئاپتوبۇسى بىلەن كېلەتتى. كافېدرا مۇدىرى ئۇنىڭ ئۆيىگە ئادەم ئەۋەتكەندە ئۇ يوق ياكى

ئۆلگۆدەك مەست ھالدا ياتقان بولاتتى.

ئايگۈزەل دەسلەپتە ئابلىزنىڭ قالايمىقان يوللاردا مېڭىۋاتقانلىقىنى سەزمىدى. لېكىن، كېيىن سىرتتا بولىۋاتقان سۆز - چۆچەك ئۇنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ قاتتىق ئازابلاندى. ئۇ نەچچە قېتىم بۇ توغرۇلۇق گەپ ئەشمەكچى بولدىيۇ، ئەمما ئەر - ئايال ئوتتۇرىسىغا ئاشكارا داغ چۈشۈپ قالسا، ئائىلىدىن مېھىر - شەپقەت كۆتۈرۈلۈپ ئىككى ئوتتۇرىدا سوغۇقچىلىق پەيدا بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرىدى. ھەتتا ئابلىزدىن: «تەشكىل سىز بىلەن نېمە توغرۇلۇق سۆزلەشتى» دەپمۇ سورىمىدى. لېكىن، ئەھۋالنىڭ بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزگەن ئايگۈزەل ئارىدا ئىككى نۆۋەت ئۇنىڭ بىلەن ئەستايىدىل سۆزلەشتى. لېكىن، ئابلىز زۇۋان سۈرمىدى. ئارىدىن ھەپتىمۇ ئۆتمەي ئايگۈزەل كىر يۇيىۋېتىپ ئۇنىڭ يانچۇقىدىن زىننەتنىڭ خېتىنى تېپىۋالدى. بۇ خەت ئۇنىڭ يۈرىكىدە چىدىغۇسىز ئاچچىق ئاغرىق پەيدا قىلدى، كۆزلىرى ياشقا تولدى.

— ئابلىز، — دېدى سەۋر قاچىسى تولغان ئايگۈزەل، — مەن سىزگە ئۇزۇن يىل ئەقىدە باغلىغانىدىم، ئەپسۇس، مېنىڭ بۇ ئەقىدەم ئۆزۈمنى ئالداپ قويىدى. كۆڭلىڭىزدە قانداق ئوي - خىيال بولسا ئېيتىڭ. مەن سىز ئۈچۈن ھەممىنى، ھەتتا مۇھەببىتىمنىمۇ قۇربان قىلالايمەن!...

ئابلىز «يالت» قىلىپ بىر قارىدى - دە! جىمىپ كەتتى. ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە زىننەتنىڭ: «مۇشۇ ھەپتە ئىچىدە خۇش خەۋەر يەتكۈزمىسىڭىز، كەشىڭىزنى توغرىلاڭ» دېگەن سۆزى تەكرارلانغاندەك بولدى. لېكىن، ئابلىز ئۇنىڭ يېقىن بارسا مەيدىسىدىن ئىتتىرىدىغان، يىراق كەتسە قاش - كۆزىنى ئويىنىتىپ، بەللىرىنى تولغاپ مەھلىيا قىلىدىغان قىلىقلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، ئاددىي - ساددا ئايگۈزەل ئۇنىڭغا ئادەتتىكىدەكلا كۆرۈندى.

— ماقۇل، — دېدى ئايگۈزەل ئابلىزنىڭ چىرايىغا قاراپ، — ئۈندىمەي ئولتۇرۇۋېرىشىڭىزغا قارىغاندا كۆڭلىڭىزدىكىنى چىقىرىشقا قۇرىبىڭىز يەتمىسە كېرەك، مەن سىزگە ياردەم قىلاي، بىز ئايرىلىپ كېتەيلى.

ئايگۈزەل دېرىزە قاپقاقلىرىنى ئېچىۋېتىپ، كەڭ شەھەر مەنزىرىسىگە، تۆمۈر رېشاتكىلىق گۈللۈكنى ئايلىنىپ ئايىغى ئۈزۈلمەي كېتىۋاتقان ماشىنىلارغا، كوچا بويلاپ ئېقىۋاتقان كىشىلەر توپىغا ھارغىن كۆزلىرى بىلەن قارىغىنىچە: «ئادەملەر نېمىدېگەن تۈرلۈك - تۈرلۈك - ھە؟» دەپ ئويلىدى. لېكىن، ئابلىز بېشىنى چۆكۈرگىنىچە ئۈندىمەي ئولتۇراتتى...

كابىنكا قاپقىقىغا يۆلىنىپ قالغان ئابلىز ئاستا بېشىنى كۆتۈردى. خۇددى سۇدىن سۇزۇۋالغاندەك ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىدىن سۇ تامچىلايتتى. جالاقلاپ تىترەپ كەتكەن ئابلىز گۇنسىز كۆزلىرى بىلەن قاراڭغۇ ئاسمانغا قارىدى. يامغۇر توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ «شۇنداق، پەيلىدىن يانىدىغاندەك ئەمەس!» دەپ پىچىرلىغىنىچە ماغدۇر قالمىغان پۇتلىرىنى ئارانلا كۆتۈرۈپ كابىنكىغا چىقتى.

ماشىنا گويا «ئىگەم مېنى نەگە باشلايدىكىن» دېگەندەك ئادەمسىز كەڭ كوچىدا بىر ئۇياققا، بىر بۇياققا ئىرغاڭلاپ كېتىپ باراتتى. ئابلىز ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا تۆمۈر رېشاتكىلىق گۈللۈك يېنىدا ماشىنىسىنى توختاتتى. ئۇ ئېلېكتر ئىستولبىسىغا يۆلىنىپ ئۈچ قەۋەتلىك ھاۋا رەڭ بىناغا ئۇزاقتىن - ئۇزاق تىكىلىپ قالدى. دۇرۇس ئۇ بۇ ھاۋا رەڭ بىناغا ھەرگىز ئېتىبارسىز قارالمايدۇ. ئەنە ئاشۇ تەكچىسىگە قاتار گۈللەر تىزىۋېتىلگەن چەتتىكى دېرىزە ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ سائادەتلىك كۈنلىرىنىڭ خاتىرىسى ساقلانغان ئۆز ئۆيى. بۇ ئۆيدە ھېلىھەم ئاق كۆڭۈل، دىلى يۇمشاق، چىن ۋاپادار ئايگۈزەل ياشاۋاتىدۇ.

ئابلىز، ئېغىر كۈنلەردە بېشىغا سايىۋەن بولغان، گۆردەك

قاراڭغۇلىشىپ كەتكەن ھاياتىغا ئىشەنچ ۋە ئۈمىد تۇغدۇرغان
ئاشۇ ساپ يۈرەككە ۋاپاسىزلىق قىلغىنىنى ئويلىغىنىدا ئىستول-
بىغا يۆلىنىپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى. ئۇ بۇ ئىستولبا تۈۋىدە
ئايگۈزەل بىلەن ئاجراشقان كۈنىمۇ تاڭ ئاتقۇچە يىغلىغانىدى.

ئابلىز ئاجرىشىش خېتىنى ئېلىپ سوتتىن چىققاندا گويا
قوينىدىكى گۆھەرنى يىتتۈرۈپ قويغاندەك، كىمدۇر بىرسى تاش-
قا ئۇرۇپ پارە - پارە قىلىۋەتكەندەك كوچا ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇن-
غىچە تېڭىرقاپ تۇردى. لېكىن، ئۇ نازلىق يېقىشلارنى كۆز
ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە گويا ئىپار كېيىكىنى تاشلاپ ياۋا توڭگۇز-
نىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتكەن ئوۋچىدەك زىننەتنىڭ ئۆيىگە
خۇش خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن يول ئالدى. ئەمما ئۇ، دەرۋازا
ئالدىغا كەلگەندە بىر كىم گەجگىسىدىن تارتقاندەك ئۇزاققىچە
ھويلا ئىچىگە قەدەم ئالالمىدى.

بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئۆي ئالدىغا كېلىپ قالغان
ئابلىز «كىرەيمۇ، كىرمەيمۇ» دەپ ئارسالدى بولۇپ تۇرغان
ئەسنادا ئۆي ئىچىدىن كېلىۋاتقان ھاياسىز ئاۋازلار ئۇنىڭ قۇلى-
قىغا كىرىپ قالدى:

— ۋىيەي، ئۇنداق قىلماڭا، غىدىقىم كېلىدۇ...

— ھى... ھى... ھى... — خىرقىرىدى چېكە چېچىنى
ئېڭەكلىرىگىچە قويغان ئېگىز، قارامۇتۇق يىگىت زىننەتنى قۇ-
چىقىدا ئەركىلىتىپ، — ھېلىقىنىڭ بىلەن ھازىرمۇ مۇناسىۋەت
قىلىۋاتامسەن؟

— كىم ئۇ؟ ھە ئابلىزمۇ، ھا... ھا... ھا... — قىز
يىگىتنىڭ بوينىغا گىرە سېلىپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، —
ۋاي توۋا، ئۇ ماي چاپان، قاسماق گەدەننى نېمە قىلارمەن!

— ئەمىسە بىر چاغلاردا...

— ئۆزۈڭ بىلىپ تۇرۇپ خۇيپىسەنلىك قىلىسەن، بۇ دوست-
لارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن بولغان ئىش تۇرسا، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ

«ئاق قۇ» سى، ئولتۇرۇشۇشلاردا شاراقلاپ خەجلىگەن پۇلى
ھەرقايسىڭلارغا ئەسقاتقاندۇ؟

ئابلىز بۇ تور پەردە تارتىلغان دېرىزىگە قايتا قاراشقا پېتى-
نالمىدى. ئۇ شۇ كېچىسى ئەل ئايىغى جىمىققان كوچىلارنى
مەقسەتسىزلا ئايلىنىپ يۈردى. نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشىنى
بىلەلمىدى. مانا شۇ چاغدا ئۇ مۇشۇ ئىستولبا تۈۋىدە بىر كېچە
كىرپىك نەمدەپ چىققانىدى.

ئابلىز ئايگۈزەلدىن ئاجرىشىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئالىي مەك-
تەپ رەھبەرلىكى ئۇنى بۇرۇنقى كالونىغا يۆتكەپ بەردى. ئىككى
يىل ئۆتتى، لېكىن گۈللۈكتىكى ئېلېكتر ئىستولبىسى يالغۇز-
سىراپ قالمىدى! ھەر كېچە بىر يىگىت ئۇنىڭغا ھەمراھ ئىدى!
ئوت خۇمار ھاشاراتلار چىراغ تۈۋىدىن ئايلىنىپ كېتەلمىگىنى-
دەك، بۇ يىگىتمۇ ئىستولبىغا يۆلىنىپ باش توخۇ چىللىغىچە
تالاي كېچىلەرنى ئۆتكۈزدى! ھەتتا ئىستولبا غولى پارقىراپ،
ئۇنىڭ تۈۋىدىكى خىشلارمۇ دېگۈدەك ئۇپراپ كەتتى.

※ ※

ئايگۈزەل خىزمەتتىن كەچ يېنىپ چارچىغان ھالدا ئۆيگە
كىرىپ كەلدى. ئۇ تولىمۇ ھېرىپ كەتكەنلىكتىن تاماق ئېتىش-
كىمۇ رايى بارماي ئۆزىنى كارىۋاتقا ئېتىۋەتتى.

— ئۇھ... قانداق قىلسام بولار، توغرا ۋە ئادالەتلىك يول
قايسى؟!

ئايگۈزەل ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى. ھېلىمۇ ئىككى يىل-
دىن بېرى دوستلىرىنىڭ جىملەش، مەسلىھەتلىرىگە ئۇ قۇلاق
يوپۇرۇپلا كەلدى. مانا، بىر ئاي بولدى، ئۇنىڭغا قانداقتۇر بىر
ئىنژېنېرنى سايە قىلىۋاتىدۇ.

— ھەي ئەخمەق، بۇنىڭغا ماقۇل دېمىسەڭ كېيىن بارمى-

قىڭنى چىشلەپ قالىسەن . مەن ـ مەن دېگەن قىزلارمۇ ئۇنىڭغا بويلىشالمىغان ياكى ھېلىقى ۋاپاسىزدىن رىشتىڭنى ئۈزەلمەي تۇرامسەن ؟

ـــ ياق ، ئۆزۈم چۈشەنمىگەن ، ياخشى كۆرمىگەن كىشىگە قانداقمۇ ئۆزۈمنى مەجبۇرلايمەن . مەن ئۇنىڭ مۈلكى ئەمەس .

ئايگۈزەل ئۆزۈنىچە خىيال يىپلىرى بىلەن چىرمىلىپ قالدى . ئۇ يەنىلا ئاشۇ ۋاپاسىزنى ئېسىدىن چىقارمىغانىدى ، شۇنداق ، قىزلىق ساپ قانلىرى ئۇنىڭ تومۇرلىرىدا ئۆركەشلەپ ، يۈرىكىنى ئويىنىتىپ ، تۈرلۈك ـ تۈمەن ھېس ـ تۇيغۇلارغا غەرق بولغان ئاجايىپ جۇشقۇن يىللاردا ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغان . ئەلۋەتتە ، بۇ ئاددىيلا بىر ھەۋەس ياكى ئىنتىلىش ئەمەس ئىدى . ئايگۈزەل ئۆتكەن كېچە ئۇنى چۈشىدە كۆردى... ئۇ بىر تۇرۇپ بۈك ئاكاتسىيىلىك خەلق باغچىسى دېگۈدەك ، بىر تۇرۇپ كۆككۆلمەيدانلىق ئورمان دېگۈدەك . ئاشۇ ئاشىبېخىر ئۇنىڭ رومىلىنى ئەپقېچىپ يۈرگۈدەك . ئايگۈزەل ئۇنى قوغلىغۇدەك ، مانا يەتتىم دېگەندە ، تېيىلىپ كېتىپ شاۋقۇنلۇق دەرياغا چۈشۈپ كەتكۈدەك... ئۇ بۇرۇقتۇرۇم بولۇپ ئېقىپ كېتىۋاتقاندا ھېلىقى ۋاپاسىز تاغلارنى چاك كەلتۈرۈپ : «سۆيۈملۈك ئاي... سېنىڭسىز ھايات ماڭا ئۆلۈم» دېگەن ئاۋازى بىلەن تەڭ دەرياغا ئۆزىنى ئېتىپ ئايگۈزەلنى قولىدىن تارتىۋاتقۇدەك...

ئايگۈزەل ئويغانغاندا ، ئاچچىق ھەسرەت ئارىلاش ، كۆڭۈلگە ئارام بېرىدىغان بىرخىل تۇيغۇ خۇددى غۇر ـ غۇر شامالدەك يۈرىكىنى كېزىپ ئۆتكەنىدى .

ئايگۈزەل ئېغىر خورسىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . ئۇ بىھۇدە خىياللاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، تېلېۋىزور كونۇپكىسىنى باستى . ئېكراندا دىكتورنىڭ ئاۋازى ياڭراشقا باشلىدى :

«... شوپۇر ئابلىز بىر يىلدا ئىككى يىللىق ۋەزىپىنى ئورۇنداپ بولدى . ئۇ بۇلتۇر پىرتسىپلىق ماي ماشىنىسىنى ھەيدەپ تۆت

يۈز يەتمىش ئىككى مىڭ سەككىز يۈز توقسان ئالتە كىلومېتىر يولنى بىخەتەر مېڭىپ ، يىللىق ۋەزىپىنى ئىككى يۈز بەش پىرسەنت ئورۇنداپ ئۈچ مىڭ بەش يۈز توقسان يەتتە كىلوگرام ماي تېجەپ قالدى . يۇقىرىغا ئوتتۇز سەككىز مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پايدا تاپشۇرۇپ ، بىر يىل جەريانىدا كاشىلا چىقارماي رەھبەرلىك ۋە ئامما تەرىپىدىن قىزىل بايراقدار بولۇپ باھالاندى...»

ئېكراندا ئۇنىڭ ماشىنىسى كۆرۈندى . ئابلىز ماشىنا ئىچىدىن چىقتى ـ دە ، كۆلۈچ تۇتقان قولىنىڭ ئارقىسىدا پېشانىسىنى سۈرتتى .

ـــ ئۇ جۈدەپ كېتىپتۇ ، دېيەرلىك جۈدەپتۇ ، ـــ دېدى ئايگۈزەل تېلېۋىزور ئېكرانىدىن كۆزىنى ئۈزمەي...

چەكسىز كەتكەن چۆل ، قاتمۇقات تاغلار ، شۇۋۇرغانلىق جىلغىلار ، ئەنە شوپۇر ئابلىز ئېھتىيات ۋە پەم بىلەن داۋانلاردىن ئۆتمەكتە . ئۇنىڭ كابىنكىسىدا بىر دەستە گۈل . گۈل ئىچىدە ئايگۈزەلنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتى . ئابلىز پات ـ پاتلا رەسىمگە كۆز تاشلايدۇ ، قولياغلىقى بىلەن رەسىم يۈزىنى سۈرتۈپ قويىدۇ .

ئايگۈزەل تاقەت قىلالمىدى . ئۇ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، سوغۇق ۋە نەم دېرىزە كۆزنەكلىرىگە يۈزىنى ياقتى . ئاھ... نېمىدېگەن راھەت !... ئۇ قاراڭغۇ كوچىغا نەزەر تاشلىدى . پەستە ـ گۈللۈك يېنىدا كۆڭگا چىراغ تۈۋىدە بىر يىگىت ئىستولبىغا يۆلىنىپ تۇراتتى . ئايگۈزەل ئىككىنچى قېتىم قارىغاندا ئۇنى كۆرەلمىدى ، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئىسسىق ياش قاپلىۋالغانىدى...

بەش يۈز يۈەنلىك چاقچاق

قىڭغىر بوغالتىر مەكتەپ سەيلىسىگە يۆتكىۋېتىلگەن بۇ يەتتە ئاي ئىچىدە ئىككى بوغالتىر كېلىپ - كېتىپ بولدى. مانا مەن ئۈچىنچىسى...

مەن گەرچە بوغالتىر بولۇۋېلىپلا خوتۇننى قورچاقتەك ياساپ قويغان سالىم، سۆيگىنىگە ۋېلىسىپىت ئېلىپ بەرگەن قۇربانلاردەك قىلمىغان بولسامۇ، يەنىلا خوجىلىقتىكىلەر ماڭا خۇددى ئوغرىغا قارىغاندەك كۆزلىرىنى ئالايتىدىغان بولۇپ قالدى. بولمىسا مەن ئالتۇننى كۆرسەممۇ نەزەر كۆزۈمنى سالمىدىم. پەقەت، سەي، يەل - يېمىش ساتقان كىرىم ھۆججەتلىرىدىن ئايدا بىرەر - ئىككىسىنى يىرتىۋېتىپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەپتىدە بىر بولىدىغان ئولتۇرۇشى، باغ سەيلىسىنىڭ ھارىقى بىلەن گۆشىنىڭ ھۆددىسىدىن چىققان مەردلىكىم بار.

قىسقىسى، تاپا - تەنىسى تولا بۇنداق بوغالتىرلىقتىن بۇرنى - قۇلىقىمغىچە تويدۇم. يېگىرمە يىلدىن بېرى بۇ خىزمەتنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغىچە ئىگىلەپ، ئۆز يولى بىلەن باشقۇرۇپ كەلگەن قىڭغىر بوغالتىرغا قايىل بولدۇم. قوينى قاسساپ سويسۇن دېگەندەك، بوغالتىرلىق خىزمىتىمۇ قىڭغىر بوغالتىر دەپ ئاتالغان مەتىمىندەك تىرىكمەيدىغان، زېرىكمەيدىغان، ئەستايىدىل ئادەملەرگە ياراشسا كېرەك.

مەكتەپتىكىلەر: «بوغالتىر مەتىمىننىڭ ئۆزى قىڭغىر بولغىنى بىلەن قىلغان ئىشى ئېلىپتەك تۈز» دېيىشىدۇ. دەرۋەقە شۇنداق!

بوغالتىر مەتىمىننىڭ ھېسابى خۇددى چېۋەر قىزنىڭ

كەشتىسىدەك رەتلىك بولسا، ئۇنىڭ مۇئامىلىسى ھەرقانچە بىغەرەزنىڭ كاجلىقىنى پەس كارىغا چۈشۈرۈپ قوياتتى. مەتىمىننىڭ داۋاملىق سول مۈرىسىگە سىڭايان ئېگىلىپ تۇرغان بېشى بولۇپمۇ كىشىلەرگە مۇئامىلە قىلغاندىكى باش قىياپىتى، ئۇنىڭ ساددا، كەمتەر، كۆڭۈل ئايايدىغان كىشى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بەرسە، قايماقتىن لەزىز ۋە يۇمشاق سۆزلىرىنىڭ ئۇرامىدىن ئۇنىڭ ئۆز ئىشىغا پۇختا، يەتتە ئۆيلاپ، بىر كېسىدىغان مىجەزىنى بىلگىلى بولاتتى.

— يامان بوپتۇ، ناھايىتى يامان بوپتۇ، — دەيتتى ئۇ ھال ئېيتىپ، قەرز سوراپ كەلگەن ئوقۇتقۇچىلارغا بېشىنى سىڭايان قىلىپ، — ئوقۇتقۇچى تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولمىسا، دەرستە «ئا» نى «ب» دەپ ئۆتۈپ سالىدۇ. لېكىن، ھازىر خوجىلىقتىكىلەرنىڭ ھېچقايسىسى يوق. خەير، بىزنىڭ ئۆيدىكى بوغالتىردىن تېپىلىپ قالار، — دەيتتى - دە، ئايالىدىن پۇل ئېلىپ بېرەتتى.

قىڭغىر بوغالتىر ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئوقۇش - ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىشتىن سىرت، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل ئېچىش ئىشلىرىنىمۇ ئېسىدىن چىقارمايتتى.

— مەتىمىن، — دەيتتى مۇدىر نارازى بولۇپ، — كىنو دېگەننى ئوقۇغۇچىلارغا ئايدا ياكى ئىككى ئايدا بىر قويۇپ بەرگۈلۈكتى. بۇ... بۇ... پەيشەنبىسى يوق موللامدەك ھەر ھەپتىدە...

— ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەھرى ئېچىلىدۇ، ئەقلى روشەنلىشىدۇ. قاتتىق ئۇرۇندۇقتا دەرس غاجاپ مېڭىلىرى چاراسلاپ كەتكەندۇ؟

— مۇھىمى ئىقتىساد مەسىلىسى!...

— خاتىرجەم بولسىلا، قۇرۇلۇش، مۈلۈك، كەسپىي

راسخوت، خەلق ئوقۇتۇش ياردەم پۇلى ھەممىسى ئۆز يولى بىلەن. لېكىن، بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئەمگىكى، سەي پۇلى... — دەيتتى بوغالتىر بېشىنى سىڭايان قىلىپ.

— شۇنداقتىمۇ... ھەي... — مۇدىر كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ تاماقلىرىنى چاكىلدىتاتتى.

— كۆڭۈللىرىنى چاچمىسىلا، مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆز ئائىلىسى. ئۇلارنىڭ بۇ ئائىلىدىن كۆڭلى سۇ ئىچسە ھەممە ئىشلار يورغىلاپ كېتىۋېرىدۇ.

مۇدىر ئوشۇق بىر نەرسە دېيەلمەيتتى. چۈنكى، مۇلايىم بوغالتىرنىڭ ئېيتقانلىرى تارازا باسقۇدەك گەپلەر ئىدى. مانا ئىشخانىنىڭ تۆت تېمىغا ئېسىلىپ كەتكەن، ۋىلايەتلىك پارتكومدىن تارتىپ، دادۈي پارتىيە ياچېيكىلىرىغىچە تەقدىم قىلغان لەۋھەلەر بۇنىڭغا ئىسپات. يىللىق سېلىشتۇرۇپ باھالاش چوڭ يىغىنلىرىدا مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى «كېلىش نىسبىتى، سۈپىتى، كۆچۈشى يۈز پىرسەنت» دەپ جاراڭلىق ئېلان قىلغىنىدا، ئۆزىنىڭ يوق بۇرۇتىنى تاراپ، سالاپەت بىلەن يۆتىلىپ قويۇپ، كۆكسىنى كېرىپ چىقىپ لەۋھەنى تاپشۇرۇۋالغىنىنى ئەسلىگەندە، مۇدىرنىڭ كۆز ئالدىدىن مەكتەپ بويىچە ھۆرمەت ۋە ئىپتىخارغا سازاۋەر بۇ كۆرۈمسىز بوغالتىرنىڭ ئاددىي، ئەمما ئالتۇن يىپ ئالاسىدەك يالتىراپ تۇرىدىغان ئىشلىرى بىر - بىرلەپ ئۆتەتتى...

— مانا بۇ قەلەم ۋە دەپتەرنى سىنىپ مۇدىرلىرىغا تارقىتىپ بەرسىلە، ئۇلار ئائىلىسىدە قىيىنچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلارغا بەرسۇن، — دەيتتى بوغالتىر ئىلمىي مۇدىرغا مۇلايىملىق بىلەن.

— پۇتۇڭ مۇزلىمىدىمۇ؟ قېنى بۇ يەرگە قول قويىۋەت، — دەيتتى بوغالتىر دېھقان بالىسىنىڭ پۇتىغا ئاياغ كىيگۈزۈۋېتىپ،

ئەلۋەتتە، مەكتەپ مۇدىرىمۇ كۆپىنچە ھاللاردا بۇنداق ئىش-

لارنى ئانچە سۈرۈشتۈرۈپمۇ كەتمەيتتى. چۈنكى، قىڭغىر بوغالتىرنىڭ بويىنىنى سىڭايان قىلىپ، دەپتىرىنى ئېچىپ: «بۇنىسى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇرۇقلۇق ياڭاق خىللاپ سودا شارىسىدىن كىرىم قىلغان پۇلى، بۇ بولسا يۇقىرىنىڭ رېمونت ئۈچۈن بەرگەن پۇلى، ئەمما رېمونتقا سىرتتىن ئەمگەك كۈچى ياللىمىدۇق، ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرى تۈگىتىشتى...» دېيىشى ئېنىق ئىدى.

مەكتىپىمىزدىكى پېشقەدەم ناۋاي ئەمەت ئاكىنىڭ سۆزى بويىچە ئېيتقاندا، بوغالتىر مەمتىمىننىڭ بېشى ئۇنىڭغا قاچىلانغان پىلانلارنىڭ ئېغىرلىقىدىن سىڭايان بولۇپ قالغان... ئۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قىشلىق ئوتۇن - كۆمۈرىدىن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىگىچە، ھەتتا ئۇلارنىڭ كۆڭۈللۈك دەم ئېلىش، ياخشى ئۆگىنىشىگە قەدەر تۈرلۈك ئۇسۇللارنى قوللىنىپ شارائىت يارىتاتتى. مانا مەكتەپ مەيدانىدىكى ئۇزۇنغا سەكرەش ئورەكلىرى، ئېگىزگە يامىشىش، قوش تۇرنىك، يالاڭ تۇرنىك، گۈلەڭگۈچ، ھەتتا تەنتەربىيە مۇئەللىمىنىڭ يادىغا كەلمىگەن نۇرغۇن تەنتەربىيە تۈرلىرىنى نەلەردىن كۆرۈپ كەلدى، مەكتەپتە ھەپتە ئىچىدىلا تەييار قىلىپ بەردى. مەكتەپ خۇددى ھەسەل ھەرىسى ئۇۋىسىدەك باشقىدىنلا جانلىنىپ كەتتى. ئوقۇغۇچىلار كەچكى مەيدان پائالىيەتلىرى، ئوقۇتقۇچىلار كۆڭۈل ئېچىشلىرى پات - پاتلا بولۇپ تۇراتتى. بۇنداق شادلىققا تولغان كېچىلەردە قىڭغىر بوغالتىر بەكمۇ شوخلىشىپ، قىزىقچىلىقمۇ قىلاتتى. باشقىلارنىڭ «ھە قېنى؟» دېيىشى بىلەن ئۇ كىشىلەرگە غىل - پال قارىغىنىچە قىزارماي - تاتارماي ناخشا ئېيتىپ بېرەتتى. لېكىن، ئۇ پەقەت ئۈچلا ناخشا بىلەتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئېيتىدىغىنى «شېشىلىشىپ ئويناڭ ئازادە»، «كوزا خۇمداندىن چىقۇر»، «توخۇ چىللىدى» دېگەنلەر ئىدى. قىڭغىر بوغالتىر ئۇسسۇلمۇ بىلەتتى. ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرى سىلىق ۋە تېز، شۇنداقلا كۈلكىلىك ئىدى. ئۇ بىر تىزىنى يەرگە

قويۇپ، بىر تىزىنى ئالدىغا چىقىرىپ، قوۋۇزلىرىنى مۇزدۇزنىڭ چەمگە سۇ پۈركىگىنىدەك كۆپتۈرۈپ، كۆزلىرىنى ئالايتىپ خۇددى ئەپچىل مايلامچىدەك ھەرىكەت قىلىپ ئۇسسۇل ئوينىسا، كۈلمەيدىغان بىرمۇ ئادەم قالمايتتى.

مانا ئەمدى بوغالتىر جازالانغان بۇ يەتتە ئاي ئىچىدە مەكتەپ خۇددى ئەما ئادەمدەك، ھەممە ئىشتا تېمىسقىلاپ قالدى.

تۇنۇگۈن ئاشخانىدا ئوقۇغۇچىلار غوۋغا كۆتۈرۈپ، چېلەكتىكى ئاشنى قازانغا ياندۇرۇپ قويۇۋەتتى. مۇدىر: «بۇ نېمە قىلىق، ئۆتمۈشتە مۇشۇنداق ئاش ئىچەلىگەنمۇ؟» دېۋىدى، بىر ئوقۇغۇچى: «بولدى مۇدىر خاپا بولمىسىلا، سۇنى كۆلدىن ئېچىۋالايلى، قازانغا پۇشقاق تۇرۇپ چۈشسىلىمۇ دورىلىقتا بىر تال چۆپ تاپالمايلا» دەپ بىھۆرمەتلىك قىلدى. بۇنى مەيلى دېسەكمۇ، مەكتەپتىكى سۇنغان سۇنغان يەردە، بۇزۇلغان بۇزۇلغان يەردە ئىدى. كارلار قىڭغايغان، مەيدانلار ئويمان-چوڭقۇر، ئۇزۇنغا سەكرەش ئورەكلىرى تىنىپ، گۈلەڭگۈچلەرنىڭ ئارغامچىلىرى كىملەرنىڭدۇر كالىسىنىڭ بوينىدا ئىدى. خوجىلىقنىڭ ھېسابىنىڭمۇ گويا چىگىچىنى ئالغىلى بولمايدىغان ھۇرۇن خوتۇننىڭ چېچىدەك باش-ئايىغىنى بىلگىلى بولمايتتى. مۇدىرنىڭمۇ قاپىقى ئېچىلمايتتى، ئۇ تولىمۇ تېرىككەك بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ يارىسىغا تۇز سەپكەندەك، يېقىندا بولۇپ ئۆتكەن بىر ئىش ئۇنىڭ سەپرايىنى تېخىمۇ ئۆرلىتىۋەتتى:

ئىشتان پۇشقاقلىرىنى تىزىغىچە تۈرۈۋالغان، پۇتلىرى لاي قىڭغىر بوغالتىر، خوجىلىققا كىرگىنىچە كەتمىنىنى جاققىدە قويۇپ، ئوت يۇلۇپ كۆكىرىپ كەتكەن قوللىرىنى ماڭا شىلتىپ ۋارقىراپ كەتتى:

— سەن... سەن... خەقنىڭ چاپىنىدا تەرلەيدىغان ئىشنى تاشلامسەن-يوق؟ ئاخشامقى ئولتۇرۇشقا دۆلەتنىڭ پۇلىنى خەجلەپ مەردلىك قىلىشقا نېمە ھەققىڭ بار؟ ئېيتە قېنى!

خۇددى «ئېشەك ئۇسسىدى» دېسە، كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدا كۈلگەندەك «قىڭغىر بوغالتىر ئاچچىقلاپ قاپتۇ» دېسە، بۆشۈكتىكى بوۋاقلارمۇ ئىشەنمەيتتى. لېكىن، مەن ئۇنىڭ ھازىرقى ئەلپازىغا قاراپلا خۇددى تىلىم تامىقىمغا چاپلىشىپ قالغاندەك دۇدۇقلاپ كەتتىم.

— مەمتىمىنىكا بۇ... بۇ... ئاخشامقى ئولتۇرۇشقا ئۆ... ئوقۇتقۇچىلار ئۆ... ئۆزلىرى... — مەن ھودۇققىنىمدىن يالت قىلىپ مۇدىرغا قارىدىم. ئۇ بېشىنى چايقاللاپ ئولتۇراتتى.

— ئۇنداق بولسا، ئالدىنقى ھەپتە مائارىپ ئىدارىسىگە ئەكىرىپ سېتىپ چىققان يەل-يېمىش بىلەن پىيازنىڭ ھۆججىتىنى چىقار؟...

— بۇ... بۇ... بۇ...

— نېمە، بوغۇزىڭغا «بۇ» كەپلىشىپ قالدىمۇ؟ ھەممىڭ گال قىمارۋازلىرى!...

ئەزەلدىن ناھەق ئىشلارنى كۆرسە چىچىلماي، چالۋاقىماي يۈزتۇرا ئېچىپ تاشلاپ، «قېنى، دوپپاڭلارنى ئالدىڭلارغا ئېلىپ سوراپ بېقىڭلار. يۈزۈڭلار قىزىرامدۇ، يوق» دەپ قويىدىغان بوغالتىر خۇددى قوقاستىكى قوماچتەك پاراسلاپ مۇدىر بىلەن ئىككىمىزنى قىلچە كۆزىگە ئىلماي تىللاشقا باشلىدى:

— بوغالتىر بولۇپلا بىرىڭ ئۆيۈڭگە توشۇغاق، بىرىڭ خوتۇنىڭنى ياسىغاق، يەنە بىرىڭ ئىشچىلارنى تىللىغاق چىقىشتىڭ. ئەمدى سېنى، — دېدى ئۇ ماڭا قولىنى شىلتىپ، — يۈزىدە قېنى بار، يېگەن-ئىچكەندەك، سوقا-سەندەلدەك دەپ بوغالتىرلىققا بېكىتىپ قويسا ھۆججەت يىرتىپ، ھۆكۈمەت پۇلىدا باشقىلارنى شىلغاق چىقتىڭ... ھېلىمۇ ئالتە-يەتتە ئايدىن بېرى، بۇ مەكتەپ ئۆرە تۇرۇۋاتىدۇ، ئۆزلىرىڭنىڭ بىر تال ياغاچ قوشۇقۇڭ سۇنۇپ كەتسە كېچىسى ئۇيقۇڭ كېلىشمەيدۇ.

لېكىن، مەكتەپ مۈلكىنىڭ بۇزۇپ - چېچىلىشىغا كۆڭلۈڭ چىدىدى.

چىرايى تاتىرىپ، غەزەپتىن غال - غال تىترەۋاتقان بوغالتىر لاي چاپلىشىپ كەتكەن پۇتلىرىنى كۆرسىلىتىپ، مۇدىرنىڭ ئالدىغا ئۆتتى - دە، كۆزىنى ئۇنىڭغا سىختەك قادىدى.

— مېنىڭ گۇناھىم نېمە، ئېيتە قېنى؟ سەن ئوقۇپ مۇدىر بولغان مۇشۇ مەكتەپنىڭ ھەربىر خىشىنى ئۆز قوللىرىم بىلەن قويغان. يىگىرمە سەككىز يىلدىن بېرى ئىقتىساد تۇتقان مەتىمىن قىڭغىرنىڭ ھېسابىدىن بىر تىيىن كەم چىققىنىنى ئاڭلىغانمۇ؟

مەن قىڭغىر بوغالتىرنىڭ ۋاقتىسىز ئاقىرىپ كەتكەن چاچلىرىغا تىكىلگىنىمدە، ئەمەت ناۋاينىڭ ئېيتقانلىرى كۆز ئالدىمغا كەلدى.

مەكتەپ قۇرۇلۇشى باشلانغاندا، قۇرۇلۇش مەسئۇلى مەتىمىن قومۇش، ياغاچ، ھاك، تاش قاتارلىق ماتېرىياللارنى ئالاتتى. ئۇ بىر كۈن كەچكىچە ھېلى خۇمدانغا، ھېلى ھارۋىكەشلەرگە يۈگۈرۈپ تىنىم تاپماي ئىشلەيتتى، ھەتتا بىر تال خىش، بىر جىڭ ھاك سېتىۋېلىشتا بىر - ئىككى تىيىن ئەرزانراق ئېلىش ئۈچۈن يول مېڭىشتىن ئېرىنمەيتتى. كېچىلىرى بولسا ماتېرىيال ساقلاپ كۆزەتچىلىك قىلاتتى. مانا شۇ چاغدا لىم ياغاچ ئۇرۇلۇپ بويىنى زەخىملەنگەن مەتىمىن مېيىپ ساقىيىپ قالغانىدى.

پۈتۈن ئۆمرىنى ئوقۇغۇچى - ئوقۇتقۇچى، مەكتەپكە بېغىشلىغان ئاق كۆڭۈل بوغالتىرنىڭ ناھەق جازالانغانلىقىنى ئويلىغىنىمدا مۇنۇ بېشىنى چاڭگاللاپ، قىيامەتنىڭ مۇشۇكىدەك كۆزىنى يۇمۇپ ئولتۇرغان مۇدىرغا ئاچچىقىم كېلىشكە باشلىدى. ھېلىقى «ھېساب تەكشۈرگۈچى»، «بۇ تالون كونا ئىكەن، بۇنىسىنىڭ نومۇرى ئېنىق بېسىلماپتۇ» دەپ بىرىنى سىيگەك، بىرىنى

چېچىقاقىغا چىقىرىۋېتىپ، بىرمۇنچە تالونلارنى ئىلىك ئالمىسا، مۇدىر بولغان ئادەم «ھە...» دەپ ئولتۇرماي ئىككى ئېغىز لەۋزى قىلسا، باشلىق كاللىسىنى ئېلىۋەتمەس ئىدى.

بىر ئادەمنىڭ ناھەق جازالىنىپ كېتىشىگە چىداپ، ئۆزىنىڭ چىۋىنىنىڭ قانىتىدەك مەنسىپىدىن ئەنسىرىگەن بۇ ئىنساپسىز مۇدىر ئاخىرىدا بېشىنى كۆتۈرۈپ ئىنجىقلاشقا باشلىدى:

— مەتىمىنكا، بۇ... بۇ... باشلىق... ياق بۇ ھېساب، ھېسابتىكى... — مۇدىرنىڭ ئورا كۆزلىرى پىلدىرلاپ، كىچىككىنە جۇغى تۈگۈلۈپلا قالدى.

— بۇرۇنغۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ دەپتىرىگە يازدۇق. ئەمدى كىمنىڭ دەپتىرىگە يازىمىز؟ مەن ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا ئەرز يازدىم.

— ھوي... ھوي... — مۇدىر چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى، — ئەرز يازدىم... ھەي بۇ... بۇ... باشلىقنىڭ ئۈستىدىن... ئوت بىلەن ئويناشما دېگەن گەپ بار.

— شۇنداق، قورسىقىڭنىڭ ئاغرىقى بولمىسا ئاۋۇز يېيىشتىن قورقما، دېگەن گەپمۇ بار... مەن ئۆزۈمگە ئاق ئىكەنمەن يېزىۋېرىمەن، پارتىيىنىڭ چوقۇم توغرا بىر تەرەپ قىلىشىغا ئىشىنىمەن.

توغرا، قىڭغىر بوغالتىرنىڭ گۇناھى نېمە؟ ئەسلىدىمىغۇ شۇ چاغدا بوغالتىر ئىشخانىغا كىرمىسە بوپتىكەن، قايسى شەيتان ئازدۇردى، ئۇ ئىشخانىغا پوسۇقىدە كىرىپ قالدى. ئۇ كۈنى مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى كېۋىر كىبەك ئىشخانىدا «گەپ قىلايمۇ، قىلمايمۇ» دېگەندەك سالاپەت بىلەن مۇدىرنىڭ ۋە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىختىيارىي دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئولتۇراتتى. ئۇ سېمىزلىكتىن بولسا كېرەك، تىنماي ھاسىرايتتى. دەرۋەقە، ئۇنىڭغا مەنسەپ ياراشقاندەك، باشلىقلىققا كۆتۈرۈلۈپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا سەمرىپ كەتتى. ئۇنىڭ دوستلى-

رى : «كېيىن ، ئەگەر مۇئاۋىن ئەمەس ، رەسمىي باشلىقلىققا كۆتۈرۈلگەن بولساڭ ، سېمىزلىكتىن يېرىلىپ كېتەتتىڭمۇ ؟ » دەپ چاقچاق قىلاتتى .

قىڭغىر بوغالتىر بۇ باشلىق بىلەن بىر مەھەللىدە ئويناپ - كۈلۈپ ، بالىلىقى چىگىش دوستلۇقتا ئۆتكەن ئاغىنىلەردىن ئىدى . ئۇ باشلىققا سىڭايان قاراپ ، گەپ قىلغىنىچە قولىنى سوزۇپ كەلدى :

— ۋۇي ، ماۋۇ كىپەككۇ ، قاچان كېلىپ قالدىڭ ؟ تۇۋا ، تۇۋا ، ئۇزۇن زامانلار بوپتۇ سېنى كۆرمىگىلى ، خۇددى 6 - ئاينىڭ پاقىسىدەك يوقاپلا كەتتىڭ… ھى… ھى… ھى…

— ھىم… م… — باشلىق بېشىنى سۈرلۈك ئىرغىتقىنىچە خالا - خالىماي قولىنىڭ ئۇچىنىلا بېرىپ تەتۈر قارىۋالدى .

— ئېسىڭدىدۇ ، بىز چىغلىقتا كالا باقاتتۇق ، ياللا ، بىر كۈن كەچكىچە چېلىشىپ ھارمايتتۇق… مەن…

— بولدى… بولدى… — باشلىق قولىنى خۇشياقمىغاندەك شىلتىدى ، لېكىن ، ئۇ «بولدى» نى ئاغزىغا لىقمۇلىق تولدۇرۇپ سۆزلىگەندە ، مۇدىر بىر نەرسىدىن ئەنسىرىدى بولغاي كالپۇكلىرى تىترەپ كەتتى .

— ھە راست ، بىز كۆندە ئەتىگەندە شەھەرگە قېتىق ئەكىرىپ ساتاتتۇق . سەن قېتىقنىڭ قايمىقىنى ئوغرىلىقچە يالىۋالاتتىڭ… ھەي ئۇ چاغلاردا…

— ئەدەپسىز ، ئەخلاقسىز… — باشلىق ئاۋۋال قىزىرىپ كېيىن تاتىرىپ كەتتى . مۇدىر ۋە بىر - ئىككى ئوقۇتقۇچى ھەمتىمىن بوغالتىرنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ كايىشقا باشلىدى :

— ئۇ… ئۇ… باشلىق تۇرسا… بۇ… بۇ… ئەستاغپۇرۇللا ؟

— چىغلىقتا كالا باقىمىز دېگەنلىرى نېمىسى ؟

— شۇنى دەيمىنا ، قايمىقىنى يالىۋالدىڭ دېگىنى ، باشلىقمۇ يالىۋالامدۇ ؟

مۇدىر بۇ ئىشتىن بەكمۇ بىئارام بولۇپ ، خۇددى چىۋىن يۇتۇۋالغاندەك بولۇپ قالدى . چۈنكى ، باشلىقنىڭ چىقىش خەۋىرىنى ئىككى كۈن بۇرۇن ئاڭلىغان مۇدىر ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ چوڭ تازىلىق ئېلىپ باردى . نەچچە ئايدىن بېرى سۇ سېپىلمەي ئاق توپىلاڭغا ئايلىنىپ كەتكەن مەيدانلارغا سۇ سېپىلدى ، دۈۋىلىنىپ كەتكەن ئەخلەتلەر ئېلىندى ، ئىشخانىدىكى دەرس سېتكىلىرى يېڭىلاندى ، قىشتىن بېرى ئىسلىشىپ ، تۈزۈككىنە يورۇقمۇ چۈشمەيدىغان ئىشخانا دېرىزىلىرى يۇيۇپ تازىلاندى . مۇدىر باشلىقنى قانداق قارشى ئېلىش ھەققىدە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن باش قوشۇۋالدى ۋە ئاشپەز ، ناۋاي ، ئىشچىلارنى خوجىلىققا چاقىرىپ ، قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار ھەققىدە تەپسىلىي يوليورۇق بەردى . ھەتتا زۆرۈر پەند - نەسىھەتلەرنى قىلدى . شۇ چاغدا «باشلىق كەلدى» دېگەن خەۋەرنى ئاڭلاپ ، ھاياجان ۋە ھودۇقۇشتىن مەڭدەپ قالغان مۇدىر پەلەمپەيدىن پۇتلىشىپ كەتتى - دە ، يەنە چاققانلىق كۆرسىتىپ ، باشلىقنىڭ قوللىرىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئالىقانلىرىغا ئېلىشقا ئۈلگۈرگەنىدى…

مانا ئەمدى ، تۈگمىنىڭ مازا بىلەن ئىشى يوق دېگەندەك ، قىڭغىر بوغالتىرنىڭ تۇلۇمدىن توقماق چىققاندەك گەپلىرى ئويۇلمىغان يەردىن باشلىقنى رەنجىتىپ قويدى .

باشلىق ئۆردەكتەك ئىرغاڭلاپ كېتىپ ، ھەپتە ئۆتمەي ، مەكتەپ ھېسابىنى ئېلىشقا بىر كىشىنى چىقارتىپتۇ . بۇ چىققان كىشىنىڭ يۈزى ئۆتۈكچى قوڭغۇزنىڭ قانىتىدەك چېكىم - چېكىم گۈللۈك بولۇپ ، بۇرنى بولسا قوتۇر ياڭيۇنى پاتۇرۇپ قويغاندەكلا ئىدى . ئۇ يۈندىدىن ھازىرلا سۈزۈۋالغاندەك پۇرلىشىپ كەتكەن شەپكىسىنى تۈزۈكرەكمۇ كىيمەي بېشىغا بولۇشىغا تاشلاپ قويغاچقا ، ئۇنىڭ سۇنۇق ۋە يېغىلىپ قالغان چېكىلىكى قۇلىقىنىڭ تۈۋىدىلا قۇرۇق لازىدەك پىلدىرلاپ تۇراتتى .

«ئادەم ئەپتىدىن بىلىنەر» دېگەندەك، بۇ قوتۇر ياڭيۇ قىڭغىر بوغالتىرنىڭ ئايمۇ ئاي بوغۇپ ماڭغان ھۆججەت - تالونلىرىنى ئېرى ئىتتىرىۋېتىپ: «مەن ھېساب ئالغىلى تۇرسام، سەن قايىنامدىن چىقىسەن، ھېسابىڭ سايرامدىن چىقىدۇ» دېدى. كىم بىلىپتۇ بەزىبىر ھېساب ئەھلىنىڭ تىلىنىڭ ئاستىدا تىلى بارلىقىنى، بەزى ھېساب ئالغۇچىلار ھەر چوڭ خىيانەتچىلەرنى بىر دەمدىلا سۈتتىن ئاق، تۇخۇمدىن ساق قىلىپ چىقىرىدىكەن، بەزىلەر چوتنى بىرلا شاراقلىتىپ ساق ئادەمنىڭ گەدىنىگە تۈگمەن تېشىنى ئارتىپ قويىدىكەن. مانا، قىڭغىر بوغالتىر چوڭ خىيانەتچىلەردىن بولمىسىمۇ ھەرھالدا ئوتتۇرا ھال خىيانەتچىلەردىن بولۇپ چىقتى. ئۇنىڭغا بەش يۈز يۈەن ئارتىلىپ، مەكتەپ سەيلىكىدە ئىشچى بولۇپ قالدى.

*

مەكتەپ مۇدىرى، ئوقۇغۇچىلار ۋە قىڭغىر بوغالتىر ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئىشخانىسىدىن چىققان كادىرنى ئۇزىتىپ چىققاندا، كۈن ئاللىقاچان قىڭغىيىپ، سايىلەر ئۇزىراپ كەتكەنىدى. كەلگەن كادىر بوغالتىردىن قايتىلاپ ئەپۇ سوراپ ۋە تەسەللى بېرىپ ھارۋىغا چىقتى. مەن شەھەر يولىغا قاراپ ئېشەكنى بولۇشىغا قويۇۋەتتىم. ئەتىۋار سۆگەت قاپلىغان ئاسفالىت يولدا سالقىن شامال چىقىپ تۇراتتى. گەرچە كەچنىڭ نەم، پاكىز، ئارامبەخش ھاۋاسى تېنىمگە ھۇزۇر بېغىشلىغان بولسىمۇ، لېكىن بۈگۈنكى بوغالتىرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش يىغىنى ۋە بوغالتىرنىڭ ئېيتقان ئاخىرقى سۆزلىرى ئاچچىق ھەقىقەت بولۇپ، قەلبىمنىڭ بىر يەرلىرىنى كۆيدۈرمەكتە ئىدى.

— مەن، — دېدى قىڭغىر بوغالتىر يىغىندا ئەلەم بىلەن، — باشلىق بىلەن بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، بىر

قازاندىن تۇز - تاماق يېيىشىپ، بىر گۈلخانىنىڭ ئوتىنى ئىسسىنىپ، بىر تاغارنى بىللە يېپىنىپ يامغۇر - يېشىن، سوغۇق - جۇدۇنلاردا بىللە ئۆتكەن پادىچى دوستلاردىن ئىدۇق. نېمە بولەي، ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى پاك دوستلۇق ئورنىغا، مەنسەپ قارا سايە سېلىشنى ئويلىمىغانىكەنمەن! خەير بوپتۇ، ماڭا بىر ساۋاق بولدى. تولا ھاللاردا بىلىمى قانچە يۇقىرى بولغان باشلىق شۇنچە سەممىي، كەمتەر، ئاق كۆڭۈل بولىدىكەن. بىلىمى قانچە تۆۋەن ئادەم مەنسەپكە ئېرىشسە كىبىر پەيدا قىلىپ، باشقىلارنىڭ كۆرسەتكەن ھۆرمىتىنى ئوغۇت ئورنىدا كىبىرنىڭ تۈۋىگە كۆمۈپ، تۆرىچىلىك بىخلىرىنى ياشارتىدىكەن. ئاقىۋەت ئۆزىنىڭ خەلق چاكىرى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ، ھۆكۈمران تۆرىچى بولۇپ قالىدىكەن. ھېلىمۇ ياخشى پارتىيىمىز ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتلىرىنى يولغا قويدى.

ئەزەلدىن بىر كىمنىڭ قاتتىق - يىرىككىنە ئاھانىتىنى ئاڭلاپ باقمىغان بۇ مۇلايىم بوغالتىر، كۆڭلى بۇزۇلدىمۇ نېمە، بىر ھازا گەپ قىلالماي قالدى. ئۇ كۆزىدىن يۇمىلاپ چۈشكەن بىر تامچە ياشنى يېڭىنىڭ ئۇچىدا سۈرتتى - دە، قوشۇپ قويدى:

— مەن باشلىقنى ئىشخانىدا كۆرگۈنۈمدە، تويۇقسىزلا بالىلىق ۋاقىتلىرىمىز ئېسىمگە كېلىپ، ئۆزۈمنى تۇختىتىپ ئالالمىدىم. ھەتتا كېيۇرنىڭ بوينىغا ئېسىلىپ قۇچاقلىماقچى بولغانىدىم. ئەپسۇس، كونا قەدىناسلىقنىڭ ھۆرمىتى بىلەن قىلغان چاقچىقىم بەش يۈز يۈەنگە توختاپ قالدى...

«شۇنداق بەش يۈز يۈەنلىك چاقچاق» دېدىم مەن ئىچىمدە تەكرارلاپ ۋە ئاچچىقىمدا ئېشەككە بىر قامچا سېلىۋەتتىم.

مەسئۇل مۇھەررىرى : سۇلتان ھاشىم
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : جالالىدىن بەھرام
مەسئۇل كوررېكتورى : ئاسىيە ئەخمەت

ھېكايىلەردىن تاللانما

جالالىدىن بەھرام

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ مورتوم (MORTOM) مەتبەئەچىلىك چەكلىك شىركىتىدە بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 7 قىستۇرما ۋارىقى: 2
2000 – يىل 12 – ئاي 1 – نەشرى
2006 – يىل 9 – ئاي 2 – بېسىلىشى
تىراژى: 6000 — 3001
ISBN7—228—05770—8/I. 2162
باھاسى: 9.80 يۈەن